

**Kamila
Chmielewska**

**OCHRONA
PRZESŁUCHIWANYCH
DZIECI**

RZECZNIK PRAW DZIECKA

Warszawa 2012

OCHRONA
PRZESŁUCHIWANYCH
DZIECI

Kamila
Chmielewska

OCHRONA
PRZESŁUCHIWANYCH
DZIECI

RZECZNIK PRAW DZIECKA

Warszawa 2012

Opracowanie:
Biuro Rzecznika Praw Dziecka

Copyright by Biuro Rzecznika Praw Dziecka
Warszawa 2013

ISBN: 978-83-89658-95-1

Adres redakcji:
Biuro Rzecznika Praw Dziecka
ul. Przemysłowa 30/32
00-450 Warszawa
telefon: (22) 583 66 00
fax: (22) 583 66 96
www.brpd.gov.pl

■ SPIS TREŚCI

Wstęp Rzecznika Praw Dziecka	7
Wstęp	9
ROZDZIAŁ I. Ochrona małoletniego świadka w świetle polskiego Kodeksu postępowania karnego	19
1. Przesłanki warunkujące szczególne tryby przesłuchania małoletniego świadka z art. 185a oraz art. 185b kpk	22
2. Tryb przesłuchania małoletniego świadka, który nie ukończył 15 lat w chwili przesłuchania	29
3. Pozostałe przepisy kształtujące pozycję małoletniego świadka w procesie karnym	43
4. Prace Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego i perspektywa zmian	45
ROZDZIAŁ II. Aspekty psychologiczne przesłuchania małoletniego świadka – podstawowe zagadnienia	49
1. Przygotowanie dziecka do przesłuchania w charakterze świadka	52
2. Rola biegłego psychologa w przesłuchaniu dziecka	58
3. Etapy przesłuchania dziecka	61
4. Ocena wiarygodności zeznań pochodzących od małoletniego świadka	69
ROZDZIAŁ III. Udział organizacji pozarządowych w poprawie sytuacji dzieci–świadków w perspektywie międzynarodowej.	75
1. Przykłady dobrych praktyk stosowanych w zakresie przesłuchania małoletnich świadków	77

2. Kampania społeczna na rzecz ochrony dzieci pt. „Dziecko – świadek szczególnej troski” realizowana w Europie Środkowo–Wschodniej . . . 85
3. Koalicja na Rzecz Przyjaznego Przesłuchiwania Dzieci w Polsce. . . . 91
4. Programy wspierające dzieci–świadków w Polsce i innych krajach. . . 92

ROZDZIAŁ IV. Niebieskie pokoje – wymogi normatywne

i policyjna praktyka 99

1. Wymogi przewidziane w wytycznych i standardach oraz procedura certyfikacji. 100
2. Wyniki badań empirycznych. 107

Zakończenie 129

Bibliografia 133

1. Literatura 133
2. Akty prawne i orzecznictwo 146

ANEKS 149

■ WSTĘP RZECZNIKA PRAW DZIECKA

Szanowni Państwo,

oddaję w Państwa ręce publikację, która rozpocznie cykl monografii wydawanych pod patronatem Rzecznika Praw Dziecka. Powstała na podstawie pracy dyplomowej Kamili Chmielewskiej, która w 2010 roku została nagrodzona przez jury konkursu na najlepszą pracę magisterską i doktorską poruszającą problematykę praw dziecka oraz instytucji rzecznictwa praw dziecka w Polsce i na świecie, organizowanego przez Rzecznika Praw Dziecka.

Od 2004 r. można zaobserwować wzrost liczby nowo tworzonych przyjaznych pomieszczeń do przesłuchiwania małoletnich świadków – nie tylko w jednostkach organizacyjnych Policji, ale także w sądach, prokuraturach i innych instytucjach zajmujących się ochroną pokrzywdzonych dzieci. Mimo zwiększenia liczby takich pomieszczeń nie wszystkie spełniają wymogi i standardy opracowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Komendę Główną Policji we współpracy z Fundacją „Dzieci Niczyje”.

Kamila Chmielewska postawiła przed sobą ambitne i trudne zadanie znalezienia odpowiedzi na trzy zasadnicze pytania: jak kształtuje się ochrona dziecka-świadka/pokrzywdzonego w świetle regulacji polskiego Kodeksu postępowania karnego z 1997 roku, jakie dobre praktyki przesłuchań dzieci-świadków są stosowane w Polsce i w innych krajach oraz w jaki sposób realizowane są wytyczne i standardy wyposażenia oraz korzystania z tzw. niebieskich pokoi przesłuchań dzieci. Praca ma charakter interdyscyplinarny i skupia się na zagadnieniach najbardziej istotnych z punktu widzenia zapobiegania wtórnej wiktyimizacji. Dotyczy to zwłaszcza aktualnej sytuacji dziecka-świadka w Polsce przy uwzględnieniu stanu prawnego, w tym także prac Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego działającej przy Ministrze Sprawiedliwości, jak i węzłowych zagadnień z psychologii przesłuchania małoletniego świadka. Autorka szczegółowo przedstawiła problematykę przesłuchiwania dzieci w świetle procedur przewidzianych przez Kodeks (przepisy art. 185a i art. 185b Kpk), zapewniających małoletnim szczególne warunki ochrony w trakcie czynności procesowych podejmowanych przez organy ścigania. Aby uchronić dziecko przed wtórnym pokrzywdzeniem, w Kodeksie postępowania karnego wprowadzono m.in. zasadę jednorazowego przesłuchiwania dzieci poniżej piętnastego roku życia. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego przy Ministrze Sprawiedliwości uwzględniła opinie teoretyków i praktyków prawa. Proponowane zmiany będą uwzględniały większość postulatów zmierzających do zwiększenia ochrony małoletnich świadków.

Praca zawiera analizę dobrych praktyk przesłuchiwania dzieci w Polsce i w innych krajach oraz przedstawia wybrane działania na rzecz dzieci podejmowane przez organizacje pozarządowe. Jest to przede wszystkim trzyetapowa kampania społeczna zainicjowana w 2004 roku „Dziecko – świadek szczególnej troski” oraz programy pomocowe kierowane do małoletnich świadków. Kamila Chmielewska analizuje także wyposażenie pokoi służących do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem dziecka, w tym wyniki własnych badań empirycznych polegających na obserwacji tzw. niebieskich pokoi i wywiadach z policjantami. Autorka rozpatruje również zagadnienia z zakresu psychologii przesłuchania małoletniego świadka, do których należą m.in. przygotowanie dziecka do przesłuchania, udział biegłego psychologa, etapy przesłuchania dziecka oraz ocena wiarygodności zeznań dziecka-swiadka.

Wnioski i zalecenia formułowane przez autorkę stały się podstawą do napisania Wystąpienia Generalnego Rzecznika Praw Dziecka do Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 30 listopada 2011 roku, w którym przedstawione zostały aktualne uwagi dotyczące zagadnienia przesłuchiwania dziecka w procedurze karnej, wraz z prośbą o podjęcie działań oraz wprowadzenie stosownych zmian w przepisach regulujących tę kwestię.

Jako Rzecznik Praw Dziecka stoję na stanowisku, iż zapobieganie wtórnej wiktymizacji wśród najmłodszych uczestników postępowania karnego jest niezwykle istotne. Popęlnienie błędu przy przesłuchiowaniu dziecka może skutkować u małego człowieka silnym urazem psychicznym. Dlatego nie ulega wątpliwości, iż na osobach przesłuchujących dzieci spoczywa ogromna odpowiedzialność. Wierzę, że ta praca da początek debacie publicznej, która wesprze działania Rzecznika Praw Dziecka oraz Ministerstwa Sprawiedliwości w zakresie ochrony praw małoletnich świadków.

Marek Michalak
Rzecznik Praw Dziecka

■ WSTĘP

System karny zaprasza dzieci, aby weszły do świata dorosłych i pomogły w naprawieniu krzywd, które wyrządzili im dorośli. Specjaliści mogą i powinni poszukiwać wspólnie rozwiązań, które pomogą ochronić dzieci przed dalszymi urazami, zagrażającymi im ze strony samego wymiaru sprawiedliwości.¹

O tym, że dziecko jest świadkiem ważnym i szczególnym wiadomo nie od dziś, choć — podobnie jak w wielu innych przypadkach — przekonanie, że dziecko wcale nie jest świadkiem gorszym, torowało sobie drogę dość powoli. W piśmiennictwie wielokrotnie podkreślano, iż „mimo obiegowych i nieprawdziwych opinii, należy pamiętać, że dzieci nie są gorszymi świadkami, nie są ani mniej, ani bardziej wiarygodne od dorosłych, nie można przypisywać im szczególnej podatności do kłamstwa ani wyjątkowej szczerości. Ich przesłuchanie z naturalnych, rozwojowych przyczyn musi mieć swoją specyfikę, uwzględniającą poziom umysłowy, osobowość, możliwości psycho–emocjonalne.”²

Zarówno doktryna, jak i orzecznictwo wiele miejsca poświęcają tematyce uzyskania pełnowartościowego dowodu z zeznań dziecka–świadka. Często podkreślano, że opierając się na obowiązujących regulacjach, trzeba bardzo się postarać, aby dziecko mimo wszystko wyszło obroną ręką z przeprowadzanych czynności procesowych.³ W wielu wypadkach zaniedbano tych starań, traktując dziecko jak dorosłego świadka, powodując tym samym utrwalenie w psychice dziecka traumatycznych przeżyć na długie lata. W takich sytuacjach zawsze pojawia się wiele pytań, a jednym z najbardziej aktualnych jest pytanie o przysłowiowy złoty środek i to w wielu aspektach: jak pogodzić ochronę dziecka z koniecznością uzyskania dowodu, jak przeprowadzić samo przesłuchanie, aby nie narażać dziecka na dodatkowe cierpienia związane z odtwarzaniem przebiegu przestępstwa,

¹ J. Lipovsky, P. Stern, *Przygotowanie dziecka do roli świadka w sądzie — podejście interdyscyplinarne*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6, s. 19.

² E. Gruza, *Psychologia sądowa dla prawników*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009, s. 144.

³ A. Wesołowska, *Regulacje prawne dotyczące ochrony małoletnich w toku postępowania karnego*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 20, s. 1.

jak pogodzić uprawnienia oskarżonego i cel ochronny przepisów o przesłuchaniu małoletniego świadka i wiele innych. Póki co, skoro nadzieje na zastąpienie świadka dowodem rzeczowym — jak pisze S. Waltoś — do tej pory się nie ziściły, i co więcej — nic nie wskazuje na to, iż to miałyby się stać,⁴ wypadałoby z większą uwagą pochylić się nad problematyką uczestnictwa dziecka w procesie karnym, a zwłaszcza nad zapewnieniem takich rozwiązań, które pozwolą nie pogłębiać już i tak ogromnej traumy dziecka związanej z popełnieniem przestępstwa, którego jest ono świadkiem.

Głównym celem tego opracowania (o charakterze empiryczno–sprawozdawczym) jest próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy ochrona małoletniego świadka podejmowana przez organy państwa na podstawie uregulowań kodeksowych oraz wytycznych i standardów wyznaczających warunki techniczne przeprowadzania przesłuchań jest wystarczająca. A więc — jak wspomniano powyżej — czy choć w minimalnym stopniu zbliżamy się do owego złotego środka. Dla autorki niniejszej pracy podstawowym wyzwaniem w tym zakresie stało się znalezienie odpowiedzi na trzy poniżej scharakteryzowane pytania.

Na pierwszy plan wysunęły się kwestie w dużej mierze zdeterminowane kodeksowo. A więc pytanie pierwsze: **jak kształtuje się ochrona dziecka–świadka/pokrzywdzonego w świetle regulacji polskiego Kodeksu postępowania karnego z 1997 roku**,⁵ zarówno od strony prawnej, jak i psychologicznej. Odpowiedzi na te i inne pytania powiązane tematycznie należy poszukiwać w rozdziale I oraz II niniejszej pracy. Rozdział I porusza zwłaszcza zagadnienia dotyczące szczególnych trybów przesłuchania małoletniego świadka/pokrzywdzonego określone przez art. 185a kpk oraz art. 185b kpk. Z uwagi na zaawansowane prace Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, w tym rozdziale przedstawione zostaną również najważniejsze założenia projektowanych zmian normatywnych, w zakresie omawianych przepisów. Natomiast w rozdziale II prezentowane są węzłowe zagadnienia z psychologii przesłuchania małoletniego świadka, do których należą m.in.: przygotowanie dziecka do przesłuchania, udział biegłego psychologa, etapy przesłuchania dziecka oraz ocena wiarygodności zeznań dziecka–świadka.

W następnej kolejności skupiono się na analizie dobrych praktyk organizacji pozarządowych, działających non–profit, wspierających funkcjonowanie organów państwa. Działalność tę przedstawiono w aspekcie międzynarodowym, odwołując się także do doświadczeń organizacji pozarządowych w innych krajach. Zatem pytanie drugie brzmiało: **jakie dobre praktyki przesłuchań dzieci–świadków są stosowane w Polsce i innych krajach**. Odpowiedzi poszukiwać należy w rozdziale III. W tym zakresie również wspomniano o przeprowadzanych kampaniach społecznych, programach wspierających małoletnich świadków oraz innych inicjatywach podejmowanych w tym zakresie.

Wreszcie, pytanie trzecie (najważniejsze): **w jaki sposób realizowane są wytyczne i standardy wyposażenia oraz korzystania z tzw. niebieskich pokoi przesłuchań dzieci**. W części

⁴ S. Waltoś, *Świadek w historii i świecie współczesnym. Studium prawnoporównawcze* [w:] S. Waltoś (red.), *Świadek w procesie sądowym*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1985, s. 61.

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks postępowania karnego, Dz.U.1997.89.555, z późn. zm. W dalszej części pracy Kodeks postępowania karnego zwany jest również „Kodeksem” lub „kpk”.

pierwszej rozdziału IV przedstawiono zagadnienie od strony normatywnej, natomiast w dalszej kolejności skupiono się na analizie przeprowadzonych badań empirycznych. Wydaje się, że właśnie owe badania będą stanowiły o największej wartości tej pracy, gdyż bardzo skąpe informacje na temat wyposażenia i funkcjonowania takich pomieszczeń w praktyce pociągają za sobą wiele nieścisłości i pochopnie wysnuwanych opinii.

Od 2004 roku można zaobserwować wzrost liczby nowo tworzonych niebieskich pokoi i to nie tylko w jednostkach organizacyjnych Policji. Co za tym idzie, bardzo często w audycjach radiowych i telewizyjnych, na forach internetowych oraz w prasie codziennej i specjalistycznej prezentowane są relacje i fotografie z uroczystego otwarcia. W większości przypadków szczególnie mocno podkreśla się, iż nowo utworzone pokoje są „specjalistycznie przygotowane”, zawierają „profesjonalną aparaturę” służącą do rejestracji przesłuchania, a na ich wyposażeniu nie znajdziemy biurek, szaf pancernych czy też szafek biurowych. Ponadto pokoje są „komfortowo wyposażone”, tak aby przesłuchanie dziecka było „bezbolesne” i „beztresowe”. Za oczywiste uważa się również — następującą niejako z marszu po otwarciu takiego nowego pokoju — współpracę sądów, prokuratur i jednostek organizacyjnych Policji. Najczęściej „przecięcia błękitnej wstęgi” oraz uroczystego otwarcia dokonują władze samorządowe oraz inni prominentni działacze w obecności zaproszonych dziennikarzy i innych gości. Jednym słowem idealne miejsce do przeprowadzania przesłuchań dzieci—świadków.⁶

⁶ „Niebieski pokój” dla najmłodszych ofiar przemocy, źródło: <http://www.gryfino.powiat.pl/index.php?show=akt&id=530>; „Niebieski pokój” dla ofiar przestępstw, źródło: http://www.um.oswiecim.pl/pl_chemik/21_2001/articles/niebieski.html; „Niebieski pokój” w Belchatowie, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Łódź”, piątek 5 listopada 2004 r.; „Niebieskie pokoje” na Komisariatach Policji, źródło: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>; 15 tysięcy na niebieski pokój dla dzieci przesłuchiwanym przez policję, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Opole”, wtorek 21 kwietnia 2009 r.; Dzieci przesłuchiwane będą w lepszych warunkach, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza”, czwartek 8 stycznia 2004 r.; Mamy pierwszy w powiecie „Niebieski pokój”, źródło: http://biskupiec-news.blog.onet.pl/2_ID381367783,index.html; Nasze niebieskie pokoje to wzór, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Częstochowa”, środa 9 czerwca 2009 r.; Niebieski pokój dla ofiar przestępstw, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Wrocław”, niedziela 7 marca 2004 r.; Niebieski pokój otwarty, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Toruń”, wtorek 21 czerwca 2005 r.; Niebieski pokój przesłuchań, źródło: <http://www.rm24.pl/fakty/news-niebieski-pokoj-przesluchan,nId,191204>; Niebieski pokój suwalskiej policji, źródło: <http://www.radio5.com.pl/index.php?id=1&ia=26951>; Niebieski pokój w Szczytnie, źródło: <http://www.ro.com.pl/aktualnosci/tresc/720/rss>; Niebieskie pokoje — forum internetowe, źródło: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>; Nowa komenda: niebieski pokój, lustro fienickie, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Zielona Góra”, piątek 27 lutego 2009 r.; Nowy komisariat na Prądniku Czerwonym, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza”, piątek 21 lipca 2006 r.; Otwarcie „Niebieskiego Pokoju”, źródło: <http://www.suwalki.policja.gov.pl/relacje/kmp.php?id=pokoj>; Otwarcie pierwszego „niebieskiego pokoju” w powiecie!, źródło: <http://www.powiat-olsztynski.pl/t2/index.php?page=news714>; Pierwsze przesłuchanie w specjalnym pokoju, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Łódź”, czwartek 5 lutego 2004 r.; Pokój, w którym sędzia bawi się z dziećmi, źródło: <http://www.mmpoznan.pl/12548/2010/7/30/pokoj-w-ktorym-sedzia-bawisiez-dziecmi?category=news>; Policjanci urządzili „niebieski pokój” dla dzieci—ofiar przestępstw, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza”, czwartek 19 stycznia 2006 r.; Policyjne pokoje dla matek z dziećmi, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Częstochowa”, piątek 18 maja 2007 r.; Przesłuchanie w błękitnym pokoju — reportaż, źródło: http://uwaga.onet.pl/8225,news,1,przesluchanie_w_blekitnym_pokoju,reportaz.html; Przyjazny pokój przesłuchań dzieci i młodzieży, źródło: <http://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/region/id/43218>; Standardy Pokojów Przesłuchań Dzieci — forum internetowe, źródło: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>; Zeznania bez stresu, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Lublin”, wtorek 22 lutego 2005 r.

Poza informacjami dotyczącymi wyspecjalizowania takiego pomieszczenia pojawiają się także opinie i poglądy, że w ostatnich czasach kładzie się coraz większy nacisk na to, aby dzieci były przesłuchiwane w warunkach przyjaznych, co do tej pory było raczej sporadyczne. Obecnie zaś dzieci przesłuchiwane są w znacznie lepszych warunkach, a wyobrażenie, że komisariat nie jest miejscem przyjaznym dziecku odchodzi do lamusa. Tylko niekiedy w relacjach można było dostrzec pojawiające się drugie dno funkcjonowania takich pomieszczeń, gdy policjanci między wierszami wskazywali, że niektóre elementy wyposażenia pochodzą z ich własnych domów. Generalnie jednak rośnie przekonanie, że sposób przeprowadzania przesłuchań dzieci–świadków w porównaniu do lat poprzednich uległ znacznej poprawie. Autorka tego opracowania nie neguje oczywiście, że o ile istnieje duże prawdopodobieństwo, że w pewnym zakresie faktycznie tak się stało, o tyle w obliczu braku obiektywnych i potwierdzonych informacji oraz badań o przystosowaniu i funkcjonowaniu takich pomieszczeń, trudno pozostawać w zupełnym zachwycie i wierzyć na słowo, że znaczącej poprawie uległa sytuacja ogólna. Samo tworzenie nowych pomieszczeń nie odpowiada jeszcze na pytania, jak ogólnie są przystosowane i jak funkcjonują niebieskie pokoje oraz czy i co zmieniły one w systemie pomocy ofiarom przemocy.

Chcąc wyjaśnić jak jest, a jak być powinno, autorka pragnęła poddać analizie warunki techniczne panujące w losowo wybranej próbie pomieszczeń w celu skonfrontowania rzeczywistości nie tylko z pojawiającym się nadmiernym optymizmem, ale przede wszystkim z istniejącymi w tym zakresie uregulowaniami prawnymi. Najłatwiej bowiem twierdzić, że skoro tworzone są nowe pomieszczenia do przesłuchiwania dzieci oraz istnieje pewna grupa takich pomieszczeń o najwyższym standardzie, to sytuacja uległa znacznej poprawie. Tymczasem — co przedstawiają wyniki badań zaprezentowane w rozdziale IV — liczba pomieszczeń spełniających najwyższe standardy, w porównaniu do kilkuset pomieszczeń, w których są przesłuchiwane dzieci na terenie całego kraju, jest kroplą w morzu potrzeb i nie bez znaczenia pozostaje także sposób późniejszego funkcjonowania nowo powstałych niebieskich pokoi.

W nawiązaniu do wyżej zarysowanej problematyki, w niniejszym opracowaniu starano się skupić na zagadnieniach najbardziej istotnych z punktu widzenia zapobiegania wtórnej wiktyimizacji. Należy jednakże podkreślić, że praca ta nie pretenduje do miana całościowego opracowania zagadnień będących jej przedmiotem. Jak wskazują uwagi wstępne, spektrum problematyki dotyczącej poprawy sytuacji dzieci uczestniczących w procedurach prawnych w charakterze świadka jest niezwykle szerokie, z tego względu nieodzowne było odpowiednie zawężenie zakresu pracy. Zwłaszcza zrezygnowano z kompleksowej analizy wszystkich przepisów kształtujących pozycję dziecka–świadka w postępowaniu karnym, odwołując się do niektórych tylko incydentalnie, aby ukazać złożoność problematyki. Po drugie, podjęte rozważania ogniskują się głównie na szczególnych trybach przesłuchania dziecka–świadka określonych w art. 185a kpk oraz art. 185b kpk, wymuszając tym samym rezygnację z przedstawiania sytuacji dziecka–świadka, które w chwili przesłuchania ma więcej niż 15 lat. Zrezygnowano również z całościowego przedstawienia psychologicznych aspektów przesłuchania małoletniego świadka, skupiając się tylko na najważniejszych zagadnieniach. Uwzględnienie wielu zagadnień specyficznych zaburzałoby koherencję rozważań,

a ponadto sprzeciwiałoby się nadrzędnemu celowi pracy. Mogłoby także prowadzić do spłylenia zasadniczej tematyki, czego autorka tego opracowania za wszelką cenę starała się uniknąć.

Aby jednak lepiej zrozumieć, dlaczego problematyka zapobiegania wtórnej wiktyimizacji wśród najmłodszych uczestników postępowania karnego jest tak istotna, a zarazem tak trudna i skomplikowana oraz dla zachowania przejrzystości terminologicznej, trzeba na wstępie wyjaśnić kilka najważniejszych zagadnień, które są istotne z punktu widzenia całości pracy.

Na początku wypada skupić się na definicji dziecka, ze względu na to, że ustawodawca nie posługuje się *expressis verbis* terminem „dziecko”. Zamiast tego określenia w różnych ustawach występują takie pojęcia, jak: „maloletni”, „nieletni”, „niepełnoletni” czy też „osoba, która nie ukończyła 17 lat”. W nieprecyzyjnym posługiwaniu się pojęciami, w tej siatce pojęć zbudowanej na tle różnych ustaw, swój znaczący udział ma również piśmiennictwo, o czym świadczy niejednokrotne posługiwanie się tymi pojęciami zamiennie. Zatem o kim mówimy, używając terminu „dziecko”, w świetle szczególnych trybów przesłuchania przewidzianych przez kpk? Nierzadko zdarza się bowiem, że choć pojęcie to samo w sobie jest w dużej mierze rozumiane intuicyjnie, to nie pokrywa się z definicją ustawową.⁷

Analizując pojęcie dziecka w szerszym ujęciu, wypada sięgnąć do definicji dziecka przewidzianej przez Konwencję o Prawach Dziecka z 1989 roku.⁸ W art. 1 tej Konwencji czytamy, iż „dziecko” oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem uzyska ono wcześniej pełnoletność. Takie ujęcie sugerowałoby, iż dla posługiwania się terminem „dziecko” — przeciwstawiając mu pojęcie osoby dorosłej — granicę wyznacza wiek 18 lat, czyli osiągnięcie pełnoletności.

Według polskiego ustawodawstwa, pełnoletność określana jest według art. 10 Kodeksu cywilnego.⁹ Zgodnie z tym przepisem pełnoletność uzyskuje się z chwilą ukończenia 18. roku życia, a w wyjątkowych wypadkach wcześniej — o czym mówi art. 10 § 2 Kodeksu cywilnego — z chwilą zawarcia małżeństwa. Wynika z tego jasno, iż na gruncie tak sformułowanych regulacji Kodeksu cywilnego, wolą ustawodawcy było przeciwstawienie pojęcia „maloletni” pojęciu „pełnoletni”, przy uwzględnieniu kodeksowo określonej granicy wiekowej. Zatem „maloletnim” jest osoba fizyczna, która nie ukończyła 18. roku życia oraz nie zawarła wcześniej związku małżeńskiego. Z tych samych powodów taka osoba jest równocześnie nazywana osobą „niepełnoletnią”.¹⁰ W tym kontekście pozostaje do omówienia kwestia, do kogo w takim razie stosuje się pojęcie „nieletni”.

Termin „nieletni” jest używany na gruncie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 roku,¹¹ przy czym nie jest on jednolicie zdefiniowany ustawowo. W ujęciu tej ustawy, w za-

⁷ M. Kornak, *Maloletni świadek w procesie karnym*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009, s. 21.

⁸ Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U.1991.120.526.

⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny, Dz.U.1964.16.93, z późn. zm.

¹⁰ M. Kornak, *Maloletni...*, s. 23. Zob. również: „*Pełnoletność*” [w:] Encyklopedia. PRAWO nie tylko dla prawników, Wyd. Park, Bielsko-Biała 2000, s. 412.

¹¹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich., Dz.U. 2010 r. Nr 33 poz. 178, z późn. zm.

kresie zapobiegania i zwalczania demoralizacji, „nieletnim” jest osoba, która nie ukończyła 18. roku życia, w zakresie postępowania o czyny karalne — przestępstwa i niektóre wykroczenia — osoba między 13. a 17. rokiem życia, a w wypadku orzeczonych już środków wychowawczych lub poprawczych — osoba do 21. roku życia.

Natomiast określeniem „osoba, która nie ukończyła 17 lat”, posługuje się Kodeks karny,¹² który łączy wiek z okolicznością wyłączającą winę. Zgodnie z art. 10 § 1 Kodeksu karnego, nie ponosi odpowiedzialności ten, kto popełnia czyn zabroniony przed ukończeniem 17. roku życia. W wyjątkowych okolicznościach — na co wskazuje § 2 tego przepisu — do odpowiedzialności może zostać pociągnięta osoba, która ukończyła lat 15.

Co do zasady przyjmuje się zatem, że „nieletnim” jest osoba, która popełniła przestępstwo przed ukończeniem 17. roku życia. Jak podkreśla się w piśmiennictwie, pełnym nieporozumieniem jest wobec tego używanie zamiennie terminów „małoletni” oraz „nieletni”. A już kompletnym niezrozumieniem kwestii charakteryzuje się używanie wobec dziecka występującego w roli świadka pojęcia o tak pejoratywnym znaczeniu jak określenie „nieletni”. Nie pozostaje nic innego, jak zgodzić się M. Kornak, że aby zapobiec tego typu nieporozumieniom w przyszłości, wskazane byłoby posługiwanie się określeniem „małoletni” także w stosunku do dziecka—świadka występującego w procesie karnym. Byłoby to równoznaczne z zachowaniem roli, w jakiej występuje dziecko, przy równoczesnym uwzględnieniu, że jest ono osobą niepełnoletnią i niepozostającą w konflikcie z prawem, a nie nieletnią.¹³

Kolejnym kluczowym zagadnieniem związanym z ochroną małoletniego pokrzywdzonego/ świadka uczestniczącego w procesie karnym, bez wyjaśnienia którego nie sposób przejść do omawiania dalszych zagadnień jest wiktymizacja, a zwłaszcza w tym przypadku wiktymizacja wtórna.

Wiktymizacja pierwotna jest pojęciem używanym w celu określenia procesu stawania się ofiarą w wyniku popełnienia przestępstwa. Konsekwencją tego przestępstwa jest wyrządzenie przez sprawcę szkody ofierze. Jednak — jak podkreślają kryminolodzy — proces pokrzywdzenia nie kończy się wraz z wyrządzeniem ofierze szkody przez sprawcę. Ofiara, prócz pokrzywdzenia pierwotnego przez sprawcę, może zostać również pokrzywdzona powtórnie — na skutek reakcji społecznej na wyrządzoną jej szkodę i krzywdy. W tym ostatnim wypadku mamy właśnie do czynienia z **wiktymizacją wtórną**.¹⁴

Jak podkreśla się w piśmiennictwie, wtórna wiktymizacja może mieć charakter bądź sformalizowany, bądź niesformalizowany. Co najważniejsze jednak, wtórnie pokrzywdzonym można zostać na skutek różnych czynników. Może to być np. reakcja najbliższych i otoczenia, reakcja kolegów/koleżanek w miejscu pracy/nauki itp. Takie nadmierne zainteresowanie ofiarą wywołuje efekt stygmatyzujący, który znacznie utrudnia powrót do normalnego życia. Kryminolodzy podkre-

¹² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny, Dz.U.1997.88.553, z późn. zm.

¹³ M. Kornak, *Małoletni...*, s. 24.

¹⁴ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Wyd. Arche, Gdańsk 2000, s. 433–434. Zob. również: B. Hołyst, *Wiktymologia*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2006, s. 783–784.

śląją jednocześnie, że taki efekt nie dotyczy tylko i wyłącznie osób fizycznych zainteresowanych sytuacją ofiary, lecz także organów ścigania oraz mediów. Te pierwsze mogą wywołać wtórne pokrzywdzenie najczęściej na skutek podejmowanych decyzji procesowych. Natomiast w przypadku tych drugich dotyczy to zwłaszcza bardzo częstych informacji pojawiających się w telewizji dotyczących bezpośrednio ofiary, jej życia prywatnego, jak również szczegółów z toczącego się procesu.¹⁵ W piśmiennictwie zwraca się uwagę, iż często zdarza się, że ofiary o wiele bardziej odczuły skutki pokrzywdzenia wtórnego niż pierwotnego.¹⁶ Nie bez racji są więc wielokrotnie podnoszone głosy, iż wszelkie opracowywane „(...) strategie zapobiegania przestępczości ukierunkowane na zredukowanie poziomu wiktyimizacji powinny dotyczyć w przeważającej mierze osób narażonych na wielokrotną wiktyimizację”¹⁷.

W tym kontekście nie bez racji pozostają również starania polskiego ustawodawcy, aby chronić osoby pokrzywdzone przestępstwem, w tym także najmłodszych uczestników postępowania. Jak widać z powyższego, polskie ustawodawstwo nie przewiduje całkowitej rezygnacji z uzyskiwania dowodu z zeznań małoletniego świadka tylko ze względu na jego wiek. Wydaje się to dobrym rozwiązaniem, a w tym zakresie w piśmiennictwie wielokrotnie podnoszono, iż „słusznie (...) prawo karne procesowe nie wprowadziło w tym względzie żadnych ograniczeń, wychodząc z rozsądnego założenia, że krępowanie sędziego w tym zakresie prowadziłyby tylko do niewłaściwych rezultatów w płaszczyźnie realizacji celu postępowania karnego i ustalenia prawdy (...)”¹⁸. Przy czym należy podkreślić, że ustawodawca stanął na stanowisku, że skoro dziecko zostaje wciągnięte w tryby wymiaru sprawiedliwości, to należy baczyć, by objąć je szczególną ochroną.

Historycznie rzecz ujmując, zmiany przepisów Kodeksu postępowania karnego, służące zminimalizowaniu negatywnych skutków styczności dzieci z szeroko rozumianym wymiarem sprawiedliwości zostały wprowadzone dwoma nowelami:

- 1) Ustawą z dnia 10 stycznia 2003 roku o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych,¹⁹ oraz
- 2) Ustawą z dnia 3 czerwca 2005 roku o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego.²⁰

¹⁵ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, s. 434.

¹⁶ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, s. 434.

¹⁷ G. Farrell, *Multiple victimization: its extent and significance*, International Review of Victimology 1992, no. 2 (2), s. 85–102 — podają za: B. Hołyst, *Wiktymologia*, s. 784.

¹⁸ A. Bojańczyk, *W kwestii konsekwencji procesowych naruszenia ustawowych warunków przesłuchania dziecka w procesie karnym* [w:] P. Hofmański (red.), S. Waltoś (red.), *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Marianny Korcył-Wolskiej*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009, s. 201.

¹⁹ Dz.U.2003.17.155.

²⁰ Dz.U.2005.141.1181.

Pierwsza z wymienionych nowel zmieniających Kodeks postępowania karnego wprowadziła do procedury karnej zupełnie *novum* pod postacią art. 185a kpk. Jak podkreślano — *ratio legis* tego przepisu tkwi w potrzebie udzielenia ochrony dzieciom, które stały się ofiarami przestępstw godzących w ich wolność seksualną oraz przestępstw przeciwko obyczajności. Natomiast druga z wymienionych nowel — wprowadzana w dużej mierze na skutek pozytywnych doświadczeń ze stosowania art. 185a kpk — przewidywała pewne modyfikacje dla regulacji art. 185a kpk, wprowadzając równocześnie art. 185b kpk, jako oddzielny tryb szczególny.²¹

Dodatkowo, poza zmianami przepisów, w celu ochrony dziecka zupełnie niedawno zostały sformułowane prawa dziecka w postaci aktu niewiążącego, jakim jest Karta Praw Dziecka – Ofiary/Świadka Przystępstwa.²² Karta powstała w ramach programu ochrony dzieci uczestniczących w procedurach prawnych prowadzonego przez Fundację Dzieci Niczyje i została objęta patronatem Ministerstwa Sprawiedliwości. Ponadto jest to projekt realizowany przy wsparciu Komisji Europejskiej — Dyrekcji Generalnej ds. Sprawiedliwości, Wolności i Bezpieczeństwa w ramach programu „Prevention of and Fight against Crime”.²³ Uroczysta prezentacja postulatów zawartych w Karcie nastąpiła podczas VI Ogólnopolskiej Konferencji „Pomoc dzieciom – ofiarom przestępstw” w dniu 26 października 2009 roku.²⁴

Dokument, o którym mowa, powstał w odpowiedzi na potrzebę promowania i poszanowania praw dzieci uczestniczących w postępowaniu karnym. Karta ma charakter niewiązący, jednak jej istnienie wydaje się nie do przecenienia. Wyrażone w niej postulaty kierowane są głównie do profesjonalistów, dla których styczność z dzieckiem–świadkiem jest elementem codziennej pracy. Głównym zadaniem Karty jest wytyczanie kierunku postępowania organów wymiaru sprawiedliwości oraz organizacji pomocowych w zakresie ochrony małoletnich uczestniczących w procedurze karnej. W dalszej kolejności zadaniem Karty jest również ujednoczenie praktyki postępowania z dziećmi pokrzywdzonymi lub będącymi świadkami przestępstw i pełne respektowanie ich praw w toku postępowania karnego.²⁵

Na koniec wypada także wspomnieć, że obchodząca niedawno 20–lecie istnienia Konwencja o Prawach Dziecka,²⁶ chociaż nie formułuje bezpośrednio rozwiązań praktycznych, stanowi istotne wsparcie, jeśli chodzi o poszukiwanie „drogowskazów”, jak należy postępować w przypadku, gdy uczestnikiem postępowania karnego jest dziecko.

²¹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom I, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 874–881. Szczegółowe omówienie przesłuchania małoletniego świadka w trybach art. 185a kpk oraz art. 185b kpk przedstawiono w rozdziale I.

²² Tekst *Karty Praw Dziecka – Ofiary/Świadka Przystępstwa* dostępny na stronie internetowej: <http://www.dzieckoswiadek.pl/pokoj.php?PID=37>

²³ *Karta Praw Dziecka - Ofiary/Świadka Przystępstwa*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/pokoj.php?PID=37>

²⁴ Materiały konferencyjne — VI Ogólnopolska konferencja „Pomoc dzieciom – ofiarom przestępstw”, Warszawa, 26 — 27 października 2009 r., źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/konferencja.php?PID=43>

²⁵ *Karta...*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/pokoj.php?PID=37>

²⁶ Konwencja o Prawach Dziecka z 1989 r., Dz.U.1991.120.526.

Po krótkim wyjaśnieniu pojęć, odwołaniu do historycznego ujęcia regulacji ochronnych w Polsce oraz zarysowaniu zagadnień, które będą przedmiotem pracy wypada tylko dodać, że pracę zwieńczy krótkie podsumowanie rozważań dotyczących problematyki zapobiegania wtórnej wiktymizacji, zawierające m.in. postulaty dotyczące podejmowania działań mających na celu poprawę sytuacji dzieci uczestniczących w procedurach prawnych w charakterze świadka.

ROZDZIAŁ I

Ochrona małoletniego świadka w świetle polskiego Kodeksu postępowania karnego

Rozpoczynając rozważania w tej części pracy, która dotyczy szczególnych regulacji prawnych w zakresie przesłuchania małoletniego świadka, należy już na wstępie podkreślić ich wagę oraz słuszność decyzji ustawodawcy co do ich wprowadzenia do Kodeksu postępowania karnego.²⁷ Przesłuchanie dziecka jest czynnością niezwykle istotną z punktu widzenia samego postępowania karnego, jednak specyfika tej czynności procesowej oraz wyjątkowość podmiotu z jakim mamy do czynienia powodują, że ochrona przewidziana dla osoby dorosłej w zakresie przesłuchania, a także dla małoletniego świadka w trybie art. 171 § 3 kpk, jest w tym przypadku niewystarczająca.²⁸

Zasadniczym celem szczególnych regulacji jest stworzenie odpowiednich warunków do złożenia zeznań w charakterze świadka oraz ochrona przed wtórnym pokrzywdzeniem ze strony organów wymiaru sprawiedliwości.²⁹ Ochrona dzieci przewidziana w art. 185a kpk oraz art. 185b kpk wiąże się m.in. z piętnem, jakie na psychice dziecka wycisnęło popełnienie przez sprawcę przestępstwa. Nierzadko okoliczności faktyczne popełnionego czynu przestępnego są tak drastyczne, że u dzieci–świadków prowadzą do bardzo poważnych zaburzeń funkcjonowania pamięci.³⁰ Bardzo często okazuje się, że organy mają do czynienia z dziećmi zaburzonymi emocjonalnie i psy-

²⁷ D. Tarnowska, *Przesłuchanie pokrzywdzonego przestępstwem określonym w rozdziale XXV k.k., który w chwili czynu nie ukończył 15 lat (art. 185a k.p.k.)*, Przegląd Sądowy 2004, nr 10, s. 82.

²⁸ R.A. Stefański, *Szczególne tryby przesłuchania w postępowaniu karnym świadka małoletniego, który nie ukończył 15 lat*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2005, nr 4, s. 79. Autor poddaje szczegółowej analizie m.in. trzy rodzaje trybów przesłuchania w charakterze świadka osoby, która nie ukończyła 15 lat, przewidziane przez Kodeks postępowania karnego (art. 171 § 3 kpk, art. 185a kpk oraz art. 185b kpk).

²⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2004 r., sygn. I KZP 25/2004, LexPolonica nr 370753, OSNKW 2004, nr 11–12, poz. 101; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 2006 r., sygn. IV KK 226/06, LexPolonica nr 420425, Biuletyn Prawa Karnego 2006, nr 7, poz. 1.2.11; R.A. Stefański, *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego procesowego za 2004 r.*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2005, nr 2, s. 71.

³⁰ R.A. Stefański, *Szczególne...*, s. 79.

chicznie,³¹ u których sama myśl o przesłuchaniu powoduje nawarstwienie negatywnych wspomnień i stresu związanych z koniecznością powrotu do traumatycznych wydarzeń.³² Słusznie podkreśla P. Świerk, iż „odtworzenie przebiegu zdarzenia, które następuje podczas trwania danego procesu, mając na uwadze specyfikę czynu, którego to ofiarą padł małoletni, powoduje swoisty powrót do dramatycznych wydarzeń i tzw. wtórną wiktyimizację.”³³ Omawiane regulacje są zatem próbą złagodzenia konieczności powrotu do okoliczności popełnienia przestępstwa.³⁴

Ponadto ustawodawca wprowadził ochronę małoletnich świadków również ze względu na różnice w zakresie rozwoju psychicznego, społecznego czy emocjonalnego w porównaniu do osób dorosłych.³⁵ Nie bez racji są uwagi A. Wesołowskiej, która podkreśla, że „tam, gdzie nie udało się ustrzec małego człowieka przed okrucieństwem świata dorosłych, należy dołożyć wszelkich starań, aby nie pogłębiać stresu w czasie kontaktu z szeroko pojętym wymiarem sprawiedliwości.”³⁶

Jak podkreślano w literaturze, starając się rozstrzygnąć wszelkie wątpliwości, przesłuchanie świadka jest dla postępowania i dobra wymiaru sprawiedliwości na tyle istotne, że nie ma możliwości wyłączenia takiej osoby z postępowania, nawet w przypadku, gdy przesłuchiwanemu ma być dziecko. W wielu sprawach to właśnie małoletni jest podstawowym źródłem dowodu, będąc jedynym świadkiem popełnienia przestępstwa.³⁷ W opiniach przedstawicieli doktryny, o prawnej zdolności do występowania w charakterze świadka nie decyduje ani wiek, ani zdolność do działań prawnych w rozumieniu Kodeksu cywilnego, lecz faktyczna zdolność do stania się świadkiem, którą posiada każdy, kto jest zdolny do postrzegania i przekazywania informacji.³⁸ Wynika z tego, że świadkiem

³¹ R.A. Stefański, *Przesłuchanie pokrzywdzonego poniżej 15 lat w procesie karnym* [w:] A. Marek (red.), *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa profesora Andrzeja Bulsiewiczza*, Wyd. Tow. Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2004, s. 373.

³² A. Goszczyński, *Mały świadek. Dzieci przed sądem*, Polityka 2002, nr 48; B. Hołyst, *Psychologia kryminalistyczna*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2004, s. 960; E. Kolińska, *Przesłuchiwanie zgwałconej kobiety — wtórna wiktyimizacja środowiska, w postępowaniu organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości*, Jurysta 2003, nr 9–10, s. 22. Podobnie również J. Warylewski, *Stanowisko Sądu Najwyższego USA wobec molestowania seksualnego między uczniami*, Przegląd Sądowy 2000, nr 11–12, s. 153, który podkreśla, że już same przeżycia związane z aktem wykorzystania seksualnego dziecka powodują ogromne spustoszenie w jego psychice.

³³ P. Świerk, *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego na podstawie art. 185a kodeksu postępowania karnego*, Prokuratura i Prawo 2004, nr 5, s. 152.

³⁴ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 874.

³⁵ A.Z. Krawiec, *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w polskim procesie karnym*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2007, nr 1, s. 53.

³⁶ A. Wesołowska, *Regulacje...*, s. 2. Również w orzecznictwie Sądu Najwyższego jeszcze przed wprowadzeniem omawianych regulacji podkreślano, że wielokrotne przesłuchania prowadzą do ponownego pokrzywdzenia dzieci — zob. Wyrok Sądu Najwyższego — Izba Kar z dnia 4 listopada 1988 r, sygn. IV KR 291/88, LexPolonica nr 304099, OSNKW 1989 nr 3-4, poz. 31.

³⁷ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 874. Więcej na temat osobowych źródeł dowodowych oraz ich znaczenia dla postępowania karnego m. in.: A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007; T. Grzegorzczak, J. Tyłman, *Polskie postępowanie karne*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2009; A. Marek, S. Waltoś, *Podstawy prawa i procesu karnego*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2008; W. Sych, *Wpływ pokrzywdzonego na tok postępowania przygotowawczego w polskim procesie karnym*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2006 oraz S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2009.

³⁸ D. Tarnowska, *Przesłuchanie...*, s. 81.

może być każde dziecko, nawet bardzo małe, jeśli tylko potrafi dostrzegać i przekazywać informacje dotyczące danego zdarzenia.

Warto także podkreślić, że skoro czynnościom procesowym poddawany jest tak specyficzny podmiot, jakim jest małe dziecko, to nie należy zapominać o odpowiednim przygotowaniu osób prowadzących te czynności, co jest wciąż niejednokrotnie bagatelizowane. Jest to zresztą pożądane nie tylko w przypadku, gdy świadkiem jest małoletni, ale także każda inna osoba. W przypadku przesłuchania dziecka—świadka najistotniejsze jest przygotowanie z zakresu psychiatrii i psychologii, w szczególności psychologii rozwojowej dziecka oraz zasad przeprowadzania przesłuchania z udziałem dzieci. Istotne są także tak podstawowe elementy, jak zachowanie zasad kultury osobistej oraz swego rodzaju wyczulenie na potrzeby małoletniego.³⁹ Nie bez znaczenia jest ponadto wiedza z takich dziedzin, jak socjologia, kryminologia czy kryminalistyka.⁴⁰ Warto pamiętać, że ze względu na postulat niepowtarzalności czynności procesowych z udziałem małoletniego świadka, ma to istotne znaczenie zarówno z punktu widzenia zebrania odpowiedniego materiału dowodowego, jak i z punktu zminimalizowania dodatkowego cierpienia łączącego się z ewentualnym powtórnym przesłuchaniem.

Mając powyższe na uwadze, Kodeks wprowadza istotne ograniczenia dotyczące przeprowadzania czynności procesowych przesłuchania z udziałem małoletnich.

Podstawowym ograniczeniem w tym zakresie jest art. 171 § 3 kpk. Ze względu jednak na zawężenie zasadniczej części pracy do uwag dotyczących przesłuchania małoletniego świadka w świetle szczególnych przepisów art. 185a kpk oraz art. 185b kpk, w tym miejscu poruszone zostaną tylko najbardziej istotne kwestie dotyczące unormowania zawartego w art. 171 § 3 kpk, w celu ogólnego zobrazowania całości regulacji dotyczących przesłuchiwanie dzieci w polskiej procedurze karnej.

Wskazany przepis jest podstawowym, ale równocześnie najmniej ingerującym w sposób przeprowadzenia czynności przesłuchania z udziałem małoletniego świadka poniżej 15. roku życia. Zgodnie z tym przepisem, jeśli dochodzi do przesłuchania osoby, która nie ukończyła 15 lat, czynność ta powinna być w miarę możliwości prowadzona w obecności przedstawiciela ustawowego bądź faktycznego opiekuna osoby przesłuchiwanej. Wyjątkowo opiekun lub przedstawiciel dziecka nie może być obecny, gdy dobro postępowania stoi temu na przeszkodzie. Ukończenie przez świadka 15 lat powoduje, że dalsze przesłuchanie będzie kontynuowane już bez obecności przedstawiciela ustawowego lub opiekuna.⁴¹

³⁹ A.Z. Krawiec, *Przesłuchanie...*, s. 53. W kwestii odpowiedniego traktowania świadków M. Gaberle przytacza anegdotę o przesłuchującym prokuratorze, który zwykł był pouczać swoich świadków o odpowiedzialności karnej, wrzeszcząc na nich na początku przesłuchania: „Się kłamię — się siedzi!!!” — tak: M. Gaberle, *Dziecko jako świadek w procesie karnym*, Niebieska Linia 2001, nr 5, źródło: <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?dzial=archiwum&id=93>

⁴⁰ R.A. Stefański, *Przesłuchanie...*, s. 373.

⁴¹ K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 376; T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2005, s. 222. Dalsze uwagi także R.A. Stefański, *Szczególnie...*, s. 82–84, który podkreśla m.in. że „zastosowanie tego trybu przesłuchania jest obligatoryjne, na co wskazuje użyte w art. 171 § 3 k.p.k. słowa »powinny być«, lecz obowiązek ten jest złagodzony przez zaznaczenie, że musi on być realizowany verba legis »w miarę możliwości«.” Gdy chodzi o dobro postępowania, to wyjaśnia, że są to m.in.

W ocenie A. Kaznowskiego, w praktyce takie przesłuchanie — poza tym, że jest prowadzone w obecności przedstawiciela dziecka — niczym innym nie odbiega od przesłuchania osoby dorosłej.⁴²

1. Przesłanki warunkujące szczególne tryby przesłuchania małoletniego świadka z art. 185a oraz art. 185b kpk

Podjmując rozważania odnośnie przesłuchania małoletniego świadka w jednym z trybów szczególnych określonych w art. 185a kpk oraz 185b kpk, należy rozpocząć od wskazania ograniczeń, które wyznaczają ramy dla stosowania tych regulacji. Oba przepisy zostały ograniczone zarówno od strony podmiotowej, jak i przedmiotowej, a w dalszej kolejności muszą zostać spełnione także inne przesłanki warunkujące.⁴³

A. Zakres podmiotowy

Mówiąc o szczególnych trybach przesłuchiwanie świadków, o których mowa w omawianych przepisach, wskazuje się na pewne istotne różnice w porównaniu do zwykłego trybu przesłuchiwanie osób dorosłych. Jedną z takich różnic jest zakres podmiotów, których te uregulowania dotyczą.

Jeśli chodzi o art. 185a kpk, to przesłuchaniu w tym trybie podlega tylko i wyłącznie świadek, który jest równocześnie pokrzywdzonym w sprawie. Kodeks postępowania karnego definicję pokrzywdzonego zawiera w art. 49 § 1 i 2.⁴⁴ D. Tarnowska zastrzega przy tym, iż nie każdy pokrzywdzony w rozumieniu tej definicji będzie mógł korzystać ze szczególnej ochrony wprowadzonej przez

takie sytuacje, w których obecność rodzica/opiekuna mogłaby wpływać krępująco na osobę dziecka–świadka. Ponadto autor zastrzega również, że rodzice mogą uczestniczyć w zadawaniu pytań dziecku, jednakże pod warunkiem, że wyrazi na to zgodę organ procesowy. Samo przeprowadzenie czynności przesłuchania nie jest zastrzeżone do kompetencji sądu.

⁴² A. Kaznowski, *Udział pokrzywdzonego małoletniego w procesie karnym*, Prokuratura i Prawo 2007, nr 5, s. 84.

⁴³ R.A. Stefański, *Przesłuchanie...*, s. 375.

⁴⁴ Zgodnie z tą regulacją pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Może to być także instytucja państwowa, samorządowa, społeczna choćby nie miała osobowości prawnej, a w szczególnych wypadkach także zakład ubezpieczeń. Przy czym zgodnie z poglądem wyrażonym w orzecznictwie „krąg pokrzywdzonych w rozumieniu art. 49 § 1 k.p.k ograniczony jest zespołem znamion czynu będącego przedmiotem postępowania oraz czynów współlukaranych.” — tak Sąd Najwyższy w Uchwale z dnia 19 września 1999 r., sygn. I KZP 26/99, LexPolonica nr 342807, OSNKW 1999, nr 11–12, poz. 69.

art. 185a kpk. Przepis ten dotyczy tylko szczególnej grupy pokrzywdzonych, tj. osób fizycznych, które w chwili czynu (obecnie w chwili przesłuchania) nie ukończyły 15 lat.⁴⁵ Oznacza to tym samym znaczne zawężenie możliwości zastosowania tego przepisu, bo regulacja ta nie odnosi się do każdego rodzaju świadków.⁴⁶

Natomiast w przypadku drugiego z trybów szczególnych, określonego w art. 185b kpk, w porównaniu do poprzednio omówionego przepisu, ustawodawca w zakresie podmiotowym poszerzył możliwość stosowania tego trybu także do tych osób, które są świadkami, ale nie występują w charakterze osoby pokrzywdzonej przestępstwem. Granica wiekowa pozostaje taka sama jak w przypadku art. 185a kpk, czyli nieukończenie 15 lat w chwili przesłuchania.

Wolą ustawodawcy, kategoria osób, do której odnosi się § 1 art. 185b kpk, została ponadto ograniczona w § 2 tego przepisu. Przepis ten konstytuuje normę, która wprowadza zakaz możliwości stosowania szczególnego trybu przesłuchania do małoletniego świadka wtedy, gdy świadek ten został określony jako współdziałający w popełnieniu czynu zabronionego.⁴⁷ Trudno nie zgodzić się z racjonalnością tego unormowania. Współdziałający w popełnieniu czynu zabronionego nie powinien korzystać z dobrodziejstwa, jakie niesie ze sobą szczególna ochrona przewidziana przepisami kodeksu. Skoro małoletni zdecydował się na popełnienie czynu wspólnie z oskarżonym, jego ochrona podczas czynności przesłuchania jest zbędna. W takich wypadkach świadka przesłuchuje się na zasadach ogólnych.⁴⁸ Zatem stosowanie szczególnego trybu może odnosić się tylko i wyłącznie do świadków, a w większości przypadków do świadków pokrzywdzonych przestępstwem.

Podsumowując zaprezentowane uwagi, należy także podnieść, że współdziałanie, o jakim mowa powyżej, jest w tym przypadku rozpatrywane tylko w znaczeniu funkcjonalnym. Nie ulega bowiem wątpliwości, że osoba, która nie ukończyła 15 lat nie może zostać pociągnięta do odpowiedzialności karnej we współsprawstwie z oskarżonym (zgodnie z art. 10 § 1 i 2 Kodeksu karnego).⁴⁹ Taki małoletni będzie odpowiadał na zasadach określonych w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 roku.⁵⁰

⁴⁵ D. Tarnowska, *Przesłuchanie...*, s. 82.

⁴⁶ R.A. Stefański, *Przesłuchanie...*, s. 375. Projekt noweli zawierał propozycję, aby ochroną o której mowa w art. 185 a kpk, objąć każdego świadka, a nie tylko świadka pokrzywdzonego przestępstwem. Uzasadniano to m.in. tym, że już samo uczestnictwo dziecka w postępowaniu wpływa destrukcyjnie na jego psychikę, zatem ochrona powinna obejmować nie tylko małoletnich pokrzywdzonych przestępstwami z rozdziału XXV Kodeksu Karnego. Jednak stanowisko Rządu w tej kwestii było krytyczne — zob. *Projekt ustawy o zmianie kodeksu postępowania karnego* — druk sejmowy nr 3633; *Stanowisko Rządu w sprawie komisijnego projektu ustawy o zmianie ustawy — kodeks postępowania karnego* — druk sejmowy 3633 — cyt. za: R.A. Stefański, *Szczególnie...*, s. 82.

⁴⁷ W. Grzeszczyk, *Kodeks...*, el. syst. inf. pr. LexPolonica.

⁴⁸ J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom I, Wyd. Zakamycze, Kraków 2006, el. syst. inf. pr. LexOmega; P. Hofmański, E. Sądziak, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 881.

⁴⁹ P. Hofmański, E. Sądziak, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 881.

⁵⁰ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich., Dz.U. 2010 r. Nr 33 poz. 178, z późn. zm.

B. Zakres przedmiotowy

Ograniczenie przedmiotowe, wprowadzone w tych regulacjach, określa rodzaj przestępstw, które dają możliwość zastosowania szczególnego trybu przesłuchania, gdy spełnione są inne przesłanki warunkujące. Zakres ograniczenia przedmiotowego jest nieco inny dla obu przepisów.

Analizowany art. 185a kpk wprowadza możliwość zastosowania ochrony wobec świadka pokrzywdzonego w sytuacji, gdy sprawa dotyczy przestępstwa określonego w rozdziale XXV bądź XXVI Kodeksu karnego. Rozdział XXV Kodeksu karnego jest zatytułowany „Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności”, natomiast rozdział XXVI Kodeksu karnego nosi tytuł „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece.”⁵¹

Z kolei regulacja zawarta w art. 185b kpk, osadza się na podobnym katalogu przestępstw jak ten wymieniony w art. 185a kpk, zawierając równocześnie pewne modyfikacje. W art. 185b kpk ustawodawca powołuje tylko i wyłącznie rozdział XXV Kodeksu karnego, jednocześnie pomijając katalog przestępstw wymienionych w rozdziale XXVI Kodeksu karnego. Dodatkowa różnica, polega na wprowadzeniu możliwości zastosowania szczególnego trybu przesłuchania do podmiotu określonego w art. 185b kpk, także w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej. Podkreślić jednak należy, że przestępstwami, których popełnienie charakteryzuje użycie przemocy lub groźby bezprawnej mogą być także te, które są wymienione w rozdziale XXVI Kodeksu karnego. Warto także pamiętać, że o tym, czy mamy do czynienia z przestępstwem popełnionym z użyciem przemocy czy groźby bezprawnej zawsze będą decydowały okoliczności faktyczne, a nie kwalifikacja prawna czynu.⁵²

To odmienne podejście ustawodawcy do ukształtowania katalogów przestępstw w obu omawianych przepisach wynika z tego, że ustawodawca inaczej traktuje świadka, który jest równocześnie pokrzywdzonym w sprawie, od świadka, który nie ucierpiał w trakcie popełnienia czynu zabronionego. Wydaje się, że dla świadka niebędącego pokrzywdzonym stosunek emocjonalny do popełnionego przestępstwa jest zdecydowanie mniej osobisty i traumatyczny niż w przypadku świadka–pokrzywdzonego.⁵³

Należy także podkreślić, że wskazanie konkretnego katalogu przestępstw może być odczytywane dwojako. Po pierwsze można odczytywać to w ten sposób, że chodzi o szczególnego rodzaju przestępstwa — takie, które charakteryzuje bardzo brutalny wpływ na psychikę dziecka. Po drugie, wprowadzony katalog stanowi ograniczenie możliwości stosowania szczególnego trybu przesłuchania tylko i wyłącznie do tych postępowań, które toczą się o przestępstwa wymienione w omawianych katalogach.⁵⁴

⁵¹ Katalog typów czynów zabronionych wskazany w art. 185a kpk został poszerzony o typy z rozdziału XXVI Kodeksu karnego wraz z nowelizacją Kodeksu postępowania karnego w 2005 r. W pierwotnym brzmieniu przepis ten powoływał tylko i wyłącznie rozdział XXV Kodeksu karnego. Jak podkreślano — również przedłużanie się postępowań w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, może wpływać negatywnie na psychikę małoletniego świadka — tak m.in. J. Kosonoga, *Przesłuchanie pokrzywdzonego w trybie art. 185a k.p.k.*, Prokuratura i Prawo 2004, nr 1, s. 66.

⁵² P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 880; R.A. Stefański, *Szczególnie...*, s. 87.

⁵³ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 880; R.A. Stefański, *Szczególnie...*, s. 81.

⁵⁴ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 874.

Podsumowując — popełnienie innego przestępstwa na szkodę małoletniego niż jedno z tych, które zostały wskazane przez ustawodawcę w sposób bezpośredni w katalogach omawianych artykułów lub poprzez odwołanie do przestępstw z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej, nie daje możliwości przesłuchania w trybie szczególnym. Takie przesłuchanie powinno nastąpić bądź w trybie art. 171 § 3 kpk, bądź na zasadach ogólnych. Zatem nie każdy małoletni świadek może być przesłuchany w trybie określonym w art. 185a kpk lub art. 185b kpk.

Gdyby doszło do przesłuchania małoletniego w trybie wskazanym w art. 185a kpk lub art. 185b kpk, mimo braku spełnienia przesłanek będzie to — co do zasady — naruszenie omawianych przepisów. Na marginesie należy tylko dodać, że słusznie wskazuje się w piśmiennictwie, iż zastosowanie szczególnego trybu przesłuchania, mimo braku spełnienia przesłanek, można tłumaczyć innymi przyczynami.⁵⁵ Otóż, powołując się na wykładnię art. 2 § 1 pkt 3 kpk, można wskazać, iż aby został osiągnięty jeden z celów postępowania karnego, jakim jest uwzględnienie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego, konieczne jest takie ukształtowanie tego postępowania, aby pokrzywdzony nie został narazony na dodatkowe cierpienia. Zatem jeśli tylko istnieje możliwość ograniczenia liczby przesłuchań celem ochrony interesów pokrzywdzonego, to należy to uczynić, aby chronić jego osobę i nie powodować dodatkowych cierpień wiążących się z powtarzalnością czynności procesowych.⁵⁶

Ostatnim elementem, o którym trzeba wspomnieć przy omawianiu zakresu przedmiotowego, jest możliwość stosowania trybów szczególnych, w sytuacji gdy mamy do czynienia ze złożoną kwalifikacją prawną czynu zabronionego. Dotyczy to także tych przypadków, gdy tylko jeden z czynów wchodzących w skład kwalifikacji złożonej należy do katalogu typów czynów zabronionych wymienionych w art. 185a kpk bądź w art. 185b kpk. W tym wypadku nie jest wymagane, aby wszystkie czyny spełniały wymóg przynależności do któregoś z katalogów zawartych w omawianych przepisach. Wystarczy, aby kwalifikacja prawna obejmowała jeden typ czynu zabronionego wskazany w art. 185a kpk lub art. 185b kpk.⁵⁷

C. Wiek małoletniego świadka

Regulacja zawarta w art. 185a kpk uległa częściowej zmianie w zakresie określenia wieku świadka, gdy porównać ją z pierwotnym brzmieniem tego przepisu wprowadzonym do kodeksu w 2003 roku. Poniżej w pierwszej kolejności omówione zostaną te elementy przepisu odnośnie wieku dziecka, które nie uległy zmianie, a w następnej kolejności przedstawione zostaną uwagi do-

⁵⁵ R. A. Stefański, *Przesłuchanie...*, s. 376.

⁵⁶ P. Jarocki, *Prawa ofiar przestępstw*, Prokuratura i Prawo 2002, nr 10, s. 124. Tak również Sąd Apelacyjny w Lublinie w Wyroku z dnia 12 sierpnia 1999 r., sygn. II AKa 98/99, LexPolonica nr 344456, OSN Prokuratura i Prawo 2001, nr 1, poz. 27, gdzie słusznie podkreślono, iż „postępowanie karne nie powinno prowadzić do podwójnej wiktymizacji osoby pokrzywdzonej.”

⁵⁷ J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz* Tom I, Wyd. Dom wydawniczy ABC, Warszawa 2003, s. 855.

tyczące zmian wprowadzonych do Kodeksu w 2005 roku, które w istotny sposób wpłynęły na możliwość stosowania obu regulacji.

Punktem wyjścia przy omawianiu wieku małoletniego świadka będą uwagi dotyczące decyzji ustawodawcy co do objęcia szczególną ochroną w trakcie czynności przesłuchania tylko tych dzieci, które nie ukończyły 15 lat w jego trakcie. Z punktu widzenia kwestii wieku, oba przepisy przewidują takie samo rozwiązanie — ochroną objęte są te dzieci, które nie ukończyły jeszcze 15 lat w chwili przesłuchania. Warto jednak pamiętać, że regulacje te nie obejmują ochroną pozostałych małoletnich świadków oraz osób dorosłych. W tych przypadkach, pozostaje przesłuchanie na zasadach ogólnych.⁵⁸

Zgodnie z poglądem wyrażonym w doktrynie, „(...) granica ta wyznaczona została przy uwzględnieniu przeciętnego stopnia rozwoju emocjonalnego dziecka”.⁵⁹ Ponadto — jak podkreśla A. Antoniak–Drożdż — ustawodawca nie zakreślił dolnej granicy wieku dla osób występujących w procesie w charakterze świadka, stąd każdorazowo granicę tę będzie wyznaczał organ podejmujący decyzję o powołaniu dziecka na świadka.⁶⁰

W kwestii granicy wiekowej zakreślonej przez oba artykuły, nieodosobnione w doktrynie wątpliwości wyraża m.in. A. Wesołowska, która podkreśla, że w praktyce może dojść do bardzo trudnych sytuacji. Przykładowo zgwałconej po dniu swoich 15. urodzin nastolatce nie przysługuje ochrona z art. 185a kpk, jeżeli zeznanie będzie składała dnia następnego. Zdaniem autorki słuszne byłoby rozważenie, czy tryb przewidziany w art. 185a kpk nie powinien być w szczególnych przypadkach stosowany do małoletnich w wieku od 15. do 18. roku życia.⁶¹

Wracając do wskazania zmian, jakim podlegała regulacja art. 185a kpk, należy wspomnieć, iż przepis ten został w 2005 roku zmodyfikowany, gdy chodzi o moment procesowy (zdarzenie), do którego małoletni podlega ochronie i może być przesłuchiwany w trybie szczególnym. W pierwotnym brzmieniu z 2003 roku, przepis ten, określając wiek małoletniego świadka, odwoływał się do chwili popełnienia czynu. Zgodnie z takim uregulowaniem pokrzywdzony–świadek był przesłuchiwany w trybie szczególnym wtedy, gdy w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył jeszcze 15 lat.⁶²

Od samego początku regulacja tej kwestii budziła wiele wątpliwości. W doktrynie oraz piśmiennictwie wielokrotnie podkreślano, że przepis nie spełnia swoich celów. W praktyce często dochodziło do sytuacji, w których ochronie podczas przesłuchania zamiast dziecka podlegała osoba, która już dawno ukończyła 15 lat.⁶³ Krytyczne głosy w doktrynie wskazywały także, że przecież nie

⁵⁸ T. Grzegorzczak, *Kodeks...*

⁵⁹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 874.

⁶⁰ A. Antoniak–Drożdż, *Przesłuchanie dziecka w procesie karnym — uwagi praktyczne*, Prokuratura i Prawo 2006, nr 6, s. 46.

⁶¹ A. Wesołowska, *Regulacje...*, s. 6.

⁶² T. Grzegorzczak, *Kodeks...*; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 875; A. Wesołowska, *Zmiany kodyfikacji karnych w zakresie przepisów dotyczących ochrony prawnej małoletnich*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6, s. 2.

⁶³ R. Kmieciak, E. Skrętowicz, Aneks do podręcznika *Proces karny. Część ogólna*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2003, s. 32; R.A. Stefański, *Przesłuchanie...*, s. 377. Z kolei M. Klejnowska podkreśla że, taka ochrona jest uzasadniona także dlatego, że samo odtwarzanie na rozprawie głównej okoliczności popełnienia przestępstwa seksualnego wywołuje negatywne uczucia u dorosłego, a co dopiero, gdy mamy do czynienia z dzieckiem, tak: M. Klejnowska, *Przesłuchanie nieletniego w postępo-*

chodziło o ochronę dorosłego świadka,⁶⁴ a rygorystyczne ograniczenie ilości przesłuchań miało służyć ochronie dziecka i podyktowane było głównie dbałością o jego psychikę, która w młodym wieku nie jest do końca ukształtowana.⁶⁵ Ten brak efektywności w stosowaniu przepisu, pociągał za sobą konieczność wprowadzenia zmiany.

Biorąc pod uwagę powyższe, w 2005 roku znowelizowano przepis art. 185a kpk w tym zakresie. Po wprowadzeniu zmian przepis posiada następujące brzmienie: „W sprawach o przestępstwa określone w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się tylko raz (...)”. Ustawodawca — zmieniając regulację w tym miejscu — wprowadził do Kodeksu jako istotną **chwilę przesłuchania**, przesądzając tym samym o braku możliwości stosowania szczególnego trybu przesłuchania do osób, które już ukończyły 15 lat, a tym bardziej do osób dorosłych.⁶⁶ Gdyby w praktyce doszło do sytuacji, że świadek pokrzywdzony przestępstwem był małoletni w czasie jego popełnienia, ale w chwili przesłuchania ma ukończone 15 lat, to powinien zostać przesłuchany na zasadach ogólnych.

Kończąc uwagi dotyczące wieku małoletniego świadka, należy wspomnieć, że także art. 185b kpk jako istotny wskazuje również **moment przesłuchania**. W tym zakresie regulacje te są identyczne. Zarówno w oczach praktyków, jak i teoretyków prawa, przepisy w aktualnym brzmieniu pozwalają na realizację celu, jakiemu miały służyć.⁶⁷

D. Charakter przesłuchania

Charakter przesłuchania w trybie art. 185a kpk to element, co do którego istnieją rozbieżności w doktrynie. Powstałe wątpliwości są m.in. wynikiem braku sprecyzowania w treści samego przepisu formy przesłuchania.⁶⁸

waniu karnym a europejskie standardy ochrony praw człowieka [w:] E. Dynia, P. Kłak, *Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie*, Wyd. MITEL, Rzeszów 2005, s. 317.

⁶⁴ W komentarzu do tej regulacji — w jej pierwotnym brzmieniu — J. Kosonoga podkreślał, iż „(...) w przypadku dokonania tej czynności [przesłuchania — przyp. K. Ch.], np. kilka lat po popełnieniu czynu, konieczne będzie zastosowanie art. 185a kpk, mimo że przesłuchanie będzie dotyczyło osoby dorosłej.”, *Przesłuchanie...*, s. 67.

⁶⁵ R.A. Stefański, *Przesłuchanie...*, s. 377; K. Stocka, *Przesłuchanie świadka w trybie art. 185a k.p.k.* [w:] L. Bogunia, *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. XVI, Wyd. Uniw. Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 155. Warto także wspomnieć, iż wśród komentatorów podjęto próbę swoistego usprawiedliwienia praktycznego stosowania tego przepisu w brzmieniu z 2003 r. Wskazywano, iż „przepis najwyraźniej nakierowany został pierwotnie na sytuacje typowe, w których postępowanie toczy się bezpośrednio po ujawnieniu przestępstwa” — tak: P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 875; szerzej o tym problemie P. Świerk, *Przesłuchanie...*, s. 153.

⁶⁶ W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006, el. syst. inf. pr. LexPolonica; A.Z. Krawiec, *Przesłuchanie...*, s.55.

⁶⁷ J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks...*; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 875.

⁶⁸ Zob. R. Kmiecik, *Konfrontacja i okazanie z udziałem małoletniego świadka w postępowaniu karnym i w sprawach nieletnich* [w:] P. Hofmański (red.), S. Waltoś (red.), *W kręgu prawa nieletnich*. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009, s. 321.

Większość przedstawicieli nauk prawnych stoi na stanowisku, iż tryb szczególnie przesłuchania stosuje się także do okazania i konfrontacji.⁶⁹ Wskazuje się, że skoro konfrontacja i okazanie stanowią szczególne formy przesłuchania, to także do nich odnosić się będzie rygor z art. 185a kpk. Podkreśla się jednakże, iż szczególnie ważne jest zwrócenie uwagi na zagrożenie, jakie niesie za sobą konfrontacja dziecka z dorosłym, gdyż dorosły jest dla dziecka autorytetem, a więc może zachodzić groźba wywierania sugestii.⁷⁰ O niebezpieczeństwie sugestii wspomina m.in. M. Kornak, która uznaje za niedopuszczalną konfrontację dziecka z oskarżonym (podejrzany). Podkreśla również, że przy konfrontacji należy dbać o porównywalny wiek małoletnich świadków, rezygnując z przesłuchania dziecka starszego z młodszym oraz dziecka z osobą dorosłą.⁷¹

W przypadku okazania często zdarza się, że przeprowadzenie tej czynności przesądza o ustaleniu sprawy. Rezygnacja z jego przeprowadzenia groziłaby umorzeniem postępowania. W doktrynie zwraca się uwagę, iż należy dołożyć wszelkich starań, aby wraz z okazaniem możliwie wszystkich potencjalnych sprawców, odebrać pełne zeznanie od dziecka, gdyż w przeciwnym razie narażamy je na niebezpieczeństwo powtórnego przesłuchania.⁷² Słusznie także w tym przypadku postuluje się, aby przyjętą regułą było stosowanie okazania tajnego. Jest to istotne z tego względu, że dzieci obawiają się bezpośrednich kontaktów ze sprawcą, a będąc same niewidoczne w trakcie okazania, poczną się bezpieczniej.⁷³

Najbardziej jednak kontrowersyjny pozostaje udział dziecka w okazaniu zwłok. Wielu autorów podkreśla, że w tym wypadku w okazaniu nie powinny brać udziału dzieci poniżej 12. roku życia,⁷⁴ a wręcz należałoby całkowicie zrezygnować z okazania.⁷⁵ Doktryna w przeważającej mierze stoi na stanowisku, że ze względu na to, iż już sama czynność okazania jest przeżyciem traumatycznym dla dziecka, to decyzję o okazaniu (zwłaszcza zwłok) powinien podjąć prokurator lub sąd w porozumieniu z psychologiem.⁷⁶

⁶⁹ J. Kosonoga, *Przesłuchanie...*, s. 68; A. Wesołowska, *Regulacje...*, s. 8; aktualne pozostają także uwagi E. Gruzy, *Okazanie. Problematyka kryminalistyczna*, Wyd. Comer, Toruń 1997, s. 120, odnośnie warunków jakie trzeba zapewnić dziecku podczas przeprowadzania czynności okazania.

⁷⁰ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie dziecka (monografia)*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2001, s. 235. Zob. także: K. T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks...*, s. 422. Ponadto R. A. Stefański, *Szczególnie...*, s. 86, podkreśla, że „poprzestanie jednak tylko na wykładni językowej i logicznej może prowadzić do absurdalnych skutków.” Nie wyklucza on natomiast, że jest to możliwe w sytuacji zachowania warunków wskazanych w art. 173 § 2 kpk (wyłączenie możliwości rozpoznania osoby przesłuchiwanego przez osobę rozpoznawaną). Podobnie w kwestii konfrontacji zastrzega, że przy zastosowaniu art. 185a kpk, możliwe będzie przeprowadzenie konfrontacji tylko raz.

⁷¹ M. Kornak, *Małoletni...*, s. 269.

⁷² A. Wesołowska, *Regulacje...*, s. 8. Więcej na temat szczególnych form przesłuchania dziecka m.in. M. Kornak, *Małoletni...*, s. 230, V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 241; W. Badura–Madej, A. Dobrzyńska–Mesterhazy, *Wpływ traumy na funkcjonowanie dziecka–świadka*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 7 oraz M. Ferenc, M. Czub, *Dziecko niepełnosprawne jako świadek w postępowaniu karnym — analiza przypadku*, Dziecko krzywdzone 2007, nr 20.

⁷³ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 279.

⁷⁴ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 280.

⁷⁵ M. Kornak, *Małoletni...*, s. 285.

⁷⁶ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 280.

2. Tryb przesłuchania małoletniego świadka, który nie ukończył 15 lat w chwili przesłuchania

Powyżej zaprezentowano uwagi dotyczące przesłanek warunkujących przesłuchanie małoletniego świadka w trybie szczególnym. Natomiast poniższe uwagi będą dotyczyły samego trybu przesłuchania.

Początkowe rozważania odnośnie szczególnych trybów przesłuchania małoletniego świadka powinny poruszyć węzłowe zagadnienie, jakim jest moment czasowy całego postępowania, w którym dochodzi do przeprowadzenia omawianej czynności. Zagadnienie to nie jest bezpośrednio uregulowane w przepisach Kodeksu postępowania karnego. Zgodnie z poglądem wyrażonym w piśmiennictwie, w tym wypadku trzeba założyć, że przesłuchanie dziecka może nastąpić zarówno w fazie postępowania przygotowawczego, jak i w postępowaniu przed sądem pierwszej instancji.⁷⁷ W tej kwestii aktualne pozostają uwagi wyrażone w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2004 roku, w której podkreślono, że art. 185a kpk dotyczy zarówno postępowania przygotowawczego, jak i postępowania sądowego.⁷⁸

A. Warunki jednokrotnego przesłuchania

Postulat unikania wielokrotnego przesłuchania świadka w trakcie procesu był podnoszony w przeszłości wielokrotnie zarówno w doktrynie jak i orzecznictwie.⁷⁹ Ponadto wskazywano również, iż ograniczenie powtarzalności pewnych czynności związanych z prowadzeniem postępowania, powinno dotyczyć także innych elementów, jak np. oględziny ciała, badania lekarskie, a zwłaszcza ograniczenia wszelkich prób poniżania godności przesłuchiwanym osobom, przejawiających się w szczególności w nadmiernym i pozbawionym podstaw wypytywaniu o sprawy o charakterze intym-

⁷⁷ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 876.

⁷⁸ Sąd Najwyższy w cyt. uchwale z dnia 30 listopada 2004 r., sygn. I KZP 25/2004, podkreślił jednocześnie, iż taka interpretacja wynika z pozycji przepisu w Kodeksie, gdyż „(...) należy zwrócić uwagę na jego umiejscowienie w dziale V Kodeksu postępowania karnego zatytułowanym »Dowody«, bez wyraźnego postanowienia o ograniczeniu działania tego przepisu do postępowania przygotowawczego (...) co wskazuje zgodnie z wykładnią systemową, iż ma on zastosowanie nie tylko w śledztwie czy dochodzeniu, ale również w postępowaniu jurysdykcyjnym.» Głosy aprobujące w kwestii takiej interpretacji art. 185a kpk wyrazili: J. Kosonoga, *Glosa aprobująca do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2004 r. o sygn. I KZP 25/2004*, Prokuratura i Prawo 2005, nr 6, s. 107, a także K. Eichstaedt, *Glosa aprobująca do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2004 r. o sygn. I KZP 25/2004*, Przegląd Sądowy 2006, nr 2. Aprobujące uwagi w zakresie takiej wykładni również R.A. Stefański, *Przegląd...*, s. 70.

⁷⁹ P. Świerk, *Przesłuchanie...*, s. 153; P. Jarocki, *Prawa...*, s. 128.

nym.⁸⁰ Głównym celem, któremu ma to sprzyjać, jest ochrona przed wtórną wiktyimizacją podmiotu uczestniczącego w procesie w roli świadka, gdyż poza dobrem postępowania, które jest osiąganę dzięki przeprowadzeniu tych czynności, pojawia się także aspekt negatywny — narażenie jednostki na dodatkowe cierpienie związane z koniecznością wielokrotnego poddawania jej tym wszystkim czynnościom. Wydaje się, że taki postulat — ograniczenia do niezbędnego minimum czynności z udziałem pokrzywdzonych — jest aktualny także obecnie.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego słusznie wskazuje się, iż „w postępowaniu karnym zawsze należy baczyc, aby w toku czynności procesowych nie narażać osoby pokrzywdzonej na zbędne przykrości, a zwłaszcza należy w miarę możliwości unikać wielokrotnego jej przesłuchiwania”⁸¹. Zatem wydają się nie bez znaczenia podnoszone w doktrynie głosy, że postulatem jednokrotności powinny zostać objęte także inne czynności przeprowadzane z udziałem dziecka. Kwestia ta nie została wyraźnie uregulowana w kodeksie, a — jak sugeruje D. Tarnowska — brak uregulowania tej kwestii w kodeksie może wpłynąć na przeprowadzanie takich czynności wielokrotnie, a przecież intencją ustawodawcy była chęć ochrony małoletniego i jego dobra.⁸²

Wracając do rozważań istotnych z punktu widzenia szczególnego trybu przesłuchania dziecka, to postulat jednokrotnego przeprowadzenia czynności z jego udziałem został przez ustawodawcę w szczególny sposób wyeksponowany, a zarazem zaostrzony w treści samego przepisu. Artykuł 185a kpk wyraża *expressis verbis* zasadę jednokrotnego przesłuchania małoletniego świadka, od której przewiduje dwa wyjątki. Ustawodawca podkreślił jednak, iż przesłuchanie powinno się odbyć co do zasady **tylko raz**. To podkreślenie powoduje, iż w razie przesłuchania takiej osoby w czasie dochodzenia lub śledztwa w postępowaniu przygotowawczym wyklucza — co do zasady — możliwość ponownego przesłuchania na rozprawie głównej w postępowaniu sądowym. Osobną kwestią pozostaje sposób przeprowadzenia takiego przesłuchania — istotne jest to, aby takie przesłuchanie było wyczerpujące, by nie trzeba było go uzupełniać, bo w zasadzie później będzie to niemożliwe.

Na marginesie rozważań o postulacie jednokrotności przesłuchania, trzeba wspomnieć, że w pierwotnym uregulowaniu tego przepisu z 2003 roku była mowa o **powinności jednokrotnego przesłuchania**. Jednakże mimo tak niezręcznego sformułowania, wykładnia i praktyka — w tym wypadku wspólnie — wskazywały, że w tym miejscu przepis trzeba traktować tak, jak gdyby zawierał nakaz tylko jednokrotnego przesłuchania, mimo że sam ustawodawca posłużył się tylko sformuło-

⁸⁰ L. Falandysz, *Pokrzywdzony w prawie karnym i wiktyologii*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1980, s. 182.

⁸¹ Uchwała Połączonych Izb Karnej i Wojskowej z dnia 21 grudnia 1972 r., sygn. VI KZP 64/72, LexPolonica nr 305577, OSNKW 1973, nr 2–3, poz. 18. Podobnie Sąd Apelacyjny w Krakowie w wyroku z dnia 15 lutego 1996 r., sygn. II AKa 2/96, LexPolonica nr 354240, Prokuratura i Prawo 1996, nr 10, poz. 20, gdzie wprost wskazano, iż należy „(...) negatywnie ocenić postępowanie karne, w którym pokrzywdzona zgwałceniem zbiorowym była 25 razy wzywana do udziału w czynnościach procesowych, bądź o nich zawiadamiana, a 14 razy żądano od niej zeznań o przebiegu zdarzeń przed coraz to innymi osobami, a także w konfrontacji z każdym sprawcą jej krzywdy.” Głosę aprobującą do Wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 lutego 1996 przedstawił J. Gurgul, *Glosa aprobująca do wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 lutego 1996 r. o sygn. II AKa 2/96*, Prokuratura i Prawo 1997, nr 2, s. 115.

⁸² D. Tarnowska, *Przesłuchanie...*, s. 83, która sugeruje, że wszystkie czynności z udziałem dziecka powinny zostać objęte rygiorem niepowtarzalności, gdyż jej zdaniem „tylko wówczas prawidłowy rozwój dziecka byłby w pełni chroniony.”

waniem „powinno”.⁸³ Dopiero nowelizacja Kodeksu postępowania karnego w 2005 roku, wyraźnie wprowadziła zakaz powtórnego przesłuchiwanie dziecka (z dwoma wyraźnie określonymi wyjątkami), zmieniając zwrot „powinno się przesłuchiwać tylko raz” na „przesłuchuje się tylko raz”.⁸⁴ Zamknięto tym samym drogę wszelkim interpretacjom przepisu, które miały prowadzić do wielokrotnego przesłuchiwanie dziecka, niwecząc ustanowione normy ochronne. Wniosek płynący z tej słusznej zmiany był jednoznaczny — „(...) nie ma wątpliwości co do woli ustawodawcy, by odstąpić od tej zasady na zasadzie zupełnego wyjątku, w »stanach wyższej konieczności procesowej«.”⁸⁵

W kwestii jednokrotnego przesłuchania istotne są nadto uwagi podnoszone w doktrynie w zakresie nieprzesłuchiwanie małoletniego świadka we wstępnej fazie postępowania przygotowawczego. Ma to na celu zapobieganie sytuacjom, w których podczas przesłuchania nie zostaną zadane istotne pytania tylko ze względu na znikomą ilość informacji zebranych w sprawie. Praktyka przeprowadzania czynności z udziałem dziecka wskazuje bowiem, że jeżeli organ zdecydował się na przesłuchanie małoletniego świadka we wstępnej fazie postępowania przygotowawczego, to prawie zawsze okazywało się na późniejszym etapie, że pojawiły się istotne okoliczności i zachodzi konieczność ponownego przesłuchania dziecka.⁸⁶

Przy uwagach o praktyce zbyt wczesnego przesłuchiwanie trzeba także wspomnieć o sytuacji, w której w postępowaniu przygotowawczym nie wykryto jeszcze sprawcy. W przypadku dokonania czynności przesłuchania we wstępnej fazie dochodzenia czy śledztwa, kiedy nie ustalono jeszcze osoby sprawcy, istnieje konieczność ponownego przesłuchania dziecka po jego wykryciu.⁸⁷ Jest to prawo oskarżonego do żądania przesłuchania świadka w sprawie i uczestnictwa w tym przesłuchaniu (w tym przypadku za pośrednictwem swojego obrońcy). Takie prawo gwarantuje oskarżonemu już § 1 art. 185a kpk. Jest to istotne także z punktu widzenia standardu zawartego w art. 6 ust. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku,⁸⁸ który wskazuje, że oskarżony musi mieć zagwarantowane prawo do wnio-

⁸³ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 875.

⁸⁴ W. Grzeszczyk, *Kodeks ...*, el. syst. inf. pr. LexPolonica.

⁸⁵ J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks...* Na odstąpienie od zasady jednokrotnego przesłuchania dziecka tylko w szczególnych wypadkach wskazuje również orzecznictwo Trybunałów Europejskich — Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Por.: Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich (Wielka Izba), Postępowanie karne przeciwko Marii Pupino z dnia 16 czerwca 2005 r., sygn. C-105/03, LexPolonica nr 380184, Monitor Prawniczy 2005, nr 13, s. 623, www.curia.europa.eu Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka Pierwsza Sekcja, Sprawa S.N. przeciwko Szwecji z dnia 2 lipca 2002 r., Sprawa 34209/96, LexPolonica nr 397278, www.echr.coe.int; Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka Czwarta Sekcja, W.S. przeciwko Polsce z dnia 19 czerwca 2007 r., Sprawa 21508/02, LexPolonica nr 1453102, www.echr.coe.int Zob. również J. Mierzwińska-Łorencka, *Prawnokarna ochrona małoletnich świadków na przykładzie wybranych orzeczeń ETPCz, cz I i II*, Edukacja prawnicza 2010, nr 1.

⁸⁶ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 876. Por. Wyrok Sądu Najwyższego — Izba Karna z dnia 24 listopada 2009 roku, sygn. III KK 176/2009, LexPolonica nr 2444619, Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych 2009 poz. 2372

⁸⁷ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 876.

⁸⁸ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniła następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U.1993.61.284.

skowania powtórnego przesłuchania w sprawie świadka, także wtedy, gdy przesłuchanie odbyło się zanim oskarżony pojawił się w procesie.⁸⁹

W tym kontekście zasadne wydają się uwagi T. Grzegorzcyka, aby przesłuchanie dziecka przeprowadzać dopiero po dokonaniu jak największej ilości innych czynności postępowania przygotowawczego, które pozwolą zgromadzić odpowiednią ilość informacji potrzebnych do przesłuchania małoletniego świadka. Wskazuje on m.in., że organ ścigania powinien wtedy przesłuchać zawiadamiającego dorosłego oraz rozważyć możliwość przeprowadzenia innych dowodów, np. badań lekarskich.⁹⁰ W ten sposób sąd, przystępując do przesłuchania dziecka, będzie dysponował możliwie najszerszym materiałem dowodowym, a co za tym idzie — dziecko przesłuchiwane tylko raz udzieli odpowiedzi na więcej pytań w związku z pojawiającymi się wątpliwościami w sprawie.⁹¹ Niewątpliwie w praktyce zdarzają się jednak przypadki, gdy taki sposób postępowania w sprawie jest niemożliwy. Dzieje się tak szczególnie wtedy, gdy to małoletni jest jedynym świadkiem popełnienia przestępstwa i musi zostać przesłuchany w pierwszej kolejności, aby w ogóle było możliwe podjęcie dalszych czynności postępowania (np. przy przestępstwie gwałtu na małoletnim).⁹²

Istotną kwestią pozostałą do omówienia jest również możliwość przesłuchania dziecka–świadka w związku z przyjęciem ustnego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. Większość przedstawicieli doktryny stoi na stanowisku, że nie można przesłuchać w charakterze świadka osoby zawiadamiającej ustnie o popełnieniu przestępstwa (zgodnie z art. 304a kpk), jeśli mamy do czynienia z osobą spełniającą warunki do przesłuchania w charakterze małoletniego świadka. Podjęcie wyżej wymienionych czynności względem dzieci, sprzecznie z art. 185a kpk oraz art. 185b kpk, byłoby równoznaczne ze złamaniem regulacji ochronnych zapewnionych przez ustawodawcę dla tej grupy świadków.⁹³ Należy zgodzić się także z poglądem, że przyjmowanie, iż ustne zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa jest równocześnie przesłuchaniem, zmuszałoby pokrzywdzonego — w świetle szczególnych regulacji — do złożenia takiego zawiadomienia bezpośrednio do sądu, a przecież norma o takiej treści nie istnieje.⁹⁴

⁸⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 2006 r., sygn. IV KK 226/06, LexPolonica nr 420425, Biuletyn Prawa Karnego 2006, nr 7, poz. 1.2.11; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 877.

⁹⁰ T. Grzegorzcyk, *Kodeks...*

⁹¹ A. Wesołowska, *Regulacje...*, s. 10.

⁹² P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 876.

⁹³ R.A. Stefański, *Przesłuchanie...*, s. 380. A. Wesołowska, *Regulacje...*, s. 8, która podkreśla, że czynność zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa nie jest przesłuchaniem (zgodnie z art. 143 § 1 pkt. 1 i 2 k.p.k). Nieco odmiennie D. Tarnowska, *Przesłuchanie...*, s. 87, wskazuje, że czynność zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa połączona jest w praktyce z przesłuchaniem pokrzywdzonego w charakterze świadka. Zob. również K.J. Pawelec, *Wyjaśnienia...*, s. 83, który wskazuje, że niemożliwe jest niepołączenie ustnego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa z przesłuchaniem świadka, gdyż takie zawiadomienie jest w istocie przesłuchaniem.

⁹⁴ M. Klejnowska, *Przesłuchanie...*, s. 319. W kwestii braku możliwości złożenia wniosku przez małoletniego pokrzywdzonego o ściganie sprawcy przestępstwa ściganego na wniosek aktualne pozostaje stanowisko Sądu Najwyższego, który przyznaje takie uprawnienie przedstawicielowi albo osobie pod której pieczęą pozostaje pokrzywdzony — tak: Sąd Najwyższy w Uchwale Siedmiu Sędziów z dnia 17 grudnia 1970 r., sygn. VI KZP 43/68, LexPolonica nr 306113, OSNKW 1971, nr 7–8, poz. 101.

Podsumowując uwagi dotyczące warunków jednokrotnego przesłuchania dziecka, trzeba wskazać, że w stosunku do art. 185b kpk, ustawodawca przewidział tylko i wyłącznie **możliwość, a nie obowiązek** przesłuchania małoletniego świadka w warunkach określonych w art. 185a kpk. Wyraźnie wskazuje na to treść tego przepisu, która nie jest sformułowana w formie nakazu, lecz przewiduje tylko możliwość przesłuchania w trybie szczególnym, wtedy, gdy ma to istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. W tym wypadku w doktrynie stawia się jednak pytanie: jak należy postąpić w sytuacji, gdy świadek, który nie ukończył w chwili przesłuchania 15 lat, nie ma do przekazania niczego, co może mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy,⁹⁵ gdyż kwestia ta pozostaje otwarta z punktu widzenia ustawy. W takiej sytuacji sąd może dopuścić do przesłuchania świadka na zasadach ogólnych, a nie w trybie 185a kpk, albo oddalić wniosek dowodowy w tym zakresie. Jak krytycznie podkreśla się w piśmiennictwie, jest to sytuacja, w której ustawodawca przewiduje możliwość podjęcia przez organ procesowy decyzji o przeprowadzeniu dowodu, który „nie ma istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy”.⁹⁶

B. Dopuszczalność ponownego przesłuchania

Ustawodawca — wprowadzając do Kodeksu postępowania karnego regulację pozwalającą na przesłuchanie małoletniego świadka w szczególnym trybie — nie zdecydował się na nadanie jej charakteru absolutnego.⁹⁷ Możliwość ponownego przesłuchania, która może się pojawić zarówno w fazie postępowania przygotowawczego, jak i w postępowaniu sądowym,⁹⁸ została zapewniona w dwóch wypadkach:

- 1) w sytuacji, gdy wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania albo
- 2) gdy żąda tego oskarżony (podejrzany), który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania.

Obie podstawy należy rozważyć oddzielnie.

Ad. 1) Zasadniczą kwestią przy omawianiu istotnych okoliczności, którą trzeba podkreślić, jest wskazanie, że ustawodawca, formułując ten wyjątek, nie zastrzegł, iż muszą to być okoliczności nowe (tak jak choćby w przypadku art. 327 § 2 kpk). **Istotne** tzn. takie, które mają znaczenie dla

⁹⁵ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 881.

⁹⁶ J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks...*; tak również K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks...*, s. 424.

⁹⁷ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 875. Słusznie Sąd Najwyższy w Postanowieniu z dnia 6 lipca 2006 r., sygn. IV KK 226/06, wskazuje, że tylko i wyłącznie „(...) taksatywnie wymienione w przepisie okoliczności (...)” usprawiedliwiają odstępstwo od zasady jednokrotnego przesłuchania dziecka.

⁹⁸ W. Grzeszczyk, *Kodeks...*

rozstrzygnięcia danej sprawy. Jak podkreśla T. Grzegorzczak, okoliczności istotne dla sprawy, a więc zwłaszcza dla ustalenia sprawstwa określonej osoby, to okoliczności zaistnienia zdarzenia itp.⁹⁹ Przy czym słusznie wskazuje się w literaturze przedmiotu, że zasadniczo „wyjście na jaw jest jednoznaczne z ujawnieniem, a przez »ujawnienie« rozumie się »stanie się jawnym, znanym, wiadomym«”. W większości wypadków chodzi więc o takie okoliczności, które były nieznane organowi procesowemu, ale mogły być znane uczestnikom postępowania.¹⁰⁰

W podsumowaniu należy tylko podkreślić, że zawsze to niepowtarzalna sytuacja konkretnej sprawy będzie decydować o tym, czy wyszły na jaw okoliczności istotne dla rozstrzygnięcia w sprawie.¹⁰¹ A ponadto „warunkiem *sine qua non* ponownego przesłuchania ze względu na ujawnienie istotnych okoliczności, jest możliwość ich wyjaśnienia tylko w drodze ponownego przesłuchania pokrzywdzonego”.¹⁰² Zatem jeśli te okoliczności mogą zostać wyjaśnione w inny sposób, to nie powinno się ponownie przesłuchiwać dziecka.

Ad. 2) Druga sytuacja dopuszczająca odstępianie od zasady jednokrotnego przesłuchania małoletniego świadka jest ściśle związana z osobą oskarżonego (podejrzanego). Kodeks dopuszcza taką możliwość w sytuacji, gdy podczas pierwszego przesłuchania małoletniego świadka, oskarżony (podejrzany) w tym czasie nie miał obrońcy. W tym przypadku warunkiem niezbędnym jest złożenie przez oskarżonego wniosku o ponowne przesłuchanie (nie jest to ograniczone żadnym terminem). Takie żądanie ponownego przesłuchania może być złożone zarówno przez oskarżonego, jak i przez jego obrońcę (*arg. ex art. 84 § 1 w zw. z art. 167 kpk*).

Ponadto dla skuteczności wniosku wymagane jest, aby oskarżony nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania małoletniego świadka. Natomiast oskarżony nie ma obowiązku uzasadniania ani podawania jakichkolwiek powodów tego wniosku. Wyrok Sądu Najwyższego z 1 lutego 2008 roku jednoznacznie wskazuje także, że „ponowne przesłuchanie pokrzywdzonego dziecka w trybie określonym w art. 185a § 1 *in fine* kpk nie jest uzależnione od opinii psychologa co do możliwości uzyskania od dziecka określonych informacji oraz wpływu takiego przesłuchania na jego psychikę.”¹⁰³

⁹⁹ T. Grzegorzczak, *Kodeks...*; więcej na temat okoliczności istotnych m.in. R.A. Stefański w: *Szczegółne...*, s. 89 oraz *Przesłuchanie...*, s. 382.

¹⁰⁰ R.A. Stefański, *Szczegółne...*, s.89. Ponadto autor opowiada się za dopuszczeniem możliwości ponownego przesłuchania pokrzywdzonego także w sytuacji, gdy z powodu powierzchownego przesłuchania pokrzywdzonego nie zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności znane sądowi podczas przesłuchania, a bez których wyjaśnienia nie jest możliwe podjęcie prawidłowej decyzji końcowej.

¹⁰¹ J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks...*, gdzie podkreśla się, iż „nadmierny rygoryzm prowadzić może do zasadności zarzutu rażącej obrazy tego przepisu postępowania, mogącego mieć znaczenie dla realizacji prawa do obrony, a nadmierny liberalizm prowadzić może do tego, że ten ważny dla interesów procesowych pokrzywdzonego przepis okaże się w praktyce martwy.”

¹⁰² R.A. Stefański, *Przesłuchanie...*, s. 382. Podobne uwagi również A. Wesołowska, *Zmiany...*, s. 5, która podkreśla także, że w praktyce to „(...) właśnie ta przyczyna leży najczęściej u podstaw wielokrotnych przesłuchań dzieci”.

¹⁰³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 lutego 2008 r., sygn. V KK 231/2007, LexPolonica nr 1878438, OSNKW 2008 nr 4, poz. 27, gdzie podkreślono, również, że „wniosek oskarżonego, określony w art. 185a § 1 *in fine* kpk, może być skutecznie cofnięty zanim dojdzie do ponownego przesłuchania małoletniego.”

Niezwykle istotne jest jednak to, że brak obrońcy podczas pierwszego przesłuchania małoletniego świadka dotyczy bardzo konkretnej sytuacji, co czasem może budzić wątpliwości. Chodzi mianowicie o nieposiadanie obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania, a nie o jego udział w tym pierwszym przesłuchaniu (*de facto* brak udziału). Dla możliwości złożenia takiego wniosku przez oskarżonego ważne jest zatem to, czy w czasie pierwszego przesłuchania miał on ustanowionego obrońcę. Gdyby się okazało, że obrońca został ustanowiony, a tylko nie brał udziału w tym pierwszym przesłuchaniu małoletniego, to takiego wniosku o ponowne przesłuchanie złożyć nie można. To samo odnosi się do sytuacji, gdy oskarżony miał obrońcę podczas pierwszego przesłuchania, a stosunek obronczy został rozwiązany już po przesłuchaniu.

Zgodnie z wolą ustawodawcy, gdy przesłanka braku obrońcy została spełniona, to wniosek o ponowne przesłuchanie jest zasadny, a żądanie w nim zawarte musi zostać obligatoryjnie uwzględnione. W tej sytuacji sąd nie ma możliwości decydowania o dopuszczalności takiego przesłuchania. Jest to wynikiem dbałości ustawodawcy o prawo do obrony oskarżonego, a co za tym idzie — wyjaśnienia w toku postępowania wszystkich istotnych okoliczności.¹⁰⁴

W literaturze słusznie podkreśla się jednakże, iż aby zminimalizować ilość sytuacji, w których konieczne będzie ponowne przesłuchanie dziecka ze względu na brak obrońcy podczas pierwszego przesłuchania, należy rozważyć możliwość rozszerzenia katalogu przyczyn obrony obligatoryjnej zawarty w art. 79 kpk. W takiej sytuacji przed przystąpieniem do przesłuchania dziecka, gdyby podejrzany nie miał obrońcy z wyboru, należałoby ustanowić dla niego obrońcę z urzędu.¹⁰⁵ Takie rozwiązanie sugeruje również D. Tarnowska, która podkreśla, iż „(...) w celu należytej ochrony małoletniego należałoby wprowadzić dalej idące ograniczenia i albo zlikwidować możliwość ponownego przesłuchania świadka małoletniego na żądanie oskarżonego, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania, albo przyjąć, że do czynności przesłuchania małoletniego oskarżonemu wyznacza się obrońcę z urzędu, jeśli nie ma obrońcy z wyboru.”¹⁰⁶

¹⁰⁴ T. Grzegorzczak, *Kodeks...* Zob. również Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 lutego 2008 r., sygn. V KK 231/2007, w którym Sąd słusznie podkreślił, iż „(...) samo zgłoszenie przez oskarżonego żądania, obojętnie w jakiej formie, w tym także za pośrednictwem swego obrońcy i bez potrzeby podawania jakichkolwiek powodów takiego wniosku, obliguje sąd do ponownego przesłuchania dziecka, jeżeli tylko spełniony jest warunek nieposiadania przez tego oskarżonego obrońcy podczas pierwszego przesłuchania tego dziecka.” Zob. również Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 2006 r., sygn. IV KK 226/06, gdzie Sąd zwrócił uwagę, iż „z punktu widzenia standardu art. 6 ust. 3 KE — oskarżony musi mieć możliwość wnioskowania powtórnego przesłuchania pokrzywdzonego i takie prawo w § 1 art. 185a kpk mu zagwarantowano. Jednakże złożenie powyższego żądania nie oznacza konieczności ponownego przesłuchania (nie wynika to również z literalnego brzmienia art. 185a kpk) albowiem żądanie to podlega ocenie — jak każdy wniosek dowodowy — przez pryzmat art. 170 kpk. Sięganie zatem przez sądy do wykładni celowościowej i wskazywanie na funkcję ochronną komentowanego przepisu jest całkowicie uzasadnione”. Głos krytyczną w tym zakresie napisał R.A. Stefański: *Głosa krytyczna do postanowienia Sądu Najwyższego Izba Karno z dnia 6 lipca 2006 r. o sygn. IV KK 226/06*, Przegląd Sądowy 2007, nr 2, s. 156. Por. także Wyrok Sądu Najwyższego Izba Karno z dnia 16 marca 2011 roku, sygn. III KK 278/2010, LexPolonica nr 2558708, OSNKW 2011/8, poz. 69.

¹⁰⁵ K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Wyd. Volumen, Katowice 2003, s. 267; A.Z. Krawiec, *Przesłuchanie...*, s. 56. A. Wesołowska wprost wskazuje, iż ustanowienie obrony z urzędu wiąże się także z tym, że „(...) osoby podejrzane o krzywdzenie dzieci nie mają żadnych oporów przy zgłaszaniu wniosków o kolejne przesłuchanie małoletnich ofiar”, *Regulacje...*, s. 12.

¹⁰⁶ D. Tarnowska, *Przesłuchanie...*, s. 86. Zob. również A. Wesołowska, *Zmiany...*, s. 5, która wprost nazywa uprawnienie przyznane oskarżonemu „bardzo niebezpieczną furtką”.

Warto także pamiętać, że każda z podstaw dla ponownego przesłuchania dziecka–świadka jest samodzielna, co nie wyklucza sytuacji, że w danym przypadku będą spełnione równocześnie albo jedna po drugiej w odstępach czasowych. W konsekwencji może to spowodować, że świadek będzie przesłuchiwany nawet kilka razy. Sytuacja może skomplikować się jeszcze bardziej, gdy w danej sprawie jest wielu oskarżonych. Wówczas każdemu z nich przysługuje uprawnienie określone w art. 185a kpk, a zatem możliwe jest tyle przesłuchań, ile odpowiednich wniosków wpłynie ze strony oskarżonych.¹⁰⁷

Na marginesie rozważań o dopuszczalności ponownego przesłuchania dziecka należy podkreślić, że rozwiązania, które wprowadzają art. 185a oraz 185b kpk, w znacznym stopniu ograniczają zasadę kontrydiktoryjności postępowania oraz pozostają w sprzeczności z międzynarodowymi standardami wyznaczającymi pewne wzorce postępowania karnego.¹⁰⁸

Podsumowując powyższe uwagi, należy jeszcze podkreślić, że przepisy art. 185a kpk i 185b kpk, pełnią funkcję głównie antystygmatyzacyjną, natomiast „jeżeli dochodzi do ponownego (czy kolejnego) przesłuchania świadka–dziecka — wbrew dyrektywie wyrażonej w art. 185a (...) — to dowód z tak uzyskanego zeznania jest dopuszczalny, nie można również wymagać od sądu, by ocenił wiarygodność zeznania przez pryzmat naruszenia wyrażonej w art. 185a lub 185b reguły jednorazowości przesłuchania dziecka (...)”¹⁰⁹

C. Organ uprawniony oraz forum przeprowadzenia czynności przesłuchania

Zgodnie z art. 185a kpk, organem uprawnionym do przeprowadzenia czynności przesłuchania małoletniego świadka jest sąd i to niezależnie od tego, w jakim stadium znajduje się samo postępowanie (a więc sąd przesłuchuje zarówno w fazie dochodzenia/śledztwa w postępowaniu przygotowawczym, jak i w czasie rozprawy głównej w trakcie postępowania jurysdykcyjnego).¹¹⁰

¹⁰⁷ P. Świerk, *Przesłuchanie...*, s. 159.

¹⁰⁸ J. Kosonoga, *Przesłuchanie...*, s. 68. Por. także: H. Gajewska—Kraczkowska, *Opinia prawna o zmianie ustawy Kodeks Postępowania Karnego — art. 147 § 2 i art. 185a z dnia 28 lutego 2005 r.* — druk sejmowy nr 3633 oraz R.A. Stefański, który podkreśla, iż „zwracano na to uwagę w opiniach o tym projekcie, wprost pisząc, iż przepis ogranicza kontrydiktoryjność rozprawy, a tym samym prawo do obrony oskarżonego, prawo o charakterze fundamentalnym, a także utrudnia realizację celu postępowania karnego, jakim jest dotarcie do prawdy materialnej.”, *Szczególnie...*, s. 82.

¹⁰⁹ A. Bojańczyk, który podkreśla również, iż naruszenie dyspozycji o ilości przesłuchań nie uzasadnia formułowania skargi odwoławczej opartej wyłącznie na zarzucie nieuzasadnionego przesłuchania, ponieważ „(...) formułowanie zarzutu odwoławczego wskazującego na naruszenie art. 185a i 185b przez dokonanie drugiego (lub kolejnych) przesłuchania świadka–dziecka — choć formalnie oczywiście możliwe — jest praktycznie pozbawione racji, bo naruszenie tego przepisu godzi jedynie w interesy dziecka, nie rzutuje zaś na wiarygodność dowodu z zeznań dziecka — i w konsekwencji — na treść wyroku”, *W kwestii...*, s. 216.

¹¹⁰ Sąd Najwyższy w cyt. Uchwale z dnia 30 listopada 2004 r., sygn. I KZP 25/2004; K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks...*, s. 422; T. Grzegorzczak, *Kodeks...*; J. Kosonoga, *Przesłuchanie...*, s. 67. W Kodeksie nie wskazano jednak, kto ma się zwrócić do sądu z wnioskiem o takie przesłuchanie (chodzi o techniczny aspekt współpracy obu organów).

Uprawnienie sądu do przeprowadzenia tej czynności wynika z jego właściwości funkcjonalnej. Warto zaznaczyć, że gdyby nie były spełnione przesłanki z art. 185a kpk bądź art. 185b kpk, to wówczas sąd odmówi przesłuchania takiego świadka z racji braku spełnienia przesłanek warunkujących przesłuchanie w tej formie. Co do właściwości rzeczowej sądu w postępowaniu jurysdykcyjnym — wobec braku szczególnego uregulowania w tym zakresie — obowiązują zasady ogólne.¹¹¹

Sposób przeprowadzenia przesłuchania — na posiedzeniu — wynika bezpośrednio z treści omawianych artykułów. W postępowaniu przygotowawczym czynności przesłuchania dokonuje sąd powołany do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji. Ze względu na brak szczególnego unormowania tej kwestii w omawianych regulacjach, obowiązuje reguła ogólna zawarta w art. 329 § 1 kpk, określająca organ właściwy do dokonywania czynności sądowych w postępowaniu przygotowawczym.¹¹² Sąd dokonuje tych czynności w składzie jednoosobowym, niezależnie od tego, czy sprawa będzie rozpatrywana w sądzie rejonowym czy też okręgowym (zgodnie z art. 329 § 2 kpk). Natomiast w postępowaniu sądowym przesłuchania dokonuje sąd powołany do rozstrzygnięcia sprawy, a skład sądu na posiedzeniu określa art. 30 § 1 kpk.¹¹³ Warto podkreślić, że forum posiedzenia dotyczy zarówno przesłuchania małoletniego świadka za pierwszym razem, jak i w przypadku drugiego przesłuchania w dwóch wyjątkowych sytuacjach (także wtedy, gdy ma to miejsce w postępowaniu jurysdykcyjnym).¹¹⁴

Powyższe uwagi dotyczące forum, organów uprawnionych do przesłuchania dziecka oraz kwestie techniczne z tym związane pozostają aktualne także odnośnie regulacji zawartej w art. 185b kpk.

Przyjęto zasadę, że zarówno z wnioskiem o pierwsze przesłuchanie małoletniego, jak i ewentualne kolejne, zawsze zwraca się organ prowadzący postępowanie w danym momencie, przy czym ustawa nie wymaga, aby czynił to prokurator. Warto jednak pamiętać, że organem wzywającym świadka na przesłuchanie jest już sąd, dlatego ważne jest, aby organ zwracający się do sądu o przesłuchanie dziecka w trybie szczególnym, dostarczył wraz z aktami sprawy niezbędnych informacji dotyczących świadka, tak aby można było doręczyć wezwanie. W przypadku małoletniego świadka wezwanie do stawiennictwa w charakterze świadka doręcza się przedstawicielowi ustawowemu lub opiekunowi (najczęściej są to rodzice) — tak: R.A. Stefański, *Przesłuchanie...*, s. 382; A.Z. Krawiec, *Przesłuchanie...*, s. 59.

¹¹¹ A. Wesółowska, *Regulacje...*, s. 14.

¹¹² K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks...*, s. 422; J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R.A. Stefański, S. Zablocki, *Kodeks...*, s. 856; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 877. Szerzej o czynnościach sądu w postępowaniu przygotowawczym oraz współdziałaniu prokuratury i sądu m.in. E. Samborski w: *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Wyd. Prawn. LexisNexis, Warszawa 2008, el. syst. inf. pr. LexPolonica oraz *Zarys metodyki pracy prokuratora*, Wyd. Prawn. LexisNexis, Warszawa 2008, el. syst. inf. pr. LexPolonica.

¹¹³ J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks...*

¹¹⁴ J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks...*; W. Grzeszczyk, *Kodeks...*; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 876. R.A. Stefański podkreśla, iż „nietrafny jest pogląd, że gdy dojdzie do ponownego przesłuchania na rozprawie odbywa się ono na zasadach ogólnych”, *Przesłuchanie...*, s. 388. Również Sąd Najwyższy w cyt. Uchwale z dnia 30 listopada 2004 r. o sygn. I KZP 25/2004, podkreślił, iż „przyjęcie, że przesłuchanie pokrzywdzonego po raz pierwszy lub ponownie w toku postępowania sądowego powinno następować na rozprawie, przekreślałoby sens i cel unormowania przewidzianego w art. 185a kpk, gdyż jest ona z reguły jawna (art. 355 kpk).”

D. Osoby uczestniczące w przesłuchaniu

Zgodnie z § 2 art. 185a kpk, przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego przeprowadza na posiedzeniu sąd z udziałem biegłego psychologa.¹¹⁵ Ponadto w przesłuchaniu mają prawo wziąć udział prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego. Przy przesłuchaniu obecna może być również osoba wymieniona w art. 51 § 2 kpk, czyli przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęą pokrzywdzony pozostaje, jednak z tym zastrzeżeniem, że nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego świadka.¹¹⁶

Rozważając udział biegłego psychologa od strony formalnej, nie ma wątpliwości, że kodeks w szczególnej regulacji art. 185a kpk przewiduje jego obligatoryjne uczestnictwo w takim przesłuchaniu, a jest to uzasadnione m.in. wiekiem pokrzywdzonego oraz charakterem przestępstw.

Jak podkreśla się w piśmiennictwie, art. 185a § 2 kpk stanowi samodzielną podstawę dla udziału psychologa w przesłuchaniach dzieci w trybie szczególnym. Wskazany przepis jest *lex specialis* w stosunku do art. 192 § 2 kpk. Biegły zatem powoływany jest niezależnie od tego, czy zaistniały wątpliwości co do stanu psychicznego świadka, stanu rozwoju umysłowego, zdolności spostrzegania czy też możliwości odtwarzania (są to okoliczności, które upoważniają sąd lub prokuratora do zarządzenia przesłuchania w trybie art. 192 § 2 kpk).¹¹⁷ Zgodnie z art. 198 § 1 kpk, biegły wydaje opinię po zakończeniu przesłuchania.

Istotne jest także rozpatrzenie nieobecności biegłego podczas dokonywania czynności. Doktryna stoi w przeważającej mierze na stanowisku, iż brak obecności psychologa będzie równoznaczny z naruszeniem przepisu 185a kpk, a więc wyraźnej dyspozycji o konieczności jego udziału. Jednakże mimo naruszenia tego przepisu dokonana czynność przesłuchania nie stanowi o zaistnieniu bezwzględnej przyczyny odwoławczej, bowiem naruszenie tego przepisu będzie tylko względną przyczyną odwoławczą (zgodnie z art. 438 pkt 2 kpk).¹¹⁸ Odmienne stanowisko w tej kwestii prezentuje K.J. Pawelec, który podkreśla, iż brak udziału biegłego tej specjalności, czyni czynność dowodową nieważną, niepodlegającą ujawnieniu.¹¹⁹

¹¹⁵ W tej części pracy zasygnalizowana zostanie jedynie pozycja psychologa od strony formalnej, natomiast jego rolę oraz podejmowane czynności w przypadku przesłuchania dziecka przedstawiono w rozdziale II.

¹¹⁶ K.T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks...*, s. 423; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 877; F. Prusak, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1999, el. syst. inf. pr. LexPolonica.

¹¹⁷ R.A. Stefański, *Szczególnie...*, s. 94. P. Świerk podkreśla, że zadaniem biegłego powołanego do sprawy na mocy tych przepisów nie jest wydanie ekspertyzy, ale opinii o charakterze szczególnym, *Przesłuchanie...*, s. 154.

¹¹⁸ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 879, gdzie wskazano również, że do względnych przyczyn odwoławczych należy zaliczyć także wielokrotne przesłuchiwanie pokrzywdzonego czy brak udziału prokuratora.

¹¹⁹ K.J. Pawelec, *Wyjaśnienia podejrzanego, zeznania świadka i instytucja świadka koronnego. Komentarz*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2003, s. 84. W piśmiennictwie podkreśla się jednak, iż Kodeks postępowania karnego nie posługuje się pojęciem „czynności dowodowej nieważnej”. Wobec powyższego nie jest do końca zrozumiałe co autor komentarza miał na myśli, posługując się terminem „nieważności” – tak: P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 879.

Kolejną grupą osób, które zostały uwzględnione przy regulacji szczególnego trybu przesłuchania pokrzywdzonego są: prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego. Ich pozycja została uregulowana przez Kodeks podobnie — mają oni prawo do **wzięcia udziału w przesłuchaniu**.

Podczas rozważań dotyczących warunków jednokrotnego przesłuchania zasygnalizowano już, że zapewnienie udziału w przesłuchaniu prokuratorowi oraz obrońcy oskarżonego jest istotne z punktu widzenia standardu, jaki przewiduje art. 6 ust. 1 i 3 Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.¹²⁰ Zgodnie z tym standardem, oskarżony ma prawo do zadawania pytań świadkom. Pojawia się jednak uzasadniona wątpliwość, czy aby takie prawo przysługuje oskarżonemu także w przypadku przesłuchania małoletniego świadka w trybie art. 185a kpk, a więc czy można tak przeprowadzić czynność przesłuchania, aby nie dopuścić do kontaktu osobistego pokrzywdzonego z oskarżonym. Jak podkreślają autorzy jednego z komentarzy „wyjątkowość sytuacji i potrzeba ochrony istotnego interesu pokrzywdzonego usprawiedliwia regulację w świetle której oskarżony w ogóle może nie mieć okazji do zadania pytań pokrzywdzonemu.”¹²¹ Bezsporne pozostaje także, że ustawodawca nie powołał wśród osób uprawnionych do wzięcia udziału w przesłuchaniu małoletniego świadka w trybie szczególnym oskarżonego (podejrzanego). Pociąga to zatem pytanie, czy w ten sposób została ograniczona możliwość udziału oskarżonego w przesłuchaniu małoletniego świadka tylko i wyłącznie poprzez swojego obrońcę? Zagadnienie to wywołuje rozbieżności w doktrynie.

K.J. Pawelec stoi na stanowisku, że w przesłuchaniu mają prawo wziąć udział strony, a więc także oskarżony.¹²² Z kolei P. Świerk uprawnienie do udziału oskarżonego w przesłuchaniu wywodzi z art. 96 § 2 kpk, podkreślając jednocześnie, iż takie rozwiązanie pozwoli na skorzystanie przez oskarżonego z przysługującego prawa do obrony, jak również przyczyni się do zachowania w tej kwestii równości broni pomiędzy stronami procesowymi.¹²³

Krytycznie do takiej interpretacji przepisu odniósł się R.A. Stefański, który podkreśla, że „nie przewiduje się udziału oskarżonego (podejrzanego); nie został wymieniony w art. 185a § 2 kpk, a art. 96 § 2 kpk przyznaje stronie prawo wzięcia udziału w posiedzeniu wówczas, gdy ustawa tak stanowi. (...) Błędne jest zatem twierdzenie, że w przesłuchaniu mogą wziąć udział strony”¹²⁴. Wydaje się to słuszne, tym bardziej, że istota zapobiegania wtórnej wiktyimizacji odnosi się nie tylko do zminimalizowania powtarzalności przesłuchań, ale obejmuje również ochronę pokrzywdzonego przed oprawcą i ograniczenie konieczności kontaktu z nim. Jednak nie wszyscy przedstawiciele doktryny i orzecznictwa są do końca przekonani takim uzasadnieniem ograniczenia prawa oskarżonego.

W bardzo krytycznym tonie o ograniczaniu prawa oskarżonego do udziału w przesłuchaniu świadka wypowiedział się L. Gardocki. Jego zdaniem „w atmosferze dobrych intencji zwalczania zjawiska nadużyć seksualnych wobec dzieci łatwo o pochopne decyzje ustawodawcze, ograniczające prawo oskarżonego do obrony i znacznie zwiększające stopień ryzyka skazania człowieka niewinne-

¹²⁰ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r.

¹²¹ P. Hofmański, E. Sądziak, K. Zgrzyzek, *Kodeks...*, s. 877.

¹²² K.J. Pawelec, *Wyjaśnienia...*, s. 84.

¹²³ P. Świerk, *Przesłuchanie...*, s.155–156.

¹²⁴ R.A. Stefański, *Szczególne...*, s. 94.

go¹²⁵, czego przykładem jest właśnie regulacja art. 185a kpk. Autor podkreśla, że wystarczy przecież, aby to pierwsze przesłuchanie zostało przeprowadzone przez niedbałego sędziego, z udziałem obojętnego obrońcy, gdzie nie zadano pewnych pytań, które powinny być zadane, a już konieczność ponownego przesłuchania staje się nieodwracalna.¹²⁶ Jednak zdaniem V. Kwiatkowskiej–Darul pogląd reprezentowany przez L. Gardockiego odnosi się nie bezpośrednio do prawa obrony, lecz dotyczy raczej osób sprawujących wymiar sprawiedliwości. Ponadto należy się zgodzić z autorką, że użycie przez ustawodawcę słów „**tylko raz**” powinno pociągać za sobą przeprowadzenie prawidłowego przesłuchania, w myśl zasady „raz, a dobrze”.¹²⁷

Na tle zarysowanych rozbieżności doktrynalnych, w mojej opinii, należy raczej przychylić się do poglądu wskazującego na wykluczenie udziału oskarżonego w przesłuchaniu dziecka, właśnie ze względu na dobro małoletniego świadka, które w tym przypadku stanowi wartość nadrzędną. Zrównoważeniem takiego podejścia jest zabezpieczenie interesów oskarżonego poprzez umożliwienie udziału obrońcy w przesłuchaniu dziecka, co zresztą jest przewidziane treścią samego przepisu. Oczywiście byłoby niesprawiedliwe odbierać słusność argumentacji tych, którzy twierdzą, iż tak naprawdę „(...) problem tej regulacji tkwi (...) nie w tym, co ona zawiera, lecz w tym, czego ona nie zawiera. Faktycznie bowiem brak w niej jakichkolwiek odniesień do zapewnienia oskarżonemu możliwości stawiania przesłuchiwanemu świadkowi pytań. (...) *de facto* jest to jedyna kodeksowa regulacja apriorycznie pozbawiająca oskarżonego prawa udziału w czynności przesłuchania świadka”¹²⁸. Jednakże w moim odczuciu w tym konflikcie interesów — z jednej strony pokrzywdzonego dziecka, a z drugiej oskarżonego — priorytetem powinno być zawsze dobro dziecka, nawet za cenę tak wysoką, jak pozbawienie oskarżonego możliwości bezpośredniego zadawania pytań.

Ostatnim podmiotem, któremu zostały przyznane uprawnienia w zakresie możliwości uczestniczenia w przesłuchaniu, jest osoba, do której odnosi się bezpośrednio regulacja zawarta w art. 51 § 2 kpk. Przepis — do którego art. 185a kpk w tym zakresie odsyła — stanowi, że za pokrzywdzonego, który jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, prawa wykonuje jego przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której pieczęcią pokrzywdzony pozostaje.¹²⁹ W piśmienni-

¹²⁵ L. Gardocki, *Zachować umiar*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika Rzeczpospolita, czwartek 11 stycznia 2007 r.

¹²⁶ L. Gardocki, *Zachować...*

¹²⁷ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 188. Por. także Wyrok Sądu Najwyższego — Izba Karna z dnia 5 października 2010 roku, sygn. IV KK 61/2010, LexPolonica 2403632, *Krakowskie Zeszyty Sądowe* 2010, z. 12 poz. 32

¹²⁸ P. Hofmański, D. Szumiło–Kulczycka, *Prawo do obrony a ochrona pokrzywdzonego przestępstwem — uwagi na tle art 185a i standardów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka* [w:] P. Hofmański (red.), S. Waltoś (red.), *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcył–Wolskiej*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009, s. 314. Por. także Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka Czwarta Sekcja, Demski przeciwko Polsce z dnia 4 listopada 2008 r., Sprawa 22695/03, LexPolonica nr 1973929, www.echr.coe.int

¹²⁹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 878. F. Prusak podkreśla, iż za przedstawiciela ustawowego uważa się rodzica, opiekuna wyznaczonego na mocy przepisów prawnych, a także opiekuna faktycznego. Przedstawiciel ustawowy nie czerpie swojego uprawnienia do działania za dziecko z udzielonego pełnomocnictwa, lecz z mocy samego prawa. Należy także podkreślić, że za małoletniego pokrzywdzonego wniosek o ściganie sprawcy przestępstwa ściganego na wniosek składa właśnie przedstawiciel ustawowy, sam małoletni nie jest uprawniony do złożenia takiego wniosku, *Komentarz...*, el. syst. inf. pr. LexPolonica. Zob. również: Uchwała Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia

ctwie podmioty uprawnione do wykonywania praw pokrzywdzonego dziecka w procesie określane są terminem „pokrzywdzonych pośrednio”.¹³⁰

Redakcja przepisu 185a § 2 pkp nie jest jednak bezwarunkowa. Osoba, o której mowa powyżej, może być obecna podczas takiego przesłuchania, o ile nie ogranicza swoją obecnością swobody wypowiedzi przesłuchiwanego dziecka.¹³¹ Oceny, czy taka sytuacja może zachodzić w danej sprawie, dokonuje sąd.¹³² Jak podkreśla T. Grzegorzczak, udział osoby wskazanej w art. 51 § 2 pkp jest fakultatywny, gdyż w niektórych sytuacjach obecność osoby bliskiej mogłaby wpływać krępująco czy też zawstydzająco na zeznającego świadka, ograniczając jego swobodę wypowiedzi.¹³³

Bez wątplenia natomiast pozostaje kwestia braku uczestnictwa przedstawiciela ustawowego w sytuacji, gdy jest on równocześnie oskarżonym w tej sprawie. Nie budzi wątpliwości, że w takiej sytuacji nie podlega nawet rozpatrzeniu możliwość wzięcia udziału w przesłuchaniu dziecka, ze względu na kolizję ról procesowych. Skoro ustawodawca nie wskazał wśród osób uczestniczących w przesłuchaniu małoletniego świadka oskarżonego, a jego prawa w tym zakresie wykonuje jego obrońca, to nie jest także możliwe uczestnictwo oskarżonego w sytuacji, gdy jest on równocześnie przedstawicielem małoletniego pokrzywdzonego. Taka sytuacja, gdy przedstawiciel ustawowy dopuścił się aktu przemocy wobec dziecka, zachodzi np. przy przestępstwie kazirodztwa.¹³⁴ W. Sych podkreśla, że w tej sytuacji konieczne będzie wystąpienie o ustanowienie kuratora, który będzie reprezentował dziecko zgodnie z art. 99 oraz 147 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (Dz. U.1964.9.59, z późn. zm.).¹³⁵

Ponadto, co wielokrotnie podkreślano w doktrynie, podczas czynności przesłuchania rola przedstawiciela ustawowego czy też osoby, pod której pieczę małoletni pozostaje jest raczej bierna. Jego pozycja jest uregulowana odmiennie w porównaniu z pozycją prokuratora czy biegłego —

1970 r., sygn. VI KPZ 43/68, LexPolonica nr 306113, OSNKW 1971, nr 7–8, poz. 101; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2008 r., sygn. V KK 174/2008, LexPolonica nr 2009871, Biuletyn prawa Karnego 2009, nr 1; Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 2 marca 2005 r., sygn II S 13/2005, LexPolonica nr 396422, Krakowskie Zeszyty Sądowe 2005, nr 7–8 poz. 129 oraz Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 15 kwietnia 2004 r., sygn. II Aka 74/2004, LexPolonica nr 372581, OSA 2005, nr 9, poz. 66, s. 30. Por. także K. Dudka, *Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o ściganie przestępstwa popełnionego na szkodę małoletniego*, Prokuratura i Prawo 2006, nr 9.

¹³⁰ B. Gronowska, *Ochrona uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym. Zagadnienia karnoprosesowe i wiktymologiczne*, Wyd. UMK, Toruń 1989, s. 22.

¹³¹ K. T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks...*, s. 423, gdzie wyraźnie podkreśla się, iż „(...) uprawnienie przedstawiciela społecznego lub opiekuna ma charakter względny”.

¹³² P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgrzyzek, *Kodeks...*, s. 878.

¹³³ T. Grzegorzczak, *Kodeks...*

¹³⁴ T. Grzegorzczak, *Kodeks...*, W. Grzeszczyk, podkreśla, że dobro postępowania stoi na przeszkodzie możliwości uczestnictwa takiego przedstawiciela w sytuacji, gdy toczy się przeciwko niemu postępowanie o znęcanie, *Główne kierunki zmian kodeksu postępowania karnego (cz. I)*, Prokuratura i Prawo 2003, nr 5, s. 7. Por. także P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgrzyzek, *Kodeks...*, s. 878 oraz A. Kaznowski, który wskazuje z kolei, że „(...) klóciłaby się z demokratycznym porządkiem prawnym sytuacja, w której rodzice najpierw dokonują przestępstwa, a następnie wykonują prawa pokrzywdzonego”, *Udział ...*, s. 79.

¹³⁵ W. Sych, *Wpływ...*, s. 58–59. Zob. także Postanowienie Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego Izba Karno z dnia 30 września 2010 roku, sygn. I KZP 21/2010, LexPolonica nr 2413881, OSNKW 2010, nr 11, poz. 95, a także D. Drab, *Kilka słów o reprezentacji dziecka w procedurze karnej i cywilnej*, Dziecko Krzywdzone 2011, nr 2, s. 99.

przedstawiciel ustawy ma zagwarantowane tylko jedno uprawnienie, może być obecny (charakter pasywny). Kodeks nie daje uprawnień m.in. w zakresie zadawania pytań podczas przesłuchania. Wynika z tego, że jego sytuacja różni się znacząco od pozostałych osób wymienionych w art. 185a § 2 kpk, które mają prawo do wzięcia udziału (charakter aktywny).¹³⁶

E. Odtwarzanie zeznań na rozprawie głównej

Artykuł 185a § 3 kpk uregulował także ostatnią kwestię (techniczną) przedstawienia zeznań przesłuchanego wcześniej dziecka, już bez konieczności jego przesłuchania na rozprawie głównej. Z przesłuchania małoletniego sporządza się protokół zeznań świadka. Jeśli istnieje nagranie dźwięku i obrazu, to stanowią one załącznik do protokołu.¹³⁷

W postępowaniu jurysdykcyjnym na rozprawie głównej protokół przesłuchania świadka zostaje odczytany, a jeśli istnieje zapis dźwięku i obrazu, to należy go odtworzyć. W tym wypadku nie znajduje zastosowania art. 394 § 2 kpk (pozwala uznać protokoły za ujawnione bez ich odczytywania) m.in. ze względu na zapewnienie możliwości oskarżonemu ustosunkowania się do zeznań świadka.¹³⁸

Na koniec należy wyraźnie podkreślić, że w przypadku art. 185a kpk oraz art. 185b kpk sporządzenie zapisu obrazu i dźwięku przesłuchania dziecka jest regułą i w zasadzie nie powinno się od niej odstępować. Wyjątkowo, gdy warunki techniczne nie pozwalają na sporządzenie nagrania dźwięku i obrazu, można od rejestracji odstąpić. Takie podejście jest zgodne z art. 147 § 2 kpk, gdzie w punkcie 2 wprost wskazuje się, że podczas przesłuchania w trybie szczególnym musi ulec utrwaleniu także obraz i dźwięk.¹³⁹

Podsumowując uwagi w tym zakresie, warto przytoczyć cytaty, który doskonale odzwierciedla wartość nagranych zeznań dziecka w stosunku do obowiązującej w procesie karnym zasady bezpośredniej oceny materiału dowodowego na rozprawie głównej, jak i prawa ustosunkowania się do tych zeznań, które przysługuje oskarżonemu: „Dziecko wypowiada się często chaotycznie. Chce szybko wyrzucić z siebie to, co ma do powiedzenia, i zaprotokołowanie takich zeznań w sposób prawidłowy nie jest możliwe. Osobę dorosłą możemy poprosić, aby chwilę poczekała, aż jej słowa

¹³⁶ P. Świerk, *Przesłuchanie...*, s. 157.

¹³⁷ T. Grzegorzczak, *Kodeks...*

¹³⁸ P. Hofmański, E. Sądziak, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 879; R. A. Stefański, *Szczegółnie...*, s. 95. W doktrynie wyrażono także pogląd, że sporządzone protokoły z przesłuchania dziecka w postępowaniu przygotowawczym nie będą podlegały odczytaniu na rozprawie głównej gdyby sąd doszedł do przekonania, że istnieje konieczność ponownego przesłuchania małoletniego świadka w trakcie postępowania sądowego. Można je jednak odczytać w warunkach określonych w art. 391 § 1 kpk — tak: P. Hofmański, E. Sądziak, K. Zgryzek, *Kodeks...*, s. 879. Pogląd ten jest jednak oceniany krytycznie — m.in. R.A. Stefański, który uważa, iż „wynika on zapewne z założenia, że ponowne przesłuchanie świadka następuje na rozprawie”, *Szczegółnie...*, s. 95.

¹³⁹ W. Grzeszczyk, *Kodeks...*

zostaną zaprotokołowane. Z pewnością nie powinno to mieć miejsca w przypadku zeznań dziecka. Nieletniemu świadkowi nie należy przerywać, przeszkadzać ani okazywać zniecierpliwienia, aby się nie pogubił i nie »stracił wątku.«¹⁴⁰

3. Pozostałe przepisy kształtujące pozycję małoletniego świadka w procesie karnym

Przy analizie szczególnych trybów przesłuchania świadka małoletniego krótko omówione zostaną pozostałe przepisy Kodeksu postępowania karnego, które wpływają na prawa i obowiązki małoletniego świadka w procesie. Zważywszy jednak na to, iż ramy tej pracy nie obejmują szczegółowej analizy tych regulacji, ograniczono się do omówienia podstawowych przepisów, celem zasygnalizowania złożoności problematyki pozycji dziecka w procesie karnym.

Kodeks postępowania karnego do podstawowych obowiązków małoletniego świadka w pierwszej kolejności zalicza obowiązek stawienia się na przesłuchanie na wezwanie organu procesowego (art. 177 § 1 kpk). Z racji specyfiki podmiotu wezwanego do stawienia się przed organem, takie wezwanie powinno zostać doręczone w tym przypadku rodzicom małoletniego świadka.¹⁴¹

Ze względu na to, że przesłuchiwane jest dziecko, nie powinno być ono informowane ani o obowiązku zeznawania (art. 177 § 1 kpk), ani o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań (art. 190 kpk). Takie informacje byłyby nie w pełni zrozumiałe, a tylko spotęgowałyby już i tak duży stres. W tym wypadku najistotniejsze będzie jednak pouczenie dziecka, że powinno ono mówić tylko prawdę. Od małoletniego świadka nie odbiera się także przyrzeczenia z uwagi na możliwość niezrozumienia doniosłości i istoty tego aktu (zgodnie z art. 189 kpk, nie dotyczy to osób poniżej 17. roku życia).¹⁴²

Małoletniemu świadkowi przysługuje prawo do odmowy zeznań (art. 182 § 1 kpk), a ponadto ma możliwość odmowy udzielenia odpowiedzi na poszczególne pytania (art. 183 § 1 kpk), o czym powinien zostać pouczony w sposób dla siebie zrozumiały.¹⁴³ W sytuacji, gdyby pozostawał

¹⁴⁰ A. Wesołowska, *Zmiany...*, s. 8.

¹⁴¹ W opinii A. Antoniak–Drożdż, ani sąd, ani prokurator nie ma obowiązku uzyskania zgody rodziców na przesłuchanie dziecka. Jak podkreśla autorka „świadek bowiem, niezależnie od tego, czy jest dzieckiem, czy osobą dorosłą, ma obowiązek stawienia się i złożenia zeznań”, *Przesłuchanie...*, s. 48. Poglądy doktryny są w tym względzie jednak podzielone.

¹⁴² M. Kornak, *Małoletni...*, s. 44.

¹⁴³ W uchwale z dnia 19 lutego 2003 r., sygn. I KZP 48/2002, LexPolonica nr 358949, OSNKW 2003 nr 3-4 poz. 23, Sąd Najwyższy podkreślił, że „prawo odmowy zeznań, określone w art. 182 § 1 kpk, przysługuje każdemu świadkowi, a więc

z oskarżonym w szczególnie bliskim stosunku, na własną prośbę, może zostać zwolniony od zeznania lub z odpowiedzi na pytania (art. 185 kpk).¹⁴⁴

Ponadto małoletniego świadka pokrzywdzonego przestępstwem dotyczy również obowiązek poddania się oględzinom oraz badaniom w sytuacji, gdy karalność czynu zależy od stanu zdrowia pokrzywdzonego. W tym wypadku (zgodnie z art. 192 § 1 kpk) nie można sprzeciwić się poddaniu takiemu badaniu.¹⁴⁵ Istotne znaczenie z punktu widzenia sytuacji małoletniego świadka w procesie karnym stanowi również art. 360 § 3 kpk, który przewiduje możliwość wyłączenia jawności rozprawy w sytuacji, gdyby jej prowadzenie w trybie jawnym naruszało ważny interes prywatny. Sądy korzystają z takiej możliwości w szczególności, gdy sprawa ma charakter bardzo drastyczny.¹⁴⁶

Ostatnią regulacją zasługującą na uwzględnienie w tym kontekście, jest przepis 316 § 3 kpk, który nie dotyczy bezpośrednio sytuacji dziecka–świadka w procesie karnym, ale w piśmiennictwie wskazuje się na możliwość szerokiego zastosowania także do przesłuchania małoletniego świadka w procesie. Jest to regulacja, która pozwala na przesłuchanie świadka przed rozprawą, jeżeli zachodzi niebezpieczeństwo, że nie będzie można tego uczynić w postępowaniu sądowym. O tym, czy świadka nie będzie można przesłuchać na rozprawie np. ze względu na stan psychiczny, zaburzenie zdolności do odtwarzania zdarzeń albo podatność na sugestię, decyduje zawsze opinia psychologa, która jest podstawą do zastosowania tego przepisu przez sąd. Trzeba jednak podkreślić, że w tym wypadku — odmiennie niż to jest zagwarantowane w przypadku art. 185a kpk — nie można wykluczyć sytuacji ponownego przesłuchania na rozprawie o ile zaistnieje taka potrzeba.¹⁴⁷

także małoletniemu.” Tak również Sąd Najwyższy w Uchwale z dnia 20 grudnia 1985 r., sygn. VI KZP 28/85, LexPolonica nr 306647, OSNKW 1986, nr 5–6, poz. 30, gdzie podkreślono, iż „decyzja o skorzystaniu z prawa odmowy zeznań (art. 165 § 1 kpk) należy do osoby, której przysługuje wymienione uprawnienie także wtedy, gdy do dnia przesłuchania nie ukończyła 18 lat.” Krytycznie w tym zakresie Z. Wrona: *Glosa krytyczna do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 1985 r. o sygn. VI KZP 28/85*, OSPiKA 1986 z. 11–12, s. 499. Zob. także Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 1981 r., sygn. I KR 329/80, LexPolonica nr 306648, OSNKW 1981, nr 6, poz. 37.

¹⁴⁴ Zob. również: K. Paszek, K. Pawelec, *Prawo małoletniego do odmowy zeznań*, Prokuratura i Prawo 2006, nr 16; P.K. Sowiński, *Prawo świadka do odmowy zeznań w procesie karnym*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2004 oraz D. Tarnowska, *Udział osoby najbliższej w postępowaniu karnym*, Prokuratura i Prawo 2008, nr 12.

¹⁴⁵ Por. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 1984 r., sygn I KR 48/84, LexPolonica nr 355752, OSNGP 1985, nr 2, poz. 26 oraz Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 27 maja 1999 r., sygn II AKa 80/99, LexPolonica nr 343292, Prokuratura i Prawo, dodatek 1999/11–12, poz. 24.

¹⁴⁶ A. Wesolowska zaznacza, że przy stosowaniu tej regulacji konieczne jest indywidualne potraktowanie każdego przypadku, *Regulacje...*, s. 15.

¹⁴⁷ Więcej o prawach i obowiązkach małoletniego świadka w procesie karnym m.in. M. Kornak, *Małoletni...*, s. 28–44.

4. Prace Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego i perspektywa zmian

W związku ze zgłaszanymi w piśmiennictwie i orzecznictwie postulatami dotyczącymi obecnie funkcjonujących szczególnych trybów przesłuchiwania małoletnich pokrzywdzonych/świadków, które zostały szczegółowo omówione w części pierwszej tego rozdziału, prace nad projektem zmian obowiązujących przepisów postępowania karnego podjęła działająca przy Ministrze Sprawiedliwości Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego. W dniu 20 grudnia 2011 roku, Komisja Kodyfikacyjna przyjęła, po wcześniejszych konsultacjach społecznych, ostateczną wersję projektu.¹⁴⁸

W zakresie omawianych przepisów, głównym celem, do którego mają prowadzić projektowane zmiany, jest wzmocnienie ochrony małoletnich świadków przed negatywnymi skutkami wielokrotnego przesłuchiwania w obecności oskarżonego.¹⁴⁹ Przy czym, jak wynika z uzasadnienia projektu, „zmiany w treści art. 185a i 185b kpk bazują na założeniu, że w wobec małoletniego pokrzywdzonego składającego zeznanie w charakterze świadka oraz małoletniego świadka niebędącego pokrzywdzonym należy stosować inny zakres i poziom ochrony w procesie karnym. Małoletni pokrzywdzony powinien być chroniony przed wtórną wiktyimizacją, utrwaleniem się w jego psychice traumatycznych przeżyć wywołanych popełnionym czynem zabronionym. W przypadku świadka, który nie jest pokrzywdzonym, celem prowadzenia przesłuchania w szczególnym trybie jest przede wszystkim ograniczenie negatywnych przeżyć psychicznych związanych z samą czynnością przesłuchania”.¹⁵⁰

Proponowane modyfikacje przepisów obejmują m.in.:

- wprowadzenie art. 147 § 2a kpk, który zapewni obligatoryjność rejestrowania przebiegu przesłuchania świadka na podstawie art. 185a i 185b kpk za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk, wykluczając tym samym możliwość odstąpienia od rejestro-

¹⁴⁸ *Projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw* — stan prac na 20 grudnia 2011 roku, źródło: <http://bip.ms.gov.pl/pl/projekty-aktow-prawnych/prawo-karne/>

¹⁴⁹ *Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw*, s. 57, źródło: <http://bip.ms.gov.pl/pl/projekty-aktow-prawnych/prawo-karne/>. W uzasadnieniu projektu wskazano, iż proponowane zmiany uwzględniają nie tylko większość postulatów prezentowanych w piśmiennictwie, lecz są również wyrazem wdrożenia do prawa polskiego postanowień dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 roku w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, która zastępuje decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW. Nadto podobne środki ochrony małoletniego pokrzywdzonego przestępstwami przeciwko wolności seksualnej wprowadza przyjęta już przez Parlament Europejski i Radę w dniu 27 października 2011 roku dyrektywa w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW, s. 57 i nast.

¹⁵⁰ *Uzasadnienie do projektu...*, s. 60.

wania czynności przesłuchania w trybach szczególnych, gdy względy techniczne stałyby temu na przeszkodzie; w praktyce lepiej zabezpieczy to również realizację zasady bezpośredniości w procesie oraz prawo oskarżonego do obrony;

- zmodyfikowaniu ulegnie brzmienie art. 147 § 2 kpk, gdzie wprowadzony zostanie względny obowiązek rejestrowania również obrazu, a nie tylko dźwięku;
- wprowadzenie do art. 185a § 1 kpk zastrzeżenia, że do przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego powinno dochodzić tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy;
- wprowadzenie zapisu do art. 185a § 2 kpk, że podejrzany musi być reprezentowany przez obrońcę w czasie przesłuchania przeprowadzanego w tym trybie, natomiast jeżeli nie posiada on obrońcy, to sąd wyznaczać mu będzie obrońcę z urzędu; dzięki nowemu brzmieniu przepisu zostanie osiągnięty nie tylko podstawowy cel, jakim jest zmniejszenie liczby ponownych przesłuchań dzieci, z uwagi na nieposiadanie obrońcy, ale również oskarżony uzyska gwarancję prawa do rzetelnego procesu;
- art. 185a § 3 kpk w nowym brzmieniu będzie przewidywał obowiązek odtworzenia na rozprawie sporządzonego zapisu przebiegu przesłuchania, który byłby skorelowany z nowym brzmieniem art. 147 § 2a kpk;
- § 4 art. 185a kpk rozszerzy możliwość stosowania szczególnego trybu przesłuchania na małoletnich pokrzywdzonych czynami zabronionymi, wymienionymi w art. 185a § 1 kpk, którzy ukończyli już 15 lat w czasie przesłuchania, z tym zastrzeżeniem, że zastosowanie nie następowałoby automatycznie, a zostałyby uzależnione od ustalenia, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na stan psychiczny pokrzywdzonego;
- w art. 185a kpk proponuje się rozszerzenie katalogu czynów, do których będzie miał zastosowanie ten tryb przesłuchania o przestępstwa z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej oraz przestępstwa z rozdziału XXIII kk;
- w art. 185b kpk poszerzenie katalogu obejmie natomiast przestępstwa z rozdziału XXVI kk; a rozszerzenie to związane jest głównie z przestępstwami przeciwko rodzinie i opiece, gdzie małoletni świadkowie składają zazwyczaj zeznania dotyczące osób im najbliższych i dlatego też zasadne wydaje się zapewnienie im specjalnych warunków przesłuchania, o których mowa w art. 185a § 1–3 kpk;
- w art. 185a § 2 kpk zagwarantowano również możliwość obecności przy przesłuchaniu osoby pełnoletniej wskazanej przez pokrzywdzonego;
- wprowadzenie do art. 185b § 2 kpk względnej obligatoryjności przesłuchania małoletnich świadków, którzy ukończyli już 15 lat, możliwości przesłuchania na odległość, w trybie przewidzianym w art. 177 § 1a kpk;
- zmiany wprowadzone do art. 185b § 3 kpk obejmą również rozszerzenie wyłączenia stosowania specjalnego trybu przesłuchania w stosunku do małoletnich świadków, których czyny zabronione pozostają w związku z czynem, o który toczy się postępowanie.

Jak wynika z uzasadnienia projektu, w rezultacie projektowanych zmian normatywnych małoletnim świadkom zapewnione zostaną różne poziomy ochrony, uzależnione od ich wieku oraz tego, czy posiadają w postępowaniu karnym status pokrzywdzonego,¹⁵¹ w wyniku czego:

- do pokrzywdzonych, którzy nie ukończyli lat 15 w chwili przesłuchania, zastosowanie znajdzie zasada jednorazowego prowadzenia tej czynności w szczególnych warunkach (jak dotychczas), przy czym:
 - 1) rozszerzeniu ulega katalog czynów, do których ma zastosowanie ten tryb przesłuchania o wszystkie przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej oraz z rozdziału XXIII kk,
 - 2) wprowadza się klauzulę, że należy sięgać po to źródło dowodowe jedynie w celu ustalenia istotnych okoliczności sprawy (projektowany art. 185a § 1 kpk);
- do świadków niebędących pokrzywdzonymi, którzy w chwili przesłuchania nie ukończyli lat 15, obligatoryjne będzie stosowanie szczególnego trybu przesłuchania z art. 185a § 1–3 kpk, gdy ich zeznania mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy; zgodnie z projektowanym brzmieniem art. 185b § 1 kpk zostało ono przewidziane w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub o przestępstwa z rozdziału XXV i XXVI kk (w stosunku do stanu obecnego katalog przestępstw został uzupełniony o te z rozdziału XXVI kk);
- wobec małoletnich pokrzywdzonych, którzy ukończyli 15 lat w chwili przesłuchania przewidziano możliwość zastosowania zasady jednorazowego przesłuchania w szczególny sposób, określony w art. 185a § 1–3 kpk, zarezerwowaną dla spraw o przestępstwa wymienione w art. 185a § 1 kpk i uzależnioną od zaistnienia okoliczności wskazanych w art. 185a § 4 kpk;
- wobec małoletnich świadków, którzy ukończyli 15 lat w chwili przesłuchania w sprawach o przestępstwa wymienione w art. 185b § 1 kpk przewidziano względnie obligatoryjne przesłuchanie przy użyciu urządzeń technicznych, umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość, bez konieczności bezpośredniego kontaktu z oskarżonym (art. 185b § 2 kpk);
- dla wszystkich pozostałych świadków, bez względu na ich wiek, art. 177 § 1a kpk już obecnie przewiduje możliwość przesłuchania ich na odległość, bez konieczności osobistego zetknięcia się z oskarżonym. Ten sposób przesłuchania może znaleźć zastosowanie w szczególności w razie konieczności przesłuchania małoletnich świadków w sprawach o przestępstwa nieobjęte katalogiem przewidzianym w art. 185a i 185b kpk.¹⁵²

¹⁵¹ *Uzasadnienie do projektu...*, s. 66.

¹⁵² *Uzasadnienie do projektu...*, s. 66–67.

Tytułem podsumowania należy podkreślić, iż projektowane zmiany w dużej mierze uwzględniają postulaty prezentowane w doktrynie prawa, nadto są one zgodne również z uwagami przedstawianymi zarówno przez Rzecznika Praw Dziecka, jak i Rzecznika Praw Obywatelskich¹⁵³, którzy również szczególną swą uwagę poświęcają zagadnieniom zapewnienia odpowiedniej ochrony przesłuchiwanym dzieciom. Wprowadzone modyfikacje przepisów będą zapewne zmierzały do szerszego objęcia szczególną ochroną dzieci, które jako pokrzywdzeni, względnie świadkowie przestępstw, są szczególnie narażone na skutki wtórnej wiktyimizacji.¹⁵⁴

¹⁵³ *Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości — Prokuratora Generalnego w sprawie braku w treści art. 185a i 185b k.p.k. wystarczającej gwarancji ochrony dzieci przed wtórną wiktyimizacją, której ofiarą stają się dzieci zeznające w charakterze świadków, Warszawa 25 marca 2009 r.*, źródło: <http://www.rpo.gov.pl/pliki/12379842880.pdf>, oraz *Odpowiedź Ministra Sprawiedliwości na wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich w tej sprawie, Warszawa 29 maja 2009 r.*, źródło: <http://www.rpo.gov.pl/pliki/12454037750.pdf> Zob. także *Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka do Przewodniczącego Sejmowej Komisji Nadzwyczajnej ds. Zmian w Kodyfikacjach, Warszawa 15 listopada 2004 r.*, źródło: <http://www.brpd.gov.pl/detail.php?recid=309> oraz *Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Sprawiedliwości, Warszawa 30 listopada 2011 r.*, źródło: http://www.brpd.gov.pl/wystapienia/wyst_2011_11_30_ms.pdf

¹⁵⁴ O tym, że proponowane zmiany, gwarantujące szerszą ochronę małoletnim, powinny zostać jak najszybciej wprowadzone, świadczyć mogą również ostatnie badania aktowe przeprowadzone przez Fundację Dzieci Niczyje, z których wynika, że obecnie obowiązujące regulacje w praktyce nie w pełni zabezpieczają sytuację małoletniego dziecka-świadka — zob. *Praktyka przesłuchiwania dzieci. Raport z badań aktowych*, źródło: <http://fdn.pl/praktyka-przesluchiwanie-dzieci-w-polsce-raport-z-badan-aktowych>

ROZDZIAŁ II

Aspekty psychologiczne przesłuchania małoletniego świadka – podstawowe zagadnienia

W obecnych czasach wciąż prezentowane są poglądy, według których dzieci stanowią miniaturą kopię dorosłych. Często również w ocenie samych dorosłych dzieci potrafią tak samo jak oni bacznie obserwować, trafnie spostrzegać, obiektywnie oceniać, czy też wnioskować w sposób logicznie poprawny. I chociaż w wielu przypadkach dzieci zadziwiają wieloma umiejętnościami, to przyjmowanie, że funkcjonują tak samo jak dorośli jest błędem. Psychiką dziecka rządzą prawa zupełnie odmienne od tych, które dominują w psychice dorosłych.¹⁵⁵ Niezmiennie aktualne w tym względzie pozostają słowa V. Kwiatkowskiej-Darul, iż „dziecko jest podmiotem bardzo specyficznym, bynajmniej nie miniaturą osoby dorosłej, stawiającym organom przesłuchującym bardzo wysokie wymagania.”¹⁵⁶ Jak podkreśla autorka, dzieje się tak głównie dlatego, że u dziecka nie zakończył się rozwój ani fizyczny, ani psychiczny, ani społeczny, zatem dziecko musi różnić się od osoby dorosłej zwłaszcza, gdy chodzi o możliwości spostrzegania czy odtwarzania spostrzeżeń.

Aby lepiej zrozumieć, jak funkcjonuje mały człowiek należy prześledzić jego zmiany rozwojowe (psychiczne, społeczne, emocjonalne i fizyczne) charakterystyczne dla każdej fazy rozwojowej.¹⁵⁷ Ze względu jednak na to, iż ujęcie tak szerokiego tematu, jakim jest psychologia rozwojowa człowieka, znacznie wykracza poza ramy tej rozprawy, tytułem wstępu ograniczę się jedynie do wskazania najistotniejszych kwestii. Dla dalszych rozważań istotne jest wyłącznie zarysowanie etapów dziecięcego rozwoju, w tym wskazanie najbardziej charakterystycznych zmian zachodzących w każdym z nich.¹⁵⁸

¹⁵⁵ M. Kornak, *Małoletni...*, s. 15.

¹⁵⁶ V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — zagadnienia ogólne*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6, s. 1.

¹⁵⁷ *Faza rozwojowa*, czyli odniesienie do określonego wieku oraz zachodzących w nim zmian, przy równoczesnym uwzględnieniu, że rozwój powinien być traktowany także jako zależna od doświadczeń indywidualnych człowieka sekwencja przekształceń w strukturze psychicznej człowieka — na potrzeby pracy znaczenie przyjmuję za: M. Toeplitz-Winiewska, *Fazy rozwojowe a metody przesłuchania dzieci*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6, s. 3.

¹⁵⁸ Analizując zmiany zachodzące w człowieku, można je scharakteryzować na czterech poziomach: 1) zmiany w zachowaniu, 2) zmiany struktury osobowości, 3) zmiany w obrębie struktur poznawczych, emocjonalnych i motywacyjnych, 4) zmia-

Najbardziej popularny jest podział rozwoju dziecka na sześć okresów:¹⁵⁹

- okres niemowlęstwa (do 1. roku życia);
- wiek poniemowlęcy (od 1. roku do 3 lat) — obejmuje m.in. naukę autonomii, poczucie własnej odrębności od innych ludzi, pojawia się także zjawisko nadrozdzielczości znaczeń (dziecko stosuje poznane słowa do opisu wszystkich podobnych przedmiotów), źródłem emocji są relacje dziecka z rodzicami;
- wiek przedszkolny (od 4 do 6 lat) — gdzie zmiany zachodzące w psychice są bardzo dynamiczne i rozległe, występuje również intensywny rozwój motoryczny oraz poznawczy, dziecko uczy się szeregowania i klasyfikowania, potrafi panować nad własnymi uczuciami (gniew, strach, złość), rozwija orientację w przestrzeni, potrafi wspólnie z innymi wykonywać proste zadania;
- młodszy wiek szkolny (od 7 do 12 lat) — w tym okresie poznawcza aktywność dziecka jest selektywna, systematyczna i dowolna, dziecko doskonali strategie pamięciowe, potrafi oceniać zachowania innych ludzi (podstawowe odniesienie normatywne stanowią zewnętrzne nakazy i zakazy rodziców), istotny wpływ na rozwój oraz postrzeganie samego siebie mają relacje rówieśnicze;
- wiek dorastania (od 13 do 18 lat) charakteryzują przemiany biologiczne (okres dojrzewania), które wpływają na gwałtowne zmiany emocjonalne, rozwój sfery poznawczej wyprzedza dojrzewanie emocjonalne i społeczne, kształtuje się tożsamość, dzieci dążą do samodzielności i niezależności od rodziców, wzrasta znaczenie grup rówieśniczych;
- wiek młodzieńczy (od 19 do 24 lat).¹⁶⁰

Z punktu widzenia tematu pracy celowo pomijam rozważania dotyczące wieku niemowlęcego oraz młodzieńczego. Dzieci w wieku niemowlęcym nie mogą być świadkami z racji zupełnego braku predyspozycji do świadczenia. W tej kwestii aktualne pozostają uwagi E. Gruzy o tym, że w psychologii nie określa się dolnej granicy wieku dziecka, które może być przesłuchane. Zgodzić się należy, iż za tę granicę przyjmuje się praktyczne możliwości zeznawania, które wynikają z procesów spostrzegania i zapamiętywania, odpowiedniego zasobu słów i rozumienia podstawowych pojęć oraz umiejętności komunikowania.¹⁶¹

ny w relacjach osoba–otoczenie — podają według A. Brzezińskiej, *Pojęcie zmiany rozwojowej* [w:] J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, tom I, Wyd. GWP, Gdańsk 2000, s. 229–238.

¹⁵⁹ W literaturze przedmiotu przyjmuje się także inne podziały — zob. m.in. B. Harwas–Napierała, J. Tremapała, *Psychologia rozwoju człowieka*, Wyd. PWN, Warszawa 2004 oraz T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, s. 219, który podkreśla jednocześnie, że podziały te mają charakter orientacyjny, gdyż rozwój człowieka jest indywidualnie determinowany różnymi czynnikami.

¹⁶⁰ Cechy charakterystyczne dla każdej grupy wiekowej podają za: M. Toeplitz–Winiewska, *Fazy...*, s. 3–6.

¹⁶¹ E. Gruza, *Psychologia...*, s. 142.

Natomiast wyłączenie ostatniej grupy wiekowej wiąże się z ograniczeniem tematyki pracy do małoletnich świadków. Zasadne pozostają uwagi wyrażone w tym względzie, iż posługiwanie się w przypadku tej grupy wiekowej terminem „małoletni” jest zupełnie nieadekwatne.¹⁶²

W piśmiennictwie podkreśla się, że z uwagi na fakt, iż dzieci przechodzą kolejne fazy rozwojowe, osoba przesłuchująca powinna posiadać co najmniej podstawową wiedzę na temat przeciętnych umiejętności dzieci w poszczególnych grupach wiekowych.¹⁶³ Zasadniczo przecież przed osobą, która prowadzi wywiad z dzieckiem–świadkiem stoi nie tylko zadanie uzyskania pełnego, wiarygodnego opisu zdarzenia, ale także (a może zwłaszcza) zadanie polegające na ochronie psychiki dziecka dotkliwie zranionej przez bolesne doświadczenia.¹⁶⁴

W nawiązaniu do poruszonej kwestii, M. Toeplitz–Winiewska formułuje zalecenia dotyczące prowadzenia wywiadu z dzieckiem — w zależności od wieku dziecka osoba przesłuchująca powinna pamiętać o tym, że:

- przy dziecku w wieku poniemowlęcym — należy zwłaszcza zwrócić uwagę, jak dziecko rozumie poszczególne słowa oraz pytania, w przypadku dzieci poniżej 4. roku życia trudno przeprowadzić zarówno takie badanie, jak i sam wywiad;
- przy dziecku w wieku przedszkolnym — słownictwo używane w stosunku do dziecka powinno być krótkie, zrozumiałe; zdania proste, w stronie czynnej; stawianie pytań otwartych jest najmniej użyteczne przy zbieraniu informacji na temat konkretnego zdarzenia; należy stawiać pytania konkretne dotyczące otoczenia, osoby i części ciała; pytania o rozstrzygnięcie powodują, że dziecko chce odkryć, co chce usłyszeć dorosły i zgodnie z tym odpowiedzieć; nie należy pytać o to, ile razy miało miejsce jakieś zdarzenie, gdyż dzieci w tym wieku rozróżniają jedynie „dużo i mało”; nadto dzieci nie umieją odwołać się do dat, godzin więc lepiej umieszczać zdarzenia w ramach znanych dziecku czynności (posiłki, czynności rutynowe — spanie, oglądanie telewizji itd.), osób lub miejsc; niewskazane jest powtarzanie tego samego pytania, gdyż dziecko pomyśli, że jesteśmy niezadowoleni z poprzedniej odpowiedzi;
- przy dziecku w młodszym wieku szkolnym — należy pamiętać o stosowaniu pytań najbardziej ogólnych, otwartych, które umożliwią dziecku swobodną relację; trzeba pouczyć dziecko o tym, że powinno opowiedzieć dokładnie i ze szczegółami o tym, co się stało, ale bez wymyślania i zgadywania; ponadto, mimo że dziecko w tym wieku potrafi zrozumieć bardziej złożone kwestie, należy wystrzegać się terminów prawnych; ważne jest także ustalenie motywacji świadka;

¹⁶² M. Kornak, *Małoletni...*, s. 18.

¹⁶³ K. MacFarlane, J.R. Feldmeth, K. Saywitz, L. Damon, S. Krebs, M. Dugan, *Przesłuchanie i diagnoza małego dziecka*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2002, s. 12 — podają za: A. Antoniak–Drożdż, *Przesłuchanie...*, s. 51.

¹⁶⁴ M. Toeplitz–Winiewska, *Fazy...*, s. 1.

- przy dziecku w wieku dorastania — należy zwrócić uwagę zwłaszcza na czynniki emocjonalne zaburzające możliwość nawiązania kontaktu z badającym (dziecko może się obawiać np. zemsty oskarżonego czy konfrontacji) oraz motywację do składania zeznań (ocena zysków i strat wynikających z udziału w procesie, np. jakie są powody do składania fałszywych zeznań — być może świadek będzie chciał ochronić bliskich).¹⁶⁵

Jak wynika z powyższego, tylko znajomość procesów rozwojowych dziecka w połączeniu z przestrzeganiem powyższych zaleceń oraz potraktowanie każdej sprawy indywidualnie — przez pryzmat cech właściwych tylko temu konkretnemu dziecku — spowoduje, że przesłuchujący nie tylko zbierze odpowiedni materiał dowodowy, lecz także ochroni psychikę dziecka, tak by nie utrwalił w niej na długie lata traumatycznych przeżyć z dzieciństwa.

1. Przygotowanie dziecka do przesłuchania w charakterze świadka

Przygotowanie dziecka do roli świadka jest jedną z najważniejszych czynności, która pozwala w znacznym stopniu zminimalizować stres dziecka. Nie bez powodu w ostatnich latach coraz więcej miejsca w piśmiennictwie poświęca się właśnie temu etapowi procesu uzyskiwania wiarygodnych zeznań od małoletniego świadka.¹⁶⁶ Dzieje się tak zapewne dlatego, że w wielu przypadkach przygotowanie dziecka do roli świadka wciąż traktowane jest bez należytej uwagi albo w ogóle pomijane. Opinie specjalistów pracujących z dziećmi są jednak jednoznaczne — „właściwe przygotowanie dziecka do wystąpienia w sądzie, świadomość jego potrzeb rozwojowych, współdziałanie psychologów i pracowników wymiaru sprawiedliwości z jego rodziną oraz współpraca

¹⁶⁵ Zalecenia podaję na podstawie M. Toepflitz–Winiewska, *Fazy...*, s. 3–6. Ponadto autorka wskazuje, że do czynników, które mogą wpływać na dokładność udzielanych informacji trzeba zaliczyć głównie: wiek dziecka, poziom jego rozwoju (we wszystkich płaszczyznach), sposób odtworzenia wydarzenia, szczegółowość informacji oraz ich liczba, sposób nawiązania kontaktu z dzieckiem, sposób postrzegania osoby przesłuchującej przez dziecko (czy jest dla niego autorytetem), czynniki osobowościowe oraz sposób przeprowadzania czynności.

¹⁶⁶ Zgodnie z polską procedurą karną, nie wszystkie dzieci będące świadkami podlegają ochronie z art. 185a kpk lub 185b kpk. Tam gdzie brak zastosowania tych przepisów, dziecko może być przesłuchiwane w charakterze świadka na sali sądowej w trakcie normalnej procedury karnej. Dzieciom, które nie będą przesłuchiwane w „niebieskich pokojach” tylko na rozprawie, trzeba poświęcić zazwyczaj więcej czasu podczas przygotowania. Wiąże się to m.in. z innymi warunkami technicznymi takiego przesłuchania — trzeba wyjaśnić dziecku, jak wygląda sala rozpraw, gdzie zasiadają poszczególne osoby, jak są ubrane i co znaczą inne kolory na togach, etc. — tak: J. Zmarzlik, *Przygotowanie dziecka do uczestnictwa w przesłuchaniu* [w:] M. Sajkowska (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2007, s. 61–64.

interdyscyplinarna w wielu przypadkach okazują się wystarczające do złagodzenia stresu związanego z uczestnictwem w przesłuchaniu i do zwiększenia zdolności małego świadka do składania wiarygodnych zeznań¹⁶⁷, a narażanie dziecka na dodatkowe negatywne przeżycia, tylko dlatego, że nie zostało ono wcześniej przygotowane do przesłuchania jest wręcz niedopuszczalne.¹⁶⁸

Do podstawowych celów, jakim ma służyć przygotowanie dziecka do roli świadka należy przede wszystkim zwiększenie zdolności dziecka do udzielania jasnych, precyzyjnych odpowiedzi oraz złagodzenie mogących się pojawić negatywnych skutków wiążących się z zeznawaniem w charakterze świadka. Dzięki właściwemu przygotowaniu istnieje również duża szansa na zwiększenie prawdopodobieństwa, że dziecko będzie postrzegane jako świadek wiarygodny.¹⁶⁹

Jak słusznie zauważają J. Lipovsky oraz P. Stern, „termin »przygotowanie« nie oznacza, że dzieci powinny nauczyć się na pamięć scenariusza przesłuchania ani że należy je poinstruować, jak mają odpowiadać. Przygotowanie dziecka do wystąpienia w sądzie oznacza po prostu udzielenie dziecku pomocy w osiągnięciu gotowości do doświadczenia, jakim jest składanie zeznań. (...) Nie polega ono na nauczaniu dziecka, co powinno mówić.”¹⁷⁰

Przygotowanie dziecka do przesłuchania w charakterze świadka obejmuje kilka istotnych zagadnień, z których żadne nie powinno zostać pominięte. Poniżej przedstawiam ich zestawienie wraz z krótkim komentarzem.¹⁷¹

- **Przygotowanie do przesłuchania** to odpowiedni moment na to, by przekazać małemu świadkowi wszystkie niezbędne informacje w sposób dostosowany do jego wieku. Edukacja małoletniego świadka na tym etapie jest podstawowym zadaniem, którego

¹⁶⁷ K.J. Saywitz, G.S. Goodman, *Interviewing children in and out of court: Current research and practice implications* [w:] J. Briere, L. Berliner, J.A. Bulkley, C. Jenny, T. Reed (red.), *The APSAC handbook on child maltreatment*, Sage, Thousand Oaks, CA 1996 — podają za: J. Lipovsky, P. Stern, *Przygotowanie...*, s. 2.

¹⁶⁸ J. Zmarzlik, *Przygotowanie...*, s. 60. Autorka przytacza historię 7-letniego Piotrusia, który był jedynym świadkiem zabójstwa własnej matki. W tej sprawie zachowano wszelkie procedury związane z jednokrotnym przesłuchaniem dziecka w niebieskim pokoju, jednakże pominięto jakże ważny etap przygotowania dziecka do przesłuchania. W rezultacie dziecko miało styczność z wieloma dorosłymi, którzy kolejno „przekazywali je sobie z rąk do rąk” — począwszy od policjanta, poprzez sędziego, prokuratora, psychologa, osoby pracujące w ośrodku, strażnika miejskiego, a na pracownikach pogotowia opiekuńczego kończąc. Historia jest smutnym przykładem potraktowania dziecka tylko jako źródła dowodu w sprawie, przy zupełnym braku zaangażowania w jego sytuację — „7-letni chłopiec, osierocony w tragicznych okolicznościach, był kompletnie zagubiony w tej sytuacji, nie rozumiał tego, co się wokół niego dzieje. Nie wiedział, dlaczego kolejne osoby, którym próbował zaufać, porzucają go i znikają. Dlaczego musiał opowiadać obcym osobom o swoich dramatycznych przeżyciach. Nie wiedział również, co się będzie z nim dalej działo. Nikt nie wyjaśnił chłopcu, dlaczego jest przewożony z miejsca na miejsce, czy nie spotka sprawcy śmierci matki, gdzie spędzi kolejne dni i co się stało z jego ukochanym psem, który został w mieszkaniu” — tak: J. Zmarzlik, *Przygotowanie...*, s. 60.

¹⁶⁹ J. Lipovsky, P. Stern, *Przygotowanie...*, s. 3.

¹⁷⁰ J. Lipovsky, P. Stern, *Przygotowanie...*, s. 4.

¹⁷¹ Zestawienie najważniejszych zaleceń dotyczących przygotowania dziecka do przesłuchania opracowano m. in. na podstawie wiadomości pochodzących ze strony internetowej <http://www.dzieckoswiadek.pl/page.php?PID=46>, gdzie można znaleźć bardzo wiele przydatnych informacji oraz materiałów pomocniczych przygotowanych specjalnie z myślą o osobach pracujących z dziećmi–świadkami.

w żadnym wypadku nie można pominąć. W tym celu dziecku przekazuje się informacje typu: kto będzie go przesłuchiwać, gdzie odbędzie się przesłuchanie, jaki jest termin przesłuchania oraz czego się od niego oczekuje w trakcie zeznawania. Dziecko uzyskuje również informację, dlaczego jego zeznania są tak ważne dla całej sprawy. Nie należy również zapominać, że dziecko na pewno samo będzie zadawało wiele pytań, na które również musi uzyskać odpowiedź.

- Procedura przygotowania dziecka obejmuje również **przeanalizowanie wraz z dzieckiem jego lęków i napięć**¹⁷² oraz przećwiczenie sposobów aktywnego radzenia sobie ze stresem.¹⁷³ Jak podkreśla wielu specjalistów, w przygotowaniu dziecka bardzo pomocne okazują się specjalnie przygotowane pomoce naukowe w postaci odpowiednich rysunków czy też książek edukacyjnych. Ponadto w pracy ze starszymi dziećmi pomocne okazuje się odgrywanie scenek, które przedstawiają, co dzieje się na rozprawie. Dziecko przebiera się za sędziego, adwokata lub prokuratora i odgrywa swoją rolę. „Zabawa w rozprawę” powoduje, że dziecko lepiej zrozumie sytuację, w której się znajdzie.
- Dziecko musi zostać **pouczone w sposób dla siebie zrozumiały, że podczas przesłuchania oczekuje się do niego mówienia tylko prawdy**. Udzielenie takiej informacji po raz pierwszy już na etapie przygotowania jest istotne m.in. dlatego, że co do zasady — przystępując do przesłuchania dziecka — sędzia nie informuje go o treści art. 190 kpk oraz 233 kk. Wówczas sędziowie raczej apelują do dziecka o mówienie całej prawdy, odstępując od rygorystycznego powtarzania formułek o grożącej odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań. W ten sposób wzmacniane jest w dziecku przekonanie, że powinno ono mówić tylko prawdę, mimo odstąpienia od pouczenia w formie kodeksowej.
- Należy dziecku w sposób wyraźny wytłumaczyć, że **może czegoś nie wiedzieć albo nie pamiętać**. Dziecko zamiast zgadywać powinno wiedzieć, że może odpowiedzieć „Nie wiem”, „Nie pamiętam” albo „Nie rozumiem”. Najistotniejsze będzie zapewnienie, że przyznawanie się do niewiedzy, niezrozumienia pytania bądź niepamięci nie jest niczym złym. W tym wypadku jednak nie jest to łatwe zadanie, ponieważ dzieci bardzo często sądzą, że za przyznanie się do niewiedzy lub niepamięci spotka je kara. Dzieci wolą również zgadywać odpowiedzi, niż przyznać się do niezrozumienia pytania. Aby przekonać dziecko, że ma prawo do takiego zachowania i nic złego go z tego powodu nie spotka, można odwołać się do prawa do odmowy odpowiedzi na pytanie, któ-

¹⁷² Dziecko obawia się najczęściej: bezpośredniego spotkania za sprawcą; kary, gdyż czuje się współodpowiedzialne; trudnych sytuacji w trakcie przesłuchania; że zapomni lub pomiesza wydarzenia o których będzie mówiło; martwi się również o swoją rodzinę, sądzi że przyczyniło się do jej rozpadu — źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/page.php?PID=46> Natomiast A. Lipczyński do pięciu podstawowych obaw dziecka wciągniętego w tryby wymiaru sprawiedliwości, zalicza: 1) obawę dziecka, że stanie twarzą w twarz z oskarżonym, 2) obawę, że zostanie skrzywdzone przez oskarżonego na sali sądowej lub poza nią, 3) obawę, że stanie w miejscu dla świadków i rozplacze się, 4) obawę, że zostanie umieszczone w więzieniu oraz 5) obawę, że nie zrozumie zadawanych mu pytań, *Psychologia sądowa*, Wyd. Difin, Warszawa 2007, s. 85.

¹⁷³ Więcej o sposobach radzenia sobie ze stresem zob. m. in J. Lipovsky, P. Stern, *Przygotowanie...*, s. 14–17.

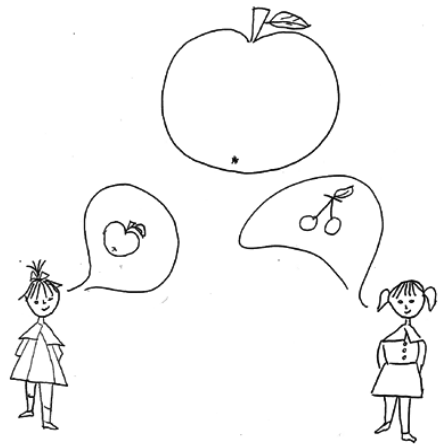
re jest dla dziecka w tym momencie zbyt trudne albo bolesne. Wzmacnia to u dziecka poczucie kontroli i panowania nad sytuacją. Wbrew pozorom, poinformowanie o prawie do odmowy udzielenia odpowiedzi na pytanie nie spowoduje częstego korzystania z tego prawa przez dziecko, a wręcz odwrotnie — dziecko poczuje się na tyle bezpiecznie, że zechce podzielić się wiedzą o okolicznościach popełnienia przestępstwa nawet wtedy, gdy jest ona bardzo krępująca, wstydliva czy bolesna. Dobrym sposobem może być również przećwiczenie z dzieckiem sytuacji, w której zostanie mu zadane pytanie, na które dziecko nie zna odpowiedzi albo którego nie rozumie.¹⁷⁴

Na marginesie należy tylko dodać, że trzeba precyzyjnie wytłumaczyć dziecku, w jakich sytuacjach może posługiwać się pojęciem „Nie wiem”, a kiedy nie powinno tego robić w ramach strategii ucieczki/unikania odpowiedzi. Należy dziecku zwłaszcza zwrócić uwagę, że jeśli zna odpowiedź na jakieś pytanie, to powinno na nie odpowiedzieć zgodnie z prawdą.¹⁷⁵

- Konieczne jest wytłumaczenie dziecku, że **przysługuje mu prawo do odmowy zeznań zgodnie z art. 182 kpk**.¹⁷⁶

W przypadku dziecka osobami najbliższymi będą głównie rodzice, ale może to być także rodzeństwo czy dziadkowie. Jak podkreśla J. Zmarzlik, „doświadczenie pokazuje, że większość dzieci korzysta z prawa odmowy zeznań tylko dlatego, że stwarza im to możliwość uniknięcia trudnej dla nich sytuacji przesłuchania, a nie dlatego, że chciałyby zachować szczególną więź z bliską sobie osobą.”¹⁷⁷ Autorka podkreśla jednocześnie, że nie ma dobrego sposobu na rozwiązanie tej sytuacji, często zrozumienie przez dziecko intencji ustawodawcy odnośnie tej regulacji przekracza jego moż-

Ilustracja 1. Które dziecko mówi prawdę? — przykładowa plansza rysunkowa pomagająca zrozumieć dziecku różnicę pomiędzy kłamstwem a prawdą.

Źródło: J. Zmarzlik, *Przygotowanie...*, s. 66.

¹⁷⁴ Przykładowe pytania, które można zadać dziecku w trakcie tego ćwiczenia to np.: „Jak ma na imię mój mąż?”, „Ile gołębi siedziało na drzewie, kiedy wysiadałeś z tramwaju?”, „Co jadłam dziś na śniadanie?”, „Jaki samochód stał na ulicy, kiedy wchodziłaś do tego budynku?”, „Dlaczego gronostaj nie lubi kangurów?”, „Czym transakcje wertują trakcje?” czy też „Kiedy Karaben teleportował pulomis?”. W ten sposób można nauczyć dziecko asertywnych zachowań, eliminując zgadywanie odpowiedzi. Ważne jest również, aby dziecko zostało pochwalone za to, że umie przyznać się, że czegoś nie wie, nie rozumie albo nie pamięta — tak: J. Zmarzlik, *Przygotowanie...*, s. 65–66.

¹⁷⁵ *Przygotowanie dziecka do uczestniczenia w przesłuchaniu*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/page.php?PID=46>

¹⁷⁶ Definicję osoby najbliższej reguluje art. 115 Kodeksu karnego.

¹⁷⁷ J. Zmarzlik, *Przygotowanie...*, s. 67.

liwości. Dodatkowym elementem może być również presja wywierana przez rodzinę. W tej sytuacji bardzo często dziecko woli odmówić składania zeznań, niż narażać się na ostracyzm ze strony najbliższych.¹⁷⁸

- **Z dzieckiem trzeba omówić zagadnienia prawdy i kłamstwa.** Jak podkreśla się w piśmiennictwie, wiek przedszkolny u dzieci charakteryzuje się tendencją do fantazjowania, co jest naturalnym procesem rozwojowym. Jednak przed przystąpieniem do przesłuchania dziecka trzeba uświadomić, iż podczas jego przeprowadzania, nie wolno mu fantazjować. Dla ułatwienia osoba pracująca z dzieckiem może przeprowadzić ćwiczenia przy użyciu specjalnych rysunków, które mają pomóc dziecku odróżnić prawdę od kłamstwa. Warto pamiętać, że w trakcie pracy z dzieckiem należy jak najrzadziej posługiwać się pojęciem „kłamstwo”, gdyż zawiera ono w sobie element oceniający i może podziałać na dziecko deprymująco.
- **Dziecko musi zostać wcześniej poinformowane o terminie przesłuchania.** Nie jest wskazane zaskakiwanie dziecka informacjami typu: „Wiesz, jutro pójdziesz i opowiesz o tym, co się stało...”. Efekt zaskoczenia spowoduje u dziecka stres i spotęguje negatywne myślenie: „dorośli znowu mnie oszukali”. Dziecko ma pełne prawo do tego, by traktować je poważnie oraz by czuć się bezpiecznie i mieć pewne stałe punkty oparcia. Z całą pewnością nie wzmocnimy zaufania dziecka i jego poczucia bezpieczeństwa nie informując go odpowiednio wcześniej o tym, kiedy przesłuchanie ma mieć miejsce. W piśmiennictwie podkreśla się również, że o ile jest to możliwe, przesłuchanie nie powinno się odbywać w ważnym dla dziecka momencie jak np. dzień jego urodzin. Ponadto warto na czas oczekiwania na przesłuchanie zrezygnować z dalekich wyjazdów czy zmiany miejsca zamieszkania/szkoły itp. Okres ten powinien być czasem stabilizacji życia dziecka.¹⁷⁹
- Ważne jest, aby dziecko przed przesłuchaniem miało **możliwość odwiedzenia pomieszczenia, w którym będzie się przesłuchiwało.** W sytuacji, gdy dziecko będzie przesłuchiwało w specjalnie do tego przygotowanym pomieszczeniu, powinno — jeszcze przed przesłuchaniem — zostać po nim wprowadzone. Zaś idealnym rozwiązaniem byłaby możliwość przeprowadzenia przygotowania w tym pomieszczeniu. Dziecko miałoby możliwość oswojenia się z pokojem, zapoznania z przedmiotami znajdującymi się w środku oraz poznania osób, które tam pracują. Ważne jest również, aby wskazać dziecku wcześniej, w którym miejscu znajduje się toaleta.

¹⁷⁸ J. Zmarzlik przytacza historię 14-letniej Marioli, która przez pięć lat była wykorzystywana seksualnie przez swojego ojca. Matka od samego początku nie wierzyła córce, co więcej Mariola w różny sposób była namawiana do nieskładania zeznań obciążających jej ojca (były to prośby, płacze, błagania, nawet obietnica wyjazdu do USA). Ostatecznie dziewczynka co prawda nie odmówiła składania zeznań, ale podczas przesłuchania nie ujawniła wszystkich informacji oraz bagatelizowała zachowanie ojca. W swoim dalszym życiu Mariola czuła się jak oszustka, a rozpoczynając terapię z psychologiem „nie potrafiła powiedzieć, co najgorszego w jej życiu się zdarzyło: molestowanie przez ojca, odrzucenie przez matkę, przekonanie o niesprawiedliwości czy wstręt do siebie. Mariola z jednakową siłą obwiniała siebie za zatajenie pełnej prawdy, jak i za kłopoty, w jakie w jej przekonaniu wpędziła całą rodzinę — *Przygotowanie...*, s. 74.

¹⁷⁹ *Przygotowanie dziecka do uczestniczenia w przesłuchaniu*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/page.php?PID=46>

- W sytuacji, gdy przesłuchanie dziecka podlega rejestracji, konieczne jest poinformowanie dziecka o tym fakcie. **Przed dzieckiem nie należy ukrywać, że rozmowa będzie nagrywana**, nie jest to przecież nagranie z ukrytej kamery. Należy jednak zapewnić dziecko, że nikt niepowołany nie będzie miał możliwości obejrzenia nagrania. Co więcej należy dziecku umożliwić zapoznanie się także z pokojem technicznym. Aby zaspokoić ciekawość dziecka, można przeprowadzić próbne nagranie i następnie pokazać mu jego fragment.
- Przygotowanie dziecka **ma służyć wzmocnieniu pozytywnego sądu dziecka o sobie w roli świadka**. Najistotniejsze jest wpojenie dziecku przekonania, że sytuacja jest co prawda trudna, ale nie beznadziejna. Wiarę w swoje kompetencje podnosi pozytywne myślenie — „wiem, że to jest trudne, ale poradzę sobie”. Podstawowe znaczenie ma ukierunkowanie na cel, jakim jest mówienie prawdy. W ten sposób dziecko przestanie budować negatywne dla siebie scenariusze przesłuchania i wzmocni pozytywne myślenie — „mówienie prawdy nie jest takie trudne, na pewno sobie poradzę.”¹⁸⁰
- Etap przygotowania dziecka do roli świadka nie ogranicza się tylko i wyłącznie do przygotowania dziecka. Ważne jest również, aby w tych trudnych chwilach **wsparcie znaleźli także rodzice**, którzy bardzo często noszą w sobie poczucie winy za to, że nie udało im się ustrzec własnego dziecka przed złem tego świata.¹⁸¹ Najistotniejsze jest udzielenie odpowiedzi na nurtujące ich pytania oraz przekazanie prostych, ale konkretnych wskazówek, jak powinni się zachowywać, a czego lepiej unikać. Ważne, aby rodzice zrozumieli, jaka jest ich rola w przygotowaniu dziecka do przesłuchania, często zdarza się bowiem, że rodzice chcą za wszelką cenę przeprowadzić własne śledztwo — w tym celu np. przepytują dziecko wielokrotnie na temat okoliczności zdarzenia.¹⁸²

¹⁸⁰ J. Zmarzlik, *Przygotowanie...*, s. 71.

¹⁸¹ W przypadku rodziców, których przestępstw wobec dzieci dopuszczają się ich współmałżonkowie sytuacja jest podwójnie skomplikowana. Rodzic spotyka się bowiem z koniecznością wspierania dziecka w chwili gdy małżeństwo/rodzina najczęściej się rozpada. Bardzo często w początkowej fazie rodzicowi towarzyszy niedowierzanie i racjonalizacja. W wielu wypadkach rodzic nie wierzy własnemu dziecku, nie chcąc dopuszczać nawet myśli o tym, że może to być prawda. Wiąże się z tym zarówno pomniejszanie winy sprawcy, jak i ambiwalencja — rodzic chce wspierać zarówno dziecko, jak i sprawcę. W literaturze podkreśla się, że bardzo skuteczne okazuje się przepracowanie z rodzicem negatywnych emocji oraz podkreślenie, że dziecko mówiąc o molestowaniu, tak naprawdę nie chce skrzywdzić rodzica, tylko chce powstrzymać przemoc — tak: J. Zmarzlik, *Przygotowanie...*, s. 75. Z kolei J. Lipovsky i P. Stern podkreślają, że jeśli nie jest możliwe zbudowanie prawidłowego wsparcia dziecka ze strony rodziców, psycholog lub terapeuta musi postarać się o stworzenie wsparcia alternatywnego. Autorzy zdają sobie jednak sprawę, że zastąpienie wsparcia rodzinnego nigdy nie jest w pełni możliwe, *Przygotowanie...*, s. 9. Zob. również: M. Uławska, *Czynniki modyfikujące ujawnianie przez dziecko doświadczeń wykorzystania seksualnego*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 4.

¹⁸² Inne przydatne wskazówki dla rodziców znajdują się na stronie internetowej: <http://www.dzieckoswiadek.pl/page.php?PID=46> Rodzice dzieci przygotowywanych do przesłuchania mogą również korzystać ze specjalnie dla nich przygotowanego poradnika *Gdy dziecko jest świadkiem w sądzie*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2003.

Podsumowując należy podkreślić, że wbrew powszechnej opinii osobą przygotowującą dziecko do przesłuchania nie musi być wyłącznie psycholog. Co do zasady w praktyce jest jednak tak, że osobą przygotowującą jest albo psycholog–specjalista, który udziela pomocy dzieciom–ofiaram przestępstw, albo psycholog prowadzący specjalną terapię, gdzie przygotowanie dziecka do roli świadka stanowi jeden z jej elementów, albo biegły–psycholog, który towarzyszy dziecku podczas przesłuchania. Równie dobrze jednak to zadanie może wykonać wolontariusz pomagający dzieciom–ofiaram przestępstw, np. w ramach programu „Opiekun dziecka–ofiary przestępstwa”,¹⁸³ a nawet rodzic czy opiekun.¹⁸⁴

2. Rola biegłego psychologa w przesłuchaniu dziecka

Od strony formalnej udział biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego świadka w trybach szczególnych został omówiony w rozdziale I. W tym miejscu analizowana będzie rola, jaką biegły psycholog pełni w przesłuchaniu małoletniego świadka.

Kodeks przewiduje dla psychologa powołanego do sprawy, w której występuje małoletni świadek/pokrzywdzony, rolę konsultanta posiadającego wiedzę specjalistyczną, z którym organ konsultuje dany przypadek. Ponadto sformułowanie zawarte w art. 185a kpk, że sąd przesłuchuje świadka **z udziałem** biegłego psychologa, daje podstawę do twierdzenia, że biegłemu przypada rola aktywnego **uczestnika** postępowania. Biegły ma prawo zapoznać się z aktami postępowania, a w trakcie przesłuchania może zadawać pytania przesłuchiwanemu. A. Wesołowska podkreśla, że należy doprowadzić do rzeczywistej współpracy pomiędzy biegłym psychologiem a organem przesłuchującym, bo w praktyce zbyt często dochodzi do sytuacji, gdy biegły jest tylko biernym **obserwatorem** przesłuchania.¹⁸⁵ Nie spełnia także warunku aktywnego uczestnictwa w przesłuchaniu samo zwrócenie się do biegłego o wydanie opinii.¹⁸⁶

Zgodnie z art. 198 § 1 kpk, biegły wydaje opinię po zakończeniu przesłuchania oraz po zapoznaniu się z aktami sprawy. W opinii wskazuje na elementy istotne z punktu widzenia psychiki

¹⁸³ Realizację programu „Opiekun dziecka–ofiary przestępstwa” szczegółowo omówiono w rozdziale III.

¹⁸⁴ *Przygotowanie dziecka do uczestniczenia w przesłuchaniu*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/page.php?PID=46>

¹⁸⁵ A. Wesołowska, *Regulacje...*, s. 17.

¹⁸⁶ R.A. Stefański, *Szczególnie...*, s. 94. O roli konsultanta także R. Kmiecik, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego Izby Karnej w zakresie zagadnień kryminalistyczno–dowodowych w postępowaniu karnym (w latach 1997–2001)*, Prokuratura i Prawo 2002, nr 7-8, s. 30. A. Wesołowska podkreśla jednocześnie, iż „gospodarzem” przesłuchania jest zawsze sąd — stąd to od niego w dużej mierze będzie zależało, czy biegły będzie aktywnie uczestniczył w przesłuchaniu, *Dziecko w procesie sądowym — podejście interdyscyplinarne*, Dziecko Krzywdzone 2005, nr 10, s. 6.

i osobowości świadka, a także przesłanki wiarygodności zeznań albo ich brak. Opinia powinna także uwzględnić wpływ wydarzeń związanych z popełnieniem przestępstwa na jego psychikę, w innym wypadku opinia nie będzie kompletna.¹⁸⁷ Natomiast nie jest zadaniem biegłego ocena wiarygodności przeprowadzonego dowodu, badanie formy ani treści zeznań, gdyż jest to zadaniem sądu rozpatrującego sprawę.¹⁸⁸ Psycholog powołany do sprawy jako biegły nie może zastępować w tym aspekcie sądu, który jest jedynym właściwym organem powołanym do oceny faktów, jak i dokonania przedmiotowych i podmiotowych ustaleń w sprawie. Psycholog swoją wiedzą tylko wspomaga decydenta procesu jakim jest sąd, ale nie podejmuje za niego decyzji. Opinię taką wyraził również Sąd Najwyższy, który podkreślił, że „ocena określonego dowodu należy wyłącznie do sądu orzekającego, a zadaniem biegłego psychologa, powołanego na podstawie art 174 § 3 kpk,¹⁸⁹ jest jedynie przedstawienie — po przeprowadzeniu stosownych badań — opinii co do osobowości świadka, a w szczególności co do rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania postrzeżeń.”¹⁹⁰

W praktyce nader często zdarzają się sytuacje, w których pomimo jasno sformułowanych granic działania biegłego psychologa, przekracza on swoje kompetencje, formułując oceny co do wiarygodności zeznań świadka. J. Wójcikiewicz podkreśla, że wiąże się to z przerwaniem ze strony organów na biegłych przynajmniej części odpowiedzialności za wyrok.¹⁹¹ Natomiast J. Biederman zwraca uwagę, że często w praktyce sąd oczekuje od biegłego psychologa znacznie więcej niż wyznacza zakres przedmiotowy takiej ekspertyzy, niezamierzenie rezygnując z faktycznych możliwości biegłego.¹⁹²

Ten sam autor zauważa również, że biegły, który uczestniczy w przesłuchaniu dziecka, powinien być równocześnie tym biegłym, który wydaje kompleksową opinię psychologiczną na jego temat. Należy zgodzić się z krytyczną oceną sytuacji, w której biegły powołany do udziału w przesłuchaniu wydaje opinię do protokołu, która czasami zawiera tylko dwa/trzy zdania, natomiast jeżeli zajdzie taka konieczność, to zupełnie kto inny wydaje kompleksową opinię.¹⁹³ Tym samym osobą,

¹⁸⁷ W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Wpływ...*, s. 115.

¹⁸⁸ M. Leśniak, *Wybrane problemy badań psychologicznych w procesie karnym*, Prokuratura i Prawo 1998, nr 5, s. 69; P. Świerk, *Przesłuchanie...*, s. 154.

¹⁸⁹ Obecny art. 192 § 2 kpk.

¹⁹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 września 1974 r., sygn III KR 103/74, LexPolonica nr 306494, OSNKW 1974, z. 12, poz. 231.

¹⁹¹ J. Wójcikiewicz, *Rzeczoznawcza ocena zeznań świadków — aspekty prawne* [w:] M. Grcar (red.), *Współczesna sądowa ekspertyza psychologiczna — niewykorzystane możliwości, materiały konferencji psychologów sądowych, Kraków 17–18 listopada 1988 r.*, Kraków 1990, s. 65 — podają za: V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 183. Ponadto — jak zaznacza A. Budzyńska — psychologowie z dłuższym stażem pracy często dostrzegają potrzebę zawarcia w swojej opinii informacji o tym, czy małoletni świadek może uczestniczyć w dalszych czynnościach przeprowadzanych przez organy oraz w jakich może to nastąpić warunkach, czy też jest to niewskazane, *Jak przesłuchiwać dziecko*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2008, s. 21.

¹⁹² J. Biederman, *Oczekiwania organu procesowego wobec biegłego psychologa w sprawach karnych dotyczących wykorzystania seksualnego dzieci*, *Dziecko Krzywdzone* 2007, nr 4, s. 112.

¹⁹³ J. Biederman [w:] *Praktyka a założenia art. 185a i 185b Kodeksu postępowania karnego — panel ekspertów*, *Dziecko Krzywdzone* 2007, nr 3, s. 110. Ponadto autor podkreśla, że biegły psycholog może w istotny sposób przyczynić się do uniknięcia tzw. pomyłki sądowej — są to częste sytuacje błędnego opisu czynu, który został przypisany sprawcy. To właśnie psy-

która wydaje opinię na temat dziecka jest psycholog, który nie miał z dzieckiem pierwszego kontaktu — co może wpływać na jakość wniosków formułowanych w opinii. Warto także przytoczyć słowa A. Czeredereckiej, której zdaniem rola biegłego psychologa nie powinna się ograniczać tylko i wyłącznie do udzielenia — poprzez obiektywną opinię — odpowiedzi na postawione przez sąd pytanie. Jak podkreśla — nie zwalnia to przecież psychologa z jego nadrzędnego celu zawodowego, jakim jest niesienie pomocy, co w konsekwencji oznacza m.in. obowiązek chronienia osoby badanej przed urazami, jakie niesie uczestniczenie w procesie oraz badaniu psychologicznym zmierzającym do wydania opinii.¹⁹⁴

Poza przesłuchaniem w trybie szczególnym określonym w art. 185a kpk oraz art. 185b kpk, ustawodawca nie przewidział obowiązkowego udziału psychologa w innych czynnościach z udziałem małoletniego świadka. Często można spotkać się z twierdzeniem, że jest to chlubny wyjątek wprowadzony do kodeksu stosunkowo niedawno, chociaż sam postulat przeprowadzania czynności z udziałem dziecka w obecności psychologa był formułowany znacznie wcześniej. W orzecznictwie Sądu Najwyższego już w latach 70. ubiegłego wieku formułowano zalecenia, że „pomimo fakultatywnego brzmienia przepisu 174 § 3 kpk (»może zarządzić«) przesłuchanie świadka z udziałem odpowiedniego biegłego (lub biegłych) wymienionego w tym przepisie jest — w konkretnej sytuacji — obowiązkiem sądu.”¹⁹⁵

W podobnym tonie utrzymane były również głosy wyrażane przez doktrynę, która również już w tamtym okresie wyraźnie akcentowała potrzebę powoływania biegłego psychologa do przeprowadzania czynności z udziałem dziecka. Zwracano zwłaszcza uwagę na to, iż bez ustaleń dokonanych przez tego specjalistę dotarcie do prawdy materialnej przez sąd będzie znacznie utrudnione. W opinii wyrażonej w głosie do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 1984 roku¹⁹⁶, J. Wójcikiewicz podkreślił, że biegły psycholog powinien być powoływany także w sprawach, gdy świadkiem jest dziecko, osoba w podeszłym wieku oraz gdy zeznania świadka są jedynym dowodem w sprawie. Zatem biegły powinien swoją specjalistyczną wiedzę wspomagać sąd nie tylko wtedy, gdy w sprawie występują wątpliwości co do stanu psychicznego, stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania postrzeżeń u świadka.¹⁹⁷

cholog może zasygnalizować, że u dziecka występuję np. stres pourazowy albo depresja dziecięca, która może wpływać na zmianę opisu czynu i multikwalifikację.

¹⁹⁴ A. Czerederecka [w:] *Problemy etyczne w psychologii sądowej — panel dyskusyjny*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 4, s. 103.

¹⁹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 września 1977, sygn. II KR 201/77, LexPolonica nr 309941, OSNPG 1987, z. 1, poz. 16. Należy zaznaczyć jednakże, że orzecznictwo Sądu Najwyższego w tym aspekcie nie jest jednolite — por. zwłaszcza Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 1984 r., sygn. I KR 48/84, LexPolonica nr 355752, OSNGP 1985, nr 2, poz. 26, gdzie wskazano odmiennie, iż „powołanie biegłych nie może stanowić reguły przy przesłuchaniach osób nieletnich, zwłaszcza jeśli zeznania tych osób nie budzą w przeważającej części wątpliwości w świetle ustalonych bezspornie okoliczności sprawy.”

¹⁹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 1984 r., sygn. Rw 445/84, LexPolonica nr 306664, OSNKW 1985/5–6 poz. 43.

¹⁹⁷ J. Wójcikiewicz, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 1984 r. o sygn. Rw 445/84*, Nowe Prawo 1986, nr 6, s. 116. Podobne uwagi do wskazanego orzeczenia Sądu Najwyższego zawarł również J. Gurgul, który zwrócił uwagę,

Ponadto w nawiązaniu do szczególnych trybów przesłuchania małoletniego świadka, w piśmiennictwie wielokrotnie podkreślano, że nie jest do końca jasne, dlaczego wolą ustawodawcy tylko tak mała grupa dzieci została objęta obligatoryjną ochroną specjalisty z zakresu psychologii. Podejmowano również rozważania, czy zaistniała sytuację da się w jakiś sposób złagodzić poprzez zastosowanie innych przepisów, które uzupełniałyby zaistniałą lukę.¹⁹⁸

Wobec takiego stanowiska ustawodawcy pewną pomocą jest regulacja zawarta w art. 192 § 2 kpk, która przewiduje przesłuchanie świadka z udziałem biegłego psychologa w sytuacji, gdy istnieje wątpliwość co do jego stanu psychicznego, stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania postrzeżeń. Brak jednak w tym wypadku przymusu. W tym zakresie zgodzić się należy z opinią, iż nawet mimo braku wyraźnego unormowania kodeksowego, który wprowadzałby obligatoryjne uczestnictwo biegłego psychologa w przesłuchaniu małoletniego, należy „zawsze skłaniać się ku pozytywnemu rozważeniu tej kwestii”, a punktem wyjścia powinno być w tym przypadku przyjęcie przez organ procesowy niepisanej zasady, która obligowałaby do powołania biegłego psychologa w sytuacji uczestnictwa w przesłuchaniu małoletniego świadka.¹⁹⁹

W podsumowaniu uwag, pragnę wyrazić tylko nadzieję, iż ta z wolna zarysowująca się tendencja do coraz szerszego wykorzystywania wiedzy specjalistycznej, nie będzie zależała *stricte* od regulacji procesowych. Obecnie korzystanie z pomocy biegłego psychologa w każdej sprawie, w której przesłuchiwane jest dziecko nie jest jeszcze powszechne, lecz należy wyrażać nadzieję na przyszłość, iż stanie się to dobrze postrzeganą, niepisaną zasadą.

3. Etapy przesłuchania dziecka

Sposób przeprowadzenia przesłuchania tzw. metodą mieszaną²⁰⁰ został w dużej mierze zdefiniowany wolą ustawodawcy. Z art. 171 § 1 kpk wynika bowiem, że osobie przesłuchiwanej należy w pierwszej kolejności umożliwić swobodne wypowiedzenie się (swobodna relacja), a dopiero w następnej kolejności można zadawać dodatkowe pytania (pytania ukierunkowane). Przesłuchanie

że rola psychologa jako specjalisty, który powinien pomagać sędziemu w podejmowaniu decyzji jest wciąż niedoceniana, co powoduje rzadkość powoływania biegłych psychologów do udziału w sprawach, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 1984 r. o sygn. Rw 445/84*, Nowe Prawo 1986, nr 4–5, s. 190–197.

¹⁹⁸ M. Kornak, *Małoletni...*, s. 140; V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 180.

¹⁹⁹ M. Kornak, *Małoletni...*, s. 143.

²⁰⁰ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 203. Polskie prawo nie przewiduje możliwości przesłuchiwania świadka tzw. metodą pytań krzyżowych (*cross examination*), która jest cechą charakterystyczną systemu anglosaskiego. Zob. także K. Kremens, *Przesłuchanie świadka w prawie amerykańskim*, Prokuratura i Prawo 2005, nr 6.

przeprowadzane w ten sposób można podzielić na cztery etapy: etap czynności wstępnych, etap relacji spontanicznej, etap zadawania szczegółowych pytań oraz etap czynności końcowych.²⁰¹

Przed przystąpieniem do przesłuchiwania należy pamiętać o kilku ważnych czynnościach. W pierwszej kolejności, osoba przystępującą do przesłuchania powinna się do niego odpowiednio przygotować. Biorąc pod uwagę fakt, że dzieci przechodzą przez kolejne fazy rozwojowe — o czym wspomniano we wstępie — osoba przesłuchująca dziecko powinna posiadać przynajmniej podstawową wiedzę na temat przeciętnych umiejętności dzieci w poszczególnych przedziałach wiekowych.²⁰² Najwłaściwsze byłoby, aby przesłuchanie prowadziły osoby odpowiednio do tego przeszkolone, bo — jak podkreśla A. Wesołowska — sędziemu bez przeszkolenia bardzo trudno zrozumieć, na czym polega problem dziecka.²⁰³

Wracając jednak do *meritum quaestionis* — przygotowanie obejmuje nie tylko zapoznanie z aktami postępowania, ale również rozmowę z rodzicami lub opiekunami dziecka. Ma to istotne znaczenie z tego powodu, że rodzice znają swoje dziecko najlepiej i są podstawowym źródłem informacji.²⁰⁴ Jest to ważne także dlatego, że osoba przesłuchująca nie miała wcześniej możliwości rozmowy z dzieckiem, a przy „pomyślnym” dla dziecka przebiegu postępowania, czynność taka będzie przeprowadzana tylko raz — w trakcie jednokrotnego przesłuchania. Istotne jest zatem, aby sędzia miał odpowiednią wiedzę na temat zachowań dziecka, jego psychiki, ogólnych relacji z rodzicami czy rówieśnikami.²⁰⁵

Prowadzenie przesłuchania powinno być ponadto dokładnie zaplanowane. Należy ustalić takie elementy, jak czas i miejsce oraz określić wątpliwości pojawiające się w sprawie, o które dziecko ma być pytane. W piśmiennictwie zwraca się ponadto uwagę, że przesłuchanie powinno być tak zaplanowane, aby świadek nie musiał na nie zbyt długo czekać, bo może to wywołać stan przemęczenia. Również samo przesłuchanie nie powinno trwać zbyt długo, gdyż co do zasady im młodsze dziecko, tym szybciej się męczy.²⁰⁶

²⁰¹ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — rozważania na podstawie art. 185a i 185b k.p.k.* [w:] M. Sajkowska (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2007, s. 49. Autorka podkreśla, że w przypadku przesłuchiwania małych dzieci wystarczy poprzestać na etapie wstępnym oraz zadawaniu pytań. Relacjonowanie w sposób spontaniczny jest w przypadku małych dzieci utrudnione ze względu na to, że nie potrafią one snuć opowieści. W literaturze przedmiotu pojawiają się także inne klasyfikacje etapów przesłuchania — zob. m.in. E. Gruza, *Kryminalistyczne aspekty przesłuchania świadka*, *Problemy Kryminalistyki* 2002, nr 236, s. 9–13; T. Hanausek, *Kryminalistyka...*, s. 213–216; M. Kornak, *Małoletni...*, s. 180–201.

²⁰² K. MacFarlane, J.R. Feldmeth, K. Saywitz, L. Damon, S. Krebs, M. Dugan, *Przesłuchanie...*, s. 21 — podają za: A. Antoniak–Drożdż, *Przesłuchanie...*, s. 46. Dla osób profesjonalnie zajmujących się pomaganiem dzieciom, został przygotowany specjalny poradnik — J. Zmarzlik, E. Naumann, *Dziecko pod parasolem prawa*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2008. Jego głównym celem jest podnoszenie kompetencji osób pracujących z dziećmi.

²⁰³ A. Wesołowska przytacza przykład z własnego doświadczenia: „kiedy przesłuchiwałam dzieci, wydawało mi się, że jak machają nogami, to są zrelaksowane. Po jednym szkoleniu okazało się, że robię ogromny błąd, bo dziecko musi dotykać stopami podłogi, tylko wtedy czuje się pewnie. To machanie nogami jest objawem potężnego stresu”, *Praktyka a założenia...*, s. 109. Por. także M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2003, s. 91–135.

²⁰⁴ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — zagadnienia...*, s. 6.

²⁰⁵ Więcej o właściwym przygotowaniu się osoby przesłuchującej zob. A. Gadomska, *Przygotowanie do przesłuchania małoletniej ofiary w charakterze świadka. Materiały szkoleniowe*, Prokuratura i Prawo 2008, nr 7–8.

²⁰⁶ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — rozważania...*, s. 48.

A. Czynności wstępne

Etap czynności wstępnych w pierwszej kolejności obejmuje zapytanie świadka o imię i nazwisko, wiek, zajęcie, miejsce zamieszkania, karalność za fałszywe składanie zeznań lub oskarżenia oraz stosunek do stron (zgodnie z art. 191 § 1 kpk). Z racji jednak tego, że przesłuchiwanym ma być dziecko, pomija się pytania dotyczące karalności za fałszywe składanie zeznań lub oskarżeń.

Zgodnie z § 2 art. 191 kpk, świadka poucza się także o treści artykułów: 182, 183 oraz 185 kpk. Przewidują one możliwość odmowy zeznań, odmowy odpowiedzi na poszczególne pytania oraz zwolnienie z zeznawania lub odpowiedzi na poszczególne pytania. Ze względu na to, że uprawnienia te są wyjaśniane dziecku, należy baczyć, by zrobić to w sposób dla niego zrozumiały. Słusznie podkreśla M. Czekaj, pouczenie musi być dostosowane do warunków rozwojowych małoletniego świadka, w szczególności powinno uwzględniać: wiek, stopień rozwoju umysłowego, psychicznego, emocjonalnego oraz społecznego dziecka.²⁰⁷ Ponadto, jeżeli przesłuchanie będzie podlegało rejestracji (art. 147 § 1 kpk), dziecko musi zostać o tym uprzedzone przed przystąpieniem do rozmowy. Faktu nagrywania zeznań nie wolno przed dzieckiem ukrywać.

Poza odebraniem od przesłuchiwanego małoletniego świadka danych personalnych oraz pouczenia o przysługujących mu prawach, etap czynności wstępnych obejmuje również swobodną rozmowę, która ma zmierzać do nawiązania kontaktu z dzieckiem. W jego trakcie organ zapoznaje się ze stanem emocjonalnym świadka, jego kondycją psychiczną oraz poziomem intelektualnym. Jest to również dobry moment na sprawdzenie, jaki jest stopień rozumienia abstrakcyjnych pojęć oraz sposób posługiwania się językiem. Innymi słowy organ może zapoznać się ze słownictwem używanym przez dziecko, co pozwoli na właściwe formułowanie pytań.²⁰⁸ Ustalenie używanej terminologii jest warunkiem koniecznym dla prawidłowego przesłuchania małoletniego świadka.²⁰⁹

Rozmowa kończąca etap czynności wstępnych ma za zadanie również rozładowanie napięcia, jakie towarzyszy dziecku. W tym celu osoba przesłuchująca powinna skierować rozmowę na

²⁰⁷ M. Czekaj, *Procesowe aspekty przesłuchania w charakterze świadka osoby nieletniej*, Prokuratura i Prawo 1997, nr 5, s. 36.

²⁰⁸ V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — rozważania...*, s. 50. O tym, jak ważne jest zrozumienie języka i terminów, którymi posługuje się małe dziecko niech świadczy przytoczona historia. Trzypięcioletnia dziewczynka, podczas zeznań twierdziła, że sprawcą molestowania seksualnego jest „tatusz” (z jęz. ang. *daddy*). Sędzia po przeprowadzeniu przesłuchania ojca dziewczynki oraz innych dowodów stwierdził jednak, że sprawcą nie mógł być ojciec dziecka. Wówczas zwrócono uwagę na fakt, że dziewczynka zarówno podczas przesłuchania, jak i rozmowy z psychologiem przeciwstawiała formę „tatusz” (*daddy*) określeniu „tata” (*dad*). Terminem „tata” dziewczynka zwracała się tylko do własnego ojca, zaś termin „tatusz” służył jej dla określenia każdego innego mężczyzny. Historia została zaczerpnięta z: C. Lewis, R. Wilkins, L. Baker, A. Woobey, „*Is this man your daddy?*” *Suggestibility in children’s eyewitness identification of a family member*, *Child Abuse and Neglect* 1995, nr 6, s. 739–740 — podaje za: M. Kornak, *Małoletni...*, s. 185.

²⁰⁹ A. Antoniak-Drożdż podkreśla, że w rozmowie z dzieckiem lepiej unikać porównań typu „ty–tam”, „dzisiaj–jutro”, „bardziej–mniej”. Lepiej posługiwać się również imionami, zamiast zaimków osobowych — on, ona, ono. Dzieci mają problem z ich rozróżnieniem, *Przesłuchanie...*, s. 55.

tematy neutralne, np. jakie książki dziecko lubi czytać, jakie są jego ulubione zabawy, jakie bajki czytaję mu rodzice, jakie ma ulubione zabawki w przedszkolu *etc.*²¹⁰

Ponadto warto od samego początku zwracać się do dziecka jego imieniem, a nie zwrotami typu „Niech świadek powie...”, „Co świadkowi wiadomo w sprawie...”, które są dla dziecka onieśmielające i krępujące. Ważne jest również, aby osoba przesłuchująca nie sprawiała wrażenia tylko urzędnika, ale by faktycznie angażowała się w to, co robi. Pomaga to budować dobrą atmosferę oraz wzmacnia poczucie bezpieczeństwa i zaufania dziecka do osoby przesłuchującej i otoczenia. Takie pozytywne nastawienie z pewnością ułatwi rozmowę o trudnych przeżyciach.²¹¹

Na zakończenie wypadu zasygnalizować tylko, że organ, który kieruje przebiegiem czynności, powinien dbać o kondycję fizyczną i psychiczną dziecka, zwłaszcza dotyczy to możliwości wyjścia do toalety czy zaspokojenia głodu lub pragnienia.²¹²

B. Relacja spontaniczna

Etap relacji spontanicznej obejmuje swobodną, niczym nie przerywaną, wypowiedź osoby przesłuchiwanej. Swoboda relacji nie jest jednak równoznaczna z jej dowolnością.²¹³ W doktrynie pojawia się opinia, wedle której w takiej sytuacji organ przesłuchujący powinien taktownie zareałować, naprowadzając świadka na właściwy tor.²¹⁴ Jednak zdaniem V. Kwiatkowskiej–Darul nie jest to wskazane, a samą ingerencję należy ograniczyć do minimum, bo dziecko może wiedzieć więcej, niż przewiduje przesłuchujący.²¹⁵

²¹⁰ T. Hanausek podkreśla jednocześnie, że nie jest wskazane zbytnie skupianie się na tematach szkolnych, gdyż większość dzieci nie lubi zająć szkolnych. Zamiast do nawiązania kontaktu, może to doprowadzić do zamknięcia się dziecka, *Kryminalistyka...*, s. 220.

²¹¹ A. Budzyńska, *Jak...*, s. 23–40. Autorka przedstawia m.in. zalecenia dotyczące sposobu zadawania pytań przesłuchiwanym dzieciom oraz zalecenia sprzyjające budowaniu pozytywnej relacji z dzieckiem świadkiem. Broszura zawiera także przykładowo sformułowane pytania oraz przykłady rysunków wykonanych przez przesłuchiwane dzieci.

²¹² V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — rozważania...*, s. 50. Zob. także V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 214, gdzie autorka szczegółowo omawia wskazówki przydatne osobom przeprowadzającym przesłuchanie dziecka.

²¹³ Zob. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 1974 r., sygn. V KR 42/74, LexPolonica nr 306636, OSNKW 1974, nr 6 poz. 115, gdzie podkreślono, że jest to „(...) wypowiedź mieszcząca się w granicach celów procesu i danej czynności procesowej”.

²¹⁴ M. Kornak, *Małoletni...*, s. 189.

²¹⁵ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — rozważania...*, s. 50. Badania pokazują, że praktyka przerywania świadkowi swobodnej wypowiedzi jest niestety stałym zwyczajem — swobodną wypowiedź przerywa się już po 7,5 sekundy od jej rozpoczęcia. — tak: R.P. Fisher, R.E. Geiselman, *Memory-enhancing techniques for investigative interviewing: the cognitive interview*, Springfield 1992, s. 21 — podają za: V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 217. Por. także R. Wiśniacka, *Psychologia zeznań świadków*, Archiwum Kryminologii 1933, nr 2, s. 227 — podają za: V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — zagadnienia...*, s. 11.

W piśmiennictwie podkreśla się, że nie należy przerywać wypowiedzi. Szczególnie od całym małych dzieci bardzo trudno jest uzyskać relację spontaniczną, a każda ingerencja mogłaby zniweczyć z trudem uzyskaną wypowiedź. A. Sokołowska podkreśla, że „nie powinno się świadka ograniczać do zeznań tylko na temat wybranych zagadnień, zwalniając go, gdy zaczyna dotykać szczegółów już sądowni znanych, lecz cierpliwie wysłuchać go do końca, na wszystkie okoliczności, które mu są znane w sprawie, gdyż jego relacje mogą dać istotne oświetlenie faktów i zajść, będących przedmiotem śledztwa.”²¹⁶

W szczególnie trudnych sytuacjach, gdy uzyskanie swobodnej wypowiedzi jest skazane na niepowodzenie z racji oporów przed wyjawianiem szczegółów dotyczących np. przestępstw seksualnych, bardzo istotna jest współpraca pomiędzy organem przesłuchującym a biegłym psychologiem. Ponadto można poprosić przesłuchiwanego (zwłaszcza dzieci), aby w razie trudności z przekazywaniem informacji posłużyły się kartką i przyborami do rysowania. Dziecko może również posłużyć się przygotowanymi wcześniej rekwizytami. W ten sposób znacznie łatwiej przekazać często intymne lub bardzo wstydlive informacje.²¹⁷

■ C. Pytania szczegółowe

Jest to etap, który następuje bezpośrednio po wypowiedzi swobodnej świadka. Bardzo ważne jest, aby nie rozdzielać w sposób widoczny tych dwóch etapów, ale by przejść do zadawania pytań w sposób płynny. Niewskazane jest informowanie dziecka typu: „A teraz zadam ci kilka pytań...”, bo spowoduje to obawę u dziecka, czy będzie umiało temu sprostać oraz odpowiedzieć na zadawane pytania.²¹⁸

Kodeks postępowania karnego w art. 171 określa rodzaje zadawanych pytań. Osobom przesłuchiwanym można zadawać pytania służące do uzupełniania, wyjaśnienia lub kontroli wypowiedzi (art. 171 § 1 kpk). Natomiast świadkowi nie można zadawać pytań sugerujących treść odpowiedzi (art. 171 § 4 kpk), a także pytań nieistotnych (art. 171 § 6 kpk). Ponadto, zgodnie z art. 370 § 3 kpk, świadkowi nie powinno się zadawać pytań niestosownych.

Do kategorii pytań uzupełniających należą takie pytania, które — jak sama nazwa wskazuje — mają za zadanie uzupełnić relację spontaniczną, wzbogacić ją o informacje, o których świadek nie wspomniał. Do pytań wyjaśniających należą pytania, których celem jest albo doprecyzowanie

²¹⁶ A. Sokołowska, *Psychologia na usługach śledztwa. Materiały do nauczania psychologii*, Seria III, T. 2, *Metody badań psychologicznych*, red. L. Wołoszynowa, Warszawa 1973 r., s. 418 — podają za: V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — rozważania...*, s. 50.

²¹⁷ V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 219. Zob. również M. Bieńko, *Seksualność dziecka w aspekcie psychospołecznym*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 9.

²¹⁸ V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 219.

pewnych okoliczności, albo przypomnienie pewnych okoliczności. Pytania o charakterze precyzującym mają — jeszcze bardziej niż pytania uzupełniające — uszczegółowić informacje uzyskane podczas swobodnej wypowiedzi świadka. Umożliwiają one odwołanie się w sposób bardzo szczegółowy do jakiegoś wycinka z relacji spontanicznej, którego doprecyzowanie ma bardzo istotne znaczenie z punktu widzenia gromadzonego materiału dowodowego. Może to być np. pytanie o rodzaj znaku szczególnego sprawcy, dokładne określenie momentu czasowego *etc.* Natomiast pytania o charakterze przypominającym sprowadzają się do odświeżenia pamięci świadka, poprzez wskazanie okoliczności, które są mu znane, ale o których mógł zapomnieć.²¹⁹

Z kolei pytania kontrolne, o których mówi art. 171 § 1 kpk, są bardzo ważne w szczególności, gdy przesłuchiwane ma być dziecko. Nie służą one bezpośrednio do ustalania stanu faktycznego, lecz ich głównym zadaniem jest określenie u świadka spostrzegawczości, podatności na sugestię, poziomu inteligencji, prawdomówności, rozumienia używanych pojęć.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że bardzo niebezpiecznym zjawiskiem jest możliwość zasugerowania świadkowi odpowiedzi. Kodeksowe uregulowanie w tym zakresie nie pozostawia wątpliwości — świadkowi nie wolno zadawać pytań sugerujących odpowiedzi, takich jak: „Czy sprawcą nie była przez przypadek dziewczyna o rudych włosach?”, „Czy sprawca nie pobiegł prosto w kierunku ul. Brackiej?” itd. Ciężar odpowiedzialności spoczywa na osobie przesłuchującej, która umiejętnie dobierając pytania musi baczyć, by nie zasugerować świadkowi odpowiedzi. W rezultacie mogłoby to doprowadzić do uzyskania informacji niezgodnej ze spostrzeżeniami świadka. Należy także podkreślić, że sugestia przejawia się nie tylko w nieodpowiednim formułowaniu pytań do świadka. Może ona przybierać także inne formy, np. zmiana tonacji głosu, mimika twarzy, gesty i inne. Przesłuchujący musi dbać o to, aby żadna forma sugestii nie wpłynęła na to, co świadek mówi.²²⁰

Sugestia odgrywa szczególną rolę w przypadku przesłuchiwania dziecka. Zwłaszcza w sytuacji, gdy przybiera formę tzw. sugerującego przymusu. Są to techniki nakłaniające i zmuszające dziecko do rozmowy na określony temat. W ten sposób można uzyskać od dziecka zeznania określonej treści, odwołując się np. do oczekiwań bliskich dziecku osób albo nagrody, jaką dziecko ma otrzymać.²²¹ Dziecko jest także obiektem łatwiej podatnym na sugestię w związku z przekonaniem, że dorosły na pewno wie więcej/lepiej.²²² Skoro więc dorosły zadaje pytanie sugerujące odpowiedź, to dla dziecka jest to równoznaczne z informacją, że „na pewno tak jest”. R. Bull podkreśla, że im

²¹⁹ M. Kornak, *Małoletni...*, s. 191–199.

²²⁰ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — zagadnienia...*, s. 11. W doktrynie pojawił się także pogląd, iż jeżeli osoba przesłuchująca świadka zachowa się w sposób, który może być uznany za sugestywny — np. zada świadkowi pytanie wraz z gestem w formie kiwnięcia głową lub innym — to wówczas należy to zachowanie osoby przesłuchującej zaznaczyć w protokole sporządzanym z przesłuchania świadka oraz zwrócić jej uwagę, iż takie zachowanie jest niestosowne — zob. M. Czekaj, *Problematyka pytań zadawanych przesłuchiwanym w nowym kodeksie postępowania karnego*, Prokuratura i Prawo 1998, nr 4, s. 25.

²²¹ K. MacFarlane, J.R. Feldmeth, K. Saywitz, L. Damon, S. Krebs, M. Dugan, *Przesłuchanie...*, s. 68, za: V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — rozważania...*, s. 53.

²²² V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 225.

bardziej w trakcie przesłuchania będziemy dziecku sugerować odpowiedzi, tym większe prawdopodobieństwo, że zeznania małoletniego świadka będą wypaczone.²²³ Powoduje to na nowo rozbudzanie wątpliwości, czy należy w ogóle powoływać dzieci na świadków, gdyż ich zeznania są wątpliwej jakości.²²⁴

W dalszej kolejności, do grupy pytań niestosownych należą te pytania, które nie powinny zostać zadane świadkowi z różnych przyczyn. Należą do nich m.in. pytania proceduralnie niedopuszczalne, pytanie z błędem logicznym, pytania wieloznaczne, pytania o charakterze obraźliwym lub trywialnym, pytania o podstępny charakterze, pytania niedostosowane do wieku i stopnia rozwoju świadka czy też pytania niepowiązane ze sprawą. Natomiast do kategorii pytań nieistotnych należą pytania niepowiązane ze sprawą, które wpływają tylko na przedłużenie czynności.

W sytuacji przeprowadzania przesłuchania każdego rodzaju świadka, zawsze zasadniczą rolę pełnią dobrze sformułowane pytania, które są niezbędne w celu uzyskania zeznań dobrych jakościowo oraz ilościowo. Kluczem do uzyskania takich informacji w przypadku, gdy świadkiem jest dziecko, jest zadbanie o maksymalne uproszczenie języka zadawanych pytań. V. Kwiatkowska–Darul zwraca uwagę, że w związku z ubogim zasobem słownictwa, dzieci mogą sobie nie zdawać sprawy, że inne osoby ich nie rozumieją, skoro one same siebie rozumieją doskonale.²²⁵ Dlatego pytania powinny być jasne, krótkie i zrozumiałe, formułowane w języku nieprawniczym. Najlepiej posługiwać się zwięzłymi pytaniami typu: „Co?”, „Kto?”, „Gdzie?”, „Czym?”, unikając za wszelką cenę żargonu prawniczego i policyjnego, który jest niezrozumiały dla dzieci. Niewskazane jest zadawanie pytań, które mogą wywołać poczucie winy u dziecka. Są to bardzo często pytania rozpoczynające się od zwrotu „Dlaczego?”. Ponadto pytania trudne dla dziecka należy zostawić na sam koniec rozmowy. Nie należy także zapominać, że pytania zadawane dziecku powinny mieć odpowiednie tempo. Zbyt szybkie formułowanie pytań może spowodować, że dziecko nie zrozumie, o co jest pytane.²²⁶

Na koniec pragnę wskazać, że jedną z najbardziej skutecznych technik zadawania pytań dzieciom–świadkom jest tzw. taktyka „przewodu wentylacyjnego”. Sprowadza się ona do zada-

²²³ R. Bull, *Uzyskiwanie informacji od dziecka występującego w charakterze świadka* [w:] A. Memon, A. Vrij, R. Bull, *Prawo i psychologia. Wiarygodność zeznań i materiału dowodowego*, Wyd. GWP, Gdańsk 2003, s. 247. M. Zielona–Jenek podkreśla, że „rozważenie potencjalnej siły oddziaływania sugestywnego i zakresu zmian dokonanych pod jego wpływem w konkretnym zeznaniu dziecka (...) wymaga od biegłego psychologa wnikliwej analizy osobowości i poziomu rozwoju samego dziecka - świadka oraz czynników kontekstualnych”, *Podatność na sugestie dziecka — zarys teoretyczny*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6, s. 8. Zob. także: M. Zielona–Jenek, *Podatność dziecka na sugestie matki. Ujęcie relacyjne*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 20; L. Dennison Reed, *Podatność dzieci na sugestie: ustalenia badawcze i ich implikacje dla przesłuchiwanie dzieci*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.

²²⁴ Zob. J. Polanowski, *Dziecko jako świadek w procesie karnym — więcej szkody czy pożytku?*, Niebieska Linia 2001, nr 5, źródło: <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?id=92>

²²⁵ V. Kwiatkowska–Darul, *Przesłuchanie małoletniego...*, s. 219.

²²⁶ M. Brojek, *Uwagi i postulaty dotyczące taktyki przesłuchania w charakterze świadka osoby nieletniej*, Prokuratura i Prawo 1998, nr 1, s. 107.

wania pytań w odpowiedniej kolejności — od ogólnych do bardziej szczegółowych i ukierunkowanych na cel przesłuchania.²²⁷

D. Czynności końcowe

Na etapie czynności końcowych osoba przesłuchująca upewnia się, że nie zachodzi konieczność uzupełnienia czynności. Ponadto na tym etapie świadek, który złożył zeznania w postępowaniu przygotowawczym zapoznaje się z treścią sporządzonego protokołu i podpisuje go. W sytuacji, gdy przesłuchiwane było dziecko, protokół może mu być odczytany przez rodzica lub opiekuna, który uczestniczył w przesłuchaniu. Gdy przesłuchanie nastąpiło w trybie szczególnym art. 185a kpk lub 185b kpk, protokół nie podlega odczytaniu, zostaje tylko podpisany przez sędziego i protokolanta.²²⁸ Warto także pamiętać, że czynności końcowe to nie tylko dopilnowanie wszelkich formalności związanych z zakończeniem przesłuchania. W piśmiennictwie podkreśla się, że należy zwrócić uwagę, by dziecko nie wyszło z przesłuchania z przeświadczeniem, że potraktowaliśmy je instrumentalnie. Należy dziecku podziękować, docenić jego wysiłek, podkreślić, że rozmowa była potrzebna.²²⁹

Słowem podsumowania pragnę tylko zasygnalizować, że stadialny model przesłuchania oparty na metodzie mieszanej jest rekomendowany przez ustawodawstwo. Jednak — jak podkreśla się w doktrynie — nie jest to jedyna droga pozyskiwania dowodu z zeznań świadka, zwłaszcza w przypadku, gdy świadkiem jest dziecko. Alternatywną metodą jest tzw. przesłuchanie poznawcze dzieci (zwane „wywiadem poznawczym” — *Cognitive Interview*). Jest to metoda polegająca na wspomaganiu pamięci poprzez usprawnienie procesu przypominania. Technika koncentruje się głównie na dwóch istotnych problemach — procesach pamięci oraz procesach wzajemnego porozumiewania. W opinii specjalistów technika ta — biorąc pod uwagę stan psychiczny i możliwości rozwojowe dziecka — może w dużym stopniu przyczynić się do zminimalizowania negatywnych skutków udziału dziecka w procesie. Należy jednak pamiętać, że stosowanie tej metody wymaga specjalnego przeszkolenia osób przesłuchujących świadków, wobec czego — mimo wielu zalet — nie jest zbyt często wykorzystywana w praktyce.²³⁰

²²⁷ K. MacFarlane, J.R. Feldmeth, K. Saywitz, L. Damon, S. Krebs, M. Dugan, *Przesłuchanie...*, s. 55 — za: A. Antoniak-Drożdż, *Przesłuchanie...*, s. 58.

²²⁸ V. Kwiatkowska-Darul, *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — rozważania...*, s. 54.

²²⁹ A. Wesółowska, *Dziecko...*, s. 11.

²³⁰ T. Jaśkiewicz-Obydzińska, E. Wach, *Przesłuchanie poznawcze dzieci*, Dziecko Krzywdzone 2005, nr 10, s. 1–7; M. Kor-nak, *Małoletni...*, s. 203.

4. Ocena wiarygodności zeznań pochodzących od małoletniego świadka

Na wstępie należy zasadniczo podkreślić, że ocena zeznań małoletniego świadka należy do wyłącznej kompetencji sądu. Punktem wyjścia przy ocenie zgromadzonego materiału dowodowego (w tym przy ocenie zeznań świadka) są zasady procesu karnego, a zwłaszcza zasada prawdy materialnej, bezpośredniości oraz swobodnej oceny dowodów. Jednakże ocena zeznań małoletnich świadków, a przede wszystkim przyznanie im przymiotu wiarygodności, stanowi skomplikowane i trudne zadanie, m.in. ze względu na to, iż „wymaga ono ogromnej wiedzy z zakresu procesu karnego i kryminalistyki, psychologii oraz pedagogiki — tak często ignorowanych przy ocenie zeznań szczególnych świadków”.²³¹ Z poglądem tym ciężko polemizować i wykazywać, że ocena zeznań dziecka jest łatwa, lecz można uznać za obiecującą pojawiającą się konieczność zwracania się przez organ procesowy do wykwalifikowanego specjalisty, który służy fachową wiedzą.

Jak pokazuje praktyka, ocena wiarygodności zeznań dziecka jest bardzo splycana, a dzieje się tak m.in. dlatego, że zeznaniom dzieci *a priori* przypisuje się niską wiarygodność, bardzo często poprzestając tylko na stereotypowym myśleniu.²³² W piśmiennictwie nie od dziś podnosi się, iż w tym zakresie popełniane są przez organa procesowe zasadnicze błędy, a ocena zeznań dziecka przeprowadzana jest w sposób dość automatyczny, gdzie podstawowe kryterium dokonywanej oceny stanowi jedynie spójność z materiałem dowodowym, który często jest pochodną tychże zeznań.²³³ A przecież analiza obowiązującego stanu prawnego, poglądów doktryny oraz orzecznictwa Sądu Najwyższego, wskazuje jednoznacznie, iż „nie istnieją żadne przesłanki pozwalające *a priori* na wykluczenie świadka, czy automatyczne przesądzenie o jego niewiarygodności, niemożliwości powołania go w tym charakterze.”²³⁴

Wielokrotnie podnoszono również, że organy procesowe powinny korzystać z pomocy psychologów. Co prawda, organ nie może wprost zadać pytania: „Czy ten świadek mówi prawdę?”, lecz psycholog może i powinien przeprowadzić analizę psychologicznych kryteriów wiarygodności w świetle indywidualnych cech świadka. Ponadto psychologowie mogą i powinni tworzyć katalogi kryteriów, które będą stanowiły swoiste naukowe narzędzie, a które w znaczny sposób ułatwiłyby sądowni ocenianie wiarygodności zeznań dzieci.²³⁵ Najistotniejsze jest jednak to — jak podkreśla

²³¹ M. Kornak, *Małoletni...*, s. 224.

²³² E. Gruza, *Kryteria oceny wiarygodności zeznań dzieci*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6, s. 1.

²³³ E. Gruza, *Kryteria...*, s. 2.

²³⁴ E. Gruza, *Kryteria...*, s. 3.

²³⁵ E. Gruza, *Kryteria...*, s. 4. Jak podkreśla L. Gardocki (*Zachować...*), właśnie na tym polega największa trudność w relacjach pomiędzy sądem a biegłym psychologiem — „(...) sąd najchętniej widziałby odpowiedź w miarę kategoryczną, tymczasem uczciwy biegły psycholog rzadko kiedy taką kategoryczną opinię może wydać”.

A. Wesołowska — aby biegly od samego początku zdawał sobie sprawę, że jego opinia może stać się istotnym elementem rozstrzygnięcia w sprawie.²³⁶

Zatem biegly psycholog może w istotny sposób ułatwić ocenę wiarygodności zeznań świadka sądowi, jednak sama ocena wiarygodności zeznań jest zagadnieniem bardzo złożonym. Aby w pełni oddać charakter tego zagadnienia, trzeba rozpocząć od wyjaśnienia źródłowego określenia, jakim jest pojęcie „wiarygodność”.

Zgodnie ze słownikiem języka polskiego²³⁷ termin „wiarygodny” oznacza: godny wiary, zasługujący na zaufanie, pewny, rzetelny. Posłużenie się określeniem, że ktoś jest „wiarygodnym świadkiem” lub „wiarygodnie zeznaje”, nasuwa od razu skojarzenie, że ten ktoś mówi tylko prawdę, całkowicie zgodnie z rzeczywistością, a podawane przez niego informacje są pewne. Innymi słowy można by rzec, że osoba ta jest godna zaufania, bo zeznaje „tak jak było”.

W literaturze słusznie podnosi się jednak, iż zeznania każdego świadka — nawet tego, który pieczołowicie odzwierciedla w swoich relacjach okoliczności zdarzenia — są zawsze obarczone błędem. M. Płachta wskazuje, iż zeznania świadka „(...) nigdy nie będą idealnie w 100% wiernie oddawały rzeczywistego przebiegu zdarzeń czy rzeczywistych cech osób czy zjawisk, co wynika nie tylko z niedokładności konkretnego, indywidualnego procesu poznawczego, jak też z wpływu całego szeregu zewnętrznych i wewnętrznych czynników.”²³⁸

Skoro zatem dla sądu głównym i często jedynym źródłem informacji są zeznania dziecka–świadka i oskarżonego,²³⁹ to koniecznym stało się opracowanie odpowiedniej procedury, której głównym zadaniem byłoby dostarczenie odpowiednich kryteriów pozwalających ocenić wiarygodność zeznania.²⁴⁰ Takie procedury (modelowe zestawienia kryteriów) nie pojawiły się jednak od razu.

W ujęciu historycznym znaczny rozwój psychologii zeznań, w tym opracowywania modelowych rozwiązań, według których poddawano ocenie zeznanie świadka, nastąpił dopiero po II wojnie światowej. Jedną z pierwszych osób, która poddała zeznanie świadka analizie był niemiecki psycholog sądowy U. Underutsch. Jego koncepcja opierała się na tzw. **kryteriach rzeczywistości zeznań**, które zostały podzielone na pięć grup. Były to: historia zeznania, cechy relacjonowania, struktura osobowości świadka i jego indywidualny stopień rozwoju, motywacja świadka do składania zeznań oraz zwartość zeznania. W następnej kolejności pojawiła się koncepcja oceny wiarygodności zeznań przedstawiona przez A. Trankella, która w znacznej mierze opierała się o wcześniejsze ustalenia U. Underutscha. Koncepcja ta przewidywała ocenę relacji świadka pod względem kryteriów zawartych w ośmiu grupach. Obejmują one: kryteria rzeczywistości i kontrolne, kryterium bilateralnej emocji i homogeniczności, kryterium kompetencji, kryterium unikalności, kryterium

²³⁶ A. Wesołowska, *Dziecko...*, s. 4.

²³⁷ Znaczenie podaje według *Słownika języka polskiego* (red. nauk. M. Szymczak), t. III, Wyd. PWN, Warszawa 1981.

²³⁸ M. Płachta, *Psychologiczne aspekty oceny wiarygodności zeznań świadka*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 1984, nr 3, s. 329.

²³⁹ Dotyczy to zwłaszcza przypadków przemocy seksualnej stosowanej wobec dzieci — przyp. autora.

²⁴⁰ D. Skowroński, *Jak oceniać wiarygodność zeznania dziecka — ofiary przestępstwa?* Niebieska Linia 2000, nr 5, źródło: www.pismo.niebieskalinia.pl

sekwencji oraz kryteria konsekwencji i izomorfii. Zdaniem autora zeznanie należy traktować jako ekspresję cech właściwych osobie zeznającej, akcentując elementy socjo–psychologiczne.²⁴¹

Po przeprowadzeniu badań empirycznych na grupie głównie nieletnich świadków, rozbudowany podział kryteriów przedstawili również niemieccy uczeni H. Szewczyk oraz E. Littman. Ich model zawiera siedem grup kryteriów: ocena okresu poprzedzającego wypowiedź, analiza zachowań niewerbalnych, zachowania związane z zeznawaniem, ocena sposobu odtwarzania, konstrukcja zeznania, wewnętrzna budowa zeznania oraz wewnętrzna zwartość treściowa. Jego najważniejsza zaleta polega na odwołaniu się do większości okoliczności, które mogą pojawić się w trakcie przesłuchania. Jak podkreśla E. Gruza, autorzy tej koncepcji zwrócili szczególną uwagę na często pomijane zachowania niewerbalne.²⁴²

Wśród prezentowanych koncepcji na wyróżnienie zasługują szczególnie dwa modele — M. Stelleri i innych oraz F. Arntzena.

Koncepcja M. Stelleri i innych przewiduje, że zeznania świadka zostaną poddane analizie według dziesięciu kryteriów, podzielonych na cztery grupy:

- pierwsza grupa obejmuje tzw. kryteria ogólne, a w ich skład wchodzi: struktura logiczna, nieustrukturalizowane zeznanie oraz liczba detali;
- druga grupa to tzw. kryteria szczegółowe, obejmuje m.in. treści specyficzne (osadzenie kontekstualne, opisy interakcji, odtwarzanie treści rozmów, niespodziewane komplikacje), osobliwości treści zeznania (detale niezwykle, zbyt liczne, niezrozumiałe, odniesienia do związków z innymi osobami, opisy własnych stanów psychicznych, opisy stanów psychicznych sprawcy);
- trzecia grupa obejmuje tzw. kryteria motywacyjne. Są to: spontaniczne korekty, stwierdzenie braku pamięci, wątpliwości co do własnych zeznań, samoobwinianie oraz przebaczenie sprawcy;
- czwarta grupa to tzw. specyficzne elementy przestępstwa (detale charakterystyczne dla przestępstwa).

Zdaniem autorów istnieje pewne minimum, które musi wystąpić, aby można było stwierdzić, że zeznanie jest prawdziwe. Nie jest natomiast wymagane, aby relacja świadka spełniała wszystkie kryteria. Jeśli występują — wpływają tylko na zwiększenie wiarygodności zeznania. Do minimum należą następujące kryteria: logiczna struktura, odpowiednia liczba detali, osadzenie kontekstualne oraz opisy interakcji.²⁴³

²⁴¹ E. Gruza, *Kryteria...*, s. 5.

²⁴² E. Gruza, *Kryteria...*, s. 6. Szczegółowe omówienie modeli przedstawiających kryteria oceny wiarygodności zeznań zob. m.in. E. Gruza, *Psychologia...*, s. 224–240.

²⁴³ Zob. K. Waszyńska, D. Skowroński, *Treściowe kryteria trafności zeznania — metoda M. Stelleri i G. Koehnena*, Dziecko Krzywdzone 2003, nr 2 oraz D. Skowroński, *Jak...*, źródło: www.pismo.niebieskalinia.pl

Drugą koncepcją, zasługującą na szczególną uwagę, jest zespół kryteriów opracowany przez F. Arntzena. Dokonał on podziału kryteriów według następującego klucza:

- grupa pierwsza — kryteria wynikające z przebiegu zeznania (stałość zeznania, rodzaj i sposób późniejszych uzupełnień);
- grupa druga — kryteria wynikające z treści zeznania (stopień szczegółowości i osobliwości treści podawanych przez świadka, treści typowe dla przestępstwa);
- grupa trzecia — kryteria, które wynikają ze sposobu zeznawania (uczuciowe zaangażowanie w przeżywanie raz jeszcze fakty, nieudolność, niesterowany sposób zeznawania);
- grupa czwarta — kryteria, które pochodzą z węższego zakresu (pozwalają przeanalizować motywację prowadzącą do złożenia wiarygodnych zeznań).²⁴⁴

Koncepcja Arntzena uchodzi w opinii specjalistów za jedną z najbardziej praktycznych właśnie dzięki swojemu jasnemu i przejrzystemu podziałowi kryteriów. Wyróżnia się spośród pozostałych również dzięki najpełniejszemu jak dotychczas ujęciu tematu. Dokonując oceny według tej koncepcji, uwzględniamy nie tylko samo zeznanie, ale również cechy charakteru świadka, nastawienie emocjonalne świadka do obwinionego, zewnętrzną międzyludzką sytuację świadka, sytuację, w której świadek składał zeznanie, sposób zeznawania oraz widoczne dla świadka skutki zeznawania.²⁴⁵

Dokonując analizy — skrótkowo zarysowanych w tym rozdziale — tych koncepcji, E. Gruza podkreśla, że każda z nich posiada różny stopień uszczegółowienia oraz różną przydatność praktyczną. Jej zdaniem dużym utrudnieniem jest w szczególności posługiwanie się rozbudowaną siatką pojęciową, gdzie pojęcia oraz ich wzajemne relacje są trudne do zrozumienia zwłaszcza dla niepsychologów. Wobec powyższego autorka przedstawia główne, najważniejsze kryteria, które występują w każdej z koncepcji, zarysowując tzw. **model praktyczny**. Nie jest to stworzenie nowej koncepcji, a jedynie podsumowanie tych kryteriów, które z punktu widzenia wymiaru sprawiedliwości są najczęściej wykorzystywane w praktyce.²⁴⁶

Model praktyczny opiera się na wieloaspektowej analizie wypowiedzi świadka — pod kątem przesłuchania i zawartości tekstowej, w płaszczyźnie werbalnej i pozawerbalnej, w połączeniu z osobowością świadka — i obejmuje następujące kryteria:

- ocena stałości zeznania — czyli ocena zgodności relacji w odstępach czasowych, w zakresie podstawowych zachowań będących istotą zdarzenia, określenia uczestników biorących w nim bezpośredni udział, miejsca rozgrywania się czynu i panujących wtedy warunków, określenia podmiotów bezpośrednio związanych ze zdarzeniem;

²⁴⁴ F. Arntzen, *Psychologia zeznań świadków*, Wyd. PWN, Warszawa 1989, s. 61; E. Gruza, *Psychologia...*, s. 233; M. Kornak, *Małoletni...*, s. 227.

²⁴⁵ M. Kornak, *Małoletni...*, s. 227–229.

²⁴⁶ E. Gruza, *Psychologia...*, s. 237.

- analiza oryginalności przekazu — sposób i treść przekazu analizowana pod kątem używania oryginalnych opisów, zgodność treści z cechami charakterystycznymi dla danego typu przestępstwa, używane przez świadka środki opisu i zawarte w nich osobliwości;
- motywacji świadka — jest to kluczowy element przy ocenie szczerości;
- uczuciowe uczestnictwo — ocena emocjonalnego zaangażowania przy przytaczaniu okoliczności zdarzenia, modulacja głosu, emocje adekwatne do przedstawianych faktów, reakcje emocjonalne podlegające wahaniom;
- styl wypowiedzi i język jakim posługuje się świadek, który powinien korespondować z jego możliwościami intelektualnymi i charakterem, a także spontaniczność wypowiedzi;
- reakcje niewerbalne — zgodność treści z zachowaniami, sygnałami wysyłanymi przez ciało, których nie należy jednak przeceniać.²⁴⁷

Jak sama autorka podkreśla, wskazane kryteria nie stanowią zamkniętego ani wyczerpującego katalogu, ale z pewnością są to te kryteria, które mają charakter uniwersalny i są najczęściej wykorzystywane w praktyce. Jak w każdym przypadku — umiejętne korzystanie, z zaleceniem zachowania odpowiedniej dozy krytycyzmu i ostrożności, z pewnością może w znacznej mierze przyczynić się do lepszej weryfikacji zeznań małoletniego świadka.²⁴⁸ Jak można zapewne zauważyć, jedną z większych zalet tego modelu jest nie tylko jego uniwersalność, ale także jego powszechna zrozumiałość, nawet dla osób nieposiadających wykształcenia psychologicznego.

Na zakończenie rozważań należy wyraźnie zgodzić się z opinią, którą wielokrotnie prezentowano na kartach tego rozdziału, że same kryteria oceny wiarygodności, które w istotny sposób pomagają przeanalizować i ocenić wartość zeznania, nie stanowią wyczerpującego wyliczenia dla żadnej analizy zeznań świadka. Każde przesłuchanie — zwłaszcza to, w którym występuje dziecko w roli świadka — ma swoją specyfikę i ostateczna ocena należy do organu procesowego.²⁴⁹ Jak podkreśla M. Kornak, tylko „(...) łączne zastosowanie zaprezentowanych kryteriów oraz zasady swobodnej oceny dowodów znacznie ułatwiają ocenę zeznań małoletnich. Obliguje to jednak do ciągłego doksztalcania się prawników praktyków, zwłaszcza z zakresu psychologii dziecięcej oraz psychologii zeznań.”²⁵⁰ Wydaje się również, że — jakkolwiek nie lekceważąc wiedzy i doświadczenia prawników–praktyków — nie należy również deprecjonować wiedzy specjalistów w takich dziedzinach, jak: psychologia, pedagogika czy socjologia. W moim odczuciu tylko współpraca organów i specjalistów może zminimalizować wciąż pojawiające się zagrożenie, iż ocena zeznań dziecka została oparta tylko i wyłącznie na wewnętrznym przekonaniu sędziego prowadzącego sprawę.

²⁴⁷ Zestawienie kryteriów modelu praktycznego opracowano na podstawie E. Gruza, *Psychologia...*, s. 237–239.

²⁴⁸ E. Gruza, *Psychologia...*, s. 238.

²⁴⁹ A. Antoniak–Drożdż, *Przesłuchanie...*, s. 61.

²⁵⁰ M. Kornak, *Małoletni...*, s. 229.

ROZDZIAŁ III

Udział organizacji pozarządowych w poprawie sytuacji dzieci–świadków w perspektywie międzynarodowej

Ze względu na to, iż poniższy rozdział będzie obejmował głównie analizę działalności organizacji pozarządowych oraz innych instytucji, które wspierają działania organów państwa, słowem wstępu pragnę zasygnalizować, jak wyglądają uregulowania międzynarodowe dotyczące ochrony małoletnich świadków. Jest to o tyle istotne, że sytuacja ofiary przestępstwa nie jest warunkowana jedynie przepisami prawa karnego danego kraju. Działania podejmowane na forum międzynarodowym na rzecz ochrony ofiar przestępstw, w tym zwłaszcza na rzecz ochrony dzieci, stanowią szeroko rozumiane drogowskazy dla polityki społeczno–ochronnej realizowanej poprzez działalność służb publicznych, organizacji pozarządowych i innych instytucji.²⁵¹

We współczesnym prawie międzynarodowym można wyróżnić wiele źródeł, które wyznaczają standardy ochrony ofiar przestępstw. Należą do nich zwłaszcza:

- Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku,²⁵² która stanowi podstawę dla wszelkich rozważań teoretycznych, empirycznych i praktycznych w zakresie ochrony praw dziecka. Dokument o fundamentalnym znaczeniu, przez niektórych nazywany „Konstytucją warunków rozwoju dziecka”²⁵³;

²⁵¹ M. Sajkowska, J. Szymańczak, *Międzynarodowe standardy ochrony ofiar przestępstw*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6, s. 1.

²⁵² Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. 1991.120.526.

²⁵³ J. W. Kydd, *Preventing child maltreatment. An integrated multisectoral approach*, *Health and Human Rights* 2003, vol. 6, no. 2, s. 35–63 — podają za: E. Jarosz, *Globalne standardy ochrony dzieci przed krzywdzeniem*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 19, s. 3.

- Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci sporządzona w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 roku²⁵⁴;
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 roku sporządzona w Rzymie.²⁵⁵ Akt ten w sposób niewystarczający odnosi się do problematyki ochrony ofiar przestępstw, jednak art. 6 Konwencji zwraca uwagę na szczególne traktowanie dzieci;
- Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z 24 listopada 1983 roku. Akt ten nie został przez Polskę ratyfikowany. Konwencja ta obliguje państwa–strony do zapewnienia kompensacji państwowej ofiarom przestępstw popełnionych z przemocą oraz osobom pozostającym na utrzymaniu tych ofiar, które w wyniku przestępstwa poniosły śmierć;
- Zalecenie Rady Europy (Komitetu Ministrów) dla Państw Członkowskich z dnia 28 czerwca 1985 r. nr R(85)/11, w sprawie pozycji ofiary w procesie karnym, które zwraca szczególną uwagę na sytuację przesłuchiwanego dziecka–ofiary przestępstwa oraz podkreśla konieczność przesłuchiwania dziecka w obecności osoby, która mogłaby udzielić wsparcia i pomocy;
- Zalecenie Rady Europy (Komitetu Ministrów) dla Państw Członkowskich z dnia 17 września 1987 r. nr R(87)/21, w sprawie zapobiegania wiktyimizacji i pomocy dla ofiar przestępstw. Zalecenie jest uzupełnieniem dokumentu wydanego w 1985 roku. Zawiera wytyczne, które mają na celu stworzenie systemu pomocy dla ofiar. Obejmuje on zarówno służby państwowe, jak i organizacje pozarządowe. Wytyczne zawierają również wskazówki, aby podejmować środki celem zapobiegania wiktyimizacji oraz podejmować badania nad tym zjawiskiem;
- Decyzja ramowa Rady Unii Europejskiej z dnia 15 marca 2001 roku w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym, która wiąże państwa członkowskie od 22 marca 2001 roku. Dokument definiuje takie pojęcia, jak: „ofiara”, „organizacja udzielająca wsparcia”, „postępowanie karne”, „postępowanie”, „mediacje w sprawach karnych”. Ponadto w dokumencie wskazano na konieczność specjalnego traktowania grup ofiar, które z uwagi na różne okoliczności wymagają szczególnej troski, w tym np. dzieci²⁵⁶;
- Deklaracja ONZ o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy z 1985 roku;

²⁵⁴ Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci, sporządzona w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 r., Dz.U. 2000.107.1128

²⁵⁵ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniła następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. 1993.61.284.

²⁵⁶ Zob. m.in.: *Prawa dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskiej — Materiały z konferencji Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 16 czerwca 2004 r.* — źródło: <http://www.brpd.gov.pl/publikacjaskany/RzeczPrawUEdruk.pdf> oraz M. Herman, *Ochrona świadków i osób współpracujących z wymiarem sprawiedliwości w prawie Unii Europejskiej a prawo polskie*, Dialogi Polityczne 2003, nr 1.

- ONZ sformułowało także „Wytyczne dotyczące postępowania w sprawach karnych z udziałem dzieci”,²⁵⁷ które stanowią aneks do Rezolucji Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ nr 2005/20 przyjętej 22 lipca 2005 roku. Jak można przeczytać we wstępie — „wytyczne, dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci, przedstawiają dobre praktyki oparte na aktualnej wiedzy oraz międzynarodowych i regionalnych normach, standardach i zasadach”.

W 2007 roku „Wytyczne dotyczące postępowania w sprawach karnych z udziałem dzieci” zostały wydane w formie przyjaznej dla dzieci. Książeczka pt. „*United Nations Guidelines on Justice in matters involving child victims and witnesses of crime. Child-friendly version*”²⁵⁸ zawiera podstawowe informacje o prawach dziecka–świadka oraz dziecka–ofiary przestępstwa, a także wyłumaczenie podstawowych terminów, jak np. świadek, zeznania, ofiara przestępstwa, prokurator itd.²⁵⁹

1. Przykłady dobrych praktyk stosowanych w zakresie przesłuchania małoletnich świadków

A. Ameryka Północna i Południowa – Stany Zjednoczone, Argentyna

Na terenie Stanów Zjednoczonych od 1995 roku działa centrum *Child Advocacy Center* (CAC) z siedzibą w Southwest Missouri. Instytucja została powołana do życia przez niewielką grupę wolontariuszy i profesjonalistów, których zamiarem od samego początku było niesienie szeroko rozumianej pomocy dzieciom krzywdzonym. Ideą było stworzenie centrum o charakterze interdyscyplinarnym, czyli profesjonalnie przygotowanej placówki do prowadzenia przesłuchań dziecka, przeprowadzania badań, terapii oraz udzielania pomocy psychologicznej. Położono także duży nacisk na zapewnienie neutralnego charakteru miejsca. W tym celu zaadaptowano na potrzeby placówki budynek wolnostojący, rezygnując tym samym z umieszczenia centrum w budynku sądu,

²⁵⁷ *Wytyczne ONZ dotyczące postępowania w sprawach karnych z udziałem dzieci*, źródło: http://www.dzieckokrzywdzone.pl/UserFiles/File/kwartalnik%2020/wytyczne_dotyczace_wymiaru_sprawiedliwosci.pdf

²⁵⁸ *United Nations Guidelines on Justice in matters involving child victims and witnesses of crime. Child-friendly version*, źródło: http://www.crin.org/docs/UNGuidelines_E.pdf

²⁵⁹ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — działania ONZ — publikacje na rzecz dzieci*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/pokoj.php?PID=29>

prokuratury czy policji. W założeniu miało to być miejsce, w którym dziecko po wielu przykrych doświadczeniach czuje się bezpiecznie i będzie mogło spokojnie w przyjaznych warunkach opowiedzieć o swoich przeżyciach.²⁶⁰

Do podstawowych zadań centrum należy m.in. wpływanie na polepszenie współpracy pomiędzy policją a wydziałami prowadzącymi sprawy nieletnich, przesłuchiwanie dzieci w przyjaznych warunkach, przeprowadzanie badań diagnostycznych, a także działania szkoleniowe i edukacyjne. Myślą przewodnią podejmowanych działań jest stworzenie sprawnie funkcjonującego systemu, który pozwoli skutecznie pomagać dzieciom krzywdzonym. Myśląc o skuteczności, podkreśla się m.in. dbałość o to, aby pomoc dotarła do pokrzywdzonych jak najwcześniej.

W ramach centrum funkcjonuje profesjonalnie przygotowany pokój do przeprowadzania przesłuchania dziecka. Każde przesłuchanie jest utrwalane w formie cyfrowego nagrania dla potrzeb dowodowych. Dodatkowo w ramach placówki istnieje możliwość przeprowadzenia badania dziecka, które mogło zostać wykorzystane seksualnie (tzw. *Sexual Assault Forensic Exam*) oraz badań w zakresie zdrowia fizycznego dziecka (tzw. *Child At Risk Exam*) zwłaszcza w sytuacji podejrzenia stosowania przemocy.²⁶¹

Oferta pomocowa placówki obejmuje głównie te dzieci, które zostały wykorzystane seksualnie, padły ofiarami przemocy albo są świadkami przestępstw. W ramach placówki pomocy udziela profesjonalnie przygotowany personel medyczny, terapeuci, psychologowie oraz prawnicy, którzy współpracują z przedstawicielami organów wymiaru sprawiedliwości oraz innymi instytucjami zajmującymi się niesieniem pomocy ofiarom przestępstw.

Przykładem dobrej praktyki są również tworzone w Stanach Zjednoczonych Centra ds. Rodziny. W 2003 roku prezydent Stanów Zjednoczonych ogłosił Prezydencką Inicjatywę w sprawie Utworzenia Centrów Informacji Prawnej ds. Rodziny (*President's Family Justice Center Initiative*). Założeniem wprowadzanego programu było stworzenie specjalistycznych ośrodków, które zapewniłyby kompleksową ochronę i pomoc ofiarom przemocy w rodzinie. Ideą było stworzenie w jednym miejscu placówki, która łączyłaby funkcje należące wcześniej do wielu instytucji. Na terenie instytucji przebywałyby nie tylko personel medyczny oraz terapeuci i psychologowie. Cha-

²⁶⁰ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — USA — Child Advocacy Centre*, źródło: www.childadvocacycenter.org W USA od początku lat 90. można zaobserwować bardzo dynamiczny rozwój placówek typu *Child Advocacy Centre*. W 2007 r. opublikowano wyniki programu badawczego pt. „Wieloośrodkowa ocena centrów pomocy dzieciom”, w którym badacze dokonali m.in. porównania warunków w jakich przesłuchiwane jest dziecko w CAC z warunkami panującymi w innych placówkach. Wyniki przeprowadzonych badań empirycznych wskazują m.in. że „w wypadku spraw prowadzonych przez CAC ogromną większość przesłuchań dzieci przeprowadzono w przyjaznych pokojach przesłuchań na terenie CAC, podczas gdy w społecznościach porównawczych przesłuchania często prowadzone były w miejscach i pomieszczeniach uznawanych za nieodpowiednie. Nie stwierdzono istotnych różnic pod względem liczby przesłuchań, która okazała się niewielka w całej badanej próbie” — więcej na temat badań: T.P. Cross, L.M. Jones, W.A. Walsh, M. Simone, D. Kolko, *Przesłuchiwanie dzieci w centrach pomocy dzieciom: wyniki badań dotyczących praktyki przesłuchiwania*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 4. Zob. również K. Kremens, *Przesłuchanie świadka w prawie amerykańskim*, Prokuratura i Prawo 2005, nr 6.

²⁶¹ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — USA — Child Advocacy Centre*, źródło: www.childadvocacycenter.org Według danych Springfield *Child Advocacy Center* w 2006 roku 746 dzieci skorzystało z oferty pomocowej tej placówki w tym w 670 przypadkach doszło do przesłuchania dziecka w warunkach przyjaznych. Największa liczba dzieci korzystających z pomocy centrum to dzieci poniżej 6. roku życia — za: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

rakter placówki uwzględniałby również obecność policjantów, prokuratorów, kuratorów, doradców prawnych oraz przedstawicieli organizacji społecznych.²⁶²

Pierwowzorem tworzenia takich centrów stała się placówka z San Diego (Centrum Informacji Prawnej ds. Rodziny w San Diego), której długotrwała działalność w zakresie ochrony osób krzywdzonych oraz przyjęte rozwiązania stanowią wzorzec skutecznego działania udzielania pomocy w sposób kompleksowy.²⁶³

W modelowym ujęciu do najważniejszych działań w ramach Centrum należy m.in. zapewnienie w jednym miejscu wielozakresowej pomocy ofierze przestępstwa oraz jej rodzinie. Charakterystyczną cechą działalności tego typu placówek jest obowiązkowe zatrzymanie (areszt) na terenie Centrum sprawcy. Jak pokazała praktyka stosowania tego typu rozwiązań, zatrzymanie sprawcy na terenie Centrum wpłynęło znacząco na zmniejszenie rewiktymizacji ofiary. Ponadto działalność Centrum zapewnia bezpieczeństwo, ochronę oraz poufność w stosunku do ofiary przestępstwa. Z kolei sprawcy przestępstwa, z uwagi na charakter placówki, nie jest udzielana pomoc czy informacja. Dla skuteczności podejmowanych działań w ramach Centrum konieczne jest długoterminowe planowanie strategiczne oraz wsparcie ze strony społeczności lokalnych, co przekłada się na ilość przypadków objęcia pomocą w ramach Centrum.²⁶⁴

Do dobrych praktyk zaliczana jest również działalność argentyńskiej instytucji *Asociación por los Derechos Civiles (ADC)*. Placówka zajmuje się m.in. ochroną praw dzieci–świadków przestępstw oraz przypadkami przemocy w rodzinie. W przypadku Argentyny działalność tej organizacji jest bardzo istotna, ze względu na brak uregulowania w procedurach prawnych sytuacji dziecka–świadka. W procedurze karnej tego kraju dziecko traktowane jest jak dorosły świadek i może być wielokrotnie przesłuchiwane, nie wykluczając udziału oskarżonego w tej czynności.²⁶⁵

Główne działania *ADC* sprowadzają się do przystosowywania pomieszczeń, w których przesłuchiwany jest małoletni świadek oraz działań edukacyjnych i szkoleniowych. Pomieszczenia, w których przesłuchiwane jest dziecko, są wyposażane w sprzęt audiowizualny do rejestracji przesłuchań. Pracownicy prowadzący przesłuchania z udziałem małoletnich świadków przechodzą odpowiednie szkolenia z zakresu technicznej obsługi sprzętu. Dodatkowo oferta *ADC* obejmuje również prowadzenie warsztatów i szkoleń dla prawników, psychologów, które obejmują m.in. zapoznanie z technikami przesłuchiwania dzieci. Placówka prowadzi współpracę ze Związkiem Sądów w Argentynie oraz działalność międzynarodową, której głównym celem jest polepszenie sytuacji dzieci–świadków, współpracując w tym zakresie m.in. z UNICEF.²⁶⁶

²⁶² G. Wrona, *Rodzinne Centra w Ameryce — przykład dobrej praktyki*, Niebieska Linia 2008, nr 2, źródło: www.pismo.niebieskalinia.pl

²⁶³ Więcej na temat działalności Centrum Informacji Prawnej ds. Rodziny w San Diego na stronie internetowej www.familyjusticecenter.org

²⁶⁴ G. Wrona, *Rodzinne...*, źródło: www.pismo.niebieskalinia.pl

²⁶⁵ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — Argentyna — Asociación por los Derechos Civiles*, źródło: <http://www.adc.org.ar/>, za: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

²⁶⁶ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — Argentyna — Asociación por los Derechos Civiles*, źródło: <http://www.adc.org.ar/>, za: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

B. Europa Zachodnia – Wielka Brytania, Islandia, Holandia

Wielka Brytania jest jednym z tych krajów, gdzie organy administracyjne działają bardzo prężnie na rzecz zabezpieczenia sytuacji dziecka w procedurach.²⁶⁷ Współpraca Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz Wydziału ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Ofiar Przestępstw zaowocowała wydaniem w tym kraju poradnika pt. Uzyskiwanie najlepszych dowodów w postępowaniu karnym: porady dotyczące wrażliwych świadków, w tym dzieci (*Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: guidance for vulnerable or intimidated witnesses, including children*).²⁶⁸

Dodatkowo funkcjonariusze z Crown Prosecution Service (przedstawiciele prokuratury brytyjskiej) od dłuższego czasu mają również do dyspozycji tzw. kodeks praktyk, który dotyczy przeprowadzania czynności z udziałem dziecka–świadka (*Children and Young People — CPS policy on prosecuting criminal cases involving children and young people as victims and witnesses*).²⁶⁹

W postępowaniach, w których udział biorą dzieci prawo brytyjskie zapewnia wiele działań ochronnych podejmowanych ze strony wymiaru sprawiedliwości — są to tzw. *special measures*, czyli środki specjalne. Do takich środków, których głównym zadaniem jest stworzenie szeroko rozumianej bariery ochronnej dla dzieci–świadków, należy m.in. możliwość użycia parawanu/ścianki (*screen*), która podczas przesłuchania jest wstawiana obok miejsca dla świadka celem odgradzenia go od oskarżonego. Dzieje się to zazwyczaj w sytuacjach, gdy dziecko jest pokrzywdzone przestępstwem albo gdy obawia się oskarżonego. Istnieje również możliwość posłużenia się łączem telewizyjnym (*live link*), dzięki któremu świadek może zeznawać w innym pomieszczeniu, poza salą sądową. Dzięki tej metodzie na monitorze dziecko widzi tylko sędziego, natomiast na sali sądowej dziecko jest widziane przez wszystkich. W niektórych wypadkach istnieje możliwość przyjęcia przez sąd jako dowód w sprawie nagrania video przesłuchania dziecka, które zostało dokonane przed rozprawą. W tym wypadku wymagane jest jednak, aby przed nagraniem sąd wyraził na to zgodę. Sąd ma również możliwość przesłuchania dziecka przy drzwiach zamkniętych bez udziału publiczności, ponadto na czas przesłuchania sędziowie i adwokaci mogą zrezygnować z tradycyjnego stroju (toga, peruki). W przesłuchaniu małoletniego świadka może również uczestniczyć wyznaczona przez sąd osoba pośrednicząca (*Intermediary*), której rolą jest przede wszystkim wspieranie małego świad-

²⁶⁷ Więcej na temat zmian w podejściu brytyjskiej policji do problemu krzywdzenia dzieci oraz sposobów rozwiązywania tego problemu m.in. K. Fenik, *Mały świadek w Wielkiej Brytanii*, Niebieska Linia 2003, nr 1, źródło: <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?dzial=archiwum&id=5> oraz S. Hyde, *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem — podejście brytyjskie*, Dziecko Krzywdzone 2005, nr 10. W Wielkiej Brytanii po przeprowadzeniu pierwszego etapu reformy systemu prawa karnego (od 2002 r.) obowiązuje tzw. Kodeks praw pokrzywdzonego („Kodeks postępowania dla ofiar przestępstw” — *The Code of Practice for Victims of Crime*). Kwalifikuje on osobę pokrzywdzoną, która nie ukończyła 17 lat w chwili popełnienia czynu do specjalnej kategorii tzw. pokrzywdzony szczególnie wrażliwy (*vulnerable victim*) — tak: B. Baran, *Kodeks praw pokrzywdzonego jako element reformy systemu prawa karnego w Wielkiej Brytanii*, Prokuratura i Prawo 2008, nr 2.

²⁶⁸ *Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: guidance for vulnerable or intimidated witnesses, including children*, źródło: <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/ach-bect-evidence/>

²⁶⁹ *Children and Young People — CPS policy on prosecuting criminal cases involving children and young people as victims and witnesses*, źródło: http://www.cps.gov.uk/victims_witnesses/children_policy.pdf

ka. Dodatkową ochroną jest zakaz zadawania pytań bezpośrednio przez oskarżonego w przypadku niektórych przestępstw oraz zapewnienie pomocy w komunikacji pomiędzy dzieckiem–świadkiem a sądem i innymi uczestnikami procesu. Istotne jest także udzielanie wsparcia małym świadkom, zwłaszcza poprzez obecność osoby bliskiej podczas przesłuchania, obecność osób wspierających zarówno przed procesem, jak i w jego trakcie.²⁷⁰

Prócz wymienionych powyżej działań ochronnych, prawo brytyjskie przewiduje również zalecenia, które określają szczegółowe warunki przeprowadzania przesłuchań dzieci. Do najważniejszych należy m.in. nagrywanie przesłuchania, zwłaszcza, gdy sprawa dotyczy przestępstwa z użyciem przemocy, przestępstw uprowadzenia czy zaniedbania, a także, gdy dziecko jest ofiarą wykorzystania seksualnego. Przed dzieckiem nie należy ukrywać faktu nagrywania rozmowy oraz informacji, kto będzie mógł później obejrzeć nagranie. Rejestracja przesłuchania nie będzie możliwa w sytuacji, gdy sprzeciwi się temu małoletni świadek albo w wypadku pojawienia się innej istotnej przeszkody uniemożliwiającej nagranie. W trakcie przesłuchania może być obecna osoba towarzysząca, jednak jej obecność nie może w żaden sposób wpływać na zeznania małego świadka. Przed przystąpieniem do przesłuchania dziecko powinno zostać poinformowane w sposób adekwatny do jego wieku o czynności przesłuchania. Istotne jest także wcześniejsze określenie rozwoju społecznego czy emocjonalnego dziecka, a także ogólnych umiejętności posługiwania się językiem czy też rozumienia pojęć w sposób abstrakcyjny (np. upływ czasu).²⁷¹ Dla lepszego zrozumienia czynności przesłuchania dla najmłodszych dzieci zostały przygotowane broszury: *Mille the Witness*²⁷² oraz *Jerome: a witness in court*.²⁷³ Zawierają one podstawowe informacje dotyczące udziału małoletniego świadka w procedurach karnych, które są przedstawione w sposób przystępny dla dziecka. W broszurach posłużono się historiami dzieci, które były już świadkami w sądzie. Dziecko znajdzie tam takie informacje, jak: wyjaśnienie, czym jest przesłuchanie, czego się od niego oczekuje, czym jest sąd, jakie role pełnią poszczególne osoby występujące w procesie, jakie są możliwości zastosowania środków ochronnych, kto będzie jego opiekunem oraz z kim może porozmawiać o tym, co się wydarzyło w sądzie.

Do dobrych praktyk w Europie Zachodniej, o których warto wspomnieć, należy również działalność prowadzona w Islandii przez Centrum dla Dzieci Wykorzystywanych Seksualnie — The Children’s House. Centrum rozpoczęło swą działalność w Rejkiawiku w 1998 roku, bazując głównie na doświadczeniach amerykańskiego Child Advocacy Center. Głównym celem stało się stworzenie placówki o charakterze interdyscyplinarnym, która będzie pomagała dzieciom krzywdzonym.²⁷⁴

W ramach Centrum przeprowadzane są przesłuchania dzieci, w specjalnie do tego przystosowanych pomieszczeniach. Centrum zapewnia możliwość przeprowadzenia przesłuchania przez

²⁷⁰ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — Dobre praktyki w Wielkiej Brytanii*, źródło: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

²⁷¹ *Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: guidance for vulnerable or intimidated witnesses, including children*, źródło: <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/ach-bect-evidence/>

²⁷² Broszura *Mille the Witness*, źródło: http://www.cps.gov.uk/victims_witnesses/millie_english.pdf

²⁷³ Broszura *Jerome: a witness in court*, źródło: http://www.cps.gov.uk/victims_witnesses/jerome_english.pdf

²⁷⁴ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — Islandia — The Children’s House*, źródło: www.bvs.is, za: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

odpowiednio przeszkolone osoby oraz rejestrację przesłuchania na potrzeby wymiaru sprawiedliwości. Bezpośrednia rozmowa z dzieckiem odbywa się w pokoju przystosowanym dla potrzeb dziecka, natomiast pozostałe osoby obserwujące przesłuchanie znajdują się w odrębnym pomieszczeniu, w którym mogą wymieniać spostrzeżenia, nie naruszając spokoju i poczucia bezpieczeństwa przesłuchiwanego dziecka.

Ponadto placówka zapewnia kompleksową opiekę psychologiczną i medyczną, zwłaszcza dla ofiar wykorzystania seksualnego oraz ich rodzin. W ramach Centrum prowadzone są terapie, które opracowywane są dla indywidualnych potrzeb dziecka oraz jego rodziny.²⁷⁵ Działalność Centrum obejmuje także współpracę pomiędzy sądami, policją, prokuraturą, a także szpitalem. Nadzór nad funkcjonowaniem The Children's House sprawuje Government Agency for Child Protection (islandzka Rządowa Agencja ds. Ochrony Dzieci), której priorytetowym zadaniem jest ochrona dzieci przed krzywdzeniem.²⁷⁶ Działalność The Children's House jest wspomagana również na szczeblu lokalnym przez tzw. Child Protection Services. Są to 34 placówki, które zajmują się ochroną dzieci i rozpatrują ok. 5 tys. spraw rocznie.²⁷⁷

W Europie Zachodniej pod względem podejścia do problematyki krzywdzenia dzieci na wyróżnienie zasługuje również Holandia. Polityka społeczno–zdrowotna oraz prawna w tym kraju jest nastawiona głównie na profesjonalną pomoc, która ma dotrzeć do dzieci krzywdzonych i ich rodzin. Przyjęty model rozwiązywania problemu krzywdzenia dzieci sprowadza się do przyjęcia procedury podzielonej na trzy rodzaje postępowań (tzw. trzy ścieżki). Pierwsza ścieżka polega na udzielaniu pomocy w formie poradnictwa psychologicznego, konsultacji i terapii. Druga ze ścieżek ma charakter cywilnoprawny, natomiast trzecia — karnoprawny.²⁷⁸

Do dobrych praktyk stosowanych w Holandii wobec dziecka–świadka należy m.in. przyjęcie, że dzieci do 4 lat nie są w zasadzie w ogóle przesłuchiwane.²⁷⁹ Natomiast dla dzieci od 4 do 12 lat opracowana została specjalna procedura przesłuchań. Przesłuchanie prowadzone jest przez specjalnie do tego przeszkolonego oficera śledczego.²⁸⁰ Przed przystąpieniem do bezpośredniej fazy przesłuchania dziecko jest do tego odpowiednio przygotowywane. W czasie wizyty domowej dziecko jest starannie informowane o przebiegu przesłuchania, o osobie przesłuchującej, o miejscu,

²⁷⁵ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — Islandia — The Children's House*, źródło: www.bvs.is, za: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

²⁷⁶ Zob. również: *Toward the Best of the Child — the Children's House: Multiagency and Interdisciplinary Approach to Child Sexual Abuse*, źródło: <http://www.bvs.is/files/file507.pdf>

²⁷⁷ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — Islandia — The Children's House*, źródło: www.bvs.is, za: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

²⁷⁸ E. Mlicka, *Holenderska polityka społeczno-zdrowotna i prawna wobec dziecka — ofiary krzywdzenia oraz świadka w procedurach karnych*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6, s. 3. Zob. również E. Mlicka, *Holenderska polityka społeczno-zdrowotna i prawna wobec sprawców seksualnego wykorzystania*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.

²⁷⁹ Wyjątki od tej reguły są bardzo rzadkie — wiąże się to zwłaszcza z oceną, że dziecko jest odpowiednio rozwinięte pod względem zarówno werbalnym jak i poznawczo — tak: E. Mlicka, *Holenderska...*, s. 11.

²⁸⁰ Oficerowie przechodzą 9–miesięczne szkolenie teoretyczne i praktyczne. Każdy z nich w trakcie szkolenia przeprowadza od 16–18 przesłuchań. Ośrodkiem koordynującym szkolenie jest Instytut Zapobiegania i Zwalczania Przystępczości oraz Szkolenia Oficerów Śledczych w Holandii. Jest to w Holandii jedyna placówka zajmująca się przygotowywaniem do przeprowadzania przesłuchań dzieci. Obecnie na terenie tego kraju uprawnienia do przesłuchiwania dzieci–świadków ma ok. 90 osób — tak: E. Mlicka, *Holenderska...*, s. 11.

w którym będzie przesłuchiwane. Przed dzieckiem nie ukrywa się informacji, jaki jest cel przesłuchania oraz czego się od niego oczekuje podczas bezpośredniej rozmowy. Zazwyczaj przygotowaniem dziecka do przesłuchania zajmuje się inna osoba niż oficer śledczy, który będzie prowadził przesłuchanie. Ma to związek m.in. z zachowaniem wiarygodności przeprowadzanego dowodu.

Przesłuchanie odbywa się w specjalnie do tego przystosowanym pomieszczeniu (tzw. studio przesłuchań). W jego skład wchodzi pokój bezpośredniej rozmowy, pokój reżyserski oraz poczekalnia, w której przebywają rodzice. Studio przesłuchań zostało wyposażone w sposób adekwatny do wieku przesłuchiwanego w nim dziecka. W szczególności zadbano o odpowiedni wystrój, tak aby nadać pokojowi przyjazny, dziecięcy charakter. Znajdują się tu również niewidoczne dla dziecka kamery, które rejestrują przebieg rozmowy.²⁸¹ W pokoju tym podczas przesłuchania — prócz dziecka — może być obecna wyłącznie osoba przesłuchująca. W szczególności nie mogą być obecni rodzice dziecka, a przesłuchanie nie może być prowadzone przez adwokata. Z kolei w pomieszczeniu reżyserskim, odgradzonym od pokoju przesłuchań lustrem fenickim, drugi oficer śledczy czuwa nad prawidłowym przebiegiem rejestrowania rozmowy z dzieckiem na specjalnie do tego przygotowanej aparaturze służącej do nagrywania rozmów. Przed zakończeniem przesłuchania oficer udaje się do pokoju reżyserskiego i ustala, czy istnieje konieczność zadania dziecku dodatkowych pytań. Natomiast po zakończeniu przesłuchania dziecko ma możliwość pozostania w pokoju, spędzając czas na zabawie.

Poza przyjaznym przesłuchaniem dziecka praktyka holenderska wypracowała również niepisane zasady ochrony małoletnich świadków w postępowaniach sądowych. W zasadzie dzieci do 12. roku życia nie biorą udziału w postępowaniu przed sądem. Rzadkie są również wypadki występowania w charakterze świadka dzieci starszych (po 16. roku życia). Jak podkreśla E. Mlicka „(...) w praktyce prawnej dobro dziecka ma priorytet nawet wtedy, gdy konwencje międzynarodowe zobowiązują prawodawstwo kraju do większego respektowania praw podejrzanych i oskarżonych”²⁸².

C. Europa Środkowa i Południowa – Litwa, Czechy, Bułgaria

Na Litwie działa organizacja Paramos vaikams centras (Children Support Centre), której misją jest przede wszystkim pomaganie dzieciom krzywdzonym, poprzez zapewnianie szeroko rozumianej pomocy psychologicznej dostosowanej do indywidualnych potrzeb każdego dziecka.

Działania litewskiego Centrum obejmują m.in.: poradnictwo psychologiczne i prowadzenie terapii dla osób krzywdzonych i ich rodzin, wdrażanie programów prewencyjnych w związku z krzywdzeniem dzieci i innych osób oraz rozwijanie na terenie kraju programu o nazwie „Big

²⁸¹ E. Mlicka, *Holenderska...*, s. 12.

²⁸² E. Mlicka, *Holenderska...*, s. 13.

Brothers — Big Sisters”. Centrum zajmuje się także prowadzeniem działalności szkoleniowej i edukacyjnej zarówno wśród profesjonalistów — celem podnoszenia kompetencji, jak i wśród rodziców — celem rozwijania ich umiejętności wychowawczych. Istotne są także działania podejmowane na rzecz zmiany uregulowań prawnych dotyczących dzieci.²⁸³

Od 2008 roku na terenie placówki funkcjonuje również profesjonalnie przygotowany pokój przesłuchań dzieci, który został zaprojektowany oraz wyposażony zgodnie z międzynarodowymi standardami pokoi przesłuchań. Kompleks pomieszczeń przeznaczonych do przesłuchania dziecka obejmuje pokój bezpośredniej rozmowy z dzieckiem oraz odrębny pokój przeznaczony do obserwacji przesłuchania przez specjalistów. Przewidziano również osobne miejsce dla dziecka, gdzie może ono spokojnie oczekiwać na przesłuchanie. Pokój bezpośredniej rozmowy z dzieckiem został odpowiednio przystosowany do potrzeb dziecka oraz jego wieku. Bezpośrednia obserwacja oraz rejestracja przesłuchania jest możliwa dzięki odpowiedniemu sprzętowi technicznemu, pozwalającemu utrwalić przebieg przesłuchania.

W planach Centrum jest stworzenie zespołu specjalistów, którzy będą profesjonalnie przygotowani do przeprowadzania przesłuchań małoletnich świadków. Dodatkowo przewidziano także szereg szkoleń i warsztatów dla przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, dla których czynności z udziałem małoletniego świadka są częścią codziennej pracy.

Warto wspomnieć, że organizacja Paramos vaikams centras jest jednym z uczestników programu „Dzieciństwo bez krzywdzenia — ku lepszemu systemowi ochrony dzieci w Europie Środkowo-Wschodniej”. Dzięki współpracy z Fundacją Dzieci Niczyje na terenie Litwy udało się zrealizować wiele działań, których głównym celem była poprawa sytuacji dzieci–świadków oraz ich rodzin.²⁸⁴

W Europie Środkowej i Południowej na podkreślenie zasługują również działania prowadzone na terenie Czech oraz Bułgarii. W Czechach od 2004 roku realizowany jest program „Wspólna praca na rzecz przeciwdziałania przestępstwom” przez agencję Vzdělávací institut ochrany dětí (czeski Instytut Edukacji na rzecz Ochrony Dzieci). Program jest realizowany m.in. poprzez dystrybucję na szeroką skalę tzw. „Pakietu dla świadka–dziecka” oraz działania edukacyjne i szkoleniowe, których głównym celem jest zwrócenie uwagi na szczególną sytuację dziecka. „Pakiet dla świadka–dziecka” to broszura informacyjna dla dzieci–świadków w Czechach, której pierwowzorem był brytyjski „*Young Witness Pack*” przygotowany specjalnie dla dzieci–świadków przez organizację NSPCC w Wielkiej Brytanii. W Czechach wydano ok. 10 tys. egzemplarzy tej broszury, które były przekazywane uczestnikom szkoleń, dostarczane do sądów, prokuratur oraz jednostek policji. Co więcej — podjęto także akcję dostarczenia broszur do szkół i zainteresowania problematyką praw osób krzywdzonych, także uczniów.²⁸⁵

²⁸³ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — Litwa — Przyjazny pokój przesłuchań w „Paramos vaikams centras”*, źródło: <http://lt.pvc.lt/>, za: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

²⁸⁴ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — Litwa — Przyjazny pokój przesłuchań w „Paramos vaikams centras”*, źródło: <http://lt.pvc.lt/>, za: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

²⁸⁵ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — Czechy — Publikacje na rzecz małych świadków*, źródło: <http://www.detskaprava.cz/pruvodce/index.htm>, za: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

Natomiast w Bułgarii z racji braku dostatecznych regulacji ochronnych dotyczących przeprowadzania czynności z udziałem dziecka, na podkreślenie zasługuje działalność organizacji pozarządowych (np. Social Activities and Practices Institute). Ich głównym celem jest wpłynięcie na ustawodawcę celem wprowadzenia zmian prawnych przewidujących ochronę świadka–dziecka zwłaszcza podczas czynności przesłuchania. Wprowadzone zmiany miałyby gwarantować m.in. jednokrotne przesłuchanie dziecka–świadka oraz przeprowadzenie tej czynności przy wykorzystaniu lustra fenickiego.²⁸⁶

2. Kampania społeczna na rzecz ochrony dzieci pt. „Dziecko – świadek szczególnej troski” realizowana w Europie Środkowo–Wschodniej

Ogólnopolska kampania społeczna pt. „Dziecko – świadek szczególnej troski” jest przeprowadzana w ramach Programu ochrony dzieci krzywdzonych pt. „Dzieciństwo bez krzywdzenia” (Childhood without Abuse) w siedmiu krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Oprócz Polski Program realizowany jest także w: Bułgarii, na Litwie, Łotwie, w Macedonii, Republice Mołdawii oraz na Ukrainie. Pomysłodawcą zainicjowania Programu była OAK Foundation, która również zajmuje się jego finansowaniem. Na terenie Polski koordynacją programu zajmuje się Fundacja Dzieci Niemy. W styczniu 2005 roku rozpoczęto realizację projektu „Dzieciństwo bez krzywdzenia — ku lepszemu systemowi ochrony dzieci w Europie Wschodniej”. Z inicjatywą współpracy w tym zakresie wystąpiły organizacje pozarządowe ze wspomnianych krajów, które od lat swoją działalnością wspierają krzywdzone dzieci oraz ich rodziny.²⁸⁸

²⁸⁶ *Przyjazne przesłuchanie dziecka — Bułgaria — Pierwsze kroki w stronę ochrony dziecka–świadka*, źródło: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

²⁸⁷ G. Roszkowska, *Kampanie społeczne realizowane w ramach programu Dzieciństwo bez krzywdzenia w krajach Europy Środkowo–Wschodniej*, *Dziecko Krzywdzone* 2007, nr 3, s. 126. Zdaniem autorki na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że wszelkie działania są podejmowane przez organizacje pozarządowe. Ponadto współpraca tych organizacji w wszystkich siedmiu krajach Europy Środkowo–Wschodniej pozwala na wymianę doświadczeń na szeroką skalę oraz podejmowanie na ich podstawie nowych zadań.

²⁸⁸ M. Kukołowicz podkreśla, iż „we wszystkich tych krajach zarówno świadomość społeczna dotycząca problemu krzywdzenia dzieci, jak i rozwiązania legislacyjne i system instytucjonalny pomocy dzieciom wymagają zmian”. Ponadto oceniając działalność organizacji pozarządowych, które podjęły się realizacji tego programu wskazuje, iż „dwoma podstawowymi korzyściami, wpływającymi z projektów wielostronnych, są: możliwość wymiany doświadczeń i budowanie sieci współpracy między organizacjami. (...) Dzięki różnorodności obszarów priorytetowych wybieranych przez współpracujących partnerów,

Ilustracja 2. Plakat pt. „Wysoki sędzie boję się” reklamujący pierwszy etap kampanii społecznej „Dziecko – świadek szczególnej troski” — rok 2004.

Źródło: www.dzieckoswiadek.pl

także uwagę na konieczność podnoszenia kompetencji osób zajmujących się przesłuchaniami małoletnich.²⁹¹ Kampania kierowana była głównie do takich profesjonalistów, jak: sędziowie, prokuratorzy, policjanci oraz biegli psychologowie. Są to osoby, które mają styczność z małoletnim świadkiem w swojej codziennej pracy. Dla tych osób w ramach kampanii Ministerstwo Sprawiedliwości, Centrum

Kampanie społeczne przeprowadzane w ramach Programu są jednym z kolejnych kroków mających na celu przede wszystkim zwrócenie szczególnej uwagi na sytuację dzieci krzywdzonych, podkreślenie ich praw i podmiotowości, ochronę przed złym traktowaniem, zmianę przepisów dotyczących dzieci biorących udział w czynnościach procesowych oraz zwiększanie świadomości społeczeństwa, że małe dziecko ma prawo do poważnego traktowania ze strony dorosłych, ale i prawo do szczególnej ochrony, którą powinni mu oni zapewnić. Aby lepiej przygotować się do realizacji postawionych zadań, w każdym z krajów przeprowadzono ekspertyzy procedur prawnych, ze szczególnym uwzględnieniem pozycji procesowej dziecka, które następnie przetłumaczono na język angielski i umieszczono na platformie internetowej poświęconej realizacji programu.²⁸⁹

W Polsce pierwszy etap kampanii „Dziecko – świadek szczególnej troski” został zainicjowany w 2004 roku wspólnie przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Fundację Dzieci Niczyje.²⁹⁰ Podstawowym założeniem było uwrażliwienie profesjonalistów na sytuację dziecka w postępowaniu karnym, w szczególności zwrócenie uwagi na jego specyficzną sytuację w postępowaniu. Dodatkowo zwracano

wyodrębnionych w ramach szerokiego pojęcia problemu dziecka krzywdzonego, każdy z nich wnosi do projektu swoje własne doświadczenia”, *Program „Dzieciństwo bez krzywdzenia — ku lepszemu systemowi ochrony dzieci w Europie Wschodniej”*, Dziecko krzywdzone 2006, nr 15, s. 3. O realizacji programu rozmawiano także podczas VI Ogólnopolskiej konferencji „Pomoc dzieciom — ofiarom przestępstw”, Warszawa, 26–27 października 2009 r. — źródło: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

²⁸⁹ www.canee.net — *Child Abuse and Neglect in Eastern Europe*, strona poświęcona realizacji programu „Dzieciństwo bez krzywdzenia” w każdym z siedmiu krajów uczestniczących.

²⁹⁰ Rok 2004 był obchodzony jako Rok Dzieci – Ofiar Przestępstw.

²⁹¹ *Kampania społeczna „Dziecko – świadek szczególnej troski”*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/kampania.php> Więcej na temat realizacji pierwszego etapu Kampanii w materiałach konferencyjnych — Ogólnopolska konferencja „Pomoc dzieciom – ofiarom przestępstw”, Warszawa, 25–26 października 2004 r. oraz II Ogólnopolska konferencja „Pomoc dzieciom – ofiarom przestępstw”, Warszawa 24–25 października 2005 r., źródło: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

Szkolenia Policji oraz Mazowieckie Centrum Pomocy Społecznej zorganizowało wiele szkoleń, aby zaprezentować oraz upowszechnić standardy dotyczące postępowania z małoletnim świadkiem. Dodatkową pomocą były również publikacje wydawnictwa Fundacji Dzieci Niczyje, których głównym zadaniem było poszerzanie wiedzy w tym zakresie.

Kampania „Dziecko – świadek szczególnej troski” swoim zasięgiem obejmowała jednak nie tylko profesjonalistów, ale również rodziców i opiekunów dziecka. Naturalnym jest, że również osobom dorosłym, które są najbliższe dziecka, trzeba zapewnić odpowiednią wiedzę w zakresie przygotowania dziecka do roli świadka w postępowaniu karnym. To do nich dziecko ma największe zaufanie i w dużej mierze to od nich będzie zależało, w jakim stopniu dziecko będzie przygotowane i odpowiednio poinformowane o tym, co tak naprawdę się dzieje i czego się od niego oczekuje podczas przesłuchania. W tym zakresie została opracowana broszura informacyjna dla rodziców i opiekunów pt. „Gdy dziecko jest świadkiem w sądzie.”²⁹² Informacje w niej zawarte pozwalają uzyskać podstawową wiedzę z zakresu przebiegu procedur karnych oraz podstawowe wiadomości dotyczące przygotowania dziecka–świadka. Taki poradnik nie tylko pomagał w ramach przygotowania dziecka do przesłuchania, ale również spełniał funkcję pomocy dla rodziców, którzy często sami nie znając procedur, czerpali z niego podstawowe informacje w tym zakresie. Założeniem kampanii było, aby takie broszury były dostępne w prokuraturach i placówkach pomocowych na terenie całego kraju.²⁹³

Etap pierwszy kampanii trwał aż do końca 2004 roku, kampania była wspierana m.in. przez: Program Phare Rozwój Społeczeństwa Obywatelskiego, Internet ART oraz VA Strategic Communication. Ostatnia z wyżej wymienionych agencji stworzyła plakat pt. „Wysoki Sądzie, boję się”, reklamujący kampanię oraz popularyzujący wiedzę w tym zakresie. Jak podkreślano, „plakat ten ma przypominać i uświadomić osoby zaangażowane w przesłuchania dzieci, iż dziecko będące świad-

Ilustracja 3. Ulotka informacyjna pt. „Wysoki Sądzie mam prawo się bać”.

Źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

²⁹² Broszura *Gdy dziecko jest świadkiem w sądzie*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2003. W publikacji rodzic/opiekun może znaleźć odpowiedź na pytania: jak pomóc dziecku, jaką rolę spełnia rodzic w trakcie rozprawy, jak długo trzeba czekać na rozpoczęcie rozprawy, co będzie się działo podczas rozprawy, jak zachować się po rozprawie oraz listę niezbędnych kontaktów i in.

²⁹³ G. Roszkowska, *Kampanie...*, s. 130.

Ilustracja 4. Ulotka informacyjna pt. „Jesteś świadkiem — masz prawo”

Źródło: www.dzieckoswiadek.pl

Do podstawowych celów, jakie stawiano przed tym etapem kampanii, należały m.in.: rozpowszechnienie wśród profesjonalistów wiedzy w zakresie praw i obowiązków świadka—dziecka, poszerzenie zakresu pomocy prawnej i psychologicznej dla dziecka i jego rodziców bądź opiekunów, a także tworzenie nowych, odpowiednio przystosowanych pokoi przesłuchań, a w przypadku już powstałych — poprawa ich standardu.

W ramach drugiego etapu nadal prowadzone były działania wydawnicze, opublikowano poradniki dla profesjonalistów (*Jak przesłuchiwać dziecko*²⁹⁴ oraz *Przyjazne przesłuchanie dzieci*²⁹⁷), a także dla dzieci–świadków i ich rodzin (broшуra *Będę świadkiem w sądzie*²⁹⁸). Dodatkowo przygo-

kiem w sądzie wymaga specjalnego podejścia i powinno być traktowane w sposób odmienny niż osoby dorosłe występujące w roli świadka²⁹⁴. Dzięki pomocy Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Komendy Głównej Policji plakaty zostały rozwieszane m.in. na komisariatach, w prokuraturach oraz sądach.

Drugi etap Kampanii zainaugurowano 10 października 2007 roku podczas konferencji prasowej zorganizowanej wspólnie przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Fundację Dzieci Niczyje. W jej ramach, oprócz kontynuacji działań z poprzedniego etapu, zwrócono przede wszystkim uwagę na konieczność odpowiedniego przygotowania dziecka do przesłuchania. Podkreślano jednocześnie, że dziecko trzeba objąć pomocą nie tylko w trakcie postępowania, ale również przed i po nim. Dotyczy to zarówno osób profesjonalnie występujących w procesie, jak i rodziców i opiekunów. Ponadto ten etap kampanii dotyczył również powstawania i funkcjonowania tzw. niebieskich pokoi.²⁹⁵

Tak jak w przypadku poprzedniego etapu kampanii — adresatami byli głównie profesjonalści, dzieci występujące w charakterze świadka, a także ich rodzice oraz opiekunowie.

²⁹⁴ G. Roszkowska, *Kampanie...*, s. 130.

²⁹⁵ Działania podejmowane w ramach drugiego etapu Kampanii wspierała również Koalicja na Rzecz Przyjaznego Przesłuchiwania Dzieci. Realizację drugiego etapu Kampanii zakończono w marcu 2008 r.

²⁹⁶ A. Budzyńska, *Jak przesłuchiwać dziecko*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2008. Jest to poradnik dla profesjonalistów, którzy biorą udział w przesłuchaniu małoletniego świadka.

²⁹⁷ M. Sajkowska (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2007.

²⁹⁸ Broшуra *Będę świadkiem w sądzie*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje 2007. Broшуra zawiera podstawowe informacje jak np.: kim jest świadek, czego oczekuje się od dziecka–świadka, jak wygląda przesłuchanie, jak wygląda pokój przesłuchań itd.

towano specjalne ulotki informacyjne *Wysoki Sądzie mam prawo się bać*. Przeprowadzono także wiele działań szkoleniowych dla profesjonalistów i organizacji zajmujących się tworzeniem niebieskich pokoi. Swą działalność rozpoczął także Klub Bieglego Psychologa, w ramach którego istnieje m.in. możliwość wymiany poglądów w zakresie zdobytych doświadczeń przy przesłuchaniu dziecka oraz opinionowania w sprawach z udziałem dzieci. Dużym atutem tego etapu było również utworzenie strony internetowej o tematyce bezpośrednio związanej z udziałem dziecka w procedurze karnej.²⁹⁹

Dnia 3 marca 2010 roku, na konferencji w Ministerstwie Sprawiedliwości, Minister Sprawiedliwości, Rzecznik Praw Dziecka oraz dyrektor Fundacji Dzieci Niczyje uroczystie zainaugurowali otwarcie trzeciego etapu kampanii „Dziecko – świadek szczególnej troski”. Edycji tej towarzyszy hasło „Będę przesłuchany/-na”, które było szeroko propagowane za pomocą przygotowanych plakatów.³⁰⁰ W trakcie konferencji inauguracyjnej Minister Sprawiedliwości Krzysztof Kwiatkowski podkreślił, iż „jednym z priorytetów działań Ministerstwa Sprawiedliwości jest zapewnienie ochrony w postępowaniu karnym dzieciom–ofiaram i świadkom przestępstw, poprzez propagowanie i wprowadzanie w życie zasad przesłuchiwanie dzieci w przyjaznych dla nich warunkach przez osoby z odpowiednimi kompetencjami (...), dlatego „Ministerstwo Sprawiedliwości z przyjemnością podjęło się współpracy z Fundacją Dzieci Niczyje w ramach trzeciego etapu kampanii. To na Ministerstwie Sprawiedliwości spoczywa bowiem obowiązek rozpowszechniania wiedzy o prawach dzieci uczestniczących w procedurach prawnych wśród sędziów i prokuratorów”³⁰¹.

W odróżnieniu od broszury *Idę do sądu*, która ma charakter kolorowanki, broszura *Będę świadkiem w sądzie* przeznaczona jest dla starszych dzieci oraz młodzieży.

²⁹⁹ Strona internetowa <http://dziekoswiadek.fdn.pl> zawiera aktualne informacje o działaniach podejmowanych m.in. w ramach kampanii społecznych, programów wspierających dzieci świadków oraz o zmianach w regulacjach prawnych dotyczących małoletnich świadków. Jest również platformą wymiany poglądów i doświadczeń w ramach działającego Klubu Bieglego Psychologa oraz Koalicji na Rzecz Przyjaznego Przesłuchiwanie Dzieci.

³⁰⁰ Również na tym etapie Kampanii plakaty zostały przygotowane na zasadzie pro bono przez agencję reklamową VA Strategic Communication — źródło <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

³⁰¹ Wypowiedź Ministra Sprawiedliwości na konferencji „Dziecko – świadek szczególnej troski”, Warszawa 3 marca 2010 r., źródło: <http://www.ms.gov.pl/aktualnosci.php#akt100303> Por. także K. Brzezicki, *Dziecko w sądzie*, źródło: <http://merkuriusz.com.pl/documents/pdf/201003/15.pdf>

Ilustracja 5. Broszura „Będę świadkiem w sądzie” przeznaczona dla starszych dzieci–świadków — rok 2007.

Źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

Ilustracja 6. Kolorowanka dla dzieci młodszych pt. „Idę do sądu” — tutaj przykładowo w tłumaczeniu na język litewski.

Źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

Prowadzona w Polsce kampania społeczna „Dziecko – świadek szczególnej troski” była realizowana również w Krajach Europy Środkowo–Wschodniej. W ramach projektu „Dzieciństwo bez krzywdzenia — ku lepszemu systemowi ochrony dzieci w Europie Środkowo–Wschodniej” kampanię przeprowadzono także na Litwie, Łotwie, w Bułgarii, Macedonii, Mołdawii i na Ukrainie.³⁰² Na potrzeby kampanii w każdym z tych krajów plakat reklamujący *Wysoki Sądzie, boję się* oraz broszura *Gdy dziecko jest świadkiem* zostały przetłumaczone z języka polskiego. Dodatkowo dla najmłodszych dzieci w wieku od 5 do 11 lat przetłumaczono z języka polskiego książeczkę–kolorowankę zatytułowaną *Idę do sądu*.³⁰³ Stanowi ona istotną pomoc dydaktyczną, w zakresie zrozumienia podstawowych pojęć, opisu budynków i osób uczestniczących w przesłuchaniu.³⁰⁴

Głównym zadaniem było zwrócenie szczególnej uwagi na podmiotowość świadka–dziecka oraz jego prawo do ochrony w trakcie występowania w roli świadka w procesie. Tak jak w poprzednich etapach, prowadzona była działalność o charakterze szkoleniowym oraz dystrybucyjnym. Opublikowane zostały m.in.: *Karta Praw Dziecka Ofiary/Świadka Przystępstwa*, *Gdy dziecko jest świadkiem w sądzie* (nowe wydanie) oraz *Jesteś świadkiem — masz prawo*. Broszury trafiły do sądów, prokuratur i innych placówek, które zajmują się niesieniem pomocy dzieciom. Kampania na szczeblu lokalnym uzyskała wsparcie m.in. od organizacji i instytucji, które działają w ramach Koalicji na Rzecz Przyjaznego Przesłuchiwania Dziecka. Etap ten został również objęty patronatem Rzecznika Praw Dziecka. Działania realizowano w okresie marzec–grudzień 2010 roku

³⁰² Więcej na temat działalności organizacji pozarządowych w Europie Wschodniej M. Komorowska, *Wybrane organizacje pozarządowe w Europie Wschodniej, zajmujące się problemem krzywdzenia dzieci*, Dziecko Krzywdzone 2006, nr 15.

³⁰³ Wydanie polskie — M. Keller–Hamela, *Idę do sądu*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2002. Publikacja stanowi praktyczny przewodnik dla najmłodszych dzieci. Dzięki obrazkom do kolorowania oraz nieskomplikowanemu językowi informacje są zrozumiałe nawet dla 5– czy 6–latków, którzy mogą dowiedzieć się czym jest sąd, kim jest świadek, a kim prokurator, jak wygląda niebieski pokój i czemu ma służyć.

³⁰⁴ Kampania społeczna „Dziecko — świadek szczególnej troski” w krajach Europy Środkowo–Wschodniej, źródło: <http://www.dziekoswiadek.pl/kampania.php?PID=5>

3. Koalicja na Rzecz Przyjaznego Przesłuchiwania Dzieci w Polsce

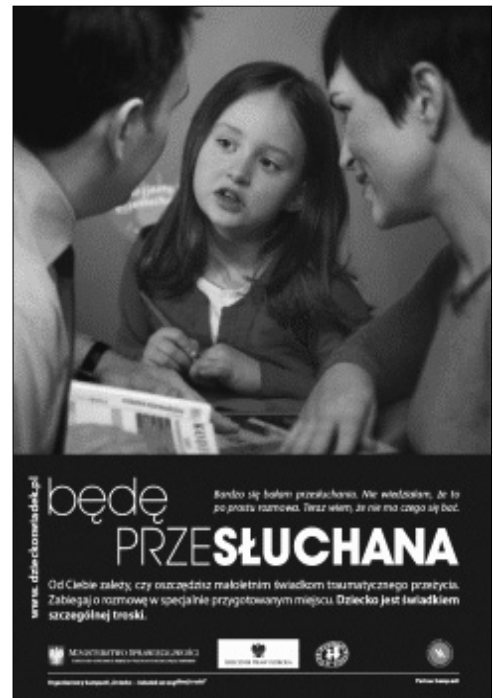
Koalicja na Rzecz Przyjaznego Przesłuchania Dziecka rozpoczęła swą działalność w dniu 22 lutego 2007 roku i raczej nieprzypadkowo wybrano tę właśnie datę. W 2003 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustanowił, że dzień 22 lutego, będzie corocznie obchodzony jako Dzień Ofiar Przepęstw.

Sama Koalicja powstała z inicjatywy Fundacji Dzieci Niczyje, a do podstawowych jej zadań należy m.in. wspieranie i ochrona dzieci występujących w procesie karnym oraz ich rodziców lub opiekunów, wpływanie na zmianę sposobu przeprowadzania przesłuchania dzieci, poprzez zapewnienie warunków przesłuchania przyjaznych dziecku — szeroko propagowana idea tworzenia tzw. niebieskich pokoi o najwyższych standardach, a także wpływanie na wzrost wiedzy i podnoszenie kompetencji oraz uwrażliwienie na sytuację dziecka–świadka wśród profesjonalistów.

Do Koalicji może przystąpić nie tylko instytucja lub organizacja (samorządowa lub pozarządowa), która zajmuje się przeprowadzeniem przesłuchania lub która prowadzi pokój przesłuchań przyjazny dziecku. Może to być także osoba fizyczna, która w swojej działalności zajmuje się profesjonalnie przeprowadzaniem czynności z udziałem dziecka. Do chwili obecnej do Koalicji przystąpiły m.in. niektóre sądy, prokuratury, jednostki policji, urzędu centralne, instytucje i organizacje samorządowe, organizacje pozarządowe, osoby profesjonalnie uczestniczące w postępowaniach z udziałem dziecka.

27 kwietnia 2007 roku w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich odbyło się pierwsze spotkanie Koalicjantów, na którym przedstawiono zadania, które stawiane są przed Koalicją. Zaprezentowano także proponowane standardy tzw. niebieskich pokoi. W tym zakresie została także zaprezentowana

Ilustracja 7. Plakat pt. „Będę przesłuchana” reklamujący trzeci etap kampanii społecznej „Dziecko – świadek szczególnej troski” — rok 2010.

Źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

procedura certyfikowania tych pomieszczeń, które spełniają wspomniane standardy. Na spotkaniu tym głos zabrał m.in. Rzecznik Praw Obywatelskich, który podkreślił, że: „celem naszej Koalicji jest stworzenie warunków godnego udziału w tak trudnej dla dzieci czynności procesowej, jaką jest przesłuchanie ich w charakterze świadka przestępstwa, świadka swojego czy cudzego nieszczęścia. Chcemy zapewnić dzieciom ochronę w postępowaniu karnym przed psychicznym skrzywdzeniem, przede wszystkim poprzez zmianę praktyki przesłuchiwania dzieci. Mamy nadzieję na podniesienie kompetencji osób mających styczność z dziećmi w toku postępowania karnego oraz liczymy na podniesienie wrażliwości społeczeństwa na specyficzną sytuację dzieci–ofiary i świadków przestępstw.”³⁰⁵

W ramach prowadzonej działalności, na przełomie 2007 i 2008 roku, poza opracowaniem standardów technicznych pokoi przesłuchań przyjaznych dziecku, Koalicjanci wspierali realizację drugiego etapu kampanii społecznej „Dziecko – świadek szczególnej troski”. Istotnym wkładem członków Koalicji jest także uczestnictwo w podejmowanych działaniach na rzecz promowania przesłuchań dzieci w specjalnie do tego przystosowanych pomieszczeniach poprzez dystrybucję wydawnictw o tematyce związanej z przesłuchaniem dziecka oraz poprzez podejmowanie inicjatyw lokalnych.

4. Programy wspierające dzieci–świadków w Polsce i innych krajach

Do programów wspierających dzieci–świadków należy w pierwszej kolejności zaliczyć polski program „Opiekun dziecka – ofiary przestępstwa”.³⁰⁶ Idea powstania takiego programu pojawiła się w 2005 roku, gdy stwierdzono, że pomoc zapewniana dzieciom pokrzywdzonym przestępstwem i ich rodzinom jest niewystarczająca. Profesjonaliści pracujący z dziećmi pokrzywdzonymi i ich rodzinami podkreślali brak instytucji „**adwokata dziecka**”, który — mając odpowiednią wiedzę m.in. z zakresu prawa i psychologii — wspierałby dziecko i rodzinę. Program jest odpowiedzią na istniejącą w tym zakresie lukę, a jego głównym zadaniem jest szeroko rozumiane wspieranie dzieci i rodziców, którzy w wyniku popełnienia przestępstwa znaleźli się w trudnej sytuacji; dziecka — bo najczęściej jest pokrzywdzone, a ponadto będzie występowało w charakterze świadka,

³⁰⁵ Wystąpienie dr. Janusza Kochanowskiego, Rzecznika Praw Obywatelskich na pierwszym spotkaniu Koalicji na Rzecz Przyjaznego Przesłuchiwania Dzieci, Warszawa 27 kwietnia 2007 r., <http://www.rpo.gov.pl/index.php?md=7664&s=1>

³⁰⁶ Program „Opiekun dziecka – ofiary przestępstwa” jest finansowany przez Komisję Europejską, jako działanie zbliżające Polskę do wdrażania w życie standardów ochrony ofiar przestępstw w postępowaniu karnym zgodnie z zaleceniami Unii Europejskiej — Decyzja Ramowa z dnia 15 marca 2001 r. o pozycji ofiary w postępowaniu karnym.

rodzica — ponieważ jego rola jest bardzo istotna w przygotowaniu dziecka do roli świadka, a często zaskoczony taką sytuacją czuje się jeszcze bardziej zagubiony niż dziecko.

Do głównych celów programu zalicza się przede wszystkim przygotowanie dziecka do roli świadka, które obejmuje m.in. poinformowanie dziecka w sposób adekwatny do wieku o sposobie przeprowadzania przesłuchania oraz wsparcie emocjonalne w trudnych chwilach. Program przewiduje także, że dziecku i jego rodzicom będzie towarzyszyła osoba wspierająca tzw. opiekun dziecka–ofiary. Przewidziana jest również pomoc dla rodziców/opiekunów dziecka w postaci udzielania informacji na temat procedur prawnych, aktualnie obowiązujących przepisów, określenia kompetencji organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości, a także o możliwości udzielenia pomocy dziecku od strony psychologicznej, socjalnej czy medycznej.³⁰⁷

Założeniem programu jest udzielanie porad psychologiczno–prawnych za pomocą środków komunikacji albo poprzez spotkania osobiste. Kryterium pozwalającym zakwalifikować rodzinę do realizacji programu jest fakt, czy wobec dziecka dopuszczono się przestępstwa bądź czy było ono świadkiem przestępstwa. Rodzina, która została objęta programem rozpoczyna współpracę z wolontariuszem, który staje się opiekunem takiej rodziny i wspiera tę rodzinę od chwili rozpoczęcia postępowania, aż do momentu jego zakończenia. Najważniejszym zadaniem opiekuna jest odpowiednie przygotowanie dziecka i jego rodziców do czynności przesłuchania. W dalszej kolejności jego pomoc będzie polegała na towarzyszeniu rodzinie w czasie rozpraw w sądzie.

Rolę opiekuna może pełnić pracownik danej instytucji czy organizacji, która podjęła się realizacji programu. Opiekunami dziecka–ofiary są również bardzo często studenci wydziałów prawa lub psychologii, którzy zostali odpowiednio przeszkoleni. Działalność w charakterze opiekuna odbywa się na zasadzie wolontariatu. Praca wolontariuszy powinna być poddana superwizji.³⁰⁸

Fundacja Dzieci Niczyje rozpoczęła realizację programu na terenie Warszawy w Centrum Pomocy Dzieciom „Mazowiecka” 24 kwietnia 2006 roku. Wymierne efekty zarysowanych wcześniej zadań w zakresie objęcia pomocą dzieci bardzo szybko doprowadziły do rozpoczęcia realizacji programu także w innych miastach — Białymstoku, Grudziądzu oraz Szczecinie.³⁰⁹ Patronat honorowy nad realizacją programu objęło Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Rzecznik Praw Dziecka.

W ramach Fundacji Dzieci Niczyje realizowany jest także inny program wspierający dzieci–świadków pt. „Multidimensional protection of child victims of crime” („Wielowymiarowa ochrona

³⁰⁷ J. Podlewska, *Opiekun dziecka – ofiary przestępstwa. Standardy realizacji programu*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2006, s. 6.

³⁰⁸ J. Podlewska, *Opiekun...*, s. 9. W trakcie szkolenia uczestnicy zdobywają wiedzę z zakresu regulacji prawnych — m.in. z prawa karnego, postępowania karnego, prawa rodzinnego i postępowania cywilnego. Ponadto szkolenie obejmuje również przekazanie wiedzy o psychologii funkcjonowania dziecka, a w szczególności dziecka pokrzywdzonego.

³⁰⁹ Więcej na temat realizacji programu *Opiekun dziecka – ofiary przestępstwa* w poszczególnych miastach: A. Mróz-Sikorska, Realizacja programu Opiekun dziecka – ofiary przestępstwa na terenie Grudziądza, *Dziecko krzywdzone* 2007, nr 20; J. Podlewska, Założenia programu Opiekun dziecka – ofiary przestępstwa i jego realizacja na terenie Warszawy, *Dziecko krzywdzone* 2007, nr 20; M. Rękawiecka, Realizacja programu Opiekun dziecka – ofiary przestępstwa w Szczecinie, *Dziecko krzywdzone* 2007, nr 20; A. Tuszyńska, Program Opiekun Dziecka – ofiary przestępstwa na terenie Białegostoku, *Dziecko krzywdzone* 2007, nr 20.

dzieci–świadków przestępstw”). Realizacja programu przewidziana jest na lata 2009–2011, a jego cele obejmują m.in. opracowanie krajowych strategii wpływających na poprawę sytuacji małoletnich świadków, podnoszenie wiedzy i kompetencji profesjonalistów, wpływanie na podnoszenie wiedzy i świadomości społecznej o problemie krzywdzenia dzieci oraz o ich uczestnictwie w procedurach karnych. Aby osiągnąć wskazane zamierzenia programowe, powołano specjalną radę ekspertów, której głównym zadaniem jest sporządzanie ekspertyz o sytuacji dzieci, które są ofiarami przestępstw i świadkami w procesie oraz postulowanie zmian w obowiązujących regulacjach prawnych w tym zakresie. Ponadto zostaną podjęte działania w celu publikacji informatorów o lokalnych systemach pomocy dzieciom–ofiaram przestępstw. Działania przewidują także utworzenia ośrodka informacji i rzecznictwa na temat krzywdzenia dzieci oraz sporządzenie raportu narodowego o sytuacji dzieci–ofiarn przestępstw.³¹⁰

Powyżej przedstawiono najważniejsze założenia dotyczące polskich programów wspierających dzieci, natomiast na uwagę zasługują również podobne programy realizowane w innych krajach.

W Europie Zachodniej na szczególne wyróżnienie zasługuje program ochronny realizowany w Wielkiej Brytanii. Na terenie Zjednoczonego Królestwa szeroko zakrojoną działalność na rzecz ochrony dzieci prowadzi organizacja National Society for Prevention of Cruelty to Children (NSPCC), która wdrożyła w życie program ochrony małych świadków (*Young Witness Support Project*). Jest to program, którego głównym zadaniem jest wsparcie dzieci i ich ochrona przed traumatycznymi przeżyciami związanymi z koniecznością występowania w charakterze świadka. W zakresie programu przewidziane jest m.in.: zapoznanie dziecka przed przesłuchaniem z pomieszczeniami sądowymi (pre-trial visit) oraz sprzętem audiowizualnym, który jest używany do nagrywania rozmowy z dzieckiem. Osoba z ramienia organizacji (osoba wspierająca działająca na zasadzie wolontariatu — supporter) przygotowuje dziecko do przesłuchania w sposób adekwatny do jego wieku poprzez filmy informacyjne (m.in. *Zeznawanie — jak to naprawdę jest?*) oraz odpowiednie broszury i informatory (tzw. pakiet małego świadka — *Young witness pack*³¹¹). Osoba wspierająca towarzyszy dziecku w sądzie, a dodatkowo może być obecna za zgodą sądu podczas rozprawy. Po rozprawie dziecko ma możliwość porozmawiania z osobą wspierającą oraz uzyskania niezbędnych informacji w zakresie dalszych działań.³¹²

Jak wynika z badań dotyczących doświadczeń młodych świadków przeprowadzonych na terenie Wielkiej Brytanii przez J. Plotnikoff i R. Woolfson, przy wsparciu NSPCC oraz Victim Support, mimo zapewnienia tak szerokiej oferty pomocowej, wciąż pozostaje wiele do zrobienia w tej

³¹⁰ *Programy wspierające dzieci–świadków — Multidimensional protection of child victims of crime*, źródło: <http://dziecko-swiadek.fdn.pl>

³¹¹ *Young witness pack* — to broszury informacyjne dla dziecka będącego świadkiem w procesie oraz jego rodziców lub opiekunów, więcej na stronie organizacji NSPCC <http://www.nspcc.org.uk/>

³¹² *Programy wspierające dzieci–świadków — Brytyjski program Young Witness Support*, źródło: <http://www.nspcc.org.uk/> W 2005 r. z oferty programu skorzystało 250 osób, a liczba rodzin wspomaganych przez wolontariuszy z ramienia NSPCC stale rośnie.

dziedzinie.³¹³ W ramach badań przeprowadzono wywiady z dziećmi, które wcześniej występowały w charakterze świadka. Uzyskane informacje pozwalały stwierdzić, że istnieje wiele niedociągnięć, które należy szybko wyeliminować. Dzieci wskazywały m.in., że nie wszystkie otrzymały pakiet małego świadka, w rezultacie nie były zbyt dobrze przygotowane, nie wiedziały, co się wydarzy. Nie wszystkich oprowadzono przed przesłuchaniem po pomieszczeniach sądowych albo zrobiono to zbyt późno. W opinii dzieci, wcześniejsze zetknięcie się z sądem ma podstawowe znaczenie w budowaniu poczucia bezpieczeństwa, bo dziecko wie, gdzie się znajdzie i jakie zasady obowiązują w tym miejscu. 12–letnia Nora określa to tak: „przestraszyłam się. Myślałam, że sąd to mały pokój, a nie wielki i z tyloma siedzeniami. Wizyta mi pomogła, bo wiedziałam, czego się spodziewać.”³¹⁴ Głównym jednak zarzutem był brak odpowiedniego poinformowania dziecka i rodziców o tym, kto będzie osobą wspierającą i jakie są jej zadania oraz jak dokładnie będzie wyglądało przesłuchanie przy wykorzystaniu środków specjalnych. 13–letnia Kim wspomina to tak: „okłamałi mnie, myślałam, że widzą mnie tylko sędzia i ława przysięgłych”³¹⁵ Dzieci mówiły również o trudnościach ze zrozumieniem pytań, niekiedy poszczególnych słów, mimo że w prawie brytyjskim sformułowano postulaty, aby język używany w stosunku do świadka był dostosowany do jego wieku. Ponadto czasami wcale nie zainteresowano się dzieckiem po przeprowadzeniu przesłuchania.

Wyciągając wnioski z przykładu brytyjskiego, należy podkreślić, że trzeba ze szczególną starannością dbać o to, aby sposoby działań ochronnych, które są przewidziane w programach pomocowych dla osób uczestniczących w procedurach karnych zawsze znalazły odzwierciedlenie w praktyce.

W Irlandii natomiast Departament Sprawiedliwości tego kraju opublikował szczegółowy plan działania mający na celu ochronę dzieci–ofiar/świadków przestępstw, a także poprawę ich sytuacji w dostępie do oferty pomocowej. Realizacja planu obejmuje lata 2010–2011 i przewiduje m.in. ułatwienie dostępu do informacji na temat obowiązujących procedur karnych, zapewnienie odpowiedniego wsparcia dla dziecka–świadka i jego rodziny, zarówno w trakcie trwania procesu, jak i po jego zakończeniu oraz wsparcie ze strony wyspecjalizowanych ośrodków i instytucji zajmujących się niesieniem szeroko rozumianej pomocy zwłaszcza ofiarom przestępstw i ich rodzinom. Sformułowanie rozwiązań przyjętych w tym dokumencie poprzedzone zostało wieloletnimi badaniami i doświadczeniem w zakresie wspierania dzieci–ofiar/świadków przestępstw i ich rodzin, wynikających m.in. ze współpracy przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości oraz przedstawicieli organizacji pozarządowych.³¹⁶

Poza Europą programy ochronne dla małych świadków prowadzone są również w USA oraz Kanadzie. Stany Zjednoczone zapewniają ochronę dziecku m.in. w ramach programu *Court Appointed Special Advocates* (CASA, czyli Sądowy Adwokat Dziecka). Organizacja została utwo-

³¹³ O. Kudanowska, „Własnymi słowami” — doświadczenia dzieci świadków uczestniczących w procedurach karnych w Wielkiej Brytanii, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 20, s. 1.

³¹⁴ O. Kudanowska, „Własnymi...”, s. 3.

³¹⁵ O. Kudanowska, „Własnymi...”, s. 5.

³¹⁶ *Programy wspierające dzieci–świadków — Działania podejmowane na rzecz dzieci–ofiar/świadków przestępstw w Irlandii*, źródło: www.dojni.gov.uk, za: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

rzona w Seattle z inicjatywy D. Soukupa, który zauważył potrzebę ochrony interesów dziecka przed sądem przez specjalnie do tego wyznaczoną osobę. W ramach wolontariatu osoby stowarzyszone w CASA pomagają dziecku przebrnąć przez procedury sądowe. Osoby te posiadają status „wyznaczonych członków sądu” i w ramach współdziałania przedstawiają sądowi sytuację dziecka. Do ich obowiązków należy m.in. występowanie w interesie dziecka przed sądem oraz jego ochrona aż do zakończenia procedury i umieszczenia dziecka w bezpiecznym miejscu. Od czasu wdrożenia programu (w 1977 roku) wolontariusze występowali przed sądami w imieniu dzieci w ponad dwóch milionach spraw. Obecnie program realizowany jest we wszystkich stanach USA, a jego koordynacją zajmuje się ponad 900 biur lokalnych.³¹⁷

Z kolei w Kanadzie na uwagę zasługują programy: The Calgary Child Witness Court Preparation Program oraz Child Witness Program. Zadaniem pierwszego z nich jest przygotowanie dziecka do przesłuchania. Działania podejmowane w ramach programu to m.in.: udzielanie informacji dzieciom i ich rodzicom/opiekunom, udzielanie porad dotyczących przebiegu procedury oraz aktualnych regulacji prawnych, działania szkoleniowe i edukacyjne oraz wywieranie wpływu na społeczeństwo w celu uwrażliwienia na szczególną sytuację dziecka w procesie. Realizacją projektu zajmuje się organizacja The Canadian Society for the Investigation of Child Abuse, która działa od 1985 roku.³¹⁸

Child Witness Court Preparation Program jest realizowany w formie sesji, które odbywają się kolejno przez sześć tygodni. Spotkania odbywają się w małych grupach, a w szczególnych wypadkach możliwe jest przeprowadzenie sesji indywidualnych. Szkolenie obejmuje m.in.: spotkanie dziecka i rodziców z prawnikiem oraz osobą, która jest odpowiedzialna za przygotowanie dziecka do przesłuchania. Ich zadaniem jest udzielenie dziecku i rodzicom pełnej informacji o aktualnej sytuacji dziecka w procesie oraz dalszych działaniach. Istotne jest także wskazanie rodzicom/opiekunom tych czynności, które mogą podjąć samodzielnie, aby wesprzeć dziecko w tym trudnym okresie. Następnie przewidziana jest rozmowa z samym dzieckiem, aby oswoić go z myślą o tym, w jakim charakterze będzie występować w sądzie. Głównym założeniem tej rozmowy jest rozwianie wszelkich wątpliwości i lęków, m.in. poprzez udzielenie odpowiedzi na zadawane pytania. Następny etap polega na nauczeniu dziecka technik o charakterze relaksująco–rozluźniającym, które mają pomóc w stresujących sytuacjach. Ten etap obejmuje również wyjaśnienie dziecku za pomocą rekwizytów roli, w jakiej występują uczestnicy procesu. Na kolejnych dwóch sesjach zostają omówione takie elementy, jak zachowanie dziecka podczas rozprawy, wyjaśnienie znaczenia poszczególnych słów, którymi posługują się prawnicy oraz odegranie zainscenizowanej na potrzeby szkolenia przykładowej rozprawy. Ostatni etap obejmuje wizytę dziecka w sądzie jeszcze przed przesłuchaniem, w ten sposób dziecko może zapoznać się z miejscem, w którym będzie przesłuchiwane. Uwieńczeniem całego szkolenia jest przyznanie dziecku certyfikatu.³¹⁹

³¹⁷ *Programy wspierające dzieci–świadków — Amerykański program CASA*, źródło: <http://www.casaforchildren.org/>

³¹⁸ Więcej na temat działalności tej organizacji na stronie: http://www.csicainfo.com/home/about_CSICA/

³¹⁹ *Programy wspierające dzieci–świadków — Kanadyjski The Calgary Child Witness Court Preparation Program*, źródło: <http://www.childcourtprep.com/> za: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl> Por. także: A. Staręga, *Dziecko świadkiem w sprawach karnych dotyczących przemocy domowej*, Niebieska Linia 2001, nr 5, źródło: www.pismo.niebieskalinia.pl

Drugi z programów pomocy dzieciom realizowany w Kanadzie to Child Witness Program realizowany od 1991 roku, którego oferta obejmuje przede wszystkim wsparcie dla dzieci pokrzywdzonych przestępstwem oraz dzieci–świadków przestępstw. Jest to program o charakterze lokalnym, a jego realizacja obejmuje regiony Waterloo i Wellington County.

W ramach programu podejmowane są następujące działania: wspieranie dziecka i jego rodziców na każdym etapie postępowania, aranżowanie spotkań z prawnikiem, wyjaśnienie podejmowanych czynności procesowych oraz skomplikowanych przepisów, towarzyszenie dziecku i jego rodzicom podczas postępowania w sądzie, wyjaśnienie wyroku i jego konsekwencji.³²⁰

Ostatnim programem, który warto przedstawić, jest program realizowany we wschodniej Afryce. Od 2004 roku w Addis Abeba w Etiopii działa centrum wspierania dzieci The Children's Legal Protection Centre. Centrum zapewnia pomoc psychologiczną, medyczną i socjalną. Pracownicy Centrum udzielają informacji prawnej, zapewniają ochronę dziecku w trakcie procesu oraz wsparcie dla dzieci i ich rodzin. W ramach oferty pomocowej możliwe jest reprezentowanie dziecka przez przedstawiciela prawnego, dotyczy to zwłaszcza spraw, w których zostały naruszone prawa dziecka. Dzięki staraniom Centrum, przy współpracy z etiopskim Ministerstwem Sprawiedliwości, utworzono sąd przyjazny dziecku oraz instytucję doradców, której przedstawiciele zajmują się reprezentowaniem dzieci w sądzie (tzw. Centre's Legal Counsellors).³²¹

Podsumowując powyższe uwagi, trzeba podkreślić, że działania wspierające dzieci–świadków należy oceniać bardzo pozytywnie. Działalność organizacji pozarządowych, które w trosce o dobro dzieci niosą szeroko rozumianą pomoc, wydaje się nie do przecenienia. Stanowi ona istotne wsparcie dla polityki rządów wszystkich państw oraz jest uzupełnieniem luki na rynku oferty pomocowej przewidzianej dla ofiar przestępstw. Co więcej, na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, iż dobre praktyki, programy wspierające świadków czy prowadzone kampanie społeczne nie są już domeną wyłącznie państw wysoko rozwiniętych. Wychodząc naprzeciw potrzebom społecznym, w tym zwłaszcza dostrzegając rolę dziecka–świadka w systemie sprawiedliwości, działalność organizacji pozarządowych stanowi istotne uzupełnienie szeroko rozumianej pomocy przewidzianej dla ofiar przestępstw także w krajach mniej rozwiniętych.

Jedynym mankamentem, o którym trzeba niestety wspomnieć, jest niezbyt skuteczne rozpowszechnianie wiedzy o ofercie pomocowej i proponowanych rozwiązaniach. Widać to zarówno

³²⁰ *Programy wspierające dzieci–świadków — Kanadyjski Child Witness Program*, źródło: <http://www.childwitness.com/cwp.html> Oprócz programów wspierających w Kanadzie realizowany jest również Program Zapobiegania Wykorzystywaniu i Krzywdzeniu dla Nastolatków (Child Abuse Prevention Program for Adolescents — CAPP). Jest to program psychoprofilaktyczny skierowany do młodej grupy osób (12–18 lat), którego głównym założeniem jest zapobieganie doświadczeniom krzywdzenia. W ramach programu przewidziane są spotkania z wolontariuszami, którzy informują młodzież, gdzie mogą uzyskać pomoc oraz zachęcają do ujawniania problemu bycia ofiarą przestępstwa. Program przewiduje również edukację zarówno w ramach rodziny, jak i grupy środowiskowej — więcej na temat programu G.M. Ścisłowska, *Zapobieganie krzywdzeniu i wykorzystywaniu młodzieży — kanadyjski program psychoprofilaktyczny dla nastolatków*, Dziecko Krzywdzone 2003, nr 4.

³²¹ *Programy wspierające dzieci–świadków — Etiopskie centrum Children's Legal Protection Centre*, źródło: <http://www.africanchildforum.org/clpc/about.htm>

w funkcjonowaniu systemu pomocowego w innych krajach (wspomniany przykład z Wielkiej Brytanii), jak i w Polsce — o czym więcej w podsumowaniu rozdziału IV, gdzie przedstawione są wnioski z przeprowadzonych obserwacji. Dość prozaicznie pozostaje stwierdzić, iż nawet w przypadku najlepszego pomysłu, nie będzie on skutecznie wspierał nikogo — ani małoletnich świadków, ani ich rodziców — w sytuacji, gdy osoby te nie będą o nim wiedzieć. Dlatego podstawowym, priorytetowym zadaniem na przyszłość jest zapewnienie skuteczności w docieraniu z ofertą pomocową do osób poszkodowanych i ich rodzin. W mojej opinii obecna mobilizacja i aktywność w tym zakresie powinna być znacznie większa, niż w samym wspieraniu nowych inicjatyw i programów na rzecz osób krzywdzonych (których znaczenia nie deprecjonuję). Obecnie, gdy już istnieją pewne sprawdzone rozwiązania i skuteczne programy pomocowe i gdy już nie ma w tym zakresie takiej ziejącej pustki w ofercie pomocowej, byłaby niewyobrażalnym błędem i zaniedbaniem nieskuteczna ich realizacja.

ROZDZIAŁ IV

Niebieskie pokoje – wymogi normatywne i policyjna praktyka

Proces tworzenia przyjaznych pomieszczeń służących do przeprowadzania przesłuchań, które często nazywane są niebieskimi pokojami, ma swój początek na komisariatach Policji. Sama nazwa „niebieski pokój” wzięła się stąd, iż kolor niebieski uznawany jest za przyjazny, spokojny, wzbudzający poczucie bezpieczeństwa,³²² a w początkowym okresie kolor ten dominował w urządzaniu wielu pokoi przesłuchań małego świadka, choć obecnie nie jest to już zasadą.³²³

Ponadto termin „niebieski pokój” kojarzony jest bardzo często z tzw. Niebieską Kartą, która działa w Policji i pomocy społecznej od 1 października 1998 roku. Jest to procedura interwencji w sprawach przemocy domowej, która ułatwia rozpoznawanie i dokumentowanie takich przypadków oraz organizowanie pomocy w środowiskach lokalnych.³²⁴ W przypadku, gdy w czynnościach uczestniczą dzieci, policjantów obowiązuje procedura „Niebieski Pokój”, czyli wykorzystanie przy przeprowadzaniu czynności z udziałem najmłodszych uczestników postępowania specjalnie do tego przystosowanych pomieszczeń.

Początkowo niebieskimi pokojami były po prostu pomieszczenia służące do przeprowadzania przesłuchań ofiar przestępstw, gdzie przesłuchiowano zarówno dzieci, jak i osoby dorosłe. Z biegiem lat wygląd pomieszczeń oraz warunki techniczne panujące w niebieskich pokojach uległy znacznej poprawie. Coraz częściej pokoje te nie są już tylko pomieszczeniami typowo policyjnymi, ale coraz więcej jednostek dba o to, by w miarę możliwości przystosować je specjalnie do potrzeb dziecka. Pomimo iż wciąż podkreśla się, że jednostki policji, sądy czy prokuratury nie są idealnym rozwiązaniem, gdy chodzi o lokalizację pokoju przesłuchań, to podejmowane w ostatnich latach starania w celu podniesienia standardów takich pomieszczeń zasługują na szczególną aprobatę.³²⁵

³²² A. Gadomska, *Przygotowanie...*, s. 189.

³²³ W wielu pomieszczeniach zrezygnowano z pokrywania ścian typowym niebieskim kolorem, co nie oznacza, że nie zadba-no, aby całość aranżacji wypadła korzystnie. Pokojom nadano indywidualny, a przy tym bardzo dziecięcy charakter dbając jednocześnie o spełnienie wszelkich wymogów technicznych.

³²⁴ *Niebieska Karta*, źródło: http://www.parpa.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=99

³²⁵ *Niebieskie...*, źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

Jak wspomniano powyżej, pomieszczenia służące do przeprowadzania przesłuchań, poza jednostkami Policji, ulokowane są m.in. w sądach czy prokuraturach. Jednakże mogą to być także inne placówki, np. powiatowe centra pomocy rodzinie, poradnie rodzinne, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, centra interwencji kryzysowej, a nawet szpitale (obecnie w Polsce występuje tylko jeden szpital, który prowadzi tego typu pokój — szpital dziecięcy w Białymstoku).³²⁶ W sumie w Polsce prowadzonych jest ok. 300 pokoi przesłuchań różniących się pod względem standardów, administrowanych przez różne podmioty.³²⁷ Wciąż jednak najwięcej takich pomieszczeń — ponad 200 — znajduje się w budynkach komend i komisariatów na terenie całego kraju.³²⁸ Obecnie coraz więcej jednostek posiada profesjonalnie przygotowany pokój przesłuchań. Jest to nie tylko wyraz budowania całego systemu wsparcia dla rodziny, ale również wskazuje, iż Policja stara się coraz częściej pełnić funkcje pomocowe, a nie tylko represyjne.³²⁹

1. Wymogi przewidziane w wytycznych i standardach oraz procedura certyfikacji

W 2007 roku Ministerstwo Sprawiedliwości sformułowało *Wytyczne dotyczące warunków, jakim powinny podlegać pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków*.³³⁰ W tym samym roku, dzięki współpracy Ministerstwa Sprawiedliwości i Fundacji Dzieci Niczyje oraz Koalicji na Rzecz Przyjaznego Przesłuchiwanie Dzieci, powstały *Standardy miejsca przesłuchiwanie dzieci, które powinien spełniać „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci”*.³³¹

³²⁶ M. Keller–Hamela, *Standardy wyposażenia i korzystania z przyjaznych pokoi przesłuchań dzieci* [w:] M. Sajkowska (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2007, s. 82. Zob. również: B. Wajerowska–Oniszczyk, *Pokój przyjazny dziecku w sądzie*, Dziecko Krzywdzone 2005, nr 10 oraz W. Janicki, *Przyjazny pokój przesłuchań dzieci w Ośrodku Pomocy Rodzinie w Łodzi*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.

³²⁷ Ministerstwo Sprawiedliwości — Departament Wykonania Orzeczeń i Probacji, Działania organizacyjne podejmowane na rzecz osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie, źródło: http://www.ms.gov.pl/aktual/090309_dzialania_organizacyjne.pdf

³²⁸ Niebieskie..., źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

³²⁹ E. Tubilewicz, *Procedura Niebieskiej Karty — pomocą dla rodzin dotkniętych przemocą domową*, źródło: <http://zs4.krasnystaw.pl/publikacje-i-artykuly/15-pedagogika-i-wychowanie/81-procedura-niebieskiej-karty-pomoc-dla-rodzin-dotknietych-przemoc-domow.html>

³³⁰ *Wytyczne w sprawie warunków, jakim powinny podlegać pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków*, źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, <http://www.ms.gov.pl/popp/drpp.php> Na potrzeby pracy zwane dalej „wytycznymi”.

³³¹ *Standardy miejsca przesłuchiwanie dzieci, które powinien spełniać Przyjazny Pokój Przesłuchań Dziecku*, źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl> Standardy te, w formie rekomendacji Ministerstwa Sprawiedliwości i Fundacji Dzieci Niczyje, zostały przesłane do sądów i prokuratur. Na potrzeby pracy zwane dalej „standardami”.

Są to dwa dokumenty, które określają wysokie standardy dla pomieszczeń wykorzystywanych przy przesłuchaniach dzieci. Ideą publikacji tych dokumentów jest rozpowszechnianie i popularyzowanie wiedzy o warunkach w jakich powinno się przesłuchiwać najmłodszych świadków.

Do podstawowych warunków, które określają zarówno wytyczne, jak i standardy należy w pierwszej kolejności zapewnienie odpowiedniego lokalu, który można odpowiednio zaadaptować na potrzeby prowadzonych czynności. Wspomniano już powyżej, że sytuacją idealną byłoby usytuowanie takiego pomieszczenia poza budynkami sądów, prokuratur czy Policji, co ma to związek z zachowaniem neutralności takiego miejsca.

W skład pokoju przesłuchań powinny wchodzić:

- pokój bezpośredniej rozmowy z dzieckiem,
- pokój techniczny,
- poczekalnia lub przedpokój,
- toaleta/łazienka.

W wytycznych zastrzeżono jednakże, że jeżeli ze względów technicznych nie jest możliwe wydzielenie poczekalni lub przedpokoju oraz toalety/łazienki, to możliwe jest ich ulokowanie poza tym pomieszczeniem, jednak w tym samym budynku. Ponadto — gdyby pokój przesłuchań znalazł się w budynku sądu, prokuratury czy Policji — powinno się zapewnić odrębne, bezkolizyjne wejście dla osób udających się do pokoju przesłuchań.³³²

Do minimalnych warunków określonych w wytycznych, które powinien spełniać pokój przesłuchań należą:

- pokój bezpośredniej rozmowy powinien być:
 - wyposażony w meble dostosowane do wieku świadka (od 5 do 18 lat),
 - wyposażony w środki techniczne umożliwiające bezpośredni kontakt osób biorących udział w przesłuchaniu z osobami obserwującymi przesłuchanie w pokoju technicznym,
 - połączony z pokojem technicznym tzw. lustrem fenickim,
 - wyposażony w co najmniej dwa urządzenia mechaniczne i elektroniczne typu analogowego lub cyfrowego, służące do utrwalania obrazu, a umożliwiające ogólny ogląd pokoju i mimiki twarzy świadka,

³³² *Wytyczne...*, źródło: <http://www.ms.gov.pl/popp/drpp.php> Bezkolizyjne wejście, o którym mowa w wytycznych wiąże się z zapewnieniem poczucia bezpieczeństwa dla dzieci, które mają być przesłuchane w charakterze świadka. Brak osobnego wejścia oraz konieczność przechodzenia przez korytarze i pomieszczenia, w których często mogą znajdować się agresywni podejrzeni wywołuje u dziecka uczucie lęku i strachu. Jeden z chłopców, który był przesłuchiwany na komisariacie opisał to w ten sposób: „tak strasznie się bałem, ciągle ktoś biegał po korytarzu, policjanci mieli pistolety i prowadzili takich złych panów, oni krzyczeli i strasznie się bałem, że im uciekną i mi coś zrobią” — tak: M. Keller-Hamela, *Standardy...*, s. 82.

- wyposażony w co najmniej dwa urządzenia mechaniczne i elektroniczne typu analogowego i cyfrowego utrwalające dźwięk,
- wyposażony w materiały i sprzęty pomocne w uzyskiwaniu informacji od świadka, a w szczególności papier, środki pisarskie, lalki i inne;
- pokój techniczny powinien być:
 - wyposażony w środki techniczne umożliwiające bezpośredni kontakt osób obserwujących przebieg przesłuchania z osobami biorącymi udział w tym przesłuchaniu,
 - wyposażony w jeden system nagrania i odtworzenia nagrania umożliwiający odczytanie zapisu rozmowy;
- zapewnienie izolacji akustycznej pokoju przesłuchań gwarantującej dobrą jakość nagrania.³³³

Jak widać z powyższego zestawienia, wytyczne określają warunki pokoju przesłuchań w sposób bardzo ogólny, enigmatyczny. Więcej szczegółowych informacji na temat przygotowania pokoju przesłuchań, który jest przyjazny dla dziecka–świadka, można znaleźć w standardach.

Standardy przewidują, że w zakresie zdolności organizacyjnych, pokój przesłuchań dzieci powinien być prowadzony przez jednostkę posiadającą osobowość prawną, która zapewnia jego administrowanie. Ponadto pomieszczenie musi zapewniać możliwość przeprowadzenia przesłuchania małoletniego świadka wyłącznie przez sędziego z udziałem psychologa, a równocześnie możliwość obecności innych osób przy przesłuchaniu dziecka (jak prokurator, adwokat oskarżonego, oskarżyciel posiłkowy i in.), ale przebywających w innym, odrębnym pomieszczeniu. Możliwość obserwacji z tego pomieszczenia przesłuchania dziecka ma zapewniać lustro fenickie. Konieczne jest także zapewnienie bezpośredniej transmisji przebiegu przesłuchania do pokoju technicznego oraz systemu komunikacji pomiędzy pokojami.³³⁴

W ogólnych wymogach lokalowych standardy przewidują również, że w skład lokalu wchodzi osobne miejsce przeznaczone dla dziecka, w którym będzie ono mogło spokojnie oczekiwać na przesłuchanie. Najistotniejsze w tym wypadku jest zapewnienie, aby do tego rodzaju pomieszczenia nie miał wstępu oskarżony. Miejsce to powinno zapewniać dziecku możliwość aktywnego spędzenia czasu (powinno być wyposażone w zabawki, książeczki czy przybory do pisania i kartki). Natomiast w takiej poczekalni nie powinny znajdować się materiały informacyjne — w szczególności na temat przemocy czy wykorzystania seksualnego.³³⁵

W odniesieniu do samego pokoju bezpośredniej rozmowy w standardach można znaleźć informacje na temat konieczności wyciszenia drzwi pomiędzy pokojem przesłuchań a innymi po-

³³³ *Wytyczne...*, źródło: <http://www.ms.gov.pl/popp/drpp.php>

³³⁴ *Standardy...*, źródło: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

³³⁵ *Standardy...*, źródło: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl> Według M. Keller–Hameli poczekalnia spełnia bardzo ważną funkcję, jest to pierwsze pomieszczenie z którym dziecko ma styczność, kiedy przychodzi na przesłuchanie. Ważne jest zatem, aby już na wstępie poczuło się bezpiecznie, *Standardy...*, s. 84.

mieszczaniami. Ma to na celu zapewnienie dziecku intymności oraz poprawę jakości nagrania.³³⁶ Wystrój pokoju, w którym odbywa się przesłuchanie powinien zostać dostosowany do wymogów wieku dziecięcego oraz przeznaczenia pokoju. Pokój przyjazny dziecku powinien być utrzymany w stonowanej, pastelowej kolorystyce. Wyposażenie powinno zapewniać komfortowe przebywanie w nim zarówno dzieci młodszych, jak i starszych. Umeblowanie pokoju powinno obejmować dwa komplety krzeseł i dwa stoliki (odpowiednio dostosowane wielkością do wieku dzieci młodszych i dzieci starszych³³⁷), kanapę lub fotel oraz miękką wykładzinę (całkiem małe dzieci często wolą usiąść na dywanie). Pokój powinien być także wyposażony w materiały pomocne w uzyskiwaniu informacji od dziecka. Nie powinny być one jednak bezpośrednio dostępne dziecku. Mogą to być np. lalki,³³⁸ pacynki, kredki, papier i inne. W pokoju mogą się także znajdować zabawki bezpośrednio dostępne dziecku.³³⁹

W standardach rozwinięto także wymogi techniczne dotyczące rejestracji przesłuchania na potrzeby wymiaru sprawiedliwości. W tym celu należy pokój przesłuchań wyposażać w kamerę lub kamery, które pozwolą zarejestrować zarówno ogólny pogląd pokoju, jak również zachowania i reakcje dziecka. Pokój techniczny musi być wyposażony w sprzęt umożliwiający rejestrację audio/video przebiegu przesłuchania na dwóch nośnikach (mogą to być np. dwie kasety VHS albo kasetą VHS oraz płyta DVD). W pokoju bezpośredniej rozmowy muszą znajdować się również mikrofony potrzebne do rejestracji dźwięku. Taki mikrofon powinien się także znajdować w pokoju technicznym. Natomiast aby zapewnić komunikację sędziego, który prowadzi przesłuchanie oraz psychologa z pozostałymi osobami przebywającymi w pomieszczeniu

³³⁶ Odizolowanie pomieszczenia bezpośredniej rozmowy z dzieckiem ma na celu stworzenie atmosfery intymności, w której dziecko nie będzie się obawiało wyjawić nawet najbardziej skrywanych czy wstydlivych informacji. Do pokoju przesłuchań w trakcie przeprowadzania rozmowy z dzieckiem nie powinny wchodzić żadne osoby. Wykluczone jest także, aby w pokoju przesłuchań był telefon. Obie sytuacje mogłyby doprowadzić do rozproszenia dziecka oraz zupełnej dekoncentracji. W dalszej kolejności trzeba także wskazać, że dziecko lepiej czuje się w mniejszych pomieszczeniach, zwłaszcza gdy ma mówić o sprawach dla niego trudnych. W małych pokojach dzieci nie tylko czują się bezpieczniej, ale też szybciej się koncentrują. Co do wystroju pomieszczenia i jego umeblowania, to w piśmiennictwie podkreśla się, że nie ma jednego idealnego i jedynie prawidłowego wzorca. Każdy pokój przesłuchań jest inny, ale w każdym powinna panować atmosfera spokoju i wyciszenia. Wyposażenie pokoju powinno być zgodne ze standardami, natomiast pozostawiono zupełną dowolność w zakresie jego aranżacji — tak: M. Keller–Hamela, *Standardy...*, s. 84–89.

³³⁷ A. Budzyńska podkreśla, że wyposażenie pokoju w meble dostosowane do wieku, ma zapewnić wygodę przedszkolakom i nastolatkom. Krzesła i stoliki w różnych rozmiarach, mają zapewnić dziecku możliwość oparcia nóg swobodnie na podłodze, a dłoni na stole, co sprzyja poczuciu bezpieczeństwa; zob. *Jak...*, s. 10.

³³⁸ Odrębną kwestią pozostają tzw. lalki anatomiczne, których używanie przy pracy z dzieckiem budzi duże kontrowersje. Aby uniknąć groźby nadinterpretacji zachowania dziecka przy przeprowadzaniu wywiadu postuluje się, aby czynności przesłuchania z użyciem lalek anatomicznych przeprowadzały wyłącznie osoby odpowiednio przeszkolone w tym celu. Podkreśla się również, że narzędzia te nie powinny być w miejscu bezpośrednio dostępnym dla dziecka — więcej o zastosowaniu lalek anatomicznych m.in. M. Keller–Hamela, *Standardy...*, s. 90. Por. także A. Bentovim, *Zapobieganie popełnianiu aktów wykorzystania seksualnego przez chłopców, którzy sami doświadczyli tej formy krzywdzenia. Teoria skupiona na doświadczeniach wiktyimizacji u młodych sprawców wykorzystania seksualnego*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 9.

³³⁹ W niektórych pokojach przesłuchań przyjęto praktykę, iż po przeprowadzeniu przesłuchania dziecko może wybrać jedną zabawkę i ją zatrzymać. W ten sposób wzmacnia się u dziecka pozytywne skojarzenia związane z procedurą przesłuchania.

Ilustracja 8. Certyfikat „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci” przyznawany przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Fundację Dzieci Niczyje.

Źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

Poza wytycznymi oraz standardami cenne wskazówki na temat przygotowania pokoju przesłuchań przyjaznych dziecku, można znaleźć również piśmiennictwie specjalistycznym oraz na stronach internetowych poświęconych tej tematyce.³⁴¹

W celu zachęcenia większej liczby organizacji, instytucji i innych jednostek, które zajmują się prowadzeniem pokoi przesłuchań, do podejmowania trudu i wysiłku organizacyjnego i finansowego związanego z podnoszeniem standardów miejsca przesłuchania małoletnich świadków, Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Fundacja Dzieci Niczyje przy współpracy z Koalicją na Rzecz Przyjaznego Przesłuchiwania Dzieci opracowały procedurę przyznawania certyfikatów. Przyjazne warunki w miejscu przesłuchania dziecka oznaczają przecież nie tylko poczucie bezpieczeństwa dla dziecka, ale są również gwarancją dla wymiaru sprawiedliwości, że informacje uzyskane od dziecka będą

technicznym, dla sędziego i psychologa w pokoju bezpośredniej rozmowy powinny znajdować się słuchawki.³⁴⁰

Oprócz wskazań dotyczących wymogów technicznych standardy przewidują również, że w miejscu prowadzenia przesłuchania powinna zostać zagwarantowana opiekunom dziecka wszechstronna informacja na temat możliwości uzyskania specjalistycznej pomocy (psychologicznej, medycznej, terapeutycznej oraz prawnej). Opiekun każdego dziecka, które jest przesłuchiwane, powinien otrzymać taką informację na piśmie. Oferta pomocowa może dotyczyć tej jednostki, w której przeprowadzono przesłuchanie, ale może to być również oferta świadczona przez inne ośrodki, z którymi jednostka współpracuje.

³⁴⁰ *Standardy...*, źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl> Komunikowanie się osób pomiędzy pokojami przy użyciu słuchawek i mikrofonu jest metodą dość często stosowaną ze względu na jej prostotę. Osoby przebywające w pokoju technicznym mogą w trakcie przesłuchania zadawać pytania, które usłyszy tylko sędzia i psycholog. Możliwe są także inne sposoby komunikacji pomiędzy pokojami. Po pierwsze, można ustalić, że osoba przesłuchująca po zakończeniu zadawania „własnych” pytań dziecku uda się do pokoju technicznego, aby zapytać, czy są jeszcze jakieś inne okoliczności, o które powinna zapytać. W sytuacji, gdyby pojawiły się dodatkowe pytania sędzia zadaje je dziecku, po czym kończy przesłuchanie. Drugim sposobem jest „wywołanie” osoby przesłuchującej dziecko do pokoju technicznego poprzez użycie mikrofonu. Jest to sposób bardzo krytycznie oceniany, gdyż każde takie „wywołanie” sędziego celem przekazania mu dodatkowych pytań, powoduje zaburzenie toku przeprowadzanego przesłuchania oraz dekoncentrację dziecka i osoby przesłuchującej — tak: M. Keller-Hamela, *Standardy...*, s. 87–88.

³⁴¹ Szczegółowe informacje na temat realizacji wymogów technicznych oraz wyposażenia pokoju przesłuchań znajdują się na stronie <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

Wiele przydatnych wskazówek można znaleźć na stronie www.eis.com.pl Informacje o przygotowaniu pokoju przesłuchań zawierają także poradniki: M. Sajkowska (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2007 oraz A. Budzyńska, *Jak przesłuchiwać dziecko*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2008.

bardziej wiarygodne. Certyfikat jest dowodem na spełnienie najwyższych wymogów dotyczących niebieskich pokoi.

Procedura certyfikacji pokoi przesłuchań prowadzona jest od 2007 roku wspólnie przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Fundację Dzieci Niczyje. Aby otrzymać certyfikat „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci”, pomieszczenia wchodzące w skład pokoju wykorzystywanego do przesłuchiwanie dzieci – świadków muszą spełniać omówione powyżej wytyczne i standardy.

W celu uzyskania certyfikatu organizacja/institucja prowadząca pokój przesłuchań musi wypełnić zgłoszenie, które jest ogólnodostępne na stronach internetowych partnerów programu certyfikacji. Następnym etapem jest szczegółowa analiza zgłoszenia, która pozwala wyłonić pokoje spełniające wymogi zawarte w standardach i wytycznych. Trzecim etapem jest wydelegowanie dwóch osób – zwanych certyfikatorami³⁴² – w celu zweryfikowania warunków, jakie posiada pokój przesłuchań. W skład zespołu, który dokonuje wizytacji takiego pokoju, wchodzi przedstawiciel Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Fundacji Dzieci Niczyje (przedstawiciel wymiaru sprawiedliwości to np. sędzia/prokurator oraz psycholog/pedagog). Certyfikatorzy po zapoznaniu się z warunkami panującymi w danym kompleksie pomieszczeń oraz zebraniu odpowiednich informacji, przesyłają dane do analizy. Ostatnim etapem procedury przyznawania certyfikatu jest informacja zwrotna, że zbadany pokój odpowiada wymaganym standardom albo wskazanie uchybień, które nie pozwalają przyznać certyfikatu.³⁴³

Wraz z otrzymaniem certyfikatu pokój przesłuchań otrzymuje rekomendację Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Fundacji Dzieci Niczyje. Certyfikowane pokoje przesłuchań zostają umieszczone na stronach internetowych prowadzonych przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Fundację Dzieci Niczyje. Ponadto pokoje, którym przyznano certyfikat, trafiają do wykazu takich pokoi, który jest następnie przekazywany do sądów i prokuratur, aby umożliwić współpracę. Jest to bardzo ważny element budowania całego systemu wspierania małych świadków. Do 2012 roku omawiane certyfikaty uzyskało nieco ponad 50 pomieszczeń.³⁴⁴

Ilustracja 9. Dokument potwierdzający otrzymanie certyfikatu „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci”.

Źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

³⁴² Na stronie internetowej <http://dziekoswiadek.fdn.pl> dostępne są informacje dla osób chcących zostać certyfikatorem. Udział osób certyfikujących pomieszczenia służące do przesłuchań dzieci odbywa się na zasadzie wolontariatu.

³⁴³ Certyfikacja Przyjaznych Pokoi Przesłuchań Dzieci, źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl>

³⁴⁴ Wykaz certyfikowanych pokoi przesłuchań jest dostępny na stronach internetowych: Ministerstwa Sprawiedliwości <http://www.ms.gov.pl/popp/drpp.php> oraz Fundacji Dzieci Niczyje <http://dziekoswiadek.fdn.pl/pokoje-ktore-uzyskaly-certyfikat>

Przykładowym pokojem, który uzyskał w 2008 roku certyfikat „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci” jest pokój prowadzony przez Centrum Pomocy Dzieciom „Mazowiecka” Fundacji Dzieci Niczyje. Pokój został wyposażony zgodnie z wytycznymi oraz standardami, ale jak zapewniają pracownicy Centrum, ładne wnętrza i pokój przesłuchań to na pewno nie wszystko, co otrzymują od nas dzieci i ich rodziny.³⁴⁵

Pisząc o praktyce przesłuchiwania w Centrum „Mazowiecka”, J. Zmarzlik podkreśla, że „największymi sojusznikami w propagowaniu i realizacji idei szczególnego traktowania dzieci przez organy wymiaru sprawiedliwości są sędziowie, prokuratorzy i policjanci, którzy już korzystali z naszej oferty. Mając za sobą doświadczenie przesłuchiwania dziecka w proponowanych przez nas warunkach wracali do nas, prowadząc następne sprawy z udziałem dzieci”. Autorka podkreśla również, że pierwsze lata funkcjonowania Centrum, w tym korzystania z pokoju przesłuchań przez sądy i prokuratury, sprowadzały się do przełamywania błędnie funkcjonujących przekonań — „musieliśmy przekonać sędziów, prokuratorów, policjantów i biegłych psychologów, że «wyprowadzenie» procedur przesłuchania i rozprawy z urzędowych budynków, które są ich naturalnym miejscem pracy, jest możliwe i korzystne dla lepszego zebrania materiału dowodowego, a jednocześnie ochrania dziecko przed wtórnymi urazami.”³⁴⁶ Z kolei w opinii M. Keller–Hameli, przyjazne warunki, w których ma zostać przeprowadzone przesłuchanie zmniejszają również obawy rodziców, którzy zazwyczaj boją się przesłuchania swojego dziecka.³⁴⁷

Innymi pomieszczeniami, które uzyskały certyfikat „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci” są m.in.: Komenda Powiatowa Policji w Leżajsku, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie — Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Krotoszynie, Sąd Rejonowy w Lublinie, Sąd Rejonowy w Sejnach, Sąd Rejonowy dla Łodzi Śródmieścia, Komenda Miejska Policji w Świnoujściu, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej — Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Płocku, Komenda Powiatowa Policji w Żaganiu, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Nowym Mieście Lubawskim oraz Ośrodek Terapii Dzieci i Młodzieży z Rodzin Alkoholowych PZOZ w Gdańsku.³⁴⁸

Na zakończenie pozostaje wyrazić nadzieję, że miejsc o najwyższych standardach będzie przybywać, a polityka państwa (zwłaszcza finansowa) prowadzona w tym zakresie, będzie to zadanie ułatwiać, a nie utrudniać.

³⁴⁵ J. Zmarzlik, *Pomoc dzieciom – ofiarom przestępstw w Centrum Pomocy Dzieciom „Mazowiecka” Fundacji Dzieci Niczyje*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6, s. 3. W łagodzeniu napięcia i stresu u dzieci, specjalistom z Centrum „Mazowiecka” pomaga szczególnie członek zespołu, jakim jest zoologiczna terapeutka — papuga kakadu o imieniu Zuzia. Papuga jest bardzo komunikatywna i często zdarza się, że dzieci chcą zeznawać tylko w jej obecności. Jak podkreślają pracownicy, dzieci które są przygotowywane do roli świadka zawierają z nią bliższą znajomość, dzięki temu przezwyciężają strach i obawy związane z uczestnictwem w przesłuchaniu — zob. J. Zmarzlik, *Przygotowanie...*, s. 70.

³⁴⁶ J. Zmarzlik, *Pomoc...*, s. 2.

³⁴⁷ M. Keller–Hamela, *Standardy...*, s. 81.

³⁴⁸ Fotografie ilustrujące przykładowe wyposażenie niebieskiego pokoju, który uzyskał certyfikat, administrowanego przez Grudziądzkie Towarzystwo Pomocy Dziecku i Rodzinie Homini znajdują się w Aneksie.

2. Wyniki badań empirycznych³⁴⁹

Jak wspomiano we wstępie — głównym celem tej pracy jest próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy ochrona małoletniego świadka na podstawie uregulowań kodeksowych oraz wytycznych i standardów wyznaczających m.in. warunki techniczne przeprowadzania przesłuchań dzieci jest wystarczająca. Wskazano równocześnie, że aby przekonać się o tym, czy taka ochrona wynikająca z aktów normatywnych jest rzeczywiście w praktyce realizowana, konieczne jest przeprowadzenie badań empirycznych.

A. Cel badań, technika badawcza, badane pomieszczenia

Głównym celem przeprowadzenia badań było porównanie warunków technicznych panujących w pokojach przesłuchań z wymogami normatywnymi, określonymi przez wytyczne oraz standardy. W tym celu poddano analizie warunki panujące w losowo wybranej próbie pomieszczeń, poszukując odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu spełniają one te wymogi.

Pomysł na przeprowadzenie badań zrodził się w wyniku dostrzeżenia prawidłowości dotyczącej społecznych przekonań na temat ochrony dziecka w postępowaniu karnym.³⁵⁰ Stopniowo wzrasta bowiem przekonanie, że ochrona dziecka wciągniętego w tryby szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości uległa znacznej poprawie, które wzmacniane jest m.in. otwieraniem z wielką fetą coraz to nowych niebieskich pokoi. Relacje z tych wydarzeń są bardzo nagłaśniane i wielokrotnie pojawiają się w prasie, telewizji i Internecie, gdzie równocześnie wyrażane są pochlebne opinie o budowaniu całego systemu ochronnego. Podchodząc nie do końca ufnie do takich informacji, pragnęłam samodzielnie przekonać się, jakie są realia przeprowadzania przesłuchań w niebieskich pokojach oraz czy warunki techniczne tych pomieszczeń odpowiadają wytycznym³⁵¹ i standardom.³⁵²

Proces przygotowania do przeprowadzenia badań rozpoczęłam od zadania tak istotnych pytań, jak: co chciałabym badać, jak określić problemy badawcze, jak sformułować hipotezy, jaką techniką badawczą się posłużę oraz jaki zakres obejmie badanie? Po przeanalizowaniu problematyki

³⁴⁹ Opiswane badania przeprowadzone zostały w pod koniec 2010 roku, w związku z powyższym prezentowane poniżej przeliczenia dotyczą danych z 2010 roku i mogą nieznacznie odbiegać od warunków obecnych.

³⁵⁰ Zob. wstęp pracy.

³⁵¹ *Wytyczne w sprawie warunków, jakim powinny podlegać pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków*, źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, <http://www.ms.gov.pl/popp/drpp.php> W dalszej części opisu badań zwane „wytycznymi”.

³⁵² Standardy miejsca przesłuchiwanie dzieci, które powinien spełniać Przyjazny Pokój Przesłuchań Dziecku, źródło: <http://dziekoswiadek.fdn.pl> W dalszej części opisu badań zwane standardami.

dotyczącej niebieskich pokoi oraz po zapoznaniu z literaturą specjalistyczną w zakresie metodologii³⁵³ określiłam najważniejsze założenia projektu badawczego, które zarysowane zostaną poniżej.

W przypadku moich badań problemy badawcze, a więc zagadnienia wymagające rozstrzygnięcia, stanowiły dwie istotne kwestie. Po pierwsze, **czy niebieskie pokoje realizują wytyczne oraz standardy** przewidujące, w jakich warunkach technicznych ma być przesłuchiwany małoletni świadek, a po drugie, **co wiedzą osoby zajmujące się niebieskimi pokojami** w jednostkach Policji na temat procedury certyfikacji takich pomieszczeń. O tym, dlaczego ograniczono prowadzenie badań wyłącznie do niecertyfikowanych pokoi przesłuchań prowadzonych w jednostkach Policji piszę w dalszej części rozważań.

Wobec tak zarysowanych problemów badawczych, celem moich badań było znalezienie odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy warunki techniczne niebieskich pokoi w jednostkach organizacyjnych Policji spełniają wytyczne oraz standardy?
- Czy osoby zajmujące się prowadzeniem niebieskich pokoi posiadają wiedzę na temat procedury certyfikacji pokoi przesłuchań?

Z powyższego wynika, że cel ten miał charakter głównie poznawczy i sprowadzał się do ustalenia aktualnego stanu technicznego pokoi przesłuchań prowadzonych przez jednostki organizacyjne Policji oraz do ustalenia, jaki jest aktualny stan wiedzy osób zajmujących się prowadzeniem niebieskich pokoi na temat procedury certyfikacji takich pomieszczeń.

Przy tak zakreślonych problemach badawczych oraz tak sprecyzowanemu celowi badań, sformułowano dwie hipotezy,³⁵⁴ które wymagały weryfikacji:

- Niebieskie pokoje administrowane przez jednostki organizacyjne Policji nie odpowiadają pod względem warunków technicznych ani standardom, ani wytycznym.
- Osoby wyznaczone w jednostkach organizacyjnych Policji do prowadzenia niebieskich pokoi nie posiadają wiedzy na temat procedury certyfikacji pokoi przesłuchań.

³⁵³ W zakresie metodologii badań zob.: J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1999; E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2004; E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008 oraz J.J. Shaughnessy, E.B. Zechmeister, J.S. Zechmeister, *Metody badawcze w psychologii*, Wyd. GWP, Gdańsk 2002. Por. także: M. Heller, *Jak być uczonym*, Wyd. Znak, Kraków 2009. W kwestii wskazówek praktycznych, jak przedstawiać wyniki własnych badań w pracy dyplomowej, przydatne okazały się zwłaszcza dwa poradniki: A. Pułło, *Prace magisterskie i licencjackie. Wskazówki dla studentów*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003 oraz M. Węglińska, *Jak pisać pracę magisterską? Poradnik dla studentów*, Wyd. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1997.

³⁵⁴ Zob.: K. Ajdukiewicz, *Zarys logiki*, Wyd. PZWS, Warszawa 1953, s. 184; J. Brzeziński, *Metodologia...*, s. 225; T. Kotarbiński, *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1961, s. 34; J.J. Shaughnessy, E.B. Zechmeister, J.S. Zechmeister, *Metody...*, s. 34.

Te dwie hipotezy wymagały weryfikacji empirycznej. Uzasadnieniem dla takiego sformułowania hipotez był stan wiedzy badającej przed przeprowadzeniem badań wynikający z prowadzonych studiów. Jednakże poza udzieleniem odpowiedzi na sformułowane powyżej pytania, przeprowadzone badania dostarczyły także podstaw do udzielenia odpowiedzi na pytanie znacznie trudniejsze — **dłaczego tak się dzieje?**

Techniką badawczą,³⁵⁵ którą wybrano, aby przeprowadzić badania i dokonać weryfikacji stawianych hipotez, była obserwacja uzupełniona elementami wywiadu kwestionariuszowego. Jak podkreśla się w piśmiennictwie, każda technika badawcza ma swoje mocne i słabe strony,³⁵⁶ stąd wybór dwóch technik był spowodowany dążeniem do łagodzenia wad każdej z nich.

W celu realizacji wybranej techniki badawczej jako narzędziem badawczym³⁵⁷ posłużono się kwestionariuszem, który składał się z dwóch części.³⁵⁸ Część pierwsza kwestionariusza została sformułowana jako arkusz obserwacyjny — ta część kwestionariusza przygotowana została z myślą o obserwacji, której badająca dokonać miała samodzielnie. Natomiast druga część kwestionariusza przeznaczona była do przeprowadzenia wywiadu kwestionariuszowego. W części pierwszej, czyli arkusza obserwacyjnym, wytypowano zagadnienia/pytania, gdzie w odpowiednich rubrykach badająca notowała spostrzeżone fakty/cechy (odpowiadając TAK lub NIE), natomiast do drugiej części kwestionariusza, przygotowanej do wywiadu, został sformułowany zestaw pytań otwartych, na które odpowiedzi udzielały osoby zajmujące się prowadzeniem niebieskiego pokoju.

Pytania w obu częściach kwestionariusza dotyczyły pięciu grup zagadnień i zostały sformułowane na postawie wytycznych i standardów, które szeroko zostały omówione w części pierwszej tego rozdziału. Cztery pierwsze grupy pytań sformułowane w kwestionariuszu dotyczyły: zdolności organizacyjnych jednostki, warunków, jakie powinno spełniać pomieszczenie przyjazne dziecku, wyposażenia technicznego pokoju oraz jego funkcjonowania, a także informacji na temat oferty pomocowej udzielanej rodzicom/opiekunom. Piąta grupa pytań dotyczyła natomiast wspomnianej już procedury certyfikacji. W związku z tym, część pierwsza kwestionariusza obejmowała pytania związane z czterema pierwszymi grupami zagadnień wymienionymi powyżej, natomiast druga część zawierała pytania obejmujące piątą grupę tych zagadnień.

Po sformułowaniu hipotez oraz wybraniu technik badawczych, kolejnym krokiem stało się przeprowadzenie badań poprzez wizyty we wszystkich wylosowanych pomieszczeniach celem dokonania obserwacji, a w następnej kolejności — jako uzupełnienie obserwacji — przeprowadzenie wywiadu kwestionariuszowego z osobą odpowiedzialną za prowadzenie niebieskiego pokoju.

³⁵⁵ Zob. W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Wyd. PWN, Warszawa 1975, s. 167. Ponadto klasyfikację metod badawczych przedstawia m.in. A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej* [w:] T. Wroczyński (red.), T. Pilch (red.), *Metodologia pedagogiki społecznej, praca zbiorowa*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1974.

³⁵⁶ E. Babbie, *Badania...*, s. 130.

³⁵⁷ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wyd. ŻAK, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 116.

³⁵⁸ Kwestionariusz oraz pełne wyniki badań znajdują się w Aneksie pracy.

Tabela 1. Dane statystyczne dotyczące niebieskich pokoi prowadzonych przez jednostki organizacyjne Policji.¹

Dane za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2009 roku.

Liczba Komend Policji ogółem w całej Polsce (KPP + KMP + KRP)	343
Liczba jednostek organizacyjnych Policji ogółem w całej Polsce	928
Liczba Komend Policji w Garnizonie Małopolskim	20
Liczba jednostek organizacyjnych Policji w Garnizonie Małopolskim	80
Liczba Komend Policji w Garnizonie Śląskim	32
Liczba jednostek organizacyjnych Policji w Garnizonie Śląskim	118
Liczba niebieskich pokoi ogółem prowadzonych przez różne podmioty w całej Polsce	319
Liczba niebieskich pokoi prowadzonych przez jednostki organizacyjne Policji ogółem w całej Polsce	254
Liczba niebieskich pokoi prowadzonych przez jednostki organizacyjne Policji na terenie Garnizonu Małopolskiego	26
Liczba niebieskich pokoi prowadzonych przez jednostki organizacyjne Policji na terenie Garnizonu Śląskiego	22
Liczba pokoi przesłuchań, które uzyskały certyfikat „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci”	43
Liczba pokoi przesłuchań prowadzonych przez jednostki organizacyjne Policji, które uzyskały certyfikat „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci”	12

Źródło danych: Komenda Główna Policji.

W tym miejscu pragnę zarysować również kwestie związane z ustaleniem, jakie niebieskie pokoje podlegały badaniu, jest to jednak bardziej złożone zagadnienie. W rozważaniach poczynionych w części pierwszej tego rozdziału podkreślono, że pożądana byłaby sytuacja, gdyby przyjazne pokoje przesłuchań były usytuowane wyłącznie poza budynkami sądów, prokuratur czy też jednostek Policji. Niestety w polskich warunkach takich odrębnych instytucji, które prowadzą pokój przesłuchań jest wciąż stosunkowo bardzo niewiele. Jak wynika z tabeli nr 1 — w Polsce prowadzonych jest w sumie aż 319 pokoi przesłuchań różniących się pod względem standardów oraz administrowanych przez różne podmioty. Wciąż jednak najwięcej takich pomieszczeń znajduje się w budynkach jednostek organizacyjnych Policji, bo aż 254, co stanowi prawie 80% niebieskich pokoi prowadzonych ogółem w całej Polsce. Na podstawie tych informacji można zatem stwierdzić, że aby przekonać się, jak w rzeczywistości realizowane są wytyczne i standardy przewidziane dla pomieszczeń, w których przeprowadzane są czynności z udziałem dziecka, najlepiej sprawdzić to w jednostkach organizacyjnych Policji.

Zatem do przeprowadzenia obserwacji niebieskich pokoi prowadzonych przez jednostki organizacyjne Policji wybrano trzy województwa: małopolskie, mazowieckie i śląskie (Garn. Małopolski, Garn. Śląski oraz Garn. Stołeczny). Badaniom nie zostały poddane wszystkie jednostki organizacyjne Policji, które prowadzą niebieskie pokoje, ani na terenie całego kraju, ani na terenie trzech wskazanych garnizonów. Zadanie takie znacznie przekraczałoby możliwości organizacyjne, logistyczne i finansowe badającej, chociaż sam pomysł wydaje się bardzo kuszący. Uzyskane w ten sposób informacje byłyby zapewne nie do przecenienia.

Jak z powyższych uwag wynika, dobór próby został ograniczony zarówno terytorialnie, jak i ilościowo. Niemniej jednak, na podkreślenie zasługuje fakt, iż próbę badawczą wytypowano drogą losowania niezależnego, tak aby w każdym losowaniu liczebność populacji zmniejszała się o 1, a więc za każdym razem, gdy wylosowano dany niebieski pokój, nie pojawiał się on w kolejnym losowaniu.³⁵⁹ Ze zbioru 53 niebieskich pokoi prowadzonych przez jednostki organizacyjne Policji w trzech wybranych garnizonach wylosowano 16 pomieszczeń, z tego: w Garn. Małopolskim — 6, w Garn. Śląskim — 3, a w Garn. Stołecznym — 7.³⁶⁰ Liczba wylosowanych niebieskich pokoi — z przyczyn niezależnych od badającej — została jednak pomniejszona o wylosowane niebieskie pokoje prowadzone przez jednostki organizacyjne Policji na terenie Garnizonu Stołecznego.

W piśmiennictwie podkreśla się, że właśnie taki sposób doboru próby stanowi o reprezentatywności. Oczywiście już w tym miejscu należy wyraźnie podkreślić, iż autorka zdaje sobie sprawę, że prowadzone badania w żaden sposób nie mogły pretendować ani nie pretendują do miana reprezentatywnych, a co najwyżej tylko z pewnym prawdopodobieństwem można wskazać, że zweryfikowane w trakcie badań fakty i schematy działań, będą występowały także w przypadku niebieskich pokoi na terenie całego kraju. Można jednak uznać, że przeprowadzone badania mogą stanowić pilotaż do badań ogólnopolskich.

W ramach tak sformułowanych założeń badawczych, przyjętym zamiarem było sprawdzenie kilku wylosowanych pomieszczeń w każdym ze wskazanych województw, a w następnej kolejności — w miarę możliwości — porównanie warunków panujących w różnych regionach kraju. Niestety — założenie to musiało zostać zmodyfikowane jeszcze przed przystąpieniem do obserwacji pomieszczeń. Obserwacje warunków panujących w niebieskich pokojach ostatecznie ograniczono do dwóch województw — małopolskiego i śląskiego. Zaistniała sytuacja wynikała z przyczyn niezależnych od badającej, o czym szerzej w dalszej części pracy.

W tym miejscu należy jednak wyraźnie podkreślić, że zaplanowane badania dotyczyły tylko tych niebieskich pokoi, które nie otrzymały certyfikatu. Sprawdzenie warunków, jakie spełnia pokój przesłuchań w pomieszczeniu, które uzyskało już certyfikat, jest rzecz jasna bezprzedmiotowe, gdyż przyznanie certyfikatu jest przecież gwarancją, że pomieszczenie spełnia najwyższe

³⁵⁹ J. Brzeziński, *Metodologia...*, s. 236.

³⁶⁰ Różnice w ilościach pomieszczeń wylosowanych do badania, wynikają z różnej liczby niebieskich pokoi prowadzonych przez jednostki organizacyjne Policji w każdym z województw — zob. *Wykaz Niebieskich Pokoi — dane za 2009 r.*, tabela nr 2 oraz załączniki nr 9 i 10 w Aneksie pracy.

wymogi. Ponadto wykaz certyfikowanych niebieskich pokoi znajduje się na stronach internetowych zarówno Ministerstwa Sprawiedliwości, jak i Fundacji Dzieci Niczyje, gdzie zamieszczone są dokładne informacje m.in. o funkcjonowaniu, wyposażeniu i możliwości korzystania z takich pokoi. W związku z tym dla badacza interesujące jest poznanie warunków w pomieszczeniach, które nie posiadają certyfikatu, biorąc dodatkowo pod uwagę fakt, że nie ma żadnych rejestrów ani wykazów, które wskazywałyby, jak są przystosowane oraz jak funkcjonują takie niecertyfikowane niebieskie pokoje.³⁶¹

Zagadnienie to jest także o tyle istotne, że — jak wynika z danych przedstawionych w tabeli nr 1 — do tej pory certyfikat uzyskały zaledwie 43 pomieszczenia, w tym tylko 12 jednostek organizacyjnych Policji, a dalekosiężnym założeniem Ministerstwa Sprawiedliwości jest istnienie certyfikowanego pokoju przesłuchań w każdym powiecie.³⁶² Przy obecnym podziale administracyjnym Polski, terytorium kraju jest podzielone na 379 powiatów (podział II stopnia).³⁶³ Zatem jak łatwo policzyć, 43 pomieszczenia, które uzyskały certyfikat, stanowią zaledwie nieco ponad 11% z całej liczby, która ma według założeń Ministerstwa Sprawiedliwości certyfikat dopiero uzyskać. Natomiast 12 pomieszczeń certyfikowanych, które są prowadzone przez jednostki organizacyjne Policji, stanowi tylko nieco ponad 3% docelowej liczby niebieskich pokoi.

Przeliczenia te wskazują, że najwięcej niebieskich pokoi jest prowadzonych przez jednostki organizacyjne Policji, co mogłoby sugerować, że również najwięcej certyfikowanych pokoi będzie administrowanych przez te podmioty. Jednak z różnych powodów tak się nie dzieje i więcej certyfikowanych pokoi jest prowadzonych przez podmioty niebędące jednostkami organizacyjnymi Policji. Jak wykażę we wnioskach wypływających z przeprowadzonych badań, jedną z istotnych przyczyn takiego stanu rzeczy są znaczne ograniczenia finansowe komend i komisariatów.

W tym kontekście warto również przeanalizować kolejne dane przedstawione w tabeli nr 2. Z wcześniej wskazanej tabeli nr 1 wynika, że na 319 podmiotów, które ogółem zajmują się prowadzeniem niebieskiego pokoju, tylko 42 pomieszczenia są prowadzone przez podmioty o innym charakterze niż jednostki Policji, prokuratury czy sądy. W przeliczeniu procentowym stanowi to nieco ponad 13% ogólnej liczby podmiotów, które prowadzą niebieskie pokoje. Bardzo zaskakująca jest zatem

³⁶¹ Pomocniczo w tym zakresie można posługiwać się wykazem podmiotów prowadzących niebieskie pokoje, o którym szczegółowo mowa w opisie dalszej części badań. W takim wykazie przy niektórych pokojach umieszczono skrótove informacje o wyposażeniu, jednak jak wynika z przeprowadzonych obserwacji — dane te często są błędne i nie pokrywają się ze stanem faktycznym. Por. także M. Czyżewska, *Niewykorzystane możliwości. Przesłuchania dzieci — świadków przemocy*, Niebieska Linia 2006, nr 5.

³⁶² Informacja podana na antenie Programu Pierwszego Polskiego Radia, czwartek 25 marca 2010 r., w ramach prowadzonej Kampanii społecznej „Poznaj swoje prawa. Wyjdź z cienia. Pozwól sobie pomóc” — Kampania prowadzona na antenie Programu Pierwszego Polskiego Radia S.A. wspólnie z Ministerstwem Sprawiedliwości od 1 marca do 3 grudnia 2010 r., źródło: http://www.polskieradio.pl/jedynka/PomocPokrzywdzonym/artukul149808_dzieci_w_sadzie_pzj_1.html

³⁶³ *Podział administracyjny Polski*, źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Podzia%C5%82_administracyjny_Polski Trójstopniowy podział terytorialny kraju wprowadza Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r., o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Dz.U.2001.45.497, z późn. zm. Szczegółowy wykaz powiatów znajduje się w Obwieszczeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 czerwca 2010 r., w sprawie wykazu gmin i powiatów wchodzących w skład województw, M.P. 2010 nr 48, poz. 654.

informacja, że to właśnie wśród tej najmniej licznej grupy, istnieje najwięcej pomieszczeń certyfikowanych, bo aż 19, co stanowi prawie połowę wszystkich pomieszczeń, które uzyskały certyfikat.

Tabela 2. Dane statystyczne dotyczące podmiotów prowadzących pokoje przesłuchań, które otrzymały certyfikat „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci.”

Dane aktualne na dzień 30 września 2010 r.

Podmiot prowadzący pokój przesłuchań	Liczba certyfikowanych pokoi przesłuchań prowadzonych przez dany rodzaj podmiotów	Liczba certyfikowanych pokoi przesłuchań prowadzonych przez dany rodzaj podmiotów w stosunku do ogólnej liczby pokoi przesłuchań	Liczba certyfikowanych pokoi przesłuchań prowadzonych przez dany rodzaj podmiotów w stosunku do ogólnej liczby certyfikowanych pokoi przesłuchań
Jednostki organizacyjne Policji	12	3,76%	27,9%
Sądy	12	3,76%	27,9%
Prokuratury	0	0%	0%
Inne podmioty	19	5,95%	44,18%

Przeliczenia procentowe dokonane na podstawie danych ze strony www.dzieckoswiadek.fdn.pl

W nawiązaniu do omawianej już zasady neutralności budynków, w których powinny być zlokalizowane pomieszczenia służące do przesłuchiwania dzieci, wydaje się, że to jest to informacja dość optymistyczna. Pozostaje tylko spostrzeżenie — nawet jeśli wszystkie niebieskie pokoje prowadzone przez podmioty o innym charakterze niż jednostki organizacyjne Policji, sądy czy prokuratury uzyskają certyfikat, to będzie ich w sumie i tak o wiele za mało w porównaniu do docelowej liczby wszystkich certyfikowanych pomieszczeń tego typu (wg zasady: certyfikowany pokój przesłuchań w każdym powiecie). Nawet przy optymistycznym założeniu, że takich niebieskich pokoi w budynkach niezwiązanych bezpośrednio z organami ścigania będzie powstawało coraz więcej, należy realistycznie stwierdzić, że to właśnie te pomieszczenia, które są obecnie w dyspozycji podmiotów związanych z organami ścigania, będą przede wszystkim wykorzystywane do przeprowadzania czynności z udziałem dzieci w przyszłości. Dlatego sądzić należy, iż większość pomieszczeń niecertyfikowanych obecnie zostanie w odpowiedni sposób przystosowana i wyposażona. Wydaje się zatem, że sprawdzenie warunków technicznych panujących obecnie w takich pomieszczeniach będzie również istotną informacją przed realizacją założonego celu, iż w każdym powiecie będzie znajdował się pokój przesłuchań odpowiednio przystosowany do potrzeb dziecka.

Tuż po ostatecznym ustaleniu, jakie pomieszczenia będą podlegały badaniu, badająca sporządziła harmonogram kolejnych czynności, które należało przeprowadzić w ramach tak sformuło-

wanych założeń badawczych. Przestrzeganie harmonogramu umożliwiło uporządkowane realizowanie kolejnych kroków badawczych.

W pierwszej kolejności należało ustalić listę jednostek Policji, w których funkcjonują niebieskie pokoje. W tym celu na początku 2010 roku zwrócono się do Komendy Głównej Policji (KGP) z prośbą o udzielenie informacji o aktualnych wykazach jednostek Policji prowadzących takie pomieszczenia. Z udzielonej informacji wynikało, że dane statystyczne za rok 2009 dopiero spływają z Komend Wojewódzkich i najwcześniej można je będzie uzyskać na przełomie czerwca/lipca 2010 roku. Wobec powyższego koniecznym stało się wykorzystanie danych za rok 2008 — wykazy jednostek Policji, które prowadziły niebieskie pokoje w 2008 roku są udostępniane przez KGP na stronie internetowej.³⁶⁴

Ponadto z założenia badań wynikała konieczność wstępu na teren jednostek Policji do pomieszczeń, które nie są ogólnie udostępniane osobom nieupoważnionym. Zatem aby przeprowadzić powyższe badania — przy wcześniej uzyskanej informacji z KGP o takim sposobie procedowania — konieczne okazało się wystąpienie do Komendantów Wojewódzkich Policji celem uzyskania zgody na wstęp na teren jednostek Policji, aby zobaczyć, jak wygląda pokój przesłuchań oraz pomieszczenia wchodzące w skład (poczekalnia, pokój techniczny), a także wypełnienia kwestionariusza z obserwacji prowadzonych w tym pomieszczeniu. Oczywistym pozostawało również, że na terenie jednostki nie będą poruszać się samodzielnie, lecz w obecności specjalnie do tego wyznaczonej osoby z danej jednostki Policji.³⁶⁵

W tym celu zostały wystosowane pisma (wraz z załączonym wykazem jednostek wylosowanych do badań) z prośbą, aby wszystkie osoby i instytucje, do których zwracam się w ramach prowadzonych badań zgodziły się pomóc w ich przeprowadzeniu, a w razie potrzeby wyraziły w tym zakresie niezbędną zgodę. Dla badań istotne było sprawdzenie, jak wygląda realizacja wytycznych i standardów w losowo wybranych jednostkach Policji na terenie woj. małopolskiego, mazowieckiego i śląskiego, w związku z tym dokumenty zostały wysłane odpowiednio do Komendantów Wojewódzkich w Katowicach, Krakowie i w Warszawie.

W odpowiedzi na pisma Małopolski Komendant Wojewódzki Policji oraz Komendant Wojewódzki Policji w Katowicach wyrazili zgodę na przeprowadzenie badań. Natomiast Komendant Stołeczny Policji nie wyraził zgody na przeprowadzenie badań na terenie Garnizonu Stołecznego, w związku z czym badania zostały ograniczone do dwóch województw.

Sposób postępowania w dwóch pozostałych województwach był następujący: po wyrażeniu zgody na przeprowadzenie badań, zarówno z Komendy Wojewódzkiej w Krakowie, jak i z Komendy Wojewódzkiej w Katowicach zostały rozesłane pisma do wskazanych przez badającą jednostek Policji, w których Komendant Wojewódzki informował, że wyraził zgodę na przeprowadzenie

³⁶⁴ Wykazy jednostek Policji prowadzących niebieskie pokoje w poszczególnych Garnizonach (dane za 2008 r., z których korzystano przy przygotowywaniu wykazu jednostek wylosowanych do badań) KGP udostępnia na stronie internetowej www.policja.pl; również na swojej stronie internetowej zamieszcza je Fundacja Dzieci Niczyje — <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

³⁶⁵ Najczęściej była to osoba zajmująca się sprawami dla nieletnich, która była odpowiedzialna również za prowadzenie niebieskiego pokoju. Osoby te były respondentami przy przeprowadzaniu wywiadu kwestionariuszowego.

badania. Do pisma zostały dołączone także kserokopie wystosowanego wcześniej pisma do Komendanta Wojewódzkiego w sprawie przeprowadzenia badań, jak również listu polecającego z uczelni oraz wykazu jednostek Policji wylosowanych do badań. W ten sposób, omijając cały nadmierny formalizm, rozwiązano w bardzo prosty sposób przeprowadzenie badań od strony organizacyjnej.

W każdej z badanych jednostek Policji, po zgłoszeniu się do odpowiedniej osoby odpowiedzialnej za prowadzenie niebieskiego pokoju (najczęściej była to osoba zajmująca się sprawami nieletnich), przeprowadzanie badań odbywało się bez żadnych problemów. Co więcej, należy podkreślić, że w prawie każdym przypadku prowadzenie badań spotkało się ze znacznym zainteresowaniem ze strony policjantów, którzy wyrażali chęć współpracy i udzielali wszelkich niezbędnych informacji w sposób bardzo wyczerpujący. W wielu wypadkach zainteresowanie prowadzonymi badaniami było tak duże, że prócz wypełnienia kwestionariusza przez badającą na podstawie prowadzonych obserwacji oraz po przeprowadzeniu uzupełniającego wywiadu kwestionariuszowego — o czym będzie mowa w dalszej części rozważań — dochodziło do spontanicznego wywiadu, w trakcie którego rozmówcy przekazywali niekiedy zaskakujące informacje dotyczące praktyki funkcjonowania takiego pokoju.

Bezpośrednią fazę badań rozpoczęto od przeprowadzenia pilotażowego sprawdzenia przydatności kwestionariusza w jednostkach organizacyjnych Policji w Cieszynie oraz Żywcu. W następstwie tych badań stwierdzono, iż pytania sformułowane w kwestionariuszu nie wymagają modyfikacji. Wobec czego dane uzyskane z badań przeprowadzonych w niebieskich pokojach w tych dwóch miejscowościach dołączono do grupy pozostałych wyników po zakończeniu całego procesu badawczego.

W następnej kolejności, po sprawdzeniu kwestionariusza, w maju zostały przeprowadzone badania.³⁶⁶ Jak wspomniano wyżej, w tym celu badająca zgłaszała się w danej jednostce Policji do osoby odpowiedzialnej za prowadzenie takiego pokoju. Osoba ta oprowadzała po pokoju bezpośredniej rozmowy i ewentualnie po pokoju technicznym, po czym badająca na podstawie obserwacji wypełniała kwestionariusz. Następnie osoba, która towarzyszyła badającej udzielała odpowiedzi na pytania sformułowane w części drugiej kwestionariusza. Jak już wcześniej wspomniano, wielokrotnie podczas przeprowadzania badań dochodziło do sytuacji, w których nie poprzestawano tylko na wypełnieniu samego kwestionariusza. Najczęściej po zakończeniu udzielania odpowiedzi na pytania sformułowane w kwestionariuszu, rozmówcy spontanicznie udzielali wielu informacji uzupełniających, które również wykorzystano przy przedstawianiu wyników badań, aby w pełni zobrazować rzeczywiste funkcjonowanie niebieskich pokoi w jednostkach Policji. Informacje te nie zostały przez badającą nagrane, lecz tylko spisane.

Przeprowadzenie badania w jednym niebieskim pokoju trwało od 30 do 90 minut, średnio przeprowadzenie badania w jednym pomieszczeniu zajmowało ok. 45 minut. Siedem z badanych jednostek odwiedziłam tylko raz, natomiast dwie jednostki odwiedziłam trzykrotnie, gdyż w czasie moich wizyt niebieski pokój był wykorzystywany do prowadzenia różnych czynności procesowych.

³⁶⁶ Wykaz jednostek organizacyjnych Policji odwiedzonych podczas badań podaję łącznie z wynikami w Aneksie.

B. Wyniki badań

Powyżej zasygnalizowano, że kwestionariusz przygotowany na potrzeby prowadzonych badań obejmował pięć grup zagadnień. Poniżej przedstawiam wyniki obserwacji, dzieląc je zgodnie z przyjętym wcześniej podziałem.

Jeśli chodzi o pierwszą grupę zagadnień, to w zasadzie sprowadza się ona do zweryfikowania, czy dana jednostka zapewnia administrowanie pokojem przesłuchań. Jest to kwestia istotna z punktu widzenia zgłaszania się jednostki celem otrzymania certyfikatu. Aby uzyskać certyfikat, podmiot zgłaszający musi posiadać osobowość prawną i zapewniać administrowanie takim pomieszczeniem. W wypadku jednostek Policji pytanie to stanowiło tylko formalność, gdyż każdy komisariat czy komenda Policji zapewnia administrowanie pokojem przesłuchań prowadzonym w jej jednostce, zatem we wszystkich wypadkach udzielono odpowiedzi pozytywnej.³⁶⁷

Druga grupa zagadnień (obejmująca pytania dotyczące samego pomieszczenia przyjaznego dziecku) pozwalała ustalić, czy takie pomieszczenie zapewnia bezpieczeństwo fizyczne i psychiczne dzieciom w czasie przesłuchania. W przypadku tej grupy pytań, na podstawie obserwacji ustalono następujące kwestie:

- Czy jednostka zapewnia dwa odrębne pomieszczenia do przeprowadzenia przesłuchań z udziałem dzieci (pokój bezpośredniej rozmowy oraz pomieszczenie techniczne służące do rejestracji przesłuchania)? Na dziewięć przebadanych jednostek tylko trzy zapewniały odrębne pomieszczenie techniczne, w którym mogą przebywać osoby obserwujące przesłuchanie. W pozostałych wypadkach jednostki dysponowały tylko i wyłącznie jednym pomieszczeniem, w którym prowadzono przesłuchanie z udziałem dziecka i w którym równocześnie przebywały pozostałe osoby uczestniczące w przesłuchaniu.
- Czy są inne pomieszczenia wchodzące w skład pokoju przesłuchań? Chodziło o ustalenie, czy dana jednostka wyodrębnia poczekalnię, w której dziecko może swobodnie oczekiwać na przesłuchanie, a do której wstępu nie ma oskarżony, a także czy w skład pokoju przesłuchań wchodzi także toaleta/łazienka. Na dziewięć pomieszczeń przebadanych żadne nie posiadało odrębnego pomieszczenia, gdzie dziecko mogłoby aktywnie spędzić czas, oczekując na przesłuchanie, a tylko dwie jednostki dysponowały łazienką/toaletą wchodzącą w skład kompleksu pomieszczeń, w których odbywa się przesłu-

³⁶⁷ Zgodnie z art. 33 Kodeksu cywilnego, osobami prawnymi są Skarb Państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególnie przyznają osobowość prawną. Zgodnie z tym przepisem osobowość prawną ma charakter normatywny, czyli jest determinowana przepisami, które wskazują, które podmioty posiadają osobowość prawną. Zgodnie z powyższym, skoro w ustawie o Policji nie ma przepisu, który nadawałby osobowość prawną tym jednostkom, to jest to równoznaczne z tym, że jednostki Policji nie posiadają osobowości prawnej, lecz zapewniają administrowanie. Zob. Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r., Dz.U. 2007 r. Nr 43, poz. 277, z późn. zm.

chaniu dziecka. W większości przypadków tłumaczono to brakami lokalowymi, a za poczekalnię najczęściej służył po prostu pokój bezpośredniej rozmowy.

- Jakie jest wyposażenie ewentualnej poczekalni? Chodziło o stwierdzenie, czy dziecko może w tym pomieszczeniu aktywnie spędzić czas, wykorzystując do tego np. kredki, kartki lub książeczki, które zostałyby specjalnie z myślą o dzieciach przygotowane w tym pomieszczeniu. Ze względu na to, iż w trakcie badań okazało się, że żadna z badanych jednostek nie dysponuje takim pomieszczeniem, pytanie stało się bezprzedmiotowe.
- Czy jednostka dysponuje bezkolizyjnym wejściem prowadzącym do pomieszczenia, gdzie ma nastąpić przesłuchanie, tak aby uniknąć kontaktu oskarżonego z dzieckiem? Tylko dwie jednostki mogłyby zapewnić możliwość przejścia odrębnym wejściem, w pozostałych wypadkach radzono sobie, wykorzystując tzw. wejście boczne lub od podwórza, z tym że ciągi komunikacyjne pozostawały wspólne. Nie we wszystkich wypadkach było to jednak możliwe, w trzech jednostkach rozwiązania techniczno–budowlane uniemożliwiały taki zabieg.
- Czy pokój przesłuchań jest odpowiednio wyciszony, aby zminimalizować ewentualne zakłócenia zewnętrzne rejestracji przesłuchania? W tym celu sprawdzono wyciszenie okien zewnętrznych, wyciszenie drzwi pomiędzy pokojem zewnętrznym a innym/-i pomieszczeniem/-niami oraz wytłumienie pokoju. Spośród dziewięciu jednostek przebadanych tylko dwie zapewniały wyciszenie okien zewnętrznych, w pięciu jednostkach istniało odpowiednie wyciszenie drzwi, a trzy z nich zapewniały wytłumienie pokoju. W większości wypadków policjanci tłumaczyli, że przy szczelnym zamknięciu okien i drzwi w pokoju jest w miarę cicho, a tylko w jednym wypadku stwierdzono, że nawet przy takim rozwiązaniu ruch uliczny będzie zawsze słyszalny, ze względu na usytuowanie tej jednostki Policji bardzo blisko głównej ulicy miasta.
- Czy pokój przesłuchań jest odpowiednio wyposażony w meble dostosowane zarówno do wieku małego dziecka, jak i tego trochę starszego? Głównie ustalono, czy w danym pomieszczeniu znajdują się dwa komplety krzeseł i dwa stoliki (w dwóch różnych rozmiarach), ewentualnie, czy zamiennie problem ten jest rozwiązywany w inny sposób. Badania wykazały, że tylko w trzech pomieszczeniach przygotowano stolik i krzeselka dla dzieci młodszych, a tylko w pięciu miejscach wykorzystano alternatywnie kanapę. Stolik i krzesła dla dzieci starszych zapewniało siedem jednostek. Z przeprowadzonych badań wynika także, że tylko trzy jednostki zapewniały równocześnie dwa komplety mebli dostosowanych do wieku świadka, a w jednej z nich, nie posiadającej na wyposażeniu żadnego kompletu krzesełek i stolika, wykorzystywano w tym celu tylko kanapę.
- Czy pokój, w którym przeprowadzane jest przesłuchanie, jest wyposażony w materiały i sprzęty pomocne w uzyskaniu informacji od świadka (w szczególności papier, kredki oraz nieliczne zabawki)? Wszystkie przebadane jednostki posiadały na wyposażeniu pokoju przesłuchań takie materiały. W tym wypadku najistotniejsze jest chyba to, że jak wynikało z relacji policjantów, ze względu na brak środków finansowych większość

tych materiałów została zapewniona dzięki staraniom samych funkcjonariuszy, nierzadko finansowana z własnych środków pieniężnych.

- Jaki jest sposób połączenia pokoju bezpośredniej rozmowy z ewentualnie istniejącym pokojem technicznym sąsiadującym obok albo innym pomieszczeniem, w którym możliwa jest obserwacja przesłuchania? Lustro fenickie posiadały tylko trzy jednostki, podobnie połączenie audiowizualne z drugim pomieszczeniem zapewniały również trzy jednostki. Co ciekawe, tylko dwie jednostki posiadały zarówno lustro fenickie, jak i połączenie audiowizualne równocześnie, aż pięć z nich nie zapewniało żadnej możliwości obserwacji przesłuchania w innym pomieszczeniu — ani przez lustro fenickie, ani przez połączenie audiowizualne. Z relacji policjantów wynikało jednoznacznie, że przy tak skromnych funduszach, jakimi dysponuje dana jednostka, zapewnienie lustra fenickiego do pokoju przesłuchań dziecka i wyposażenie techniczne drugiego pomieszczenia znacznie przekracza możliwości finansowe danej jednostki.

Następna grupa pytań przygotowanych w kwestionariuszu dotyczyła kwestii technicznych związanych m.in. z możliwością rejestracji przesłuchania oraz określenia przeznaczenia tego pomieszczenia. W tym celu na podstawie obserwacji ustalono:

- Co ulega utrwaleniu podczas rejestracji przesłuchania? Na dziewięć przebadanych pomieszczeń rejestracja obrazu występowała tylko w pięciu z nich, natomiast dźwięk rejestrowano w sześciu jednostkach. Tylko w pięciu jednostkach utrwalano zarówno dźwięk, jak i obraz, a aż w trzech z nich nie utrwalano ani dźwięku, ani obrazu, posługując się tylko i wyłącznie protokołem. Po zakończeniu wypełniania kwestionariusza osoby, które przeprowadzają czynności z udziałem dziecka skarżyły się przy tym, że o ile przy przesłuchaniu dorosłego sporządzenie protokołu przy braku nagrania dźwięku i obrazu nie stanowi większego problemu, o tyle kiedy prowadzi się rozmowę z dzieckiem nastręcza to wiele problemów. Dziecko przesłuchiwane siedzi np. na kanapie lub na miękkiej wykładzinie i osoba zadająca pytania po każdej usłyszanej odpowiedzi musi przerwać rozmowę, podejść do biurka i zaprotokołować pytanie i odpowiedź. Znacznie utrudnia to prowadzenie przesłuchania, tym bardziej, że dziecko jest świadkiem specyficznym, wymagającym szczególnego traktowania podczas tej czynności. Każde zakłócenie czy przerywanie rozmowy z dzieckiem powoduje jego dekoncentrację, zniechęcenie, zaburzenie z trudem uzyskanej atmosfery intymności, w której dziecko mogłoby wyjawić najbardziej krępujące szczegóły.³⁶⁸ Niestety, jak do tej pory nie została skutecznie wypracowana praktyka, by każda czynność przeprowadzana z udziałem dziecka byłaby standardowo nagrywana.
- Na ilu urządzeniach następuje rejestracja dźwięku i obrazu? I tak, rejestracja obrazu za pomocą jednego urządzenia występowała w pięciu jednostkach, w jednej jednostce

³⁶⁸ Więcej na ten temat — patrz rozdział II.

rejestrowano obraz na dwóch urządzeniach, a w trzech obraz nie był utrwalany wcale. Rejestrację dźwięku za pomocą jednego urządzenia zapewniało pięć jednostek, dwie jednostki miały możliwość rejestracji dźwięku na dwóch urządzeniach, a dwie nie nagrywały dźwięku wcale. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż jedna z jednostek zapewniała rejestrację zarówno dźwięku i obrazu na dwóch urządzeniach, a więc zgodnie z wymogami wskazanymi w wytycznych i standardach. Natomiast w dwóch jednostkach nie prowadzono w ogóle rejestracji ani dźwięku, ani obrazu.

- W jakiej formie następuje nagranie — w formie cyfrowej, na kasecie VHS, na kasecie magnetofonowej czy też w innej? W formie cyfrowej nagranie utrwalano w trzech jednostkach, z kolei na kasecie VHS nagranie utrwalano w czterech jednostkach. Utrwalenie na kasecie magnetofonowej zapewniały trzy jednostki, a jako alternatywną formę dla utrwalenia nagrania podawano najczęściej posługiwanie się dyktafonem lub ewentualnie zapis na twardym dysku komputera obrazu z monitoringu.
- Czy wyposażenie pokoju przesłuchań i pokoju technicznego obejmuje kamerę tzw. statyczną, kamerę zdalnie sterowaną z możliwością zastosowania zbliżeń i oddaleń oraz mikrofony mogące zarejestrować zarówno niewyraźną mowę, jak i szept dziecka? I tak, na dziewięć zbadanych pomieszczeń kamera statyczna była na wyposażeniu pięciu z nich, a kamery zdalnie sterowane posiadały tylko dwie jednostki Policji. Co do mikrofonów, to stanowiły one wyposażenie tylko trzech jednostek. Co warto podkreślić tylko jedna jednostka Policji zapewniała wszystkie trzy rodzaje urządzeń.
- Jaka jest forma komunikacji z pokojem technicznym, jeśli taki istniał? W szczególności sprawdzono, czy komunikacja następuje poprzez mikrofon w pokoju technicznym oraz słuchawki dla sędziego i psychologa oraz ewentualnie komunikowanie się poprzez walkie-talkie. Niestety, tylko jedna jednostka posiadała na swoim wyposażeniu mikrofony w pokoju przesłuchań i odpowiednio słuchawki dla sędziego i psychologa, a z metody walkie-talkie nie korzystano w żadnym z badanych pomieszczeń. Alternatywnie wskazano na możliwość komunikacji z pokojem technicznym za pomocą telefonu (dwie jednostki).
- Czy istnieje kompatybilność sprzętu nagrywającego ze sprzętem do odtwarzania w sądzie, a więc pytanie dotyczyło tego, czy sąd, w którym odtwarzane były nagrania pochodzące z danej jednostki Policji, nie zgłaszał żadnych zastrzeżeń co do możliwości odtworzenia zapisu? Niestety, z przeprowadzonych badań wynika, że tylko w trzech jednostkach potrafią jednoznacznie stwierdzić kompatybilność sprzętu służącego do nagrywania ze sprzętem służącym do odtwarzania. W jednym wypadku stwierdzono, że nie jest on w ogóle kompatybilny, a aż w pięciu przypadkach wcale tego nie sprawdzono. W obecnych czasach zaniechanie tak prostych czynności, jak sprawdzenie (np. telefonicznie), czy w danym sądzie jest odtwarzacz video/DVD, na którym można będzie odtworzyć nagrane wcześniej przesłuchanie dziecka, wydaje się absurdalne. Pozostaje pytanie o praktyczny sens przesyłania do sądu zarejestrowanego przesłuchania, którego nie będzie można odtworzyć. Problem ten wydaje się tym bardziej niezrozumiały, że

przecież ustalenie tej kwestii nie będzie się zmieniać przy każdym przesłuchaniu dziecka, lecz można to ustalić raz na długi czas. Niesprawdzenie kompatybilności sprzętu oceniać należy bardzo negatywnie i uznać za niedopuszczalne.

- Jak funkcjonuje pokój przesłuchań? Próbowano ustalić, jakie jest jego przeznaczenie, czy służy do przesłuchania tylko dzieci, dzieci i dorosłych, czy ewentualnie jest wykorzystany także do innych celów? We wszystkich przypadkach wykorzystywano pokój do prowadzenia czynności z udziałem dzieci, co szczególnie nie dziwi. Natomiast na podkreślenie zasługuje fakt, że w zależności od możliwości lokalowych prowadzono w odniesieniu do tego pomieszczenia dwie polityki — albo stwierdzano kategorycznie, że pokój ten nie może być wykorzystywany do żadnych innych czynności jak tylko te, w których udział biorą dzieci, albo wykorzystywano pokój także do innych czynności, w tym także tych z udziałem osób dorosłych. I tak, osoby dorosłe były przesłuchiwane w takich pokojach w sześciu jednostkach. Natomiast ze względu na lustro fenickie pomieszczenie wykorzystywane było w dwóch wypadkach do przeprowadzania okazań. W pozostałym zakresie wykorzystywano pomieszczenie do przeprowadzania oględzin dziecka (jedna jednostka), badań psychologicznych (cztery jednostki), a w skrajnym przypadku pomieszczenie służyło również za poczekalnię dla matki z dzieckiem albo schowek.³⁶⁹

Czwarta grupa zagadnień obejmowała pytania dotyczące zapewnienia przez jednostkę dostępu do informacji na temat oferty pomocy i wsparcia, gdzie ustalono:

- Czy jednostka zapewnia dostęp do informacji na temat oferty pomocy i wsparcia? Brano pod uwagę zwłaszcza pisemną informację na temat oferty pomocowej (ulotka), informację ustną, możliwość zabrania ulotki z miejsca ogólnie dostępnego, gdzie są one specjalnie wyłożone, oraz możliwość skorzystania z pomocy na miejscu w tej jednostce. W ośmiu na dziewięć przypadków zapewniano zarówno informację ustną, jak i w postaci ulotki. Dostęp do ulotek poprzez wyłożenie ich w miejscu, do którego mają dostęp wszyscy przychodzący na komisariat, zapewniło sześć jednostek, natomiast w siedmiu z dziewięciu badanych jednostek zapewniano możliwość skorzystania z takiej pomocy na miejscu.
- Czy istnieje możliwość powołania na miejscu psychologa, który mógłby być następnie biegłym w sądzie? Tylko dwie jednostki zapewniały taką możliwość. W wywiadzie wynikłym z zainteresowania badaniami podkreślano prawie wszędzie, że główną przyczyną braku psychologa są kwestie finansowe.
- Czy w danej jednostce podczas przesłuchania dziecko i jego opiekun mają zapewnioną opiekę specjalnie do tego wyznaczonej osoby z tej jednostki? W siedmiu przypadkach na dziewięć nie istniała praktyka przydzielania opiekuna. Koronnym argumentem było

³⁶⁹ Jak tłumaczono w tym ostatnim przypadku — ze względu na małą liczbę przesłuchań dzieci, pokój został zagospodarowany w inny sposób.

stwierdzenie, iż niestety zbyt duża liczba obowiązków powoduje, że dzieckiem i rodzicem zajmuje się tylko i wyłącznie ta osoba, która aktualnie tę sprawę prowadzi. W sytuacjach, gdy ten funkcjonariusz musi pilnie załatwić jakąś sprawę, dziecko i rodzic/opiekun oczekują samotnie na korytarzu albo w poczekalni.

Ostatnią kwestią ustaloną na podstawie części pierwszej kwestionariusza było ustalenie, czy niebieski pokój posiada jakieś inne ważne cechy, których powyżej nie uwzględniono? W czterech pomieszczeniach zaobserwowano, że na wyposażeniu niebieskiego pokoju pozostaje telewizor. Jego przeznaczeniem było umilanie czasu dziecku, które z jakiegoś powodu znajduje się w tym pokoju i musi oczekiwać na przeprowadzenie czynności.³⁷⁰

Po zakończeniu omawiania najistotniejszych ustaleń dotyczących warunków technicznych pokoju przesłuchań, które zostały zidentyfikowane w oparciu o część pierwszą kwestionariusza, należy zarysować również, jak przedstawiają się odpowiedzi respondentów na pytania sformułowane w części drugiej kwestionariusza. W tej części respondent był proszony o udzielenie odpowiedzi na pytania otwarte, które dotyczyły wiedzy o wytycznych i standardach, jakie dotyczą pokoi przesłuchań przyjaznych dziecku, jak również związanej z tym procedury certyfikacji. Badająca przyznaje równocześnie, że poza odpowiedziami na pytania sformułowane w kwestionariuszu, uzyskała również inne, dodatkowe informacje, które po części również wykorzystano przy przedstawianiu wyników badań.

W pierwszej kolejności we wszystkich jednostkach zadano funkcjonariuszom dwa pytania, o to czy niebieski pokój był przygotowywany wedle jakich wytycznych bądź standardów, a jeśli tak, to należało wskazać o jakie wytyczne lub standardy chodzi. **W siedmiu na dziewięć przypadków respondenci odpowiadali, że niebieski pokój nie był przygotowywany według żadnych standardów ani wytycznych. Ponadto nie posiadali oni żadnej wiedzy, o jakie standardy lub wytyczne może chodzić.**³⁷¹ W jednym wypadku stwierdzono, że pokój co prawda był przygotowywany według jakich wytycznych, ale trudno określić, według jakich. Co więcej, tłumaczono również, że wiedzę w tym zakresie czerpano od innych osób, które przygotowywały taki pokój w innych jednostkach. Lecząc na pytanie, czy tamte osoby wiedziały o wytycznych i standardach odpowiadano, że chyba nie, a bardziej tworzyły to na zasadzie intuicji. Tylko w jednej jednostce osoba odpowiedzialna za przygotowanie niebieskiego pokoju potrafiła odpowiedzieć, o jakie wytyczne i standardy chodzi, podkreślając przy tym, że wiedza zdobyta w tym zakresie pochodzi z licznych odbytych szkoleń i kursów, co jest m.in. pokłosiem współpracy z Fundacją Dzieci Niczyje.

W dalszej kolejności zadano pytanie o to, czy dana jednostka dąży do uzyskania certyfikatu „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci” i jeśli tak, to jakie działania jednostka podejmuje w tym celu. Jeśli natomiast stwierdzano, że jednostka nie podejmuje działań w celu uzyskania certyfikatu, to

³⁷⁰ Po wręczeniu respondentom egzemplarzy wytycznych i standardów na zakończenie badań okazało się, że w dwóch jednostkach w ogóle nie zdawano sobie sprawy, że telewizor, którego przeznaczeniem ma być umilanie czasu dziecku, nie stanowi wymogu przewidzianego przez wytyczne i standardy, o czym respondenci byli przekonani.

³⁷¹ W jednej jednostce tłumaczono nawet, że ze względu na to, że jest to nowo dobudowane piętro, niebieski pokój, który się na tym piętrze znajduje spełnia na pewno wszystkie wytyczne i standardy budowlane przewidziane przez Unię Europejską.

pytano jakie są tego powody. Niestety i w tym przypadku okazało się, że osoby pytane nie posiadają informacji na temat możliwości uzyskania takiego certyfikatu. W trzech z dziewięciu badanych jednostek jako powód braku działań w kierunku otrzymania certyfikatu podano zupełny brak informacji o wytycznych i standardach oraz o procedurze certyfikacji.³⁷²

To, co najbardziej zaskakujące, w dwóch z wyżej wymienionych wypadków podkreślono, że gdyby jednostka posiadała takie informacje z pewnością podjęłaby takie starania. Tym bardziej, że w przypadku tych dwóch jednostek za podjęciem starań o uzyskanie certyfikatu przemawiało wyposażenie techniczne tych pokoi. W tych dwóch konkretnych wypadkach — w ocenie badającej — należało w niewielkim stopniu uzupełnić sprzęt techniczny będący na wyposażeniu tych pokoi. Jest to o tyle zaskakująca sytuacja, że zrozumiiałym byłoby niestranie się tych jednostek, które nie posiadają do tego warunków lokalowych (np. w skład pokoju przesłuchań nie wchodzi wcale pokój techniczny). Lecz za niedopuszczalne należy uważać sytuacje, w których jednostki posiadają predyspozycje do uzyskania certyfikatu i nie czynią tego z racji braku informacji w tym zakresie, bo należy podkreślić, że stanowi to wynik pewnych zaniedbań. W tym wypadku przekazano osobom odpowiedzialnym za pokój niezbędne informacje na temat procedury certyfikacji, pozostawiono do dyspozycji egzemplarz standardów i wytycznych oraz odesłano do odpowiednich źródeł internetowych.³⁷³ Jak wskaże się we wnioskach pracy — brak przepływu informacji i dostępności materiałów pomocniczych są jednymi z podstawowych elementów hamujących prawidłowy rozwój i funkcjonowanie oferty pomocowej.

W czterech na dziewięć przypadków jako przyczynę braku starań o certyfikat podawano najbardziej chyba oczywisty powód jakim jest brak środków finansowych. Niestety, policjanci

³⁷² W jednej jednostce na pytanie o wytyczne i standardy padła odpowiedź: „Proszę Pani... a wie Pani ile my mamy wytycznych i standardów do spełnienia?!?”

³⁷³ Osoby z którymi rozmawiałam podczas prowadzenia badań, nie tylko nie posiadały informacji na temat uzyskania certyfikatu, lecz również były zaskoczone, że warunki, jakie spełniają te dwa konkretne pokoje przesłuchań już w tej chwili dobrze rokują na przyszłość, tzn. przy niewielkim doposażeniu istnieje duże prawdopodobieństwo, że pokój przejdzie przez procedurę certyfikacji z pozytywnym wynikiem. Na marginesie pragnę podkreślić, że sytuacja w jednym z omawianych przypadków jest dość zaskakująca. Jest to pokój, który na swym wyposażeniu posiada lustro fenickie, a pokój techniczny jest wyposażony m.in w kamerę przenośną, głośniki, zapewniono równocześnie możliwość komunikacji pomiędzy pokojem przesłuchań a pokojem technicznym. Z informacji uzyskanych na praktyce studenckiej odbytej w Sądzie Okręgowym w tej miejscowości wynika, że w tym mieście nie ma przyjaznego pokoju przesłuchań ani w sądzie, ani w prokuraturze, a w wypadkach, kiedy przesłuchany ma być małoletni pokrzywdzony/świadek poniżej lat 15, dzieci odsyłane są wraz z rodzicem na przesłuchanie do jednej z dwóch mniejszych miejscowości (inne powiaty) oddalonych o ok. 1–2 godz. jazdy samochodem do tamtejszych sądów, które posiadają pokój przesłuchań (one również nie są certyfikowane). Te informacje zostały także potwierdzone przez zastępcę komendanta tej komendy w tej miejscowości. W tym wypadku ani sąd, ani prokuratura nie korzysta z niebieskiego pokoju w pobliskiej jednostce Policji, co jest sytuacją zupełnie niezrozumiałą. Dzieci wraz z rodzicami/rodzicem muszą dotrzeć do innej miejscowości, a tymczasem niebieski pokój z pewnymi brakami, ale dość dobrze wyposażony jest prawie nieużywany, wykorzystywany w zasadzie tylko do okazań. Na sam koniec tenże Zastępca Komendanta poprosił o więcej informacji o procedurze certyfikacji, których w miarę możliwości udzieliłam na miejscu oraz zobowiązałam się przesłać więcej dokumentów za pośrednictwem poczty. Wskazałam również inne źródła, z których można uzyskać taką wiedzę m.in stronie <http://dzieckoswiadek.fdn.pl> Na zachętę pozostaje wierzyć w słowa funkcjonariusza wypowiedziane na koniec, że gdyby to miało zakończyć „wędrówkę” dzieci do innych miejscowości, to jednostka Policji postara się uczynić co w jej mocy, aby certyfikat uzyskać.

wprost wskazywali, że w zasadzie nie ma takiej możliwości, aby jednostka sfinansowała lustro fenickie do pokoju przesłuchań dziecka, skoro nawet brak funduszy na maskotki, kredki czy papier. Dodatkowym argumentem, na który się powoływano była najczęściej zbyt mała liczba dzieci przesłuchiowanych w ciągu miesiąca, co powodowało rezygnację z ponoszenia dodatkowych kosztów przygotowania takiego pomieszczenia. W tym przypadku utrzymywanie takiego pomieszczenia określone było jako nieopłacalne. Z ekonomicznego punktu widzenia, za ważniejsze uznawano finansowanie realizacji innych zadań stawianych przed jednostką Policji.

W dwóch jednostkach podkreślano, że jednostka nie podejmie działań z powodów lokalowych — jednostka przeznaczyla na niebieski pokój tylko jedno pomieszczenie i w zasadzie nie ma możliwości reorganizacji i połączenia z drugim pokojem, który miałby stanowić dodatkowe pomieszczenie techniczne.³⁷⁴ Natomiast w jednym przypadku podano tylko, że jednostka nie podejmie starań ze względu na to, iż pokój przesłuchań został niedawno zorganizowany w pobliskim sądzie, co spowodowało znaczny spadek przesłuchań dzieci przeprowadzanych na tej Komendzie. W tym przypadku — formalnie — niebieski pokój zaadaptowano do innych celów.

Niestety w wyniku badań dało się zauważyć jeszcze jedną ważną cechę niebieskich pokoi prowadzonych przez jednostki Policji. Zwłaszcza w woj. małopolskim pomieszczenia, które przeznaczono do przeprowadzania czynności z udziałem dziecka, nie są pomieszczeniami pozostawionymi tylko do przeprowadzania tych czynności. W aż czterech przypadkach ze względu na brak innych pomieszczeń pokoje te są zaadaptowane także na potrzeby pracowników danych jednostek. Z dziecięcego charakteru tych pomieszczeń pozostały właściwie tylko kanapy, które są mało charakterystyczne dla typowych pomieszczeń urzędniczych oraz zabawki, kredki i książeczki dla dzieci. Niestety, jak podkreślali rozmówcy, wobec zbyt małej ilości pomieszczeń, mając w perspektywie zajmowanie małego pomieszczenia przeznaczonego do pracy przez np. pięciu funkcjonariuszy, postanowiono z powrotem przystosować niebieski pokój do pracy urzędnika. W tym celu do niebieskiego pokoju zostały wstawione biurka i krzesła, szafki na dokumenty, szafy pancerne, a także drukarki, telefony i inne niezbędne do pracy sprzęty. W ten sposób koło się zamyka — z jednej strony jednostki Policji czynią starania o jak najlepsze wyposażenie takiego niebieskiego pokoju i pozbawienie go charakteru typowego pomieszczenia policyjnego, a z drugiej strony, już po zaadaptowaniu tegoż pomieszczenia dla potrzeb dziecka, okazuje się, że trzeba na nowo przeprowadzić jego reorganizację, tym razem ze względów czysto praktycznych i bardzo prozaicznych. W tej sytuacji trudno mieć także pretensje o to, że skoro przesłuchiwane jest jedno dziecko raz na miesiąc, to w pozostałe dni policjanci wykorzystują pomieszczenie w inny sposób po to, by w lepszych warunkach wykonywać swoją pracę. W końcu — czyż można obarczać winą funkcjonariuszy za zbyt małą liczbę pomieszczeń, którymi dysponują jednostki Policji?

³⁷⁴ Dla przypomnienia podkreślę tylko, że bardzo często przy tym argumentie podawano, że nie ma możliwości, aby połączyć takie pomieszczenie za pomocą lustra fenickiego z sąsiednim pokojem, gdyż jest on najczęściej już wykorzystany w innym celu. A przecież lustro fenickie nie jest jedynym możliwym sposobem połączenia dwóch pomieszczeń. W niektórych przypadkach pomieszczenie techniczne nie musi być pokojem sąsiadującym bezpośrednio, a obserwację można prowadzić za pomocą łącza audiowizualnego na monitorze telewizora bądź komputera.

Ostatnim pytaniem, które zadałam osobom odpowiedzialnym w danej jednostce za funkcjonowanie niebieskiego pokoju, było pytanie o prowadzoną kampanię społeczną „Dziecko – świadek szczególnej troski”. Zwłaszcza starałam się w tym przypadku ustalić, czy wiedza o kampanii dotarła do jednostki oraz czy widocznym tego efektem jest rozwieszenie plakatów reklamujących kampanię pt. Będę przesłuchany/-na. Niestety, informacje o kampanii prowadzonej przez Ministerstwo Sprawiedliwości we współpracy z Fundacją Dzieci Niczyje oraz m.in. KGP nie dotarły aż do pięciu jednostek, a co za tym idzie — nie rozwieszono ani plakatów, ani nie udostępniono żadnych ulotek informacyjnych. W pozostałych przypadkach stwierdzano natomiast, że plakaty są wywieszone, ale dotarły do jednostek w zbyt małej liczbie.³⁷⁵

C. Podsumowanie i wnioski

Wyniki badań skłaniają do sformułowania kilku istotnych refleksji, które warto rozważyć w perspektywie realizacji programu certyfikacji pomieszczeń na terenie każdego powiatu.

Na pierwszy plan po przeprowadzeniu obserwacji pomieszczeń wysuwa się niestety obraz dość niekorzystny, jeśli chodzi o stan wyposażenia jednostek Policji w elementy wskazane w wytycznych i standardach. Dotyczy to zwłaszcza brakujących sprzętów do nagrywania obrazu i dźwięku, poprzez braki w umeblowaniu pokoju, a na problemach lokalowych kończąc. Cieniem rzuca się również kwestia sprawdzenia kompatybilności sprzętu, która wydaje się być podstawowym wyznacznikiem możliwości odtworzenia nagranych już zapisów przesłuchania, a którą niesłusznie zaniedbano. Bardzo pozytywnie natomiast należy oceniać kwestie związane z udzielaniem informacji w zakresie oferty pomocowej, o którą zadbano prawie we wszystkich jednostkach.

Jak wynikało z relacji funkcjonariuszy, kwestie finansowe są istotną blokadą przy wyposażaniu takich pokoi. W konsekwencji jednostki Policji dysponują co prawda takimi pomieszczeniami, ale bardzo ubogo wyposażonymi. Pociąga za sobą dwie praktyki. Pierwszą z nich jest wspomniana już kwestia zmiany charakteru niebieskiego pokoju z powrotem na pomieszczenie biurowo–techniczne z racji braków lokalowych, co jest konsekwencją niekorzystania ze źle wyposażonego niebieskiego pokoju. Ale druga przyjęta praktyka — znacznie gorsza — sprowadza się do tego, że w wyniku nieodpowiedniego przystosowania niebieskiego pokoju, osoby prowadzące przesłuchanie dzieci nie praktykują zwracania się do danej jednostki Policji z prośbą o możliwość przesłuchania dziecka w warunkach przyjaznych, nawet jeśli w sądzie czy proku-

³⁷⁵ Zarówno w tych jednostkach, do których informacja o kampanii dotarła, jak i tam, gdzie informacji na ten temat brak, pytano wielokrotnie, czy mogłabym dostarczyć plakaty i ulotki, a jeśli nie, to w jaki sposób można je otrzymać. W jednej jednostce podkreślono natomiast, że jednostka owszem otrzymała plakaty w liczbie pięciu egzemplarzy, ale ze względu na to, iż tej jednostce podlega znaczna ilość m.in. ośrodków szkolno–wychowawczych i innych placówek, w których można rozpozszechnić wiedzę na temat przyjaznego przesłuchania dziecka, zapotrzebowanie na plakaty i ulotki jest znacznie większe.

raturze przyjaznego pokoju przesłuchań brak.³⁷⁶ Zamiast tego sędziowie przesłuchują dzieci we własnych gabinetach.³⁷⁷

Szczególnego podkreślenia wymaga obserwacja, że funkcjonują jednostki, które posiadają warunki do tego, aby podjąć starania o uzyskanie certyfikatu, ale tego nie czynią, ze względu na zupełny brak informacji w tym zakresie. W tej sytuacji wypadałoby się zastanowić nad możliwością powołania koordynatora³⁷⁸ — osoby, której podstawowym zadaniem byłoby dotarcie do wszystkich podmiotów na terenie całej Polski z informacjami na temat wytycznych, standardów, procedury certyfikacji. W zakresie zadań takiej osoby powinno być również koordynowanie działań związanych z prowadzonymi kampaniami społecznymi — w tym zwłaszcza zadbanie o dostarczenie ulotek i plakatów — oraz innymi inicjatywami w tym zakresie. Jak określali to funkcjonariusze, brak dbałości o przepływ informacji „z góry” (zarówno z KGP, jak i Ministerstwa Sprawiedliwości) powoduje zwykle spotykaną sytuację, gdy władze na najwyższych szczeblach chwalą się, że istnieje procedura certyfikacji oraz prowadzona jest kampania społeczna, a „na dole” (w jednostkach, które zajmują się prowadzeniem niebieskich pokoi) właściwie rzadko kto zdaje sobie sprawę z prowadzenia takich działań.

Co do roli fundacji (zwłaszcza Fundacji Dzieci Niczyje), to jej działalność oceniam jako niezastąpioną. Z jednym zastrzeżeniem — w znacznej mierze jej działalność opiera się o publikacje, szkolenia i konferencje, a podstawowe medium stanowi Internet. Fundacja w sposób znaczący uzupełnia ofertę pomocową przewidzianą dla dzieci—świadków i ich rodzin, a także w bardzo dużym stopniu wspomaga działanie organów państwa. Jedynym mankamentem w tym kontekście pozostaje fakt, że ze szkoleń, publikacji, informacji zawartych na specjalnie do tego przygotowanej stronie internetowej, korzystają tylko i wyłącznie te osoby, które **już wiedzą**, że takie publikacje są, że takie szkolenia się odbywają, że takie plakaty i ulotki można bezpłatnie zamówić, że funkcjonuje specjal-

³⁷⁶ W jednej jednostce wprost podkreślono, iż w ciągu dwóch ostatnich lat funkcjonowania tego pomieszczenia do funkcjonariuszki nikt nie zadzwonił ani z sądu, ani z prokuratury celem przygotowania niebieskiego pokoju do przesłuchania dziecka bądź przeprowadzenia jakiegokolwiek innej czynności. W rezultacie pokój jest praktycznie cały czas zamknięty. Jak podkreślała rozmówczyni, w sytuacji, gdyby istniała możliwość rejestracji przebiegu przesłuchania byłaby duża szansa na zmianę przyjętej praktyki przesłuchiwania w gabinetach sędziów.

³⁷⁷ Wypada także wspomnieć o zgola odmiennej praktyce przyjętej przez niektórych sędziów, którą należy oceniać bardzo negatywnie. Roboczo można określić ją mianem „spychania” obowiązku przesłuchania dziecka na funkcjonariuszy Policji. Jak wynika z relacji policjantów, w jednej ze spraw doszło do zgwałcenia 14-letniego chłopca upośledzonego umysłowo w stopniu głębokim. W tej sprawie sędzia zaproponował, aby to funkcjonariusz samodzielnie przesłuchał zarówno dziecko pokrzywdzone, jak i samego sprawcę. I o ile w przypadku sprawcy nie można mieć o to pretensji, to w wypadku przesłuchania dziecka pokrzywdzonego przestępstwem, które posiada mniej niż 15 lat w trakcie przesłuchania taką praktykę należy uznać za niedopuszczalną. Z relacji policjantów wynikało również, że gdy funkcjonariusz zwrócił uwagę, że przecież procedura karna w tym zakresie przewiduje inne postępowanie, sędzia stwierdził, że „no przecież nic się nie stanie”, a przesłuchanie i tak musi przeprowadzić ktoś z Policji. Wobec takiego stanowiska sędziego przesłuchanie musiał prowadzić sam policjant, a nie sędzia, w dodatku przy braku obecności specjalisty/psychologa, który pomógłby sformułować pytania odpowiednio do wieku i upośledzenia dziecka. Tymczasem pomocą w uzyskaniu od dziecka odpowiedzi na zadawane pytania zajęła się tylko opiekunka chłopca z ośrodka, z wykształcenia nie-psycholog. Jak można się było spodziewać, przesłuchanie musiało zostać przerwane po kilku minutach.

³⁷⁸ Jeśli taka osoba/grupa osób już działa, to działania podjęte do tej pory nie mogą zostać ocenione jako skuteczne.

na strona internetowa itd. Z przeprowadzonych badań wynika, że znaczny odsetek stanowią jednak te osoby, które nie mają żadnej wiedzy o funkcjonowaniu i istnieniu powyższych źródeł informacji, a co gorsze nawet o żadnych podejmowanych w tym zakresie działaniach, w tym także o charakterze ogólnokrajowym. Co więcej, nie docierają nie tylko informacje bezpośrednio przekazywane przez fundację, ale także przez KGP oraz przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Dlatego w mojej opinii tak ważną byłaby rola koordynatora, który musiałby zapewnić — z racji swoich obowiązków — odpowiedni przepływ informacji do wszystkich podmiotów zajmujących się prowadzeniem niebieskich pokoi. Obecna sytuacja pozostawia bowiem bardzo wiele do życzenia.

Ponadto istotną zmianą, która powinna nastąpić wraz z rozpoczęciem procedury certyfikacji pokoi przesłuchań jest zmiana sposobu finansowania. Biorąc pod uwagę plany Ministerstwa Sprawiedliwości, aby pokój certyfikowany znalazł się w każdym powiecie, należałoby zastanowić się nad dodatkową formą finansowania tego przedsięwzięcia z budżetu państwa. Z przeprowadzonych badań oraz relacji funkcjonariuszy wynika, że przygotowanie niebieskiego pokoju zgodnie z zalecanymi wymogami wiąże się ze znacznym obciążeniem finansowym, na co jednostki Policji w większości wypadków nie mają funduszy. W opinii badanych niestety wygląda to tak, jakby Ministerstwo Sprawiedliwości przyznawało certyfikat za sposób radzenia sobie przez podmioty prowadzące niebieski pokój w trudnych warunkach — czyli przy skromnych środkach pieniężnych bez żadnego wsparcia finansowego.

Przy założeniu, że takie dodatkowe wsparcie finansowe faktycznie miałyby miejsce, warto również zastanowić się nad skoncentrowaniem działań na przygotowaniu jednego wybranego pomieszczenia na danym terenie (najlepiej dobrze rokującego już w tej chwili), ale spełniającego najwyższe wymogi, tak aby mogło otrzymać certyfikat. Z badań płynie bowiem wniosek, że w chwili obecnej mamy do dyspozycji wiele rozproszonych niebieskich pokoi, które są nieodpowiednio przystosowane — a przez to niecertyfikowane — i bardzo małą liczbę pomieszczeń posiadających certyfikat. Zrozumiałym jest także, że sfinansowanie/dofinansowanie przygotowywanych pokoi przesłuchań (które spełniałyby wymogi, aby uzyskać certyfikat w każdym powiecie) pociągnęłoby za sobą znaczne koszty. Wobec powyższego warto rozważyć, czy takie dofinansowanie nie mogłoby być realizowane etapami. Skoro Ministerstwo Sprawiedliwości chciałoby, aby taki certyfikowany pokój był w każdym powiecie, to może wskazanym byłoby na początek zorganizować takie pomieszczenia w każdym większym mieście, np. w każdym byłym mieście wojewódzkim, albo przyjmując inny klucz — dążyć konsekwentnie do tego, aby każdy kolejny etap przybliżał do realizacji postawionego celu.³⁷⁹

Na początek warto przystosować przynajmniej jedno pomieszczenie w każdej większej miejscowości zgodnie z najwyższymi wymogami, wówczas w istotny sposób mogłaby ulec zmianie

³⁷⁹ Na marginesie tych rozważań warto dodać, że w kwestii finansowania nowych *niebieskich pokoi* aktualnie pozostają także uwagi odnośnie możliwości skorzystania z pomocy sponsorów. Z prośbą o sfinansowanie takiego przedsięwzięcia można się zwrócić zarówno do lokalnych władz samorządowych, jak i do podmiotów prywatnych. Opinie na temat takiego sposobu pozyskiwania funduszy przez jednostki Policji są jednak podzielone — głosy krytyczne dotyczą głównie kwestii podejrzeń o korupcję czy protekcję — zob. *Standardy Pokojów Przesłuchań Dzieci — forum internetowe*, źródło: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

— oceniana negatywnie — praktyka przesłuchiwania dzieci w gabinetach sędziowskich. Poza tym za przygotowaniem certyfikowanych pomieszczeń w każdym powiecie powinna pójść informacja o tym, że takie pomieszczenie jest i funkcjonuje, tak aby stworzyć cały sprawnie działający system obejmujący sądy, prokuratury i podmioty prowadzące certyfikowane pokoje przesłuchań.

Natomiast w obecnej sytuacji trudno wymagać, aby sędziowie, którzy albo nie wiedzą o istnieniu takiego pokoju przesłuchań (co potwierdzali respondenci biorący udział w badaniach), albo nie korzystają z niego ze względu na jego nieodpowiednie przygotowanie (w tym zwłaszcza ze względu na brak możliwości rejestracji przebiegu przesłuchania) wolą przesłuchiwać dzieci w swoich gabinetach. Na marginesie należy tylko wspomnieć, że funkcjonowanie takiego certyfikowanego pokoju ukróciłoby również pewną opieszałość i niechęć ze strony przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości prowadzących postępowania, w których uczestniczą dzieci, do przeprowadzania tej czynności poza murami gmachu sądu.³⁸⁰ Jak wspomniano w pracy, zmiana praktyki i przekonanie do korzystania z takiego certyfikowanego pokoju jest nie lada wyzwaniem, a obecna sytuacja — gdy istnieje bardzo dużo, lecz nieodpowiednio przygotowanych pomieszczeń do prowadzenia takich czynności — wcale temu nie sprzyja.

Na koniec wypada tylko wspomnieć, że przeprowadzone badania w istotny sposób zmieniły pierwotnie wyidealizowane myślenie badającej o warunkach, w jakich przesłuchiwane są dzieci m.in. ze względu na to, że tylko rozmowy z osobami, które faktycznie dbają o funkcjonowanie pokoi przesłuchań dają wiedzę z zakresu ich praktycznego wykorzystania. Żadne dane statystyczne, żadne tabele i wykresy nie są w stanie odzwierciedlić w pełni rzeczywistego funkcjonowania takich pomieszczeń.³⁸¹ Co więcej, nie jest to przecież spostrzeżenie specjalnie nowe, pozostaje zatem pytanie, dlaczego wciąż nie zwrócono się do osób dbających o niebieskie pokoje z prośbą o udzielenie istotnych informacji, co jeszcze można zrobić, aby system ochrony dzieci uczestniczących w postępowaniach karnych spełniał najwyższe standardy ochronne? Pytanie wciąż pozostaje bez odpowiedzi, a przecież wiedza będąca w posiadaniu tych osób stanowi bezcenne źródło informacji o praktycznie sprawdzonych rozwiązaniach, o których osoby zajmujące się zagadnieniem od strony teoretycznej być może nawet nie słyszały.³⁸² Przy tym sądzić należy — nie zamykając się na rozwiązania proponowane przez jedną grupę specjalistów — iż istotne będą także opinie sędziów oraz prokuratorów, których wiedza również może przyczynić się do poprawy sytuacji dzieci uczestniczących w procedurach prawnych.

³⁸⁰ Oczywiście nie dotyczy to sytuacji, w których certyfikowany pokój znalazłby się w budynku sądu.

³⁸¹ Dla przykładu wspomnę tylko, że najnowszy wykaz (dane za 2009 r.) niebieskich pokoi udostępniony przez KGP, zawiera błędne informacje, które zostały zweryfikowane w trakcie badań. Z danych wynika, że w skład wyposażenia niebieskiego pokoju w jednej z jednostek wchodzi lustro fenickie, sprzęt audio/video, kamera. Tymczasem w trakcie badań stwierdzono, że lustro fenickie owszem znajduje się w tej jednostce, lecz nie w niebieskim pokoju, a tylko w sekcji kryminalnej i służy do przesłuchiwania i okazań dorosłych osób.

³⁸² Jak wynika z relacji rozmówców chętnie wskazywaliby jakie rozwiązania się sprawdzają, a jakie nie, jednak jak do tej pory nikt nie zainteresował się możliwością konsultacji na szerszą skalę.

ZAKOŃCZENIE

*Odpowiedzialni jesteśmy nie tylko za to, co robimy,
lecz i za to, czego nie robimy.*³⁸³

Na samym początku pracy wspomniano, że autorka będzie się koncentrowała głównie wokół problematyki zapobiegania wtórnej wiktyimizacji wśród najmłodszych uczestników postępowania karnego. Zasygnalizowano również, iż w tej pracy celowo ograniczono się do przedstawienia tylko wybranych zagadnień, nie ujmując wyczerpująco wszystkich kwestii. Głównym celem, jaki postawiła przed sobą autorka, była próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy ochrona małoletniego świadka podejmowana przez organy państwa w świetle obecnych uregulowań kodeksowych oraz wytycznych i standardów wyznaczających warunki techniczne przeprowadzania przesłuchań dzieci jest wystarczająca. W tym celu na kartach pracy starano się zwłaszcza przedstawić, jak kształtuje się ochrona dziecka–świadka/pokrzywdzonego w świetle regulacji polskiego Kodeksu postępowania karnego z 1997 roku zarówno w aspekcie prawnym, jak i psychologicznym, jakie dobre praktyki przesłuchań małoletnich świadków są stosowane w Polsce i innych krajach oraz czy niebieskie pokoje przesłuchań dzieci spełniają wymogi normatywne przewidziane przez wytyczne i standardy ich wyposażenia i korzystania.

W rozdziale pierwszym wiele miejsca i uwagi poświęcono zwłaszcza szczególnym trybom przesłuchania małoletniego świadka przewidzianym przez art. 185a kpk oraz art. 185b kpk. W trakcie rozważań wskazano m.in. że regulacje te stanowią zupełne *novum*, jeśli chodzi o ochronę dzieci w polskiej procedurze karnej oraz podkreślono, że samą ideę wprowadzenia tego typu rozwiązań ochronnych do ustawy należy oceniać bardzo pozytywnie. Starano się także wykazać, że nawet przy uwzględnieniu późniejszych zmian, które wprowadzono do tych regulacji z racji ich nieefektywnego funkcjonowania w kilku aspektach, w obecnym brzmieniu przepisy te nie zapewniają wystarczającej ochrony małoletnim świadkom.³⁸⁴ Stąd też wiele nadziei pokłada się w kolejnym projekcie

³⁸³ *Lao-tzu* — podaję za: J. Kowalski, T. Wąsikowska, U. Cur, *Ochrona dziecka — małoletniej ofiary lub świadka przestępstwa*, Dziecko Krzywdzone 2005, nr 10, s. 1.

³⁸⁴ Zastrzeżenia do obecnego brzmienia przepisów określających przesłuchania dzieci w trybach szczególnych w kpk formułowane w piśmiennictwie — por.: J. Biederman [w:] *Praktyka a założenia art. 185a i 185b Kodeksu postępowania karnego — panel ekspertów*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 3; J. Konaszewska, *Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym. Postawy i doświadczenia sędziów i prokuratorów*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 3; A. Wesółowska, *Dziecko w procesie sądowym*

zmian omawianych przepisów, proponowanym przez działającą przy Ministrze Sprawiedliwości Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego. Projekt nowelizacji przewiduje szeroki zakres zmian w zakresie postępowania karnego. Dotyczy on także kwestii przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych oraz małoletnich świadków, bo choć przez wiele osób obecne regulacje szczególne, oceniane są jako jedne z najlepszych w Europie,³⁸⁵ to zbyt często w praktyce spotykane są przypadki, gdzie interes i dobro dziecka są wciąż narażone na uszczerbek.

Na podkreślenie zasługują również dalsze starania Ministerstwa Sprawiedliwości przy współpracy Rady Ekspertów ds. Ochrony Dzieci–Ofiar Przestępstw o to, aby sprawy dzieci były w sądach rozpatrywane w pierwszej kolejności. Jak zapewniał Minister Sprawiedliwości, trwają prace nad dokumentem o wstępnym tytule „Rekomendacje/standardy dotyczące przesłuchiwanie małoletnich świadków w trybie art. 185”,³⁸⁶ który zostanie po konsultacjach przesłany do wszystkich sądów apelacyjnych. Być może sprawy dzieci będą nawet oznaczane specjalnym niebieskim stemplem ze smutną twarzą dziecka. Takie oznaczenie miałoby spowodować, że sprawa będzie przekazywana do rozpatrzenia w pierwszej kolejności, jednak jak zapewnia Minister Sprawiedliwości: „tego rodzaju sugestia nie naruszy niezawisłości sędziowskiej ani nie zdeorganizuje pracy poszczególnych wydziałów, a jedynie przyniesie wymierne korzyści dla małoletnich pokrzywdzonych bądź świadków.”³⁸⁷

W pozostałym zakresie — poza uregulowaniami prawnymi i ich ewentualnymi zmianami — bardzo pozytywnie należy odbierać wszelkie praktyczne rozwiązania proponowane przez organizacje pozarządowe, a w tym zakresie zwłaszcza prowadzone kampanie społeczne, jak i inne działania, o których była mowa w rozdziale III. Nie ma wątpliwości, iż bez tak istotnego wsparcia organizacji i instytucji, które dbają o dobro dziecka w szerszej perspektywie, sytuacja dzieci krzywdzonych byłaby znacznie trudniejsza. Dopełnienie podejmowanych działań powinno stanowić informowanie opinii publicznej, w tym zwłaszcza przy wykorzystaniu środków masowego przekazu. Jako przykład warto wskazać choćby kampanię społeczną „Poznaj swoje prawa. Wyjdź z cienia. Pozwól sobie pomóc” na antenie Programu Pierwszego Polskiego Radia przy współpracy z Ministerstwem Sprawiedliwości.³⁸⁸

— *podejście interdyscyplinarne*, Dziecko Krzywdzone 2005, nr 10 oraz Materiały konferencyjne — Ogólnopolska konferencja „Pomoc dzieciom – ofiarom przestępstw”, Warszawa, 25–26 października 2004 r., źródło: www.dzieckoswiadek.fdn.pl

³⁸⁵ Jakub Śpiewak, Fundacja Kidprotect — informacja podana na antenie Programu Pierwszego Polskiego Radia, czwartek 25 marca 2010 r., w ramach prowadzonej Kampanii społecznej „Poznaj swoje prawa. Wyjdź z cienia. Pozwól sobie pomóc” — Kampania prowadzona na antenie Programu Pierwszego Polskiego Radia S.A. wspólnie z Ministerstwem Sprawiedliwości od 1 marca do 3 grudnia 2010 r., źródło: http://www.polskieradio.pl/jedynka/PomocPokrzywdzonym/artukul149808_dzieci_w_sadzie_pzj_1.html

³⁸⁶ Konsultacje zaplanowano na wrzesień 2010 r., treść dokumentu można znaleźć na stronie internetowej <http://dzieckoswiadek.fdn.pl>

³⁸⁷ *Dzieci w sądach — ich sprawy będą rozpatrywane poza kolejnością*, źródło: www.dziennik.pl, za: <http://www.dzieckoswiadek.pl/aktualnosci.php?NID=396>

³⁸⁸ Kampania społeczna „Poznaj swoje prawa. Wyjdź z cienia. Pozwól sobie pomóc” — prowadzona na antenie Programu Pierwszego Polskiego Radia S.A. wspólnie z Ministerstwem Sprawiedliwości od 1 marca do 3 grudnia 2010 r., źródło: <http://www.polskieradio.pl/jedynka/PomocPokrzywdzonym/default.aspx?id=144363>

Nadto działania podejmowane przez organizacje pozarządowe należy oceniać pozytywnie także z punktu widzenia podnoszenia świadomości i wiedzy profesjonalistów, którzy zajmują się niesieniem pomocy dzieciom — w szerokim tego słowa znaczeniu — w swej codziennej pracy. W tym zakresie bezcenne wydają się wszelkie prowadzone kursy i szkolenia, a pomoc organizacji pozarządowych, która w istotny sposób uzupełnia ofertę szkoleniową dostępną na rynku postrzegając należy jako bardzo pożądaną. Warto także rozważyć, czy obecnie prowadzona polityka edukacyjna, zwłaszcza w przypadku niektórych grup zawodowych, takich jak sędziowie czy prokuratorzy, nie powinna ulec zmianie. W moim przekonaniu obowiązkowe szkolenia w zakresie sposobu przesłuchiwania świadków szczególnych, jakim jest również dziecko, powinny dotyczyć zwłaszcza tych osób, które się tym zajmują z racji wykonywanego zawodu.³⁸⁹ W piśmiennictwie podnosi się równocześnie, że takie szkolenia i kursy są również elementem bardzo oczekiwanym przez aplikantów, być może właśnie to jest najważniejszy okres na nabycie odpowiednich umiejętności przydatnych z punktu widzenia taktyki przesłuchiwania świadków szczególnych.³⁹⁰

Nie nadużywając cierpliwości Czytelnika, w ostatnim akapicie powrócę do dwóch cytatów przytoczonych we Wstępie pracy oraz w jej Zakończeniu. Najwyższym zadaniem, które stoi przed osobami sprawującymi wymiar sprawiedliwości jest zadbanie o to, by za wszelką cenę nie dopuścić do wyrządzenia ponownej krzywdy dziecku. W tym względzie specjaliści mogą i powinni poszukiwać wspólnie rozwiązań, które pomogą uchronić dzieci przed dalszymi urazami, zagrażającymi im ze strony samego wymiaru sprawiedliwości. Wystrzegać się przy tym należy za wszelką cenę twierdzenia, że wszystko w tym względzie zostało już zrobione, bo jak wielokrotnie wskazano na kartach tej pracy — tak nie jest. Zawsze trzeba się jednak liczyć z konsekwencjami, jakie niesie zaniechanie i zwlekanie, ponieważ odpowiedzialni jesteśmy nie tylko za to, co robimy, lecz i za to, czego nie robimy. A najgorszym co mogłoby nas spotkać jest poczucie winy, że tam, gdzie mieliśmy coś do zrobienia, nie zrobiliśmy nic tylko dlatego, że zabrakło nam determinacji w walce o ochronę dziecka.

³⁸⁹ Zob. *Dziecko: świadek ważny i szczególny*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Rzeczpospolita”, czwartek 4 marca 2010 r. Por. także *Psycholog: Konieczne szkolenia dla prawników nt. dzieci–świadków*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza”, czwartek 21 lutego 2008 r.

³⁹⁰ J. Konaszewska, *Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym. Postawy i doświadczenia sędziów i prokuratorów*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 3. Por. M. Keller–Hamela, *Standardy...*, s. 95. Autorka podkreśla, że niestety jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest wciąż zbyt mała ilość grup superwizyjnych i szkoleniowych dla specjalistów, a także badań, które pozwoliłyby skutecznie podnosić wiedzę osób, które profesjonalnie zajmują się przesłuchaniami dzieci.

BIBLIOGRAFIA

1. Literatura

- 15 tysięcy na niebieski pokój dla dzieci przesłuchiwanym przez policję*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Opole”, wtorek 21 kwietnia 2009 r.
- Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: guidance for vulnerable or intimidated witnesses, including children*, źródło: <http://www.homeoffice.gov.uk/documents/ach-bect-evidence/>
- Ajdukiewicz K., *Zarys logiki*, Wyd. PZWS, Warszawa 1953.
- Antoniak–Drożdż A., *Przesłuchanie dziecka w procesie karnym — uwagi praktyczne*, Prokuratura i Prawo 2006, nr 6.
- Arntzen F., *Psychologia zeznań świadków*, Wyd. PWN, Warszawa 1989.
- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Babbie E., *Podstawy badań społecznych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Badura–Madej W., Dobrzyńska–Mesterhazy A., *Wpływ traumy na funkcjonowanie dziecka–świadka*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 7.
- Baran B., *Kodeks praw pokrzywdzonego jako element reformy systemu prawa karnego w Wielkiej Brytanii*, Prokuratura i Prawo 2008, nr 2.
- Bentovim A., *Zapobieganie popełnianiu aktów wykorzystania seksualnego przez chłopców, którzy sami doświadczyli tej formy krzywdzenia. Teoria skupiona na doświadczeniach wiktymizacji u młodych sprawców wykorzystania seksualnego*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 9.
- Biederman J., *Oczekiwania organu procesowego wobec biegłego psychologa w sprawach karnych dotyczących wykorzystania seksualnego dzieci*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 4.
- Biederman J. [w:] *Praktyka a założenia art. 185a i 185b Kodeksu postępowania karnego — panel ekspertów*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 3.
- Bieńko M., *Seksualność dziecka w aspekcie psychospołecznym*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 9.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Wyd. Arche, Gdańsk 2000.
- Bogunia L., *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. XVI, Wyd. Uniw. Wrocławskiego, Wrocław 2004.

- Bojańczyk A., *W kwestii konsekwencji procesowych naruszenia ustawowych warunków przesłuchania dziecka w procesie karnym* [w:] Hofmański P. (red.), Waltoś S. (red.), *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcył-Wolskiej*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
- Boratyńska K.T., Górski A., Sakowicz A., Ważny A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2007.
- Bratoszewski J., Gardocki L., Gostyński Z., Przyjemski S. M., Stefański R. A., Zabłocki S., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom I, Wyd. Dom wydawniczy ABC, Warszawa 2003.
- Briere J., Berliner L., Bulkley J. A. Jenny, C., Reed T. (red.), *The APSAC handbook on child maltreatment*, Sage, Thousand Oaks, CA 1996.
- Brojek M., *Uwagi i postulaty dotyczące taktyki przesłuchania w charakterze świadka osoby nieletniej*, Prokuratura i Prawo 1998, nr 1.
- Broszura *Będę świadkiem w sądzie*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje 2007.
- Broszura *Gdy dziecko jest świadkiem w sądzie*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2003.
- Broszura *Jerome: a witness in court*,
źródło: http://www.cps.gov.uk/victims_witnesses/jerome_english.pdf
- Broszura *Millie the Witness*, źródło: http://www.cps.gov.uk/victims_witnesses/millie_english.pdf
- Brzeżicki K., *Dziecko w sądzie*, źródło: <http://merkuriusz.com.pl/documents/pdf/201003/15.pdf>
- Brzezińska A., *Pojęcie zmiany rozwojowej* [w:] Strelau J. (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, tom I, Wyd. GWP, Gdańsk 2000.
- Brzeziński J., *Metodologia badań psychologicznych*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1999.
- Budzyńska A., *Jak przesłuchiwać dziecko*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2008.
- Bull R., *Uzyskiwanie informacji od dziecka występującego w charakterze świadka* [w:] Memon A., Vrij A., Bull R., *Prawo i psychologia. Wiarygodność zeznań i materiału dowodowego*, Wyd. GWP, Gdańsk 2003.
- Certyfikacja Przyjaznych Pokoi Przesłuchań Dzieci, źródło: www.dzieckoswiadek.fdn.pl
- Child Abuse and Neglect in Eastern Europe*, źródło: www.canee.net
- Children and Young People — CPS policy on prosecuting criminal cases involving children and young people as victims and witnesses*,
źródło: http://www.cps.gov.uk/victims_witnesses/children_policy.pdf
- Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2003.
- Cross T.P., Jones L. M., Walsh W.A., Simone M., Kolko D., *Przesłuchiwanie dzieci w centrach pomocy dzieciom: wyniki badań dotyczących praktyki przesłuchiwania*, Dziecko Lrzywdzone 2007, nr 4.
- Czekaj M., *Problematyka pytań zadawanych przesłuchiwanym w nowym kodeksie postępowania karnego*, Prokuratura i Prawo 1998, nr 4.
- Czekaj M., *Procesowe aspekty przesłuchania w charakterze świadka osoby nieletniej*, Prokuratura i Prawo 1997, nr 5.

- Czyżewska M., *Niewykorzystane możliwości. Przesłuchania dzieci — świadków przemocy*, Niebieska Linia 2006, nr 5.
- Dennison Reed L., *Podatność dzieci na sugestię: ustalenia badawcze i ich implikacje dla przesłuchiwania dzieci*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.
- Drab D., *Kilka słów o reprezentacji dziecka w procedurze karnej i cywilnej*, Dziecko Krzywdzone 2011, nr 2.
- Drabikowska A., Wróbel B., Co widział Janek?, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza”, środa 6 lutego 2008 r.
- Dudka K., *Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o ściganie przestępstwa popełnionego na szkodę małoletniego*, Prokuratura i Prawo 2006, nr 9.
- Dynia E., Kłak P., Europejskie standardy ochrony praw człowieka, a ustawodawstwo polskie, Wyd. MITEL, Rzeszów 2005.
- Dzieci przesłuchiwane będą w lepszych warunkach*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza”, czwartek 8 stycznia 2004 r.
- Dziecko: świadek ważny i szczególny*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Rzeczpospolita”, czwartek 4 marca 2010 r.
- Eichstaedt K., *Glosa aprobująca do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2004 r. o sygn. I KZP 25/2004*, Przegląd Sądowy 2006, nr 2.
- Encyklopedia. PRAWO nie tylko dla prawników, Wyd. Park, Bielsko-Biała 2000.
- Falandysz L., *Pokrzywdzony w prawie karnym i wiktyologii*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1980.
- Farell G., *Multiple victimization: its extent and significance*, International Review of Victimology 1992, no. 2 (2).
- Fenik K., *Być małym świadkiem*, Niebieska Linia 2001, nr 5,
źródło: <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?dzial=archiwum&id=94>
- Fenik K., *Mały świadek w Wielkiej Brytanii*, Niebieska Linia 2003, nr 1,
źródło: <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?dzial=archiwum&id=5>
- Ferenc M., Czub M., *Dziecko niepełnosprawne jako świadek w postępowaniu karnym — analiza przypadku*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 20.
- Fisher R.P., Geiselman R.E., *Memory-enhancing techniques for investigative interviewing: the cognitive interview*, Springfield 1992.
- Gaberle A., *Dowody w sądowym procesie karnym*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Kraków 2007.
- Gaberle M., *Dziecko jako świadek w procesie karnym*, Niebieska Linia 2001, nr 5, źródło: <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?dzial=archiwum&id=93>
- Gadomska A., *Przygotowanie do przesłuchania małoletniej ofiary w charakterze świadka. Materiały szkoleniowe*, Prokuratura i Prawo 2008, nr 7–8.
- Gajewska-Kraczkowska H., *Opinia prawna o zmianie ustawy Kodeks Postępowania Karnego — art. 147 § 2 i art. 185 a z dnia 28 lutego 2005 r.* (druk sejmowy nr 3633).
- Gardocki L., *Zachować umiar*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Rzeczpospolita”, czwartek 11 stycznia 2007 r.

- Goszczyński A., *Mały świadek. Dzieci przed sądem*, Polityka 2002, nr 48.
- Grajewski J., Paprzycki L.K., Steinborn S., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom I, Wyd. Zakamycze, Kraków 2006, el. syst. inf. pr. LexOmega.
- Grcaz M. (red.), *Współczesna sądowa ekspertyza psychologiczna — niewykorzystane możliwości, materiały konferencji psychologów sądowych*, Kraków 17–18 listopada 1988 r., Kraków 1990.
- Gronowska B., *Ochrona uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym. Zagadnienia karnoprocesowe i wiktymologiczne*, Wyd. UMK, Toruń 1989.
- Gruza E., *Kryminalistyczne aspekty przesłuchania świadka*, Problemy Kryminalistyki 2002, nr 236.
- Gruza E., *Kryteria oceny wiarygodności zeznań dzieci*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.
- Gruza E., *Okazanie. Problematyka kryminalistyczna*, Wyd. Comer, Toruń 1995.
- Gruza E., *Psychologia sądowa dla prawników*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2003, el. syst. inf. pr. LexOmega.
- Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2009.
- Grzeszczyk W., *Główne kierunki zmian kodeksu postępowania karnego (cz. I)*, Prokuratura i Prawo 2003, nr 5.
- Grzeszczyk W., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006, el. syst. inf. pr. LexPolonica.
- Gurgul J., *Glosa aprobująca do wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 lutego 1996 r. o sygn. II Aka 2/96*, Prokuratura i Prawo 1997 nr 2.
- Gurgul, J., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 1984 r. o sygn. Rw 445/84*, Nowe Prawo 1986, nr 4–5.
- Hanausek T., *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2005.
- Harwas–Napierała B., Tremapała J., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wyd. PWN, Warszawa 2004.
- Heller M., *Jak być uczonym*, Wyd. Znak, Kraków 2009.
- Herman M., *Ochrona świadków i osób współpracujących z wymiarem sprawiedliwości w prawie Unii Europejskiej a prawo polskie*, Dialogi polityczne 2003, nr 1.
- Hofmański P. (red.), Waltoś S. (red.), *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl–Wolskiej*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
- Hofmański P., Sazdik E., Zgryzek K., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom I, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2007.
- Hofmański P., Szumiło–Kulczycka D., *Prawo do obrony a ochrona pokrzywdzonego przestępstwem — uwagi na tle art 185a i standardów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka [w:] Hofmański P. (red.), Waltoś S. (red.), W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl–Wolskiej*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
- Hołyst B., *Psychologia kryminalistyczna*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2004.
- Hołyst B., *Wiktymologia*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2006.
- Hyde S., *Ochrona dzieci przed krzywdzeniem — podejście brytyjskie*, Dziecko krzywdzone 2005, nr 10.

- Janicki W., Przyjazny pokój przesłuchań dzieci w Ośrodku Pomocy Rodzinie w Łodzi, *Dziecko Krzywdzone* 2004, nr 6.
- Jarocki P., *Prawa ofiar przestępstw*, Prokuratura i Prawo 2002, nr 10.
- Jarosz E., *Globalne standardy ochrony dzieci przed krzywdzeniem*, *Dziecko Krzywdzone* 2007, nr 19.
- Jaśkiewicz–Obydińska T., Wach E., *Przesłuchanie poznawcze dzieci*, *Dziecko Krzywdzone* 2005, nr 10.
- Kamiński A., *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej* [w:] Wroczyński T. (red.), Pilch T. (red.), *Metodologia pedagogiki społecznej, praca zbiorowa*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1974.
- Kampania społeczna „Dziecko — świadek szczególnej troski” w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/kampania.php?PID=5>
- Kampania społeczna „Dziecko — świadek szczególnej troski”*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/kampania.php>
- Kampania społeczna „Poznaj swoje prawa. Wyjdź z cienia. Pozwól sobie pomóc” - prowadzona na antenie Program 1 Polskiego Radia S.A. wspólnie z Ministerstwem Sprawiedliwości od 1 marca do 3 grudnia 2010 r.*, źródło: <http://www.polskieradio.pl/jedynka/PomocPokrzywdzonym/default.aspx?id=144363>
- Karta Praw Dziecka – Ofiary/Świadka Przestępstwa*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/pokoj.php?PID=37>
- Kaznowski A., *Udział pokrzywdzonego małoletniego w procesie karnym*, Prokuratura i Prawo 2007, nr 5.
- Keller–Hamel M., *Idę do sądu*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2002.
- Keller–Hamel M., Standardy wyposażenia i korzystania z przyjaznych pokoi przesłuchań dzieci [w:] Sajkowska M. (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2007.
- Klejnowska M., *Przesłuchanie nieletniego w postępowaniu karnym a europejskie standardy ochrony praw człowieka* [w:] Dynia E., Kłak P., *Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie*, Wyd. MITEL, Rzeszów 2005.
- Kmieciec R., Konfrontacja i okazanie z udziałem małoletniego świadka w postępowaniu karnymi i w sprawach nieletnich [w:] Hofmański P. (red.), Waltoś S. (red.), *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Koreyl–Wolskiej*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
- Kmieciec R., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego — Izby Karnej w zakresie zagadnień kryminalistyczno–dowodowych w postępowaniu karnym (w latach 1997–2001)*, Prokuratura i Prawo 2002, nr 7–8.
- Kmieciec R., Skrętowicz E., *Aneks do podręcznika Proces karny. Część ogólna*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2003.
- Koalicja na Rzecz Przyjaznego Przesłuchania Dzieci*, źródło: <http://dzieckoswiadek.fdn.pl/koalicja-na-rzecz-przyjaznego-przesluchiwania-dzieci>

- Kolińska E., *Przesłuchiwanie zgwałconej kobiety – wtórna wiktyimizacja środowiskowa, w postępowaniu organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości*, Jurysta 2003, nr 9–10.
- Komorowska M., *Wybrane organizacje pozarządowe w Europie Wschodniej, zajmujące się problemem krzywdzenia dzieci*, Dziecko Krzywdzone 2006, nr 15.
- Kowalski J., Wąsikowska T., Cur U., *Ochrona dziecka — małoletniej ofiary lub świadka przestępstwa*, Dziecko Krzywdzone 2005, nr 10.
- Konaszewska J., *Dziecko jako świadek w postępowaniu karnym. Postawy i doświadczenia sędziów i prokuratorów*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 3.
- Kornak M., *Małoletni świadek w procesie karnym*, Wyd. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
- Kosonoga J., *Glosa aprobująca do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2004 r. o sygn. I KZP 25/2004*, Prokuratura i Prawo 2005, nr 6.
- Kosonoga J., *Przesłuchanie pokrzywdzonego w trybie art. 185 a k.p.k.*, Prokuratura i Prawo 2004, nr 1.
- Kotarbiński T., *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 1961.
- Krawiec A.Z., *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w polskim procesie karnym*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2007, nr 1.
- Kremens K., *Przesłuchanie świadka w prawie amerykańskim*, Prokuratura i Prawo 2005, nr 6.
- Kudanowska O., „Własnymi słowami” — doświadczenia dzieci świadków uczestniczących w procedurach karnych w Wielkiej Brytanii, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 20.
- Kukołowicz M., *Program „Dzieciństwo bez krzywdzenia — ku lepszemu systemowi ochrony dzieci w Europie Wschodniej”*, Dziecko Krzywdzone 2006, nr 15.
- Kwiatkowska–Darul V., *Przesłuchanie dziecka (monografia)*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2001.
- Kwiatkowska–Darul V., *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — rozważania na podstawie art. 185a i 185b k.p.k.* [w:] Sajkowska M. (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2007.
- Kwiatkowska–Darul V., *Przesłuchanie dziecka w polskiej procedurze karnej — zagadnienia ogólne*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.
- Kwiatkowska–Darul V., *Przesłuchanie małoletniego świadka w polskim procesie karnym*, Wyd. Tow. Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2007.
- Kydd J.W., *Preventing child maltreatment. An integrated multisectoral approach*, Health and Human Rights 2003, vol. 6, no. 2.
- Leśniak M., *Wybrane problemy badań psychologicznych w procesie karnym*, Prokuratura i Prawo 1998, nr 5.
- Lewis C., Wilkins R., Baker L., Woobey A., „Is this man your daddy?” *Suggestibility in children’s eyewitness identification of a family member*, Child Abuse and Neglect 1995, nr 6.
- Lipczyński A., *Psychologia sądowa*, Wyd. Difin, Warszawa 2007.
- Lipovsky J., Stern P., *Przygotowanie dziecka do roli świadka w sądzie — podejście interdyscyplinarne*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.

- MacFarlane K., Feldmeth J.R., Saywitz K., Damon L., Krebs S., Dugan M., *Przesłuchanie i diagnoza małego dziecka*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2002.
- Mamy pierwszy w powiecie „Niebieski pokój”*, źródło: <http://biskupiec-news.blog.onet.pl/2,ID381367783,index.html>
- Marek A. (red.), *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności*. Księga pamiątkowa profesora Andrzeja Bulsiewicza, Wyd. Tow. Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2004.
- Marek A., Waltoś S., *Podstawy prawa i procesu karnego*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2008.
- Marszał K., Stachowiak S., Zgryzek K., *Proces karny*, Wyd. Volumen, Katowice 2003.
- Materiały konferencyjne — II Ogólnopolska konferencja „Pomoc dzieciom — ofiarom przestępstw”, Warszawa 24–25 października 2005 r., źródło: www.dzieckoswiadek.fdn.pl
- Materiały konferencyjne — Ogólnopolska konferencja „Pomoc dzieciom — ofiarom przestępstw”, Warszawa, 25–26 października 2004 r., źródło: www.dzieckoswiadek.fdn.pl
- Materiały konferencyjne — VI Ogólnopolska konferencja „Pomoc dzieciom — ofiarom przestępstw”, Warszawa, 26–27 października 2009 r., źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/konferencja.php?PID=43>
- Memon A., Vrij A., Bull R., *Prawo i psychologia. Wiarygodność zeznań i materiału dowodowego*, Wyd. GWP, Gdańsk 2003.
- Mierzwińska-Lorencka J., *Prawnokarna ochrona małoletnich świadków na przykładzie wybranych orzeczeń ETPCz, cz I i II*, Edukacja prawnicza 2010, nr 1.
- Minister Sprawiedliwości na konferencji „Dziecko – świadek szczególnej troski”, źródło: <http://www.ms.gov.pl/aktualnosci.php#akt100303>
- Ministerstwo Sprawiedliwości — Departament Wykonania Orzeczeń i Probacji, *Działania organizacyjne podejmowane na rzecz osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie*, źródło: http://www.ms.gov.pl/aktual/090309_dzialania_organizacyjne.pdf
- Mlicka E., *Holenderska polityka społeczno-zdrowotna i prawna wobec dziecka — ofiary krzywdzenia oraz świadka w procedurach karnych*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.
- Mróz-Sikorska A., *Realizacja programu Opiekun dziecka — ofiary przestępstwa na terenie Grudziądz*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 20.
- „Niebieski pokój” dla najmłodszych ofiar przemocy, źródło: <http://www.gryfino.powiat.pl/index.php?show=akt&id=530>
- „Niebieski pokój” dla ofiar przestępstw, źródło: http://www.um.oswiecim.pl/pl_chemik/21_2001/articles/niebieski.html
- „Niebieski pokój” w Belchatowie, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza-Łódź”, piątek 5 listopada 2004 r.
- „Niebieskie pokoje” na Komisariatach Policji, źródło: www.dzieckoswiadek.fdn.pl
- Nasze niebieskie pokoje to wzór*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza-Częstochowa”, środa 9 czerwca 2009 r.
- Niebieska Karta, źródło: http://www.parpa.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=99

- Niebieski pokój dla ofiar przestępstw*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Wrocław”, niedziela 7 marca 2004 r.
- Niebieski pokój otwarty*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Toruń”, wtorek 21 czerwca 2005 r.
- Niebieski pokój przesłuchań*, źródło: <http://www.rmf24.pl/fakty/news-niebieski-pokoj-przesluchan,nId,191204>
- Niebieski pokój suwalskiej policji*, źródło: <http://www.radio5.com.pl/index.php?id=1&ia=26951>
- Niebieski pokój w Szczytnie*, źródło: <http://www.ro.com.pl/aktualnosci/tresc/720/rss>
- Niebieskie pokoje — forum internetowe*, źródło: www.dzieckoswiadek.fdn.pl
- Nowa komenda: niebieski pokój, lustro fenickie*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Zielona Góra”, piątek 27 lutego 2009 r.
- Nowy komisariat na Prądniku Czerwonym*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza”, piątek 21 lipca 2006 r.
- Odpowiedź Ministra Sprawiedliwości na wystąpienie RPO w sprawie braku w treści art. 185a i art. 185b K.p.k. wystarczającej gwarancji ochrony dzieci przed powtórny wiktymizacją, której ofiarą stają się zeznając w charakterze świadków*, Warszawa 29 maja 2009 r., źródło: <http://www.rpo.gov.pl/pliki/12454037750.pdf>
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Wyd. PWN, Warszawa 1975.
- Otwarcie "Niebieskiego Pokoju"*, źródło: <http://www.suwalki.policja.gov.pl/relacje/kmp.php?id=pokoj>
- Otwarcie pierwszego „niebieskiego pokoju” w powiecie!*, źródło: <http://www.powiat-olsztynski.pl/t2/index.php?page=news714>
- Paszek K., Pawelec K., *Prawo małoletniego do odmowy zeznań*, Prokuratura i Prawo 2006, nr 16.
- Pawelec K.J., *Wyjaśnienia podejrzanego, zeznania świadka i instytucja świadka koronnego. Komentarz*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2003.
- Perspektywy zadań i działań Koalicji na Rzecz Przyjaznego Przesłuchania Dzieci* — prezentacja dostępna na stronie: <http://www.dzieckoswiadek.pl/koalicja.php?PID=17>
- Pierwsze przesłuchanie w specjalnym pokoju*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Łódź”, czwartek 5 lutego 2004 r.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wyd. ŻAK Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1977.
- Plachta M., *Psychologiczne aspekty oceny wiarygodności zeznań świadka*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 1984, nr 3.
- Podlewska J., *Opiekun dziecka — ofiary przestępstwa. Standardy realizacji programu*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2006.
- Podlewska J., *Założenia programu Opiekun dziecka — ofiary przestępstwa i jego realizacja na terenie Warszawy*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 20.
- Podział administracyjny Polski*, źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Podzia%C5%82_administracyjny_Polski
- Pokój, w którym sędzia bawi się z dziećmi*, źródło: <http://www.mmpoznan.pl/12548/2010/7/30/pokoj-w-ktorym-sedzia-bawi-sie-z-dziecmi?category=news>

- Polanowski J., *Dziecko jako świadek w procesie karnym — więcej szkody czy pożytku?*, Niebieska Linia 2001, nr 5, źródło: <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?id=92>
- Policjanci urządzili „niebieski pokój” dla dzieci—ofiar przestępstw*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza”, czwartek 19 stycznia 2006 r.
- Policyjne pokoje dla matek z dziećmi*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza—Częstochowa”, piątek 18 maja 2007 r.
- Praktyka a założenia art. 185a i 185b Kodeksu postępowania karnego — panel ekspertów*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 3.
- Praktyka przesłuchiwania dzieci. Raport z badań aktowych*, źródło: <http://fdn.pl/praktyka-przesluchiwania-dzieci-w-polsce-raport-z-badan-aktowych>
- Prawa dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskiej — Materiały z konferencji Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 16 czerwca 2004 r.*, źródło: <http://www.brpd.gov.pl/publikacjeskany/RzeczPrawUEDruk.pdf>
- Problemy etyczne w psychologii sądowej — panel dyskusyjny*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 4.
- Programy wspierające dzieci—świadków — Amerykański program CASA*, źródło: <http://www.casaforchildren.org/>
- Programy wspierające dzieci—świadków — Brytyjski program Young Witness Support*, źródło: <http://www.nspcc.org.uk/>
- Programy wspierające dzieci—świadków — Działania podejmowane na rzecz dzieci—ofiar/świadków przestępstw w Irlandii*, źródło: www.dojni.gov.uk, podają za: www.dzieckoswiadek.pl
- Programy wspierające dzieci—świadków — Etiopskie centrum Children's Legal Protection Centre*, źródło: <http://www.africanchildforum.org/clpc/about.htm>
- Programy wspierające dzieci—świadków — Kanadyjski Child Witness Program*, źródło: <http://www.childwitness.com/cwp.html>
- Programy wspierające dzieci—świadków — Kanadyjski The Calgary Child Witness Court Preparation Program*, źródło: <http://www.childcourtprep.com/>
- Programy wspierające dzieci—świadków — Multidimensional protection of child victims of crime*, źródło: www.dzieckoswiadek.pl
- Programy wspierające dzieci—świadków — Opiekun dziecka — ofiary przestępstwa*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/opiekun.php?PID=11>
- Programy wspierające dzieci—świadków — Projekt Beyond the Shadows w Irlandii Północnej*, źródło: www.dzieckoswiadek.pl
- Projekt ustawy o zmianie kodeksu postępowania karnego — druk sejmowy nr 3633*.
- Prusak F., *Komentarz do kodeksu postępowania karnego*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1999, el. syst. inf. pr. LexPolonica.
- Przesłuchanie w błękitnym pokoju—reportaż*, źródło: http://uwaga.onet.pl/8225,news,1,przesluchanie_w_blekitnym_pokoju,reportaz.html
- Przygotowanie dziecka do uczestniczenia w przesłuchaniu*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/page.php?PID=46>

- Przyjazne przesłuchanie dziecka — Argentyna — Asociación por los Derechos Civiles*, źródło: <http://www.adc.org.ar/>
- Przyjazne przesłuchanie dziecka — Bułgaria — Pierwsze kroki w stronę ochrony dziecka-świadka*, źródło: www.dzieckoswiadek.fdn.pl
- Przyjazne przesłuchanie dziecka — Czechy — Publikacje na rzecz małych świadków*, źródło: <http://www.detskaprava.cz/pruvodce/index.htm>
- Przyjazne przesłuchanie dziecka — Dobre praktyki w Wielkiej Brytanii*, źródło: www.dzieckoswiadek.fdn.pl
- Przyjazne przesłuchanie dziecka — działania ONZ — publikacje na rzecz dzieci*, źródło: <http://www.dzieckoswiadek.pl/pokoj.php?PID=29>
- Przyjazne przesłuchanie dziecka — Islandia — The Children's House*, źródło: www.bvs.is
- Przyjazne przesłuchanie dziecka — Litwa — Przyjazny pokój przesłuchań w „Paramos vaikams centras”*, źródło: <http://lt.pvc.lt/>
- Przyjazne przesłuchanie dziecka — USA — Child Advocacy Centre*, źródło: www.childadvocacy-center.org
- Przyjazny pokój przesłuchań dzieci i młodzieży*, źródło: <http://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/region/id/43218>
- Psycholog: Konieczne szkolenia dla prawników nt. dzieci-świadków*, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza”, czwartek 21 lutego 2008 r.
- Pułło A., *Prace magisterskie i licencjackie. Wskazówki dla studentów*, Wyd. Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003.
- Rękawiecka M., *Realizacja programu Opiekun dziecka — ofiary przestępstwa w Szczecinie*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 20.
- Roszkowska G., *Kampanie społeczne realizowane w ramach programu Dzieciństwo bez krzywdzenia w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 3.
- Sajkowska M. (red.), *Przyjazne przesłuchanie dziecka*, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2007.
- Sajkowska M., Szymańczak J., *Międzynarodowe standardy ochrony ofiar przestępstw*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.
- Samborski E., *Zarys metodyki pracy prokuratora*, Wyd. Prawn. LexisNexis, Warszawa 2008, el. syst. inf. pr. LexPolonica.
- Samborski E., *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Wyd. Prawn. LexisNexis, Warszawa 2008, el. syst. inf. pr. LexPolonica.
- Saywitz K.J., Goodman G.S., *Interviewing children in and out of court: Current research and practice implications* [w:] Briere J., Berliner L., Bulkley J.A. Jenny, C., Reed T. (red.), *The APSAC handbook on child maltreatment*, Sage, Thousand Oaks, CA 1996.
- Shaughnessy J.J., Zechmeister E. B., Zechmeister J.S., *Metody badawcze w psychologii*, Wyd. GWP, Gdańsk 2002.
- Skowroński D., *Jak oceniać wiarygodność zeznania dziecka — ofiary przestępstwa?* Niebieska Linia 2000, nr 5, źródło: www.pismo.niebieskalinia.pl

- Słownik języka polskiego*, (red. nauk. Szymczak M.), t. III, Wyd. PWN, Warszawa 1981.
- Sokołowska A., *Psychologia na usługach śledztwa. Materiały do nauczania psychologii, Seria III, T. 2, Metody badań psychologicznych*, Wołoszynowa L. (red.), Warszawa 1973 r.
- Sowiński P.K., *Prawo świadka do odmowy zeznań w procesie karnym*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2004.
- Standardy miejsca przesłuchiwanie dzieci, które powinien spełniać Przyjazny Pokój Przesłuchań Dziecku, źródło: www.dzieckoswiadek.fdn.pl
- Standardy Pokojów Przesłuchań Dzieci — forum internetowe*, źródło: www.dzieckoswiadek.fdn.pl
- Stanowisko Rządu w sprawie komisijnego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego — druk sejmowy 3633*.
- Staręga A., *Dziecko świadkiem w sprawach karnych dotyczących przemocy domowej*, Niebieska Linia 2001, nr 5, źródło: www.pismo.niebieskalinia.pl
- Stefański R. A., *Glosa krytyczna do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 6 lipca 2006 r. o sygn. IV KK 226/06*, Przegląd Sądowy 2007 nr 2.
- Stefański R. A., *Przegląd uchwał Izby Karnej Sądu Najwyższego w zakresie prawa karnego procesowego za 2004 r.*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2005, nr 2.
- Stefański R.A., *Przesłuchanie pokrzywdzonego poniżej 15 lat w procesie karnym* [w:] Marek A. (red.), *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa profesora Andrzeja Bulsiewicza*, Wyd. Tow. Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2004.
- Stefański R.A., *Szczególne tryby przesłuchania w postępowaniu karnym świadka małoletniego, który nie ukończył 15 lat*, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2005, nr 4.
- Stocka K., *Przesłuchanie świadka w trybie art. 185a k.p.k.* [w:] Bogunia L., *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. XVI, Wyd. Uniw. Wrocławskiego, Wrocław 2004.
- Strelau J. (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, tom I, Wyd. GWP, Gdańsk 2000.
- Sych W., *Wpływ pokrzywdzonego na tok postępowania przygotowawczego w polskim procesie karnym*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2006.
- Ścisłowska G.M., *Zapobieganie krzywdzeniu i wykorzystywaniu młodzieży — kanadyjski program psychoprofilaktyczny dla nastolatków*, Dziecko Krzywdzone 2003, nr 4.
- Świerk P., *Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego na podstawie art. 185a kodeksu postępowania karnego*, Prokuratura i Prawo 2004, nr 5.
- Tarnowska D., *Przesłuchanie pokrzywdzonego przestępstwem określonym w rozdziale XXV k. k., który w chwili czynu nie ukończył 15 lat (art. 185a k. p. k.)*, Przegląd Sądowy 2004, nr 10.
- Tarnowska D., *Udział osoby najbliższej w postępowaniu karnym*, Prokuratura i Prawo 2008, nr 12.
- Toeplitz–Winiewska M., *Fazy rozwojowe a metody przesłuchania dzieci*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.
- Toward the Best of the Child — the Children's House: Multiagency and Interdisciplinary Approach to Child Sexual Abuse*, źródło: <http://www.bvs.is/files/file507.pdf>
- Tubilewicz E., *Procedura Niebieskiej Karty — pomocą dla rodzin dotkniętych przemocą domową*, źródło: <http://zs4.krasnystaw.pl/publikacje-i-artykuly/15-pedagogika-i-wychowanie/81-procedura-niebieskiej-karty-pomoc-dla-rodzin-dotknitych-przemoc-domow.html>

- Tuszyńska A., Program Opiekun Dziecka — ofiary przestępstwa na terenie Białegostoku, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 20.
- Uławska M., Czynniki modyfikujące ujawnianie przez dziecko doświadczeń wykorzystania seksualnego, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 4.
- United Nations Guidelines on Justice in matters involving child victims and witnesses of crime. Child-friendly version, źródło: http://www.crin.org/docs/UNGuidelines_E.pdf
- Wajerowska-Oniszczyk B., Pokój przyjazny dziecku w sądzie, Dziecko Krzywdzone 2005, nr 10.
- Waltoś S. (red.), Świadek w procesie sądowym, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1985.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2009.
- Waltoś S., Świadek w historii i świecie współczesnym. Studium prawnoporównawcze [w:] Waltoś S. (red.), Świadek w procesie sądowym, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1985.
- Warylewski J., *Stanowisko Sądu Najwyższego USA wobec molestowania seksualnego między uczniami*, Przegląd Sądowy 2000, nr 11–12.
- Waszyńska K., Skowroński D., *Treściowe kryteria trafności zeznania — metoda M. Stellera i G. Koehnena*, Dziecko Krzywdzone 2003, nr 2.
- Wesołowska A., *Dziecko w procesie sądowym — podejście interdyscyplinarne*, Dziecko Krzywdzone 2005, nr 10.
- Wesołowska A., *Regulacje prawne dotyczące ochrony małoletnich w toku postępowania karnego*, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 20.
- Wesołowska A., *Zmiany kodyfikacji karnych w zakresie przepisów dotyczących ochrony prawnej małoletnich*, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.
- Węglińska M., *Jak pisać pracę magisterską? Poradnik dla studentów*, Wyd. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1997.
- Wiśniacka R., *Psychologia zeznań świadków*, Archiwum Kryminologii 1933, nr 2.
- Wójcikiewicz J., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 1984 r. o sygn. Rw 445/84*, Nowe Prawo 1986, nr 6.
- Wójcikiewicz J., *Rzeczoznawcza ocena zeznań świadków — aspekty prawne* [w:] Grcar M. (red.), *Współczesna sądowa ekspertyza psychologiczna — niewykorzystane możliwości, materiały konferencji psychologów sądowych, Kraków 17–18 listopada 1988 r.*, Kraków 1990.
- Wroczyński T. (red.), Pilch T. (red.), *Metodologia pedagogiki społecznej, praca zbiorowa*, Wyd. Osolineum, Wrocław 1974.
- Wrona G., Rodzinne Centra w Ameryce — przykład dobrej praktyki, Niebieska Linia 2008, nr 2, źródło: www.pismo.niebieskalinia.pl
- Wrona Z., *Glosa krytyczna do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 1985 r. o sygn. VI KZP 28/85*, OSPiKA 1986 z. 11–12.
- Wykaz Niebieskich Pokoi — dane za 2009 r., źródło: http://www.policja.pl/portal/pol/716/53898/Standardy_miejsca_przesluchiwania_dzieci.html
- Wypowiedź Ministra Sprawiedliwości na konferencji „Dziecko — świadek szczególnej troski”, Warszawa 3 marca 2010 r., źródło: <http://www.ms.gov.pl/aktualnosci.php#akt100303>

- Wystąpienie dr Janusza Kochanowskiego, Rzecznika Praw Obywatelskich na pierwszym spotkaniu Koalicji na Rzecz Przyjaznego Przesłuchiwania Dzieci, Warszawa 27 kwietnia 2007 r., źródło: <http://www.rpo.gov.pl/index.php?md=7664&s=1>*
- Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka do Przewodniczącego Sejmowej Komisji Nadzwyczajnej ds. Zmian w Kodyfikacjach w sprawie zmiany przepisów Kodeksu postępowania karnego zmierzającej do objęcia zasadą jednokrotnego przesłuchania pokrzywdzonego dziecka we wszystkich sprawach o przestępstwa, w których dopuszczono się względem małoletniego przemocy fizycznej lub psychicznej, Warszawa 15 listopada 2004 r., źródło: <http://www.brpd.gov.pl/detail.php?recid=309>*
- Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka do Ministra Sprawiedliwości w sprawie zmiany przepisów Kodeksu postępowania karnego, Warszawa 30 listopada 2011 r., źródło: http://www.brpd.gov.pl/wystapienia/wyst_2011_11_30_ms.pdf*
- Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich do Ministra Sprawiedliwości — Prokuratora Generalnego w sprawie braku w treści art. 185a i 185b k.p.k. wystarczającej gwarancji ochrony dzieci przed powtórnią wiktylizacją, której ofiarą stają się dzieci zeznające w charakterze świadków, Warszawa 25 marca 2009 r., źródło: <http://www.rpo.gov.pl/pliki/12379842880.pdf>*
- Wytyczne ONZ dotyczące postępowania w sprawach karnych z udziałem dzieci, źródło: http://www.dzieckokrzywdzone.pl/UserFiles/File/kwartalnik%2020/wytyczne_dotyczace_wymiaru_sprawiedliwosci.pdf*
- Wytyczne w sprawie warunków, jakim powinny podlegać pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków, źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, <http://www.ms.gov.pl/popp/drpp.php>*
- Zeznania bez stresu, artykuł zamieszczony na łamach dziennika „Gazeta Wyborcza–Lublin”, wtorek 22 lutego 2005 r.*
- Zielona–Jenek M., Podatność dziecka na sugestie matki. Ujęcie relacyjne, Dziecko Krzywdzone 2007, nr 20.*
- Zielona–Jenek M., Podatność na sugestie dziecka — zarys teoretyczny, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.*
- Zmarzlik J., Naumann E., Dziecko pod parasolem prawa, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2008.*
- Zmarzlik J., Pomoc dzieciom–ofiaram przestępstw w Centrum Pomocy Dzieciom „Mazowiecka” Fundacji „Dzieci Niczyje”, Dziecko Krzywdzone 2004, nr 6.*
- Zmarzlik J., Przygotowanie dziecka do uczestnictwa w przesłuchaniu [w:] Sajkowska M. (red.), Przyjazne przesłuchanie dziecka, Wyd. Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2007.*

2. Akty prawne i orzecznictwo

- Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci, sporządzona w Strasburgu dnia 25 stycznia 1996 r., Dz.U.2000.107.1128.
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U.1993.61.284.
- Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U.1991.120.526.
- Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych z dnia 25 października 2007 r. (Konwencja z Lanzarote), źródło tłumaczenia: http://bip.ms.gov.pl/re/081027_konw.pdf
- Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 czerwca 2010 r., w sprawie wykazu gmin i powiatów wchodzących w skład województw, M.P. 2010 nr 48 poz. 654.
- Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 2 marca 2005 r., sygn II S 13/2005, LexPolonica nr 396422, Krakowskie Zeszyty Sądowe 2005, nr 7–8 poz. 129.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2008 r., sygn. V KK 174/2008, LexPolonica nr 2009871, Biuletyn prawa Karnego 2009, nr 1.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 lipca 2006 r., sygn. IV KK 226/06, LexPolonica nr 420425, Biuletyn Prawa Karnego 2006, nr 7, poz 1.2.11.
- Postanowienie Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego Izba Karna z dnia 30 września 2010 r., sygn. I KZP 21/2010, LexPolonica nr 2413881, OSNKW 2010 nr 11 poz. 95.
- Projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw — stan prac na 20 grudnia 2011 roku, źródło: <http://bip.ms.gov.pl/pl/projekty-aktow-prawnych/prawo-karne/>
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 czerwca 2003 r. w sprawie rodzaju urządzeń i środków technicznych służących do utrwalania obrazu lub dźwięku dla celów procesowych oraz sposobów ich przechowywania, odtwarzania i kopiowania zapisów, Dz.U. z 2003r. nr 107 poz. 1005.
- Uchwała Połączonych Izb Karnej i Wojskowej z dnia 21 grudnia 1972 r., sygn. VI KZP 64/72, LexPolonica nr 305577, OSNKW 1973, nr 2–3, poz.18.
- Uchwała Sądu Najwyższego Izba Karna z dnia 19 lutego 2003 r., sygn. I KZP 48/2002, LexPolonica nr 358949, OSNKW 2003 nr 3–4 poz. 23.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 września 1999 r., sygn. I KZP 26/99, LexPolonica nr 342807, OSNKW 1999, nr 11–12, poz. 69.

- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 grudnia 1985 r., sygn. VI KZP 28/85, LexPolonica nr 306647, OSNKW 1986, nr 5–6, poz. 30.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 listopada 2004 r., sygn. I KZP 25/2004, LexPolonica nr 370753, OSNKW 2004, nr 11–12, poz. 101.
- Uchwała Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 17 grudnia 1970 r., sygn. VI KZP 43/68, LexPolonica nr 306113, OSNKW 1971, nr 7–8, poz. 101.
- Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych, Dz.U.2003.17.155.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz.U.1964.16.93, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r., o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Dz.U.2001.45.497, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U.1964.9.59, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich., Dz. U. 2010 r. Nr 33 poz. 178, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 3 czerwca 2005 r. o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego, Dz.U.2005.141.1181.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks karny, Dz.U.1997.88.553, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Kodeks postępowania karnego, Dz.U.1997.89.555, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r., o Policji, Dz. U. 2007 r. Nr 43 poz. 277, z późn. zm.
- Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw, źródło: <http://bip.ms.gov.pl/pl/projekty-aktow-prawnych/prawo-karne/>
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka Czwarta Sekcja, Demski przeciwko Polsce z dnia 4 listopada 2008 r., Sprawa 22695/03, LexPolonica nr 1973929, www.echr.coe.int
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka Czwarta Sekcja, W.S. przeciwko Polsce z dnia 19 czerwca 2007 r., Sprawa 21508/02, LexPolonica nr 1453102, www.echr.coe.int
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka Pierwsza Sekcja, S.N. przeciwko Szwecji z dnia 2 lipca 2002 r., Sprawa 34209/96, LexPolonica nr 397278, www.echr.coe.int
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 15 lutego 1996 r., sygn. II AKa 2/96, LexPolonica nr 354240, Prokuratura i Prawo 1996, nr 10, poz. 20.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 27 maja 1999 r., sygn II AKa 80/99, LexPolonica nr 343292, Prokuratura i Prawo – dodatek 1999/11–12 poz. 24
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 sierpnia 1999 r., sygn. II AKa 98/99, LexPolonica nr 344456, OSN Prokuratura i Prawo 2001, nr 1, poz. 27.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 15 kwietnia 2004 r., sygn. II AKa 74/2004, LexPolonica nr 372581, OSA 2005, nr 9, poz. 66, s. 30.
- Wyrok Sądu Najwyższego Izba Karna z dnia 16 marca 2011 r., sygn. III KK 278/2010, LexPolonica nr 2558708, OSNKW 2011 nr 8 poz. 69.

- Wyrok Sądu Najwyższego Izba Karna z dnia 24 listopada 2009 r., sygn. III KK 176/2009, LexPolonica nr 2444619, Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych 2009 poz. 2372
- Wyrok Sądu Najwyższego Izba Karna z dnia 4 listopada 1988 r., sygn. IV KR 291/88, LexPolonica nr 304099, OSNKW 1989 nr 3–4, poz. 31.
- Wyrok Sądu Najwyższego Izba Karna z dnia 5 października 2010 r., sygn. IV KK 61/2010, LexPolonica 2403632, Krakowskie Zeszyty Sądowe 2010 nr12 poz. 32
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 września 1977 r., sygn. II KR 201/77, LexPolonica nr 309941, OSNPG 1987, z. 1, poz. 16.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 marca 1984 r., sygn I KR 48/84, LexPolonica nr 355752, OSNGP 1985, nr 2, poz. 26.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 stycznia 1981 r., sygn. I KR 329/80, LexPolonica nr 306648, OSNKW 1981, nr 6, poz. 37.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 września 1974 r., sygn III KR 103/74, LexPolonica nr 306494, OSNKW 1974, z. 12, poz. 231.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 1984 r., sygn. Rw 445/84, LexPolonica nr 306664, OSNKW 1985/5–6 poz. 43.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 1974 r., sygn. V KR 42/74, LexPolonica nr 306636, OSNKW 1974, nr 6, poz. 115.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia.1 lutego 2008 r., sygn. V KK 231/2007, LexPolonica nr 1878438, OSNKW 2008 nr 4, poz. 27.
- Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich (Wielka Izba), Postępowanie karne przeciwko Marii Pupino z dnia 16 czerwca 2005 r., sygn. C-105/03, LexPolonica nr 380184, Monitor Prawniczy 2005, nr 13, s. 62, www.curia.europa.eu

■ ANEKS

Wytyczne w sprawie warunków, jakim powinny podlegać pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków

Wytyczne określają warunki jakim winny podlegać pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków zapewniające fizyczne i psychiczne bezpieczeństwo w czasie przesłuchania.

I. Pomieszczenie przeznaczone do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków, zwane dalej „pokojem przesłuchań” lokalizowane winno być poza budynkami sądów, prokuratur czy policji.

II. W skład pokoju przesłuchań winny wchodzić:

- 1) pokój bezpośredniej rozmowy
- 2) przedpokój, poczekalnia
- 3) pokój techniczny
- 4) toaleta/łazienka

III. Jeżeli ze względów technicznych nie jest możliwe wydzielenie pomieszczeń przedpokoju/poczekalni i toalety/łazienki o których mowa w pkt. II/3, dopuszcza się ich lokalizację poza pomieszczeniem, lecz w tym samym budynku.

IV. O ile pokój przesłuchań znajduje się w budynku policji, prokuratury czy sądu winien mieć odrębne bezkolizyjne wejście.

V. Pokój przesłuchań winien spełniać następujące minimalne warunki:

- 1) pokój bezpośredniej rozmowy wyposażony w meble dostosowane do wieku świadka (od 5 do 18 lat).
- 2) pokój bezpośredniej rozmowy wyposażony w środki techniczne umożliwiające bezpośredni kontakt osób biorących udział w przesłuchaniu z osobami obserwującymi przesłuchanie w pokoju technicznym
- 3) pokój bezpośredniej rozmowy połączony z pokojem technicznym „lustrem fenickim”.
- 4) pokój bezpośredniej rozmowy wyposażony w co najmniej dwa urządzenia mechaniczne i elektroniczne typu analogowego lub cyfrowego służące do utrwalania obrazu umożliwiające ogólny ogląd pokoju i mimiki twarzy świadka.

- 5) pokój bezpośredniej rozmowy wyposażony w co najmniej dwa urządzenia mechaniczne i elektroniczne typu analogowego lub cyfrowego utrwalające dźwięk.
- 6) pokój techniczny wyposażony w środki techniczne umożliwiające bezpośredni kontakt osób obserwujących przebieg przesłuchania z osobami biorącymi w nim udział.
- 7) wyposażony w jeden system nagrania i odtworzenia nagrania umożliwiające odczytanie zapisu na rozprawie.
- 8) izolacja akustyczna pokoju gwarantująca dobrą jakość nagrania przesłuchania.
- 9) wyposażony w materiały i sprzęty pomocne w uzyskiwaniu informacji od świadka a w szczególności papier, środki pisarskie, lalki i inne.

VI. Sposób przechowywania, odtwarzania i kopiowania zapisów uwzględniony został w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 02 06 2003 r. w sprawie rodzaju urządzeń i środków technicznych służących do utrwalania obrazu lub dźwięku dla celów procesowych oraz sposobów ich przechowywania, odtwarzania i kopiowania zapisów.

VII. Świadkowi bądź jego opiekunowi zapewnione być winno doręczenie informacji zawierającej ofertę pomocy świadczonej ofiarom przestępstw.

Warszawa 15 października 2007 r.

Standardy miejsca przesłuchiwania dzieci, które powinien spełniać Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci

Głównym celem opracowania i popularyzowania standardów pokoi przesłuchań dzieci jest zapewnienie dzieciom–ofiaram wykorzystywania i przemocy przyjaznych warunków przesłuchania, które pozwolą na zminimalizowanie stresu dziecka oraz zgromadzenie wiarygodnego materiału dowodowego. Podstawowym warunkami, które muszą spełnić instytucje i placówki, by prowadzone przez nie pokoje przesłuchań uznane były za przyjazny pokój przesłuchań dzieci, to odpowiedni, przyjazny dziecku lokal dostosowany do potrzeb wymiaru sprawiedliwości oraz zapewnienie dziecku i jego opiekunom wsparcia i informacji o pomocy psychologicznej, medycznej i prawnej.

Lokal taki musi spełniać następujące warunki:

1. Zdolności organizacyjne

Pokój przesłuchań dzieci prowadzony jest przez jednostkę posiadającą osobowość prawną, która zapewnia jego administrowanie.

2. Pomieszczenie przyjazne dziecku

Jednostka ta dysponuje wygodnym, zapewniającym poczucie prywatności, wyposażonym zgodnie z potrzebami dziecka lokalem w celu zapewnienia dzieciom fizycznego i psychicznego bezpieczeństwa w czasie przesłuchania.

W szczególności lokal ten:

- o Zapewnia prowadzenie przesłuchania dziecka wyłącznie przez sędziego z udziałem psychologa, przy jednoczesnej możliwości uczestniczenia w przesłuchaniu innych osób (prokurator, adwokat oskarżonego, oskarżyciel posiłkowy i in.), przebywających w odrębnym pomieszczeniu. Możliwość tę zapewnia szyba fenicka pomiędzy pomieszczeniami i/lub bezpośrednia transmisja przebiegu przesłuchania oraz system komunikacji pomiędzy pokojami;
- o Zapewnia możliwość oczekiwania dziecka na przesłuchanie w przyjaznym miejscu, do którego nie ma wstępu oskarżony. Poczekalnia wyposażona jest w sposób zapewniający dziecku możliwość aktywnego spędzenia czasu oczekiwania (zabawki, książeczki, czasopisma, kredki itp.). Nie ma w niej natomiast materiałów edukacyjnych i informacyjnych na temat przemocy i wykorzystywania seksualnego;
- o Zapewnia dziecku intymność poprzez wyciszenie drzwi pomiędzy pokojem przesłuchań a innymi/i pomieszczeniem/ami;

- o Utrzymany jest w stonowanej, pastelowej kolorystyce;
- o Umeblowany jest w sposób zapewniający komfortowe przebywanie w nim młodszym i starszym dzieciom (stoliki i krzesła w dwóch rozmiarach, kanapa lub fotel, miękka wykładzina);
- o Wyposażony jest w materiały i sprzęty pomocne w uzyskiwaniu informacji od dziecka (kredki, papier, lalki, pacynki i in.), które nie są bezpośrednio dostępne dla dziecka oraz nieliczne (!) zabawki dostępne dziecku.

3. Przesłuchanie dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości

W pomieszczeniu możliwa jest rejestracja przesłuchania, dzięki której jego przebieg może być odtworzony na rozprawie głównej. Zapewniona jest również możliwość komunikowania się osób uczestniczących w przesłuchaniu (prokurator, adwokat oskarżonego) z sędzią i psychologiem w celu przekazywania im pytań, które mają zostać zadane dziecku.

W celu zagwarantowania realizacji ww. potrzeb wymiaru sprawiedliwości pokój przesłuchań powinien być wyposażony w:

- o Kamerę/y rejestrującą/e przesłuchanie (cały pokój + zachowania i reakcje dziecka);
- o Mikrofon/y rejestrujący/e dźwięk;
- o Sprzęt umożliwiający rejestrację audiovideo przebiegu przesłuchania na dwóch nośnikach (dwie kasety VHS; kasetą + DVD);
- o Mikrofon w pokoju sąsiadującym z pokojem, gdzie przesłuchiwane jest dziecko oraz
- o Słuchawki dla sędziego i psychologa.

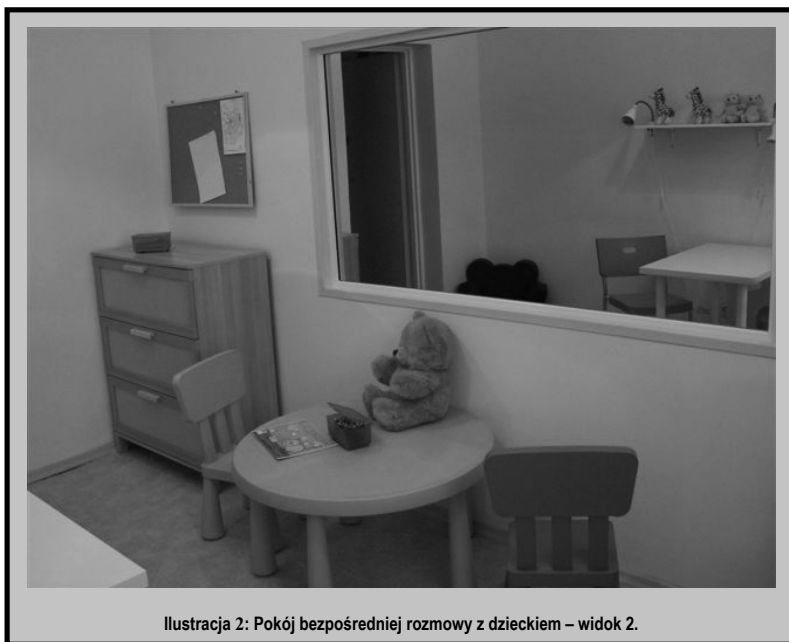
4. Informacja na temat oferty pomocy i wsparcie dziecka–ofiary i jego opiekunów

Zagwarantowanie opiekunom dziecka wszechstronnej informacji na temat możliwości uzyskania specjalistycznej pomocy psychologicznej, terapeutycznej, medycznej i prawnej jest niezbędną częścią oferty Przyjaznego Pokoju Przesłuchań Dziecka. Informacja taka dotyczy oferty pomocy świadczonej przez jednostkę prowadzącą pokój przesłuchań lub przez inne współpracujące ośrodki. Opiekun każdego przesłuchiwanego dziecka otrzymuje pisemną informację nt. takiej oferty.

Przykładowe wyposażenie przyjaznego pokoju przesłuchań, który uzyskał certyfikat „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci” – pokój administrowany przez Grudziądzkie Towarzystwo Pomocy Dziecku i Rodzinie Homini przy Centrum Pomocy Dziecku i Poradnictwa Rodzinnego.

Ilustracja 1: Pokój bezpośredniej rozmowy z dzieckiem – widok 1.

Ilustracja 2: Pokój bezpośredniej rozmowy z dzieckiem – widok 2.

Ilustracja 3: Pokój techniczny – sąsiaduje z pokojem bezpośredniej rozmowy z dzieckiem.

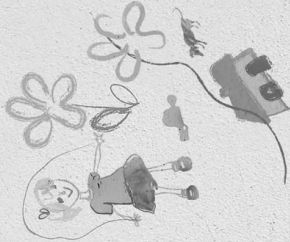

Źródłem fotografii jest strona internetowa: www.dzieckoswiadek.pl

www.dzieckoswiadek.pl

Karta Praw Dziecka Ofiary Świadka Przepięstwa powstała w ramach programu ochrony dzieci uczestniczących w procedurach prawnych prowadzonego przez Fundację Dzieci Niecyrkowi. Kartę objęło swoim patronatem Ministerstwo Sprawiedliwości.

KARTA PRAW DZIECKA OFIARY/ ŚWIADKA PRZEPĘSTWA

Projekt realizowany przy wsparciu Komisji Europejskiej - Dyrekcji Generalnej ds. Sprawiedliwości, Wolności i Bezpieczeństwa w ramach programu „Prevention of and Fight against Crime”.

Niniejsza publikacja wyraża wyłącznie poglądy i opinie jej autora. Komisja nie może zostać pociągnięta do odpowiedzialności za jakiegokolwiek użycie informacji w niej zawartych.

Uznając – za Konwencją o Prawach Dziecka – że we wszystkich działaniach dotyczących dzieci sprawą nadrzędną jest najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka,

uznając niezbywalne prawo każdego dziecka do ochrony przed wszelkimi formami dyskryminacji oraz przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy, zaniedbania, złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych,

uznając prawo dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach, które go dotyczą, przy czym jego opinie winny być przyjmowane z należytą wagą,

WPROWADZAMY KARTĘ PRAW DZIECKA – OFIARY/ŚWIADKA PRZESTĘPSTWA.

1. Dzieckiem w rozumieniu niniejszej Karty jest każda osoba, która uczestniczy w procedurach w roli pokrzywdzonego lub świadka przestępstwa i nie ukończyła 18 roku życia.
2. Procedurą w rozumieniu niniejszej Karty jest każde postępowanie przygotowawcze i sądowe z udziałem dziecka, a także działania zmierzające do udzielenia mu pomocy i wsparcia przez instytucje/organizacje powołane do opieki nad dzieckiem.
3. Dobro i bezpieczeństwo dziecka powinno być nadrzędną wartością we wszystkich procedurach podejmowanych wobec dziecka ofiara/świadka przestępstwa, zarówno dla organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, jak również dla instytucji/organizacji powołanych do opieki nad dzieckiem.
4. Dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do niedyskryminacji ze względu na rasę, narodowość, religię, pochodzenie społeczne, niepełnosprawność oraz na wszelkie inne cechy jego lub jego najbliższych.
5. Dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do poważnego traktowania i rzetelnej oceny wiarygodności jego wypowiedzi.
6. Dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do godnego traktowania, w szczególności do respektowania jego potrzeb w trakcie procedur.
7. Dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do wyrażenia swojego zdania oraz do tego, by rozważano jego zdanie w działaniach i decyzjach, które go dotyczą.
8. Dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do prywatności oraz ochrony jego wizerunku. Niedopuszczalne jest ujawnianie, udostępnianie, rozpowszechnianie jego danych osobowych, poza przypadkami wskazanymi w ustawie.

9. Dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do profesjonalnej pomocy psychologicznej, medycznej lub pedagogicznej w celu zminimalizowania skutków przestępstwa i konsekwencji uczestniczenia w procedurach.
10.
 - ust. 1. Dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do informacji dotyczących jego udziału i roli w procedurze na poziomie dostosowanym do jego możliwości rozwojowych.
 - ust. 2. Dziecko należy poinformować w szczególności o prawie do odmowy składania zeznań lub odmowy odpowiedzi na pytania w sposób dostosowany do możliwości rozwojowych dziecka, o ile dziecko jest w stanie pojąć znaczenie tej informacji.
11.
 - ust. 1. Dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do ochrony przed wiktymizacją wynikającą z prowadzenia procedur z jego udziałem.
 - ust. 2. Formą ochrony powinno być przesłuchanie dziecka przez przygotowane do tego osoby w przyjaznym pokoju przesłuchań.
 - ust. 3. Przez przyjazny pokój przesłuchań, o których mowa w ust. 2., rozumie się pomieszczenie dostosowane do potrzeb rozwojowych dziecka, niezwiększające stresu związanego z przesłuchaniem oraz przystosowane do rejestracji audiowizualnej przesłuchania.
 - ust. 4. Przesłuchanie dziecka ofiary/świadka przestępstwa powinno odbyć się tylko raz. Powtórzenie przesłuchania powinno odbywać się wyłącznie w przypadkach szczególnie uzasadnionych, wymienionych w ustawie.
 - ust. 5. Przebieg przesłuchania powinien być utrwalony za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk. Nagranie powinno obejmować całość przesłuchania.
12. Dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do bezpieczeństwa, w szczególności do izolacji od sprawcy przestępstwa.
13. Dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do kontaktu z osobami najbliższymi podczas trwających procedur. Prawo to może zostać ograniczone dla dobra dziecka i/lub dobra prowadzonego postępowania.
14. Dziecko ofiara/świadek przestępstwa ma prawo do należytej reprezentacji podczas procedur, zwłaszcza podczas postępowania przygotowawczego i sądowego. Jeżeli rodzic/opiekun prawny nie może zapewnić należytej reprezentacji, do czynności z udziałem dziecka powinien zostać wyznaczony kurator.

Kwestionariusz do badań dotyczących warunków i standardów jakie spełniają tzw. niebieskie pokoje oraz procedury ich certyfikacji.				
Nazwa jednostki prowadzącej pokój przesłuchań:				
CZEŚĆ I. Pytania dotycząca warunków i standardów jakie spełniają pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków.		TAK	NIE	INNE
1)	Czy pokój przesłuchań prowadzony jest przez jednostkę posiadającą osobowość prawną, która zapewnia jego administrowanie?			
2)	Czy jednostka zapewnia dwa odrębne pomieszczenia do przeprowadzenia przesłuchania z udziałem małoletniego świadka (pokój bezpośredniej rozmowy i pokój techniczny)?			
3)	Czy w skład pokoju przesłuchań wchodzi:	poczekalnia/pokój, w którym dziecko może oczekiwać na przesłuchanie, a do którego nie ma wstępu oskarżony?		
		łazienka/toaleta?		
4)	Czy poczekalnia/pokój w którym dziecko oczekuje na przesłuchanie jest wyposażony w sposób zapewniający dziecku możliwość aktywnego spędzenia czasu oczekiwania? (wyposażony np. w zabawki, książki, papier, kredki)			
5)	Czy jednostka zapewnia odrębne, bezkolizyjne wejście prowadzące do pokoju przesłuchań?			
6)	Czy pokój przesłuchań jest odpowiednio wyciszony (izolacja akustyczna zapewniająca dobrą jakość nagrania) poprzez:	wyciszenie okien zewnętrznych?		
		wyciszenie drzwi pomiędzy pokojem przesłuchań a innym pomieszczeniami?		
		wytłumienie pokoju?		
7)	Czy pokój przesłuchań jestumeblowany adekwatnie do wieku:	dzieci młodszych (stolik i krzesła dla małych dzieci)?		
		dzieci starszych (stolik i krzesła dla większych dzieci)?		
8)	Czy pokój bezpośredniej rozmowy jest wyposażony w materiały i sprzęty pomocne w uzyskaniu informacji od świadka (w szczególności papier, środki pisarskie, maskotki, inne)?			
9)	Czy istnieje możliwość bezpośredniej obserwacji przesłuchania w pokoju technicznym poprzez:	lustro fenickie?		
		połączenie audiowizualne z pokojem przesłuchań?		
10)	Czy podczas rejestracji przesłuchania utrwaleniu podlega:	obraz?		
		dźwięk?		
11)	Za pomocą ilu urządzeń następuje rejestracja obrazu? (proszę wpisać ilość w rubryce INNE)			
12)	Za pomocą ilu urządzeń następuje rejestracja dźwięku? (proszę wpisać ilość w rubryce INNE)			
13)	Czy rejestracja przebiegu przesłuchania następuje w formie:	cyfrowej?		
		na kasecie VHS?		
		na kasecie magnetofonowej?		
		w innej formie? (proszę wpisać w jakiej w rubryce INNE)		
14)	Czy do wyposażenia technicznego	kamera tzw. statyczna (bez możliwości		

	pokoju przesłuchań należy/-a:	ingerowania w nagranie w trakcie przesłuchania)?			
		kamera zdalnie sterowana (z możliwością zastosowania zbliżeń i oddaleń)?			
		mikrofony (mogące zarejestrować zarówno szept dziecka, jak i niewyraźną mowę)?			
15)	Czy komunikacja pomiędzy pokojem bezpośredniej rozmowy a pokojem technicznym następuje poprzez:	mikrofon w pokoju technicznym oraz słuchawki dla sędziego i psychologa umożliwiające komunikację z osobami uczestniczącymi w przesłuchaniu?			
		walkie-talkie?			
16)	Czy sprzęt nagrywający w tej jednostce policji jest kompatybilny ze sprzętem służącym do odtwarzania w sądzie?				
17)	Czy pokój przesłuchań jest wykorzystywany do:	przesłuchania dzieci?			
		przesłuchania dorosłych?			
		również do innych celów? (np. badania psychologiczne, pedagogiczne)			
18)	Czy jednostka zapewnia rodzicom i opiekunom dostęp do informacji na temat oferty pomocy i wsparcia, a zwłaszcza:	rodzic/opiekun otrzymuje pisemną informację na temat oferty pomocowej (np. poprzez ulotki)?			
		rodzic/opiekun otrzymuje ustną informację na temat oferty pomocowej?			
		ulotki i informacje są wyłożone w ogólnodostępnym miejscu na terenie jednostki?			
		istnieje możliwość skorzystania na miejscu z pomocy i wsparcia dla rodziców/opiekunów?			
19)	Czy istnieje możliwość powołania na miejscu psychologa do przeprowadzenia przesłuchania z udziałem biegłego?				
20)	Czy podczas przesłuchania dziecko i jego opiekunowie mają zapewnioną opiekę wyznaczonej osoby w jednostce?				
21)	Czy pokój przesłuchań posiada jakieś inne ważne cechy?				
22)	Jeżeli odpowiedź na Pytanie 21 jest pozytywna (TAK), proszę podać, o jakie cechy pokoju chodzi? ODPOWIEDZ:				
CZĘŚĆ II. Pytania dotyczące certyfikacji pomieszczeń służących do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków.			TAK	NIE	INNE
23)	Czy niebieski pokój w tej jednostce jest wyposażony zgodnie z jakimiś wytycznymi?				
24)	Jeżeli odpowiedź na Pytanie 23 jest pozytywna (TAK), proszę podać, o jakie wytyczne chodzi? ODPOWIEDZ:				

25)	Czy niebieski pokój w tej jednostce spełnia jakieś standardy?			
26)	Jeżeli odpowiedź na Pytanie 25 jest pozytywna (TAK), proszę podać, o jakie standardy chodzi? ODPOWIEDŹ:			
27)	Czy jednostka dąży do uzyskania certyfikatu „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci”?			
* W przypadku udzielenia odpowiedzi pozytywnej (TAK) na Pytanie nr 27 proszę odpowiedzieć na Pytanie nr 28 . W przypadku udzielenia odpowiedzi negatywnej (NIE) na Pytanie nr 27 , proszę odpowiedzieć na Pytanie nr 29 .				
28)	Jakie działania jednostka podejmuje w celu uzyskania certyfikatu „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci”? ODPOWIEDŹ:			
29)	Dlaczego jednostka nie podejmuje starań w celu uzyskania certyfikatu „Przyjazny Pokój Przesłuchań Dzieci”? ODPOWIEDŹ:			
30)	Czy w tej jednostce są rozwieszzone plakaty pt. „Będę przesłuchany/-na” reklamujące kampanię społeczną „Dziecko – świadek szczególnej troski”?			
31)	Jeżeli odpowiedź na Pytanie 29 jest negatywna (NIE), proszę podać jakie są tego powody? ODPOWIEDŹ:			

Wyniki własnych obserwacji na podstawie przeprowadzonych badań dotyczących warunków i standardów jakie spełniają tzw. niebieskie pokoje oraz procedury ich certyfikacji (CZĘŚĆ A)												
Nazwa jednostki prowadzącej pokój przesłuchań:	KPP w Cieszynie, ul. Wojska Polskiego 2 woj. śląskie			KPP w Żywcu, Al. Piłsudskiego 52, woj. śląskie			KP III w Bleisku-Białej, ul. Traugutta 2c woj. śląskie			KP w Kętach, ul. Krakowska 25 woj. małopolskie		
	TAK	NIE	INNE	TAK	NIE	INNE	TAK	NIE	INNE	TAK	NIE	INNE
CZĘŚĆ I. Pytania dotyczące warunków i standardów jakie spełniają pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków.												
1) Czy pokój przesłuchań prowadzony jest przez jednostkę posiadającą osobowość prawną, która zapewnia jego administrowanie?	X			X			X			X		
2) Czy jednostka zapewnia dwa odrębne pomieszczenia do przeprowadzenia przesłuchania z udziałem małoletniego świadka (pokój bezpośredniej rozmowy i pokój techniczny)?		X			X			X			X	
3) Czy w skład pokoju przesłuchań wchodzi: poczekalnia/pokój, w którym dziecko może oczekiwać na przesłuchanie, a do którego nie ma wstępu oskarżony?		X			X			X			X	
4) Czy poczekalnia/pokój w którym dziecko oczekuje na przesłuchanie jest wyposażony w sposób zapewniający dziecku możliwość aktywnego spędzenia czasu oczekiwania? (wyposażony np. w zabawki, książki, papier, kredki)		X			X			X			X	
5) Czy jednostka zapewnia odrębne, bezkolizyjne wejście prowadzące do pokoju przesłuchań?		X			X			X			X	
6) Czy pokój przesłuchań jest odpowiednio wyćiszony (izolacja akustyczna zapewniająca dobrą jakość nagrania) poprzez:		X			X			X			X	
wyciszenie okien zewnętrznych?		X			X			X			X	
wyciszenie drzwi pomiędzy pokojem przesłuchań a innym pomieszczeniem?		X			X			X			X	
wytlumienie pokoju?		X			X			X			X	

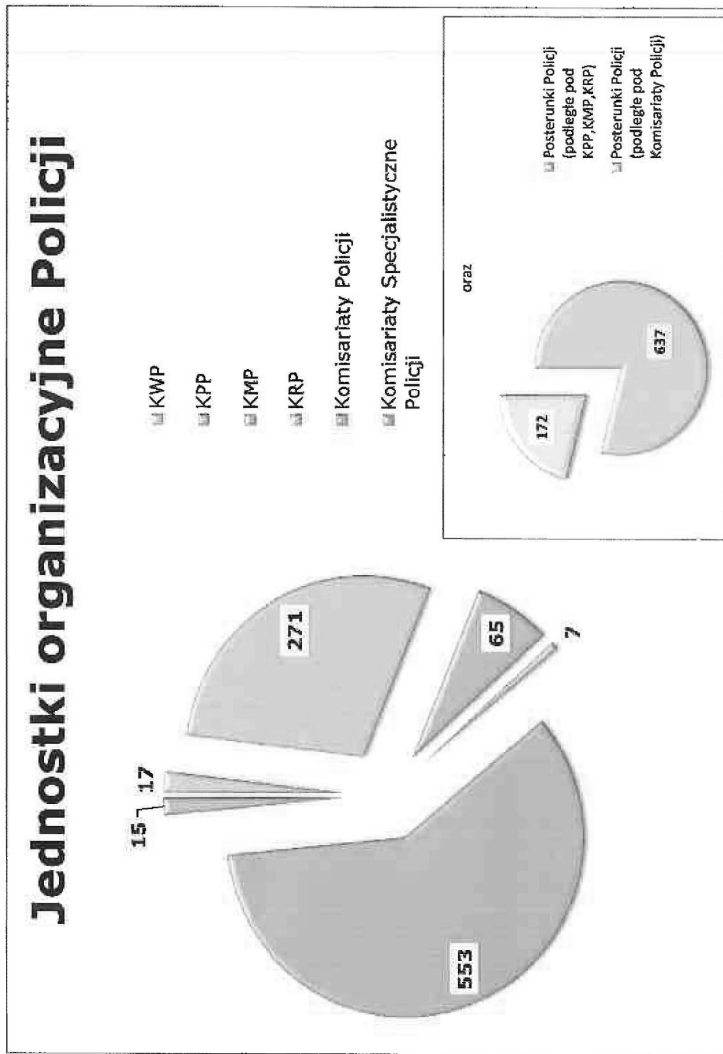
	TAK	NIE	INNE	TAK	NIE	INNE	TAK	NIE	INNE	TAK	NIE	INNE
30) Czy w tej jednostce są rozwieszzone plakaty pt. „Bądź przesiłuchany/-na” reklamujące kampanię społeczną „Dziecko-swiadek szczególnej troski”?		X			X							
31) Jeżeli odpowiedź na Pytanie 29 jest negatywna (NIE), proszę podać jakie są tego powody? ODPOWIEDŹ:	- brak plakatów w jednostce	- brak informacji o tej kampanii	- brak informacji o tej kampanii	- brak plakatów w jednostce	- brak informacji o tej kampanii	- brak plakatów w jednostce	- brak plakatów w jednostce	- brak informacji o tej kampanii	- brak plakatów w jednostce	- brak informacji o tej kampanii	- brak plakatów w jednostce	- brak informacji o tej kampanii

Wyniki własnych obserwacji na podstawie przeprowadzonych badań dotyczących warunków i standardów jakie spełniają tzw. niebieskie pokoje oraz procedury ich certyfikacji. (CZĘŚĆ B)																
Nazwa jednostki prowadzącej pokój przesłuchań:	KPP w Wadowicach, ul. Lwowska woj. małopolskie			II KP w Krakowie, ul. Lubicz 21 woj. małopolskie			III KP w Krakowie, ul. Strzelców 16 woj. małopolskie			V KP w Krakowie, ul. Zamoyckiego 22 woj. małopolskie			VII KP w Krakowie, ul. Żłota Jesień 11c woj. małopolskie			
	TAK	NIE	INNE	TAK	NIE	INNE	TAK	NIE	INNE	TAK	NIE	INNE	TAK	NIE	INNE	
CZĘŚĆ I. Pytania dotycząca warunków i standardów jakie spełniają pomieszczenia służące do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem małoletnich świadków.																
1) Czy pokój przesłuchań prowadzony jest przez jednostkę posiadającą osobowość prawną, która zapewnia jego administrowanie?	X			X			X			X			X			
2) Czy jednostka zapewnia dwa odrębne pomieszczenia do przeprowadzenia przesłuchania z udziałem małoletniego świadka (pokój bezpośredniej rozmowy i pokój techniczny)?		X		X				X			X			X		
3) Czy w skład pokoju przesłuchań wchodzi: poczekalnia/pokój, w którym dziecko może oczekiwać na przesłuchanie, a do którego nie ma wstępu oskarżony?		X			X			X			X			X		
4) Czy poczekalnia/pokój w którym dziecko oczekuje na przesłuchanie jest wyposażony w sposób zapewniający dziecku możliwość aktywnego spędzenia czasu oczekiwania? (wyposażony np. w zabawki, książki, papier, kredki)		X		X				X			X			X		
5) Czy jednostka zapewnia odrębne, bezkolizyjne wejście prowadzące do pokoju przesłuchań?		X			X				X				X			
6) Czy pokój przesłuchań jest wyposażony w odpowiednio wyposażony (złocą akustyczna zapewniająca dobrą jakość nagrania) poprzec.		X		X			X			X			X			

24) Jeżeli odpowiedź na Pytanie 23 jest pozytywna (TAK), proszę podać, o jakie wytyczne chodzi? ODPOWIEDŹ:			– wiedza o wyposażeniu pomieszczenia przyjaznego dziecku zdobywana na kursach i szkoleniach m. in. we współpracy z Fundacją Dzieci Niczyje			
25) Czy niebieski pokój w tej jednostce spełnia jakies standardy?	X	X	X	X	X	X
26) Jeżeli odpowiedź na Pytanie 25 jest pozytywna (TAK), proszę podać o jakie standardy chodzi? ODPOWIEDŹ:			– wiedza o wytycznych i standardach zdobywana na kursach i szkoleniach m.in. we współpracy z Fundacją Dzieci Niczyje			
27) Czy jednostka dąży do uzyskania certyfikatu „Pokój przesłuchań przyjazny dziecku”?	X	X	X	X	X	X
* W przypadku udzielenia odpowiedzi pozytywnej (TAK) na Pytanie nr 27 proszę odpowiedzieć na Pytanie nr 28. W przypadku udzielenia odpowiedzi negatywnej (NIE) na Pytanie nr 27, proszę odpowiedzieć na Pytanie nr 29.						
28) Jakie działania jednostka podejmuje w celu uzyskania certyfikatu „Pokój przesłuchań przyjazny dziecku”? ODPOWIEDŹ:						
29) Dlaczego jednostka nie podejmuje starań w celu uzyskania certyfikatu „Pokój przesłuchań przyjazny dziecku”? ODPOWIEDŹ:	– brak środków finansowych w tym samym rejonie jest niebieski pokój w sądzie	– brak informacji na temat wytycznych, standardów i certyfikacji	– reorganizacja policji spowodowała wzrost liczby policjantów pracujących w tej jednostce – pomieszczenia są wykorzystywane w inny sposób, – brak perspektyw na urządzenie pokoju zgodnego z wytycznymi i standardami – wszelkie podejmowane działania są inwencją własną policjantów	– brak możliwości lokalowych – brak środków finansowych – najbardziej brakuje rejestracji przesłuchania na sprzecie audio/ video, co powoduje, że każdorazowe przesłuchanie dziecka musi być wielokrotnie przerywane, aby zaprotokolować każdą odpowiedź	– brak informacji o certyfikacji, standardach i wytycznych – jednostka podejmuje starania o uzyskanie certyfikatu po zapoznaniu z materiałami informacyjnymi	
30) Czy w tej jednostce są rozmieszczone plakaty pt. „Będę przesłuchany/-na” reklamujące kampanię społeczną „Dziecko–świadek szczególnej troski”?	TAK X	NIE	INNE	TAK X*	NIE	INNE
	TAK X	NIE	INNE	TAK X	NIE	INNE

31)	Jeżeli odpowiedź na Pytanie 29 jest negatywna (NIE), proszę podać, jakie są tego powody? ODPOWIEDŹ:		– brak informacji o prowadzonej kampanii	– zbyt mała ilość plakatów dostarczona, w stosunku do zapotrzebowania jednostek podlega znaczna ilość ośrodków szkolno-wychowawczych, w których można rozpoznać wiedzę na temat przyjaznego przesłuchania dziecka		

Stan na dzień 31.12.2009 r.

Stan na dzień 31.12.2009 r.

JEDNOSTKI ORGANIZACYJNE W POSZCZEGÓLNYCH GARNIZONACH POLICJI

L.p.	Garnizony	Liczba jednostek organizacyjnych Policji										
		KWP	KPP	KMP	KPP	KRP	Rozm. (RP+KRP+KRP)	ORAZ Funkcje (Współpraca w KRP, KRP, KRP)	ORAZ Komisarzy Policji	ORAZ Pracownicy Policji (Współpraca w Komisarzacji Policji)	ORAZ Komisarzy Specjalizowane Policji	Ogółem
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12-3+7+9+11	
1	Dolnośląski (KWP we Wrocławiu)	1	22	4	0	26	17	55	13	3	85	
2	Kujawsko-pomorski (KWP w Bydgoszczy)	1	15	4	0	19	59	20	8	0	40	
3	Lubelski (KWP w Lublinie)	1	16	4	0	20	85	24	7	0	45	
4	Lubuski (KWP w Gorzowie Wlkp.)	1	10	2	0	12	10	17	10	0	30	
5	Łódzki (KWP w Łodzi)	1	19	3	0	22	16	35	12	1	59	
6	Małopolski (KWP w Krakowie)	1	17	3	0	20	17	57	11	2	80	
7	Mazowiecki (KWP zs. w Radomiu)	1	24	4	0	28	121	14	9	0	43	
8	Opolski (KWP w Opolu)	1	10	1	0	11	6	18	2	0	30	
9	Podkarpacki (KWP w Rzeszowie)	1	17	4	0	21	70	20	7	1	43	
10	Podlaski (KWP w Białymstoku)	1	11	3	0	14	36	8	7	0	23	
11	Pomorski (KWP w Gdańsku)	1	15	4	0	19	43	37	5	1	58	
12	Śląski (KWP w Katowicach)	1	13	19	0	32	26	85	10	0	118	
13	Świętokrzyski (KWP w Kielcach)	1	12	1	0	13	31	22	22	0	36	
14	Warmińsko-mazurski (KWP w Olsztynie)	1	17	2	0	19	18	18	11	0	38	
15	Wielkopolski (KWP w Poznaniu)	1	27	4	0	31	43	53	19	3	88	
16	Zachodniopomorski (KWP w Szczecinie)	1	17	3	0	20	33	23	11	0	44	
17	Komenda Stołeczna Policji	1	9	0	7	16	6	47	8	4	68	
Ogółem:		17	271	65	7	343	637	553	172	15	928	

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Dziecka
Marek Michalak

ZSR/500/16/2011/KCH

Warszawa, dnia 30 listopada 2011 roku

Pan
dr Jarosław Gowin
Minister Sprawiedliwości

Doceniając podejmowane przez Ministra Sprawiedliwości inicjatywy zmierzające do doskonalenia funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących dzieci, pragnę przedstawić aktualne uwagi Rzecznika Praw Dziecka dotyczące zagadnienia przesłuchania dziecka w procedurze karnej.

Ze zgłaszanych do mojego Biura skarg wynika, że w sprawach karnych, zarówno w toku postępowania przygotowawczego, jak i sądowego, dobro dziecka, jego prawo do harmonijnego rozwoju są szczególnie narażone na uszczerbek. Występuje duże niebezpieczeństwo wiktymizacji. Z tych względów uważam, że należy podejmować wszelkie działania zmierzające do ochrony dziecka.

W zaleceniach Rady Europy Nr R(85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie w procesie karnym, zwraca się szczególną uwagę na sytuację przesłuchiwanego dziecka. Zalecenia Rady Europy Nr R(87)21 w sprawie zapobiegania wiktymizacji i pomocy dla ofiar przestępstw, zaliczają dzieci do szczególnej kategorii ofiar, dla których powinny być tworzone, rozwijane i poszerzane usługi związane z udzieleniem pomocy. Zaleca się również podjęcie środków zapobiegających wiktymizacji.

Ramowa Decyzja Rady Unii Europejskiej z 15 marca 2001 roku o pozycji ofiary w postępowaniu karnym, zaleca wprowadzenie regulacji krajowych, zapewniających ofiarom poszanowanie godności oraz prawo do szacunku i współczucia (art. 2 Decyzji). Precyzując zakres prawa pokrzywdzonego do szacunku i uznania, uwzględnienia jego praw i interesów, dokument wskazuje na konieczność specjalnego traktowania grup ofiar, które z uwagi na różne okoliczności, wymagają szczególnej troski. Do grupy tych osób zalicza m.in. dzieci.

Art. 19 Konwencji o Prawach Dziecka nakłada obowiązek podejmowani przez państwo właściwych kroków „w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku”. W art. 37 pkt. a Konwencja zobowiązuje państwa do zapewnienia, aby „żadne dziecko nie podlegało torturowaniu bądź okrutnemu, nieludzkiemu czy poniżającemu traktowaniu lub karaniu”. Również art. 3 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności zawiera zakaz tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.

Także orzecznictwo Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu sygnalizuje, że „dzieci są w szczególności uprawnione do opieki państwa, która powinna się przejawiać w formie efektywnej ochrony przed poważnym łamaniem integralności osobowej dziecka” (Wyrok z dnia 23 września 1998 roku, skarga nr 25599/94 w sprawie A przeciwko Zjednoczonemu Królestwu).

W tym kontekście szczególna uwaga poświęcona zostaje regulacjom dotyczącym dzieci, najsłabszych i szczególnie wymagających wsparcia pokrzywdzonych i świadków przestępstw.

Przepisy art. 185a i art. 185b Kodeksu postępowania karnego są moim zdaniem niewystarczające dla ochrony delikatnej i nieukształtowanej jeszcze osobowości każdego dziecka – pokrzywdzonego/świadka i jego psychiki przed negatywnymi skutkami kontaktu z organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Przepis art. 185a k.p.k. ogranicza bowiem szczególnie rygor przesłuchania pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat jedynie do przestępstw z rozdziału XXV i XXVI Kodeksu karnego. Pokrzywdzonego innym przestępstwem niż określone w art. 185a § 1 k.p.k., który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, można przesłuchiwać w charakterze świadka w tym trybie, ale tylko wówczas, gdy przesłuchanie wynika z przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej albo przestępstwa określonego w rozdziale XXV Kodeksu karnego, jeżeli zeznania tego świadka mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy.

Należy jednakże podkreślić, że przedmiotem postępowania karnego są przecież nie tylko przestępstwa popełnione z użyciem przemocy czy wymienione enumeratywnie w powołanym przepisie, ale także inne, w których przesłuchanie dziecka jest koniecznością procesową.

W związku z powyższym uważam za uzasadniony postulat poszerzenia katalogu o inne przestępstwa zwłaszcza, gdy świadek małoletni zna osobę sprawcy. Przesłuchanie dziecka, bez zachowania rygoru przyjaznych warunków, wpływa niewątpliwie destrukcyjnie na jego psychikę, a przedłużające się postępowanie karne, wielokrotne przesłuchania mogą jedynie spotęgować traumę dziecka.

Warto także wskazać, iż z analizy spraw napływających do Biura Rzecznika wynika, że w większości spraw objętych trybem szczególnym (art. 185a i 185b k.p.k.), dzieci są przesłuchiwane tylko raz. Mój niepokój budzi jednak fakt, że w sprawach, które nie podlegają pod wspomniany tryb przesłuchania, a więc w sprawach, w których dzieci są przesłuchiwane na sali sądowej w trybie „zwykłym” (art. 177 k.p.k.), nadal zmuszone są do wielokrotnego składania zeznań. Sygnalizują to poruszeni rodzice, którzy uważają – a podzielam ich opinię – iż w wielu przypadkach kolejnych przesłuchań można było uniknąć.

Z analizy kierowanych do mnie spraw wynika także, że zbyt rzadko dochodzi do przesłuchań dzieci w miejscach specjalnie do tego przystosowanych, czyli w przyjaznych pokojach przesłuchań. Uważam, że tę mało przyjazną dzieciom praktykę, należy jak najszybciej zmienić.

Z sygnałów docierających do mojego Biura wynika, że w przypadku przesłuchania w trybie określonym w art. 177 k.p.k. nie przesłuchuje się dzieci w warunkach przyjaznych. Organy procesowe nie korzystają z takiego rozwiązania, a przecież mogłoby to w istotny sposób zwiększyć ochronę psychiki dzieci, w trakcie kontaktu z tymi organami. Pragnę podkreślić, że ochrona dzieci przewidziana w art. 185a i 185b k.p.k. wiąże się m.in. z piętnem, jakie na psychice dziecka wycisnęło popełnienie przez sprawcę przestępstwa. Nierzadko okoliczności faktyczne popełnionego czynu przestępnego są tak drastyczne, że prowadzą u dzieci-swiadków do bardzo poważnych zaburzeń funkcjonowania pamięci. Często okazuje się, że organy procesowe mają do czynienia z dziećmi zaburzonymi emocjonalnie, u których sama myśl o przesłuchaniu powoduje nawarstwienie negatywnych wspomnień i stresu związanych z koniecznością powrotu do traumatycznych wydarzeń. Wydaje się zatem, że optymalnym rozwiązaniem byłoby przesłuchiwanie wszystkich dzieci w warunkach przyjaznych – w pokojach przesłuchań o najwyższym standardzie. Niestety, dzieci w Polsce rzadko są przesłuchiwane w pokojach posiadających Certyfikat „*Pokój Przesłuchań Przyjazny Dziecku*”, co powiązać można m.in. z faktem, że takich pomieszczeń jest jeszcze zbyt mało. Uważam, że należy dążyć wszelkimi sposobami do przyjęcia takich rozwiązań, które ograniczą narażanie dzieci na powrót do traumatycznych wspomnień.

Moje spostrzeżenia wskazują, że ochroną polegającą na jednokrotnym przesłuchaniu powinny zostać objęte wszystkie dzieci. Po dokonaniu dogłębnej analizy spraw dzieci, które kierowane są do mojego Biura, oceniam granicę wiekową (15 lat w chwili przesłuchania) przewidzianą w regulacjach szczególnych jako niewystarczającą.

Zgodnie z poglądem wyrażonym w doktrynie „(...) granica ta wyznaczona została przy uwzględnieniu przeciętnego stopnia rozwoju emocjonalnego dziecka” (źródło: P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom I, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 874). Należy jednakże podkreślić, że w świetle art. 1. Konwencji o Prawach Dziecka z 1989 roku, „dziecko” oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej 18 lat, chyba że zgodnie z prawem uzyska ono wcześniej pełnoletność. Norma ta koresponduje w szczególności z art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 roku o Rzeczniku Praw Dziecka. Kodeks postępowania karnego powinien zatem gwarantować szerszą ochronę pokrzywdzonym dzieciom, zwłaszcza poprzez objęcie nią małoletnich do osiemnastego roku życia, a także tych dzieci, które są pokrzywdzone innymi rodzajami przestępstw, niż wskazanymi w art. 185a k.p.k.

Zbyt często bowiem organy procesowe odmawiają przesłuchania w warunkach przyjaznych tylko dlatego, że np. dziecko kilka miesięcy temu ukończyło już 15 lat, podczas gdy drastyczne okoliczności popełnionego przestępstwa wyraźnie przemawiają za zwiększeniem ochrony psychiki dziecka w trakcie prowadzonych czynności procesowych.

Moje zastrzeżenia budzi również kwestia braku odpowiedniej rejestracji przesłuchań z udziałem małoletniego świadka oraz nieprawidłowości (zwłaszcza skrótowość) w wypełnianiu protokołów z czynności przesłuchania. W szerszym kontekście postulowanej zasady niepowtarzalności czynności przesłuchania dziecka budzi to ogromny niepokój. W mojej ocenie, ze względu na to, że dziecko jest szczególnym świadkiem i z tego tytułu wymaga specjalnego traktowania podczas prowadzonych czynności procesowych, przesłuchanie z naturalnych, rozwojowych przyczyn musi mieć swoją specyfikę, uwzględniającą poziom umysłowy, osobowość, możliwości psycho-emocjonalne.

Z uwagi na znaczenie zasady bezpośredniości, utrwalenie przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k. za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk i obraz, w uregulowaniu prawnym i praktyce powinno stanowić regułę, zwłaszcza jeżeli uwzględni się treść art. 147 § 1 i § 2 pkt. 1 k.p.k. Przesłankę braku możliwości przesłuchania świadka w dalszym postępowaniu uzasadnia zastrzeżenie jednorazowości przesłuchania dziecka.

Również tu spostrzegam konieczność stworzenia większej gwarancji dla jednorazowości przesłuchania dziecka, niż wynika to z treści obowiązującego przepisu. Uważam, że ochrona praw oskarżonego, określona w zdaniu ostatnim art. 185a k.p.k. jest za daleko idąca zważywszy na priorytet ochrony dobra dziecka. Rejestrowanie przebiegu przesłuchania małoletniego, przez sędziego, w warunkach bezpiecznych jest moim zdaniem wystarczające. Nie ulega również wątpliwości, że wprowadzenie zasady rejestracji wszystkich przesłuchań z udziałem małoletniego świadka za pomocą urządzeń utrwalających obraz i dźwięk byłoby nie tylko korzystne dla samego dziecka, ale również pozwoliłoby uzyskać bardziej wiarygodny materiał dowodowy.

Pragnę również zwrócić uwagę na kwestię reprezentacji dziecka. W większości przypadków dziecko jest reprezentowane przez swojego rodzica, nawet wtedy, gdy sprawcą przestępstwa jest drugi z rodziców lub osoba najbliższa zamieszkująca z dzieckiem, co w świetle poglądów Sądu Najwyższego jest nieprawidłowe (źródło: Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2010 r., I KZP 10/2010, OSNKW 2010/10 poz. 84).

W badanych sprawach z niepokojem obserwuję pozbawienie małoletniego pokrzywdzonego wykonywania uprawnień oskarżyciela posiłkowego. Sądy dzieląc argumentację zawartą w cyt. uchwale Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2010 roku, odmawiają dopuszczenia do udziału w sprawie małoletniego pokrzywdzonego reprezentowanego przez rodzica w sytuacji, gdy sprawcą jest drugi rodzic. Małoletni nie ma zdolności do czynności prawnej, z tego powodu nie może osobiście wykonywać praw przysługujących pokrzywdzonemu. Prawa te może wykonywać jedynie poprzez swojego przedstawiciela ustawowego lub osobę, pod której pieczęcią się znajduje. Sądy nie wykorzystują tu możliwości wynikających z art. 99 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego poprzez złożenie do sądu opiekuńczego stosownego wniosku. Brak uwzględnienia odesłania przy art. 51 § 1 k.p.k. do przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego uniemożliwia więc w praktyce wykonywanie przez małoletnich praw przysługujących pokrzywdzonym. Prawo małoletniego do występowania w procesie i ochrony interesów nie jest przez sądy karne przestrzegane.

Uważam, że w każdym przypadku zachodzi konieczność rozważenia, czy nie istnieje potrzeba wyznaczenia kuratora dla dziecka. Sytuacje, w których jedno z rodziców dopuściło się czynu na szkodę małoletniego, a drugi z rodziców reprezentuje małoletniego w postępowaniu, uznaję za niedopuszczalne i sprzeczne z zasadą działania w imię dobra dziecka. Między innymi ze względu na pojawiający się konflikt interesów oraz skomplikowaną sytuacją psychologiczną rodziny. Uważam za niezbędne zapewnienie

małoletniemu profesjonalnej reprezentacji jego interesów, tak aby chronić go nawet wtedy, gdy konieczne jest podejmowanie działań procesowych przeciwko osobie najbliższej.

Pragnę podnieść w konkluzji, że problem wielokrotności przesłuchiwania dziecka, przesłuchiwanie w warunkach traumatycznych dla dziecka, niekorzystanie z możliwości przesłuchania w warunkach przyjaznych, brak realizacji zasady rejestracji przesłuchania dziecka przy pomocy specjalistycznej aparatury znajduje odzwierciedlenie w sprawach, które są przedmiotem analizy mojego Biura. Moje spostrzeżenia oraz skalę problemów pokazują również ostatnie badania Fundacji „Dzieci Niczyje”, która rozpoczęła działania mające na celu wstępne zdiagnozowanie problemu praktyki przesłuchiwania dzieci w procedurze karnej w Polsce.

Oceniam, że wielu sytuacji, które nadmiernie narażają dziecko na niepotrzebny stres można było uniknąć. Wymaga to jednak dobrej woli organów procesowych, której niestety brakuje. Uważam, że obowiązkiem, który stoi przed osobami reprezentującymi wymiar sprawiedliwości jest zadbanie, by nie dopuścić do wyrządzenia jakiegokolwiek krzywdy dziecku. W tym względzie specjaliści są zobowiązani poszukiwać takich rozwiązań, które pomogą uchronić dzieci przed wtórnym pokrzywdzeniem, zagrażającym im w wyniku niedoskonałości proceduralnych.

Mając na celu wzmocnienie standardów ochrony praw dziecka, w szczególności ochrony dziecka przed wiktyimizacją, co stanowi jeden z priorytetów mojej działalności, zwracam się uprzejmie z prośbą do Pana Ministra o zmianę obowiązujących przepisów w taki sposób, by w postępowaniu przygotowawczym i sądowym w sprawach karnych stosować tryb przewidziany w art. 185a k.p.k. także do postępowań dotyczących innych, niż przewidziane tymi przepisami, przestępstw.

W związku z powyższym, działając na podstawie art. 10a ust. 1 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 roku o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. Nr 6, poz. 69 z późn. zm.), proszę o podjęcie stosownych działań oraz rozważenie wprowadzenia proponowanych rozwiązań.

Z wyrazami szacunku
Marek Chmielewski

MINISTERSTWO SPRAWIEDLIWOŚCI
PODSEKRETARZ STANU

Warszawa, dnia 16 stycznia 2012 r.

DPC-IV-072-5/11/3

dot. ZSR/500/16/2011/KCH

Pan

Marek Michalak

Rzecznik Praw Dziecka

Stanowowy Rzecznik

W odpowiedzi na pismo ZSR/500/16/2011/KCH z dnia 30 listopada 2011 r. dotyczące uwag Pana Rzecznika w kwestii udziału dziecka w postępowaniu karnym a w szczególności przesłuchania dziecka w procedurze karnej, przedstawiam następujące stanowisko.

Jednym z priorytetowych celów Ministerstwa Sprawiedliwości jest podejmowanie działań zmierzających do objęcia szczególną ochroną dzieci, które jako ofiary, względnie świadkowie przestępstw, są wyjątkowo narażone na skutki wtórnej wiktymizacji. Działania te podejmowane są zarówno w zakresie organizacyjnym – utworzenie Departamentu Praw Człowieka zajmującego się na bieżąco ochroną dzieci w postępowaniu karnym, jak również legislacyjnym – opracowanie projektu ustawy o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego i innych ustaw w zakresie ochrony małoletnich świadków.

Ministerstwo Sprawiedliwości uznaje za słuszne uwagi Pana Rzecznika o konieczności zagwarantowania, aby przesłuchanie małoletniego świadka odbywało się poza salą sądową, w odpowiednich warunkach i w specjalnie wyposażonych pomieszczeniach.

Dla zapewnienia skutecznej ochrony dziecka w trakcie postępowania karnego, Ministerstwo Sprawiedliwości od lat wspiera kampanię „Dziecko – świadek szczególnej troski”, promującą tworzenie przyjaznych pokoi przesłuchań dla dzieci na terenie całego kraju i zwracającą uwagę przedstawicielom wymiaru sprawiedliwości na szczególną rolę małoletniego świadka w toku postępowania karnego.

Inicjatywa ta rozwija się dzięki współpracy prowadzonej na szeroką skalę z organizacjami pozarządowymi. Jej wynikiem było przystąpienie Ministerstwa Sprawiedliwości do Koalicji na Rzecz Przyjaznego Przesłuchania Dzieci, która zawiązała się

w dniu 27 kwietnia 2007 roku w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich z inicjatywy Fundacji Dzieci Niczyje.

W związku z pracami Koalicji na Rzecz Przyjaznego Przesłuchania Dzieci, Ministerstwo Sprawiedliwości od 2008 roku przeprowadza razem z Fundacją Dzieci Niczyje procedurę nadawania certyfikatów pomieszczeniom służącym przesłuchiwanemu dziecku. Na podstawie weryfikacji zgłoszeń podmiotów prowadzących pokoje przesłuchań oraz dodatkowych informacji uzyskanych od psychologa/pedagoga pracującego z dziećmi – ofiarami i świadkami przestępstw oraz przedstawiciela Ministerstwa Sprawiedliwości, ustala się czy prowadzone przez sądy, komisariaty policji, organizacje samorządowe i organizacje pozarządowe zgłoszone pokoje są miejscami przyjaznymi, dostosowanymi do potrzeb dziecka oraz wymogów wymiaru sprawiedliwości.

Certyfikaty Przyjaznych Pokoi Przesłuchań otrzymały dotychczas 54 podmioty.

Dla zapewnienia właściwego przesłuchania dziecka w przyjaznym dla niego pomieszczeniu do wszystkich sądów w Polsce Ministerstwo Sprawiedliwości przestało standardy przesłuchania małoletnich świadków w trybie art. 185a i 185b kpk. Każdy sąd otrzymał opracowane przez ekspertów zaproszonych przez Fundację Dzieci Niczyje wśród których byli również przedstawiciele Ministerstwa, broszury ze standardami wraz z listą przyjaznych pokoi przesłuchań.

Ministerstwo Sprawiedliwości co roku zwraca się do podmiotów prowadzących certyfikowane pokoje przesłuchań o informacje na temat przeprowadzanych w nich przesłuchań. Zbierane informacje potwierdzają uwagi Pana Rzecznika odnośnie do unikania przez część sędziów przesłuchań w certyfikowanych pomieszczeniach czy odstępowania przez nich od dokonywania rejestracji przesłuchań. Departament Praw Człowieka wielokrotnie zwracał się w tym zakresie o wyjaśnienie tych nieprawidłowości do właściwych Prezesów Sądów.

Uwagi Pana Rzecznika odnośnie do ustawowego zagwarantowania jednorazowego przesłuchania świadków do 18 roku życia we wszystkich kategoriach spraw, zwłaszcza gdy małoletni świadek zna osobę sprawcy w dużym zakresie uwzględnione zostały w projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego i innych ustaw opracowanego przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego.

W dniu 20 grudnia 2011 r. Komisja Kodyfikacyjna przyjęła ostateczną wersję projektu, po analizie uwag zgłoszonych w ramach konsultacji społecznych.

Celem zmian projektowanych w przepisach art. 185a i 185b kpk a także powiązanych

z nimi propozycji dotyczących projektowanego art. 147 § 2a kpk, jest wzmocnienie ochrony małoletnich świadków przed negatywnymi skutkami wielokrotnego przesłuchiwania w obecności oskarżonego.

W rezultacie projektowanych zmian małoletnim świadkom zapewnione zostaną różne poziomy ochrony, uzależnione od ich wieku oraz tego, czy posiadają w postępowaniu karnym status pokrzywdzonego:

Do pokrzywdzonych, którzy nie ukończyli lat 15 w chwili przesłuchania, zasada jednorazowego prowadzenia tej czynności w szczególnych warunkach ulega rozszerzeniu na katalog czynów o wszystkie przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej oraz z rozdziału XXIII kk (dotyczy ofiary handlu ludźmi), a także wprowadza się klauzulę, że należy sięgać po to źródło dowodowe jedynie w celu ustalenia istotnych okoliczności sprawy (projektowany art. 185a § 1 k.p.k.).

Do świadków niebędących pokrzywdzonymi, którzy w chwili przesłuchania nie ukończyli lat 15 (art. 185b § 1) obligatoryjne, nie zaś fakultatywne jak dotychczas, będzie stosowanie szczególnego trybu przesłuchania z art. 185a § 1-3 k.p.k., gdy ich zeznania mają istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy. Artykuł ten dotyczyć będzie spraw o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub o przestępstwa z rozdziału XXV i XXVI kk (katalog uzupełniony o przestępstwa z rozdziału XXVI kk).

Małoletni pokrzywdzeni, którzy ukończyli 15 lat w chwili przesłuchania objęci są procedurą jednorazowego przesłuchania, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na stan psychiczny pokrzywdzonego.

Wobec **małoletnich świadków, którzy ukończyli 15 lat w chwili przesłuchania** w sprawach o przestępstwa wymienione w art. 185b § 1 k.p.k. przewidziano względnie obligatoryjne przesłuchanie przy użyciu urządzeń technicznych, umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość, bez konieczności bezpośredniego kontaktu z oskarżonym (art. 185b § 2 k.p.k.).

Dla wszystkich **pozostałych świadków, bez względu na ich wiek** art. 177 § 1a k.p.k. już obecnie przewiduje możliwość przesłuchania ich na odległość, bez konieczności osobistego zetknięcia się z oskarżonym. Ten sposób przesłuchania może znaleźć zastosowanie w szczególności w razie konieczności przesłuchania małoletnich świadków w sprawach o przestępstwa nieobjęte katalogiem przewidzianym w art. 185a i 185b k.p.k.

Nowelizacja procedury karnej spowoduje wyeliminowanie wielokrotnego

przesłuchiwania małoletnich świadków/pokrzywdzonych na salach sądowych i przeniesienie ich w miejsca przyjazne dzieciom, w tym do przyjaznych pokoi przesłuchań posiadających certyfikaty Ministerstwa Sprawiedliwości i Fundacji Dzieci Niczyje.

Należy zgodzić się ze zdaniem Pana Rzecznika, iż certyfikowanych przyjaznych pokoi przesłuchań małoletnich świadków jest w Polsce zbyt mało. Jednak z każdym rokiem przybywa ich coraz więcej. Ministerstwo Sprawiedliwości przewiduje sfinansowanie utworzenia kolejnych 20 przyjaznych pokoi przesłuchań w ramach środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego. Pokoje mogłyby zostać utworzone między innymi w województwach opolskim i świętokrzyskim, gdzie nie ma żadnego certyfikowanego pokoju przesłuchań oraz w województwach gdzie tych pokoi jest najmniej.

Odnosnie do zastrzeżeń Pana Rzecznika w kwestii braku rejestracji przesłuchań i skrótości protokołów, art. 147 § 2 ust. 2 kpk obliguje sąd do rejestracji czynności przesłuchania dziecka a nie umożliwia mu ją.

Projektowane brzmienie art. 147 § 2a kpk wprowadza obligatoryjność rejestrowania przebiegu przesłuchania świadka na podstawie art. 185a i 185b kpk za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk. Korekta brzmienia art. 147 § 2 kpk wprowadza względny obowiązek rejestrowania również obrazu, a nie tylko – jak dotychczas – dźwięku.

Zapis obrazu i dźwięku, zgodnie z § 3 tego artykułu umożliwia ograniczenie protokołu do najbardziej istotnych oświadczeń osób uczestniczących w przesłuchaniu.

Odnosnie do ochrony praw oskarżonego i jego prawa do żądania ponownego przesłuchania świadka gdy podejrzany nie miał obrońcy podczas pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego, pragnę zauważyć, że projektowana nowelizacja art. 185a kpk w § 2 przewiduje **obowiązek** sądu wyznaczenia podejrzanemu obrońcy dla przeprowadzenia czynności przesłuchania. Zmniejszy to liczbę ponawianych przesłuchań dzieci z uwagi na nieposiadanie obrońcy przez oskarżonego w czasie pierwszego przesłuchania i gwarantować będzie oskarżonemu prawo do rzetelnego procesu. Tym samym priorytet ochrony dobra dziecka podczas przesłuchania zostanie zachowany.

Ministerstwo Sprawiedliwości za słuszną uznaje uwagę Pana Rzecznika o konieczności wyznaczenia kuratora dla dziecka w sytuacji gdy jedno z rodziców dopuściło się czynu zabronionego na szkodę małoletniego. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 września 2010 roku uświadomiła wielu sędziom i prokuratorom konieczność zwracania się do Sądu Rodzinnego o wyznaczenie kuratora dla małoletniego pokrzywdzonego. Wynika to z rozmów przeprowadzanych z sędziami i prokuratorami przez pracowników

Departamentu Praw Człowieka w ostatnim roku.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie wskazuje jednak osób mogących skutecznie reprezentować pokrzywdzone dziecko w postępowaniu karnym i mających wiedzę prawniczą. Kwestie reprezentacji dzieci w postępowaniu karnym omawiane były przez Radę do Spraw Pokrzywdzonych Przepięstwem przy Ministrze Sprawiedliwości w dniu 16 grudnia 2011 roku. Rozpoczęto już dyskusję nad tym zagadnieniem z przedstawicielami Prokuratury Generalnej.

Mam nadzieję, że działania podejmowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości i Biuro Rzecznika Praw Dziecka przyczynią się do tego, że udział małoletnich pokrzywdzonych w czynnościach procesowych będzie dla nich jak najmniej stresujący.

z wyprawami naukowymi i sympozjami

PODSEKRETARZ STANU
w Ministerstwie Sprawiedliwości

Piotr Kluz
Piotr Kluz

Praca zawiera analizę dobrych praktyk przesłuchiwanie dzieci w Polsce i w innych krajach oraz przedstawia wybrane działania na rzecz dzieci podejmowane przez organizacje pozarządowe. Jest to przede wszystkim trzyetapowa kampania społeczna zainicjowana w 2004 roku „Dziecko – świadek szczególnej troski” oraz programy pomocowe kierowane do małoletnich świadków. Kamila Chmielewska analizuje także wyposażenie pokoi służących do przeprowadzania czynności procesowych z udziałem dziecka, w tym wyniki własnych badań empirycznych polegających na obserwacji tzw. niebieskich pokoi i wywiadach z policjantami. Autorka rozpatruje również zagadnienia z zakresu psychologii przesłuchania małoletniego świadka, do których należą m.in. przygotowanie dziecka do przesłuchania, udział biegłego psychologa, etapy przesłuchania dziecka oraz ocena wiarygodności zeznań dziecka–świadka.

*Marek Michalak
Rzecznik Praw Dziecka*

